

Ž. UNAMS

BRĪVZEMNIEKS

TAUTAS DARBINIEKA MŪŽS UN LAIKMETA AINA

II

R. L. B.

BRĪVZEMNIEKA RAKSTU KOMISIJAS IZDEVUMS

RĪGĀ

1 9 3 2

1841

1841

1841

B
810.09

99

Ž. UNAMS

B

BRĪVZEMNIEKS

TAUTAS DARBINIEKA MŪŽS
UN LAIKMETA AINA

II

R. L. B.
BRĪVZEMNIEKA RAKSTU KOMISIJAS IZDEVUMS
RĪGĀ 1932.

15

L. V. B. ✓
In. 318838

60.

a

F-3950

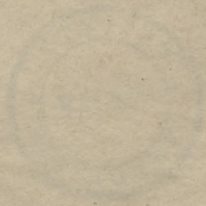

Akc. Sab. „Izdevējs” spiestuve,
Rīgā, Elizabetes ielā № 83/85.

Brīvēznieks — ideālists un pa-
triots — ir gaišs tēls pagātnes krēslībā
ne tikai mūsu dienām, bet uz tādu
viņu ar godbijību raudzīsies vēl ilgi
citas jaunas audzes.

A. Saulietis.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Priekšvārds.

Divdesmit piecus gadus pēc Fr. Brīvzemnieka nāves tagad iet tautā nobeigta monografija par šo ievērojamāko latviešu tautas darbinieku un viņa laikmetu. 1929. gada rudenī iznāca Teodora Zeiferta sarakstītās Brīvzemnieka monografijas pirmā daļa, kur apskatīta viņa bērnība, skolas laiks un jauneklā mācības gadi līdz tam laikam, kad Brīvzemnieks Maskavā nolika ģimnazijas beigu eksāmenu (1873.), un bija paguvjis jau paveikt arī dažus ievērojamus darbus. Bet drīz pēc tam T. Zeiferts mira un netika pie monografijas otrās — galvenās daļas sarakstīšanas — par Brīvzemnieka vīra gadiem un vissvarīgākiem viņa dzīves un darba posmiem. Šis darbs bija jāpabeidz citam.

Teodors Zeiferts Brīvzemnieka monografijas pirmo daļu patiesībā sarakstīja jau kara sākumā (1915.), bet viņa iznāca tikai 14 gadus vēlāk. Jau tūdaļ pēc Brīvzemnieka nāves pie Rīgas Latviešu biedrības nodibinājās Brīvzemnieka komisija, lai rūpētos par viņa rakstu un monografijas izdošanu, pie kuņas sarakstīšanas 1913. gadā stājās Teodors Zeiferts. Bet kara apstākļi ar bēgļu vilni viņu no Olaines aizveda Vidzemē. Daļu savāktos biogrāfijas materiālus viņš ņēma līdz iesāktās monografijas daļas nobeigšanai, bet divas materiālu kastes palika Rīgas Latviešu biedrībā, no kurām lielākā daļa pa kara laiku, diemžēl, gājusi zudumā. Bez citu darbu pienākumiem, arī tas bija viens iemesls, kas Zeifertu aizkavēja stāties pie monografijas otrās daļas sarakstīšanas. Kad nu viņš varēja atkal sākt domāt ko darīt Brīvzemnieka monografijas lietā, tad vispirms laida klajā savu jau sarakstīto grāmatu, kuņa liecina, ka viņš šo vērtīgo darbu veicis ar lielu mīlestību un plašu vērīenu, un, ja darbs būtu varējis noslēgties, Zeiferta monografija par Brīv-

zemnieku būtu bijusi vai pati labākā, kas latviešu literātūras vēsturē sarakstīta.

Brīvēznieks pats, īsi pirms nāves, izteicis vēlēšanos, lai viņa biogrāfiju sarakstītu T. Zeiferts. To pēdējais, kā viņš saka monogrāfijas pirmās daļas priekšvārdā, arī apzinājies par savu neatlaižamu pienākumu, sevišķi vēl tamdēļ, ka viņa ilggadīgie sakari un draudzība ar Brīvēznieku tam deva iespēju dziļi ieskatīties viņa lielajā, klusajā, nesavtīgajā mūža darbā. Tomēr liktenis Zeifertam šo pienākumu neatļāva novest līdz galam.

Brīvēznieka komisijas uzaicināts, es ar zināmām bažām, bet arī ar prieku esmu ķēries pie šī darba turpināšanas un Zeiferta nepaveiktā pienākuma izpildīšanas, jo Teodors Zeiferts bija mans nopietnākais literāriskais skolotājs un ceļa pašķirējs manas darbības sākumā, tāpat kā Zeifertam «tēvišķu labvēlību un atbalstu» savukārt izrādījis Brīvēznieks. Tomēr šis darbs man nebija vieglais. Brīvēznieku pašu nekad neesmu redzējis. Grāmatu sarakstot bija jāizmanto tie materiāli, kas par viņu uzglabājušies, un tās liecības, ko sniedz citi. Bet šīs liecības, pēc tik ilga laika bija jau stipri bālas, dažreiz pretrunīgas un tāpēc sīki pārbaudāmas ar citiem materiāliem. Materiālu nebija daudz. Brīvēznieka archīva daļā, kas uzglabājusēs, un kuŗu nodeva manā rīcībā, gan varēja atrast vēl daudzus vērtīgus materiālus, sevišķi vēstules, bet cik viņu un kas kaŗa laikā gājis zudumā, nav zināms. Materiāli tāpēc vēl bija jāvāc kur un kā iespējams. Par mūsu neseno vēsturi ļoti daudz materiālu atrodas ārpus Latvijas, no kuŗiem daži pat nepieejami. Bet liela daļa dokumentu un vēstulu atrodas arī privātpersonu rokās. Sīki izstudējot laikmetu, kuŗā Brīvēznieks darbojies, bija jānāk pie slēdziena, ka tas mūsu vēsturē vēl pavisam nav noskaidrots, ka daudzas svarīgas parādības tiek pārprastas, aplami apgaismotas, tāpat arī dažas personas un viņu darbība.

Šai grāmatā bez tendencēm un ideālizēšanas nolūkiem esmu centies rādīt Brīvēznieku tādu, kāds viņš bijis dzīvē un darbā, jo sevišķi sava laika centienos. Ja kādu cilvēku un viņa darbību mēs vislabāk varam saprast to nostādot laikmeta plāksnē, tad vispareizāki tas sakāms par Brīvēznieku. Brīvēznieks savam laikmetam, tautiskās kustības

laikmetam, sevi atdeva visu, tam piederēja viņa domas, darbi, pat sirds. Kā Kr. Valdemāru mēs varam uzskatīt par tautiskās kustības vadoni jeb šīs kustības galvu, tā Brīvēzēznieks bija tautiskās kustības rokas un sirds. Viņš visatsaucīgāk sajuta tautas gara pulsējumu, viņš visčaklāk pielika savas rokas visiem tautiskās lietas darbiem. Tāpēc arī tautiskās kustības vēsturē, līdzās Kr. Valdemāra monumentālajam tēlam, visspilgtāk izceļas Brīvēzēznieka darbīgā un simpātiskā figūra.

Nobeidzot šo grāmatu, pie kuņas dienu dienā bez pārtraukuma esmu strādājis veselu gadu, turu par savu pienākumu ar dziļu pateicību atzīmēt arī tās atsaucīgās personas, kas veicinājušas šā darba sarakstīšanu un iznākšanu, materiālus, padomus un laipnu atbalstu neliedzot. Tādi bija: Brīvēzēznieka brālis Alberts Treulands, māsa Minna, J. Misiņš, Kārlis Egle, Indriķis Cīrulis, V. Zālītis (dzejnieks Valdis), A. Bandrevičs, A. Krastkalns, J. Kreicbergs, Arveds Bergs, L. Bērziņš, Līgotņu Jēkabs, Ernestis Blanks, Fr. Ieviņš, Eduards Mednis, P. Dzenis, A. Saulietis, Matiss Siliņš u. c. Bet bija arī tādi gadījumi, kad lūgums Brīvēzēznieka monografijas lietā piedzīvoja ne visai laipnu atsaucību, un tieši no tādu cilvēku puses, kuņiem kā pret Brīvēzēznieku pašu, tā arī pret viņa piemiņu būtu bijis jāapzinās un jāatceras savi sevišķi pienākumi.

Šai grāmatai, kā katram darbam, bez šaubām, būs savi trūkumi. Bet ne visus trūkumus, kuņus autors savā darbā apzinās un redz, ir iespējams novērst. Sevišķi tas sakāms par materiāliem, kuņi vēl nav aizsniedzami. Pagaidām nav pieejami arī Teodora Zeiferta atstātie papīri, kuņi jau ilgāku laiku stāv sapakāti ievietošanai kādā bibliotēkā, kāpēc nav zināms, vai tajos, varbūt, neatrodas daži materiāli vai pat ēvēntuāla dispozīcija Brīvēzēznieka monografijas otrai daļai. Ja šis darbs arī ar dažiem trūkumiem iet atklātībā, tad tamdēļ, ka viņš Brīvēzēznieku, šķiet, nostāda pareizā vēsturiskā gaismā un viņa darbus parāda tādus, kādi tie patiesībā bijuši. Ja vēlāk arī nāktu klāt kādi jauni materiāli, tad Brīvēzēznieka garīgā sejā un viņa personības raksturojumā jaunas un lielākas korrektīves tie vairs nevarētu izdarīt, bet gan — vienu otru apstākli tikai plašāk apgaismot. Tas varētu būt par Brīvēzēznieku kā latviešu skolu politikas

vadītāju rusifikācijas laikā un viņa gigantisko un ilgstošo ciņu par latviešu valodas tiesībām latviešu skolās, jo šis jautājums ir pārāk plašs un līdz šim arī neizpētīts: latviešu skolu vēsturnieki (A. Vičs u. c.) publicējuši pētījumus, kas sniedzas līdz rusifikācijai, bet Brīvzemnieka darbība šai virzienā sākās tikai ar rusifikācijas laikmetu. Tomēr šai grāmatā, cik tas vajadzīgs Brīvzemnieka biogrāfijai un darbības raksturojumam, šis laikmets apskatīts samērā pat diezgan plaši.

Ž. Unams.

Rīgā, 1932. g. 1. novembrī.

Fr. Brīvēznieks un tautiskā doma Maskavas latviešu vakaros.

Fr. Brīvēznieka vārds latviešu tautas vēsturē parādās tautas atmoda spožākā posmā, pēc nacionālās domas pirmā spontānākā uzliesmojuma, pēc pirmo Pēterburgas Avīžu neaizmirstamā laikmeta, kad viņš tautiskās kustības cīņās laukā stājas līdzās Kr. Valdemāram. Brīvēznieka darbības sākuma šūpulis nav kārts Latvijā, bet Krievijas centrā Maskavā, kur, tāpat kā Tērbatā, meklējami tautiskās kustības ideoloģiskie avoti. Uz Maskavu un Tērbatu aizvied arī neatkarīgās Latvijas valsts priekšvēstures pavedieni. Tie rodami Tērbatas latviešu studentu vakaros piecdesmito gadu vidū un sākot ar septiņdesmitiem gadiem Maskavas latviešu vakaros, par kuŗu galveno darbinieku, tā sakot, par Maskavas latviešu dvēseli kļuva Brīvēznieks. Ideoloģiski Maskavas latviešu vakari attīstījās no Tērbatas latviešu studentu vakariem.

Tērbatas latviešu studentu vakaru nodibinātājs ir Kr. Valdemārs, kas tur ieradās 1854. g. un sāka studēt tautsaimniecību. Bet isti Tērbatas studentu vakaru nodibinātājs ir gan kāds cits latvietis — Kārlis Konstantīns Kraukliņš, kas Tērbatas universitātē iestājās 1814. g. Tikai viņš neturējās kopā ar latviešiem, jo latviešu studentu Tērbatā tad vēl tikpat kā nebija, vai arī viņi par tādiem neskaitījās. A. Birkerts aizrāda, ka deviņpadsmitā gadsimteņa divdesmitos gados, spriežot pēc latviešu uzvārdiem, Tērbatā studējuši tikai 10 šķietami latvieši: Fr. Mežs, Richards Laimings, Burchards Laimings, Arnolds Laimings, Aleksandrs Laimings, Antons Laimings, Johans Irbe, Jānis Zobens, Kaspars Biezbārdis, Jēkabs Taurītis. *) Visi Laimingi, izņemot Antonu, ir

*) Latviešu intelliģence savās cīņās un gaitās II. A. Raņķa apg. 1928. 68, 69. lpp.

no Vidzemes, tā tad, acīmredzot, vienas dzimtas locekļi. Bet Kraukliņa studiju laiku Tērbatā Birkerts nepiemin. No viņa uzrādītiem studētiem latviešiem tikai viens, Kaspars Biezbārdis, atklāti uzdevies par latvieti un pazīstams kā tautas darbinieks. Domājams, ka par latvieti būs skaitīties arī Jānis Zobens, kas Tērbatā studējis no 1823.—26. g., pēc kam Rīgas ģimnazijā strādājis kā skolotājs un bijis Biezbārža draugs. Astoņpadsmitā gadu simtenī Latvijā turpretim ir tikai septiņi studēti cilvēki ar latviskiem uzvārdiem.*) Tie studējuši vai nu Karaļaučos, vai Pēterļa akadēmijā Jelgavā. Starp tiem arī pazīstamais Lugažu barona Vrangeļa brīv-laistais dzimstcilvēks, fēnomenālais matemātiķis Kārlis Viljams**), kas studējis Tērbatā. Deviņpadsmitā gadsimteņa vidū Tērbatā jau studēja gan kādi 30 latvieši.***) Bet visi latvieši, kas tolaik piesavinājās augstāko izglītību, līdz ar to it kā palika par vāciešiem. Tā bija tik parasta un pati par sevi saprotama lieta, ka nevienam nenāca ne prātā pret to kādu vārdu bilst. Tā domāja nevien vācieši, bet arī paši mācītie latvieši. Un pat vēl 1871. gadā vācu avīze Zeitung für Stadt und Land (23. okt. num.) izglītotu latvieti, kas turoties cieši pie savas tautības, nosauca par neko. un šo vainu varot izlabot tikai noliedzot savu tautību. «Reizē mācītam un latvietim būt nav iespējams, jo nav nekādas latviešu izglītības un tamdēļ visi pūliņi, visu tautu, vai kādus tautas locekļus vest izglītībā tālāk, nekā pie viszemākā pakāpiena, ir nekas.» Un kad Rīgas Latviešu biedrība septiņdesmitos gados savai dibināmai Aleksandra skolai grib izdabūt atļauju mācību pasniegšanai latviešu valodā, tad paši latvieši, pat tautiskās kustības darbinieki: Kaspars Biezbārdis, J. Krauklis un M. Drekslers, kas strādāja kā skolotāji Rīgas garīgā seminārā, krievu avīzē Rižskij Viest-

*) A. B. Latv. int. I. 215.

**) Austrums, 1893. g.

***) Studēto latviešu skaits tomēr ļoti strauji aug. Kad 1882. gadā senātors Manascins ievāc statistiku par latviešiem ar augstāku izglītību, izrādās, ka tādu ir pavisam jau 240, starp kuriem 21 pareizticīgo mācītājs, 36 luterāņu māc., 1 kat. māc. 29 mediķi, 37 jūristi, 29 filologi, 10 matemātiķi, 32 veterināri, 29 vācu valodas ģimn. skolotāji un 3 franču val. skol., 10 provīzori un 12 arhitekti un inženieri. Bet 1905. gada revolūcijas laikā universitāti beigušu vai studējušu latviešu skaits ir 1500.

ņik, kas sāka iznākt reizē ar Baltijas Vēstnesi, ievietoja rakstu, kuŗā uzstājās pret latv. mācības valodu, jo latviešu valoda vēl nemaz neesot tā attīstījusies, lai jaunatnei tajā mācītu visādas zinātnes. Tā tad tautiskās kustības sākumā nacionālajai domai un ceļam uz īsto nacionālo kultūru bija daži pretinieki pat vēl šīs kustības darbiņieku starpā.

Tāpēc nav ko brīnēties, ka Tērbatas studentu vakaru nodibinātājs latvietis Kraukliņš gājis pa vācietības pēdām. Kārlis Konstantins Kraukliņš dzimis 1792. g. Bauskā kā tirgotāja dēls, mācījies Jelgavas klasiskā ģimnazijā, kur jau stipri nosvēries uz mākslu un literātūru. 1814. gadā Kr. immatrikulējies Tērbatas universitātē kā medicīnas students, bet vairāk gan nodarbojies ar literāriskiem jautājumiem. Tērbatā Kraukliņš pulcinājies ap sevi apdāvinātos jaunekļus, kuŗos nomanījis dzejiskas tieksmes, un, pēc ārzemju parauga, dibinājis pirmo studentu pulciņu. Pulciņa dalībnieki nolasijuši savus apcerējumus un augsti cienījuši Kraukliņa kritikas. Kraukliņa ģimnazijas un studiju laika biedrs, vēlākais Kazanā universitātes profesors Dr. L. Kambeks (Cambecy) savās atmiņās*) par Kr. izsakās: «Viss, ko viņš sniedza, bija apgarots, kodolīgs un asprātīgs. Sarunā par vienkāršiem sadzīves gadījumiem, ar kodolīgām piezīmēm, viņš prata tos darīt interesantus. Viņš nesaudzīgi šauta katru muļķību un neprātību mūsu tā laika studentu dzīvē.» Kraukliņš bijis vidus punkts, ap kuŗu pulcējušies tā laika Tērbatas studenti. Kraukliņa studiju laika albumā, kuŗu J. Misiņš atradis Drezenē pie viņa pēcnācējiem, daudzu Baltijā pazīstamu darbiņieku ieraksti. Tā Ludvigs Šaaks ierakstījis latviski: «Palik mans draugs, kad es ar esmu tāle no Tevim.»**) Neveselības dēļ Kr. aizbrauca uz Vāciju, kur arī palika, sākumā dzīvodams Berlīnē, vēlāk Drēzenē. Vācijā Kr. kļuva ievērojams literāts un iecienītu žurnālu redaktors, bijis draudzīgās attiecībās ar Ģeīti. 1847. g. Drēzdenes albumā Kr. latviešu valodā iespiedis H. Vejraucha dzeju, kuŗu pārtulkojis Fr. Rozenbergs, tā populārizējot tautu, no kuŗas pats cēlies.

Kad Kr. Valdemārs, kas bija nācis no tautas zemāka-

*) Das Inland Nr. 19. 1853.

**) Illūstr. žurn. 1925. g. 6.

jiem slāņiem un ar savu gribas spēku un neatlaidīgiem pūliņiem izlauzies uz augšu, līdz ģimnazijas abiturījai un ūniversitātei, 1854. g. iestājas Tērbatas ūniversitātē, viņš nav vairs tik jauns un nenosvērts kā vairums turienes studenti, bet jau pieaudzis, 50 gadus vecs vīrs. Viņš redz, ka tie pāris desmit latviešu studentu, kas šie mēcās, ja neuzdodas tieši par vāciešiem, tad vismaz kautrējas no savas latvietības un piedalās vāciešu studentu biedrībās un vakaros, kas šie turpinās vēl no Kraukliņa laikiem. Tāpēc Valdemārs uz savas vizītkartiņas uzraksta: latvietis. Šai atklātai latvietības demonstrācijai ir tādi panākumi, ka jau pēc pāris gadiem (1856.) Valdemārs var nodibināt latviešu studentu pulciņu, kas sarīko savus latviešu vakarus. Pēc vācu avotiem*) latviešu studentu pulciņa nodibināšanā piedalījušās 14 personas (apm. puse no Tērbatā studējošo latviešu skaita): Barons, Bērziņš, Freibergs, Kurševics, Zakranovičs, Getlers, Grünhofs, Hess, Jurjāns, Zonnenbergs, Kalniņš, Allunāns, Vinks un Valdemārs. Pulciņa centrālās figūras bija triumvirats: Kr. Valdemārs, Kr. Barons un Juris Allunāns, visi dzejnieki, bet, pēc Kr. Barona atmiņām, vakaru sanāksmēs visa vērība piegriezta dienas jautājumiem un politiskai sadzīvei. Šai pulciņā ir tautiskās kustības ideoloģijas sākumi un vēlāk no viņa, pēc Kronvalda literāriskiem vakariem, izveidojās Lettonia. Kr. Valdemārs šim pirmajam latviešu studentu pulciņam un viņa darbībai gribēja dot korporācijas raksturu. Viņš kopā ar citiem latviešiem nodibināja pirmo latvisko korporāciju Dorpatensis Fraternitas Academica, kas darbojās no 1857. līdz 61. gadam, kad tika slēgta. Kr. Valdemārs tā tad uzskatāms arī par latviešu korporāciju tēvu.**)

Pēc Pēterburgas Avīžu laikmeta un neveiksmīgās Novgorodas kolonijas lietas Kr. Valdemārs, glābdamies no Baltijas muižniecības iespaidīgās vajāšanas, 1867. g. ieradās slavofiļu citadelē Maskavā un atrada drošu patvērumu pie Aksakova un Katkova avīzēm. Tai pašā gadā Maskavā kādu laiku uzturējās arī Kr. Barons, kas drīz gan devās uz Voronežas guberņu par mājskolotāju.

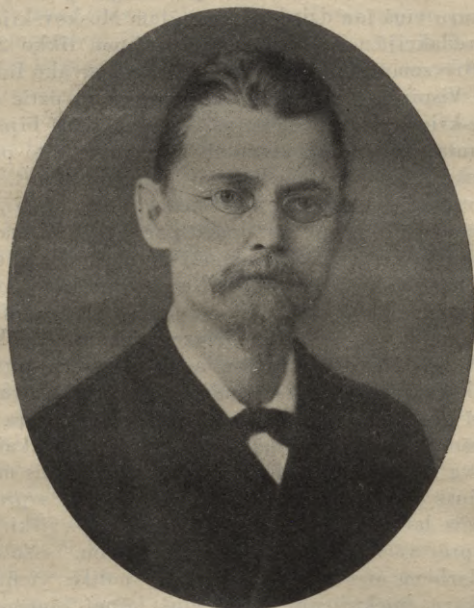
*) 50 Jahre Russischer Verwaltung in den Baltischen Prov. 1883.

**) Ziņas par šo pirmo latviešu korporāciju atrodamas Tērbatas studentu korporācijas Estonsijas archīvā.

Fr. Brīvzemnieks, Gorku mērniecības skolu beidzis, Maskavā ieradās pāris mēnešus vēlāk kā Kr. Valdemārs. Maskavā Brīvzemnieku pirmās gaitas neved vis uz tā jauno darba vietu mērniecības kancelejā, bet gan pie Kr. Valdemāra, kuŗu viņš jau dzirdējis strādājam Moskovskija Vedomoski redakcijā. No pirmā apciemojuma tikko 21 gadu vecais Brīvzemnieks kļūst par Valdemāra tuvāko līdzdarbnieku. Vispirms Valdemārs Brīvzemniekam uztic sastādīt latviešu-krievu vārdnīcu, kuŗas izdošanai viņš bija ierosinājis tautas apgaismošanas ministriju, protežē to par līdzstrādnieku krievu avīzēm Baltijas jautājumos u. t. t. Atradis Brīvzemniekā darbīgu tautisko centienu biedri, Valdemārs, tāpat kā Tērbatā, sāk domāt par mazās Maskavas latviešu saujiņas pulcināšanu kopējam nacionālam darbam. To var panākt kopējās apspriedēs, pārrunās. Vai nenodināt Maskavā tādus pat latviešu vakarus kā Tērbatā? Valdemārs ieminas par šo domu Brīvzemniekam. Tas kā spārnots. Netieši ierosinājums par latviešu vakaru organizēšanu Maskavā gan laikam būs nācis arī no Aksakova piemēra. Brīvzemnieks raksta*), ka Aksakovs, pie kuŗa avīzēm viņš strādāja un tika labi ieredzēts, bijis redzamākais slavofīļu galva un garīgais vadonis, kuŗu karsta tautas mīlestība pavadījusi visu cauru mūžu. Tāpēc viņš arī sapratis un atbalstījis latviešu tautiskos centienus, jo sevišķi, ka tie vērsās pret vāciešiem un vācu muižniecību. «No steidzamiem darbiem aizņemts, J. Aksakovs nolika vienu nedēļas vakaru (piektdienu), kuŗā viņš laipni saņēma savus viesus un cienītājus, ar tiem dažādas ievērojamas lietas un notikumus pārrunādams. Šais Aksakova vakaros man (Brīvzemniekam. Ž. U.) nereti gadījās redzēt dažu ievērojamu, augsti izglītotu krievu vīru īstenā tautiskā apģērbā, redzēt Aksakova priecīgo vaigu, lūkojot uz krietnā vīra tautisku stingrību. Aksakovs pats ļoti milēja stāstīt un dzirdēt par gudrām lietām, ievērojamām domām, ko izsacījis kāds prasts, nemācīts krievu cilvēks». Šais Aksakova vakaros vispirms ieaicināts Valdemārs, kad viņš jau bija ieguvis šī slavofīļu vadoņa pilnu uzticību un draudzīgu labvēlību. Vēlāk jo mīļš viesis viņa vakaros ir arī Brīvzemnieks. Šie

*) Brīvzemnieks: J. S. Aksakovs — Austrumā 1886. g. 7. num.

Aksakova vakari nu Valdemāram ar Brīvēzēmiēku dod netiešu ierosinājumu noturēt arī Maskavas latviešu pulciņa sanāksmes vakaros.

Fr. Brīvēzēmiēks 1885. g. — Maskavas latviešu vakaru laikā.

Maskavas latviešu vakari nodibinās 1870. gada rudenī, vispirms kā viesības pie Kr. Valdemāra, katru sestdienas vakaru, analogiski Aksakova piektdienas vakariem. Valdemārs, kopā ar Brīvēzēmiēku, saaicina tuvākos paziņas, tos latviešus, kas savā dzīvē un darbā, cik to atļauj ārējie apstākļi, ir karsti tautībnieki, un tad pie glāzes tējas pārrunā politiskos un sadzīves jautājumus, sevišķi kā latviešiem turēties kopā, tikt uz priekšu un veicināt tautas centienus. Šādu latviešu un Valdemāra vakarnieku-viesu skaits nav liels. Tas nesniedzas vēl līdz desmitam. Vēlāk vakarnieku skaits pieauga, «vakari» no privātām viesībām kļuva par

slēgtu mērķvērīgu organizāciju, par kuŗas locekļiem varēja tikt tikai pēc zināma zvēresta vai svinīga solījuma, lai gan šiem vakarniekiem nebija nekādu rakstītu organizācijas noteikumu, nedz arī administrācijas atļaujas darboties. Bet šie vakari, kā Maskavas latviešus cieši vienotāja organizācija, ar diezgan plašiem vispārējiem tautiskiem mērķiem ilga apm. divdesmit gadus, kuŗos veikts ievērojams nacionāls un kultūras darbs, kuŗa galvenais ierosinātais un vadītājs bija Brīvzemnieks.

Septiņdesmitos gados, kā A. Bandrevičs liecina*), Maskavā dzīvojuši gan jau diezgan daudzi latvieši, pasta un tēlegrafa kantorī vien kalpojuši kādi 20 latvieši, bet ne visi par tādiem atzinušies, citi aiz šausirdīgas uzpūtības un gara vientiesības, bet citi, gribēdami labāku karjēru taisīt, centušies noliegt savu tautību un uzdoties vai nu par vāciešiem, vai pat krieviem. Vakarnieki nu šos aizklidušos vai nenoteiktos latviešus centās atgriezt un cieši noturēt pie savas tautības, bet, galvenais, darīt arī ko vispārības labā. Sevišķi šāda darbība nāca par labu latviešu studentiem kā idejiskā, tā arī materiālā ziņā, jo latviešu studentu stāvoklis toreiz tiešām bija neapskaužams. Cits citu atbalstīja morāliski, izlidzēja materiāli, dažreiz aizlienēja drēbes, citreiz sametās vienā dzīvoklī. Sevišķi studentiem palīdzēja tie latvieši, kam jau bija pazīstams vārds un labs sabiedrisks stāvoklis, kā Valdemārs un vēlāk Brīvzemnieks. Ar saviem sakariem viņi varēja studentiem apgādāt labi atalgotas stundas krievu aristokratu un bagātnieku ģimenēs.

Sākumā vakarnieki ik sestdienas sapulcējās tikai pie Valdemāra, jo viņam bija savs privātdzīvoklis, bet vēlāk vakari notika ik pa kārtai pie katra vakarnieka. Aktīvākie vakarnieki septiņdesmitajos gados bija Valdemārs, Brīvzemnieks, Krišjānis Kalniņš (vēlākais Rīgas Lat. b-bas priekšnieks), A. Šlēziņš (vēlākais cenzors), tad arī Bandrevičs u. c. Brīvzemnieku ārējie apstākļi divreiz gan uz neilgu laiku izrāva no vakarnieku vidus — 1872. g. vasarā,

*) A. Bandrevičs 1871. g. no Liepājas kā ierēdnis pārcelts uz Maskavu, kur bijis tēlef. kantoŗa priekšnieks līdz 1887. g., kad, Valdemāra pamudināts, atgriezies Rīgā un iestājies Dienas Lapas redakcijā. Bandrevičs man atstāstīja dažas interesantas atmiņas par Maskavas dzīvi un latviešu vakariem.

kad viņš aizbrauca uz Ivanovu-Vozņesensku par mājskolotāju, un pēc 1873. g., kad, ģimnazijas abituriju un skolotāja eksāmenu nolīcis, viņš Rjāzānā dabūja pirmo skolotāja vietu. Bet arī tad viņš, šad tad iebraucot Maskavā, vai arī rakstiski, ņēma vakarnieku dzīvē jo aktīvu dalību, tāpat kā Kr. Barons, kas Maskavā uzturējās tikai ziemās, bet vasarās strādāja kā mājskolotājs Voronežas gub. Tam, pie kuŗa vakars notika, bija jāapgādā tēja un baltmaize vakara dalībniekiem, lai būtu mazliet mājīgas omulības. Alkoholiskus dzērienus vakaros nelietoja, bet tikai retu reizi pēc apspriedēm iztukšoja kādu pudeli alus, sevišķi, ja vakarniekos uzņēma kādu jaunu dalībnieku.

Par vakarnieku locekļiem uzņēma tikai labi pārbaudītus latviešus un tiem bija jādod zvērests jeb svinīgs solījums pašam būt īstam tautībniekam un kur un kā var atbalstīt vakarniekus un kalpot savai tautai. Kad jaunais vakarnieks šādu zvērestu bija devis, tad visi ar viņu šadzēra brālību, dziedot šādu tradicionālu dziesmu:

Brālis esmu es,
Brālis esi tu,
Kopā dzērām brālību.

Pēc tam visi vakarnieki saucās par tu. Parasti tiem latviešu vakarniekiem, kam nebija latvisku uzvārdu, šai uzņemšanas ceremonijā deva latviskus vārdus. Tā piem. vēlāk pazīstamais vēsturnieks J. Krodzenieks, kas saucās par Krigeru, dabūja vārdu Krodzenieks un arī to paturēja: Bandrevičs iesaukts par Bandenu, Treulands izvēlējās sev latvisku vārdu Brīvzemnieks, kuŗu arī paturēja visu mūžu kā savu rakstnieka un sabiedriskā darbinieka pseudonimu. Periodikā pirmo reizi Brīvzemnieka vārds parādās 1871. g. Baltijas Vēstneša 1. num. zem dzejoļa Ozols un liepa. Līdz tam Br. savus dzejoļus un avīžu rakstus parakstīja savā īstā vārdā.*) Šķiroties vakarnieki aizvien kopīgi nodziedāja kādu tautas dziesmu, visbiežāki gan Juŗa Allunāna tulkoto

*) Brīvzemnieka kundze — Otilija Treulande — kādā 1908. g. rakstītā rokrakstā liecina, ka krievu prof. Popovs, Dabas zinātn. biedrības Etnografijas nod. priekšnieks, gribējis Br. vārdu pārkrieviskot «Viernozemcevs», jo Br. tad jau daudz rakstīja krievu laikrakstos par latviešu lietām.

čechu dziesmu: Ja ikviens tik zemē sētu vienu graudu veselu.

Katram vakarniekam kopējā kasē bija jāiemaksā 20 kap. mēnesī. Turīgākie gan deva vairāk. Šo summu izlietoja vakarnieku bibliotēkas radišanai. Kādas grāmatas pirkt un laikrakstus abonēt, to nosprieda kopējās vakarnieku sanāksmēs.

Kāds bija Maskavas latviešu vakaru idejiskais saturs? Pirmā un galvenā lieta bija nacionālais jeb, kā toreiz vēl teica, tautiskais jautājums. Viens no astoņdesmito gadu vakarniekiem, med. stud. P. Kalniņš, vēlākais ārsts, savā dienas grāmatā*) ierakstījis šādus pirmos iespaidus par vakarnieku sanāksmēm: «Visi latvieši te Maskavā ir ļoti mīli, patīkami ļaudis. Un krietni latvieši. Te nedēļas laikā var vairāk izzināt par Baltiju, viņas apstākļiem un dzīvi, kā Rīgā 3 gadu laikā. (Pastripojumi mani. Ž. U.) Un cik šie maskavieši ir priekš latviešiem gādājuši!» Parasti katrā sanāksmē viens vakarnieks lasīja referātu, kuŗu pēc tam pārrunās iztirzāja. Katrā vakarā šķīroties aizvien nolēma, kas, par ko un kur referēs nākošā vakarā. Debatēs pēc referātiem grieza vispirms vērību uz to, lai izteiksmes ziņā referāts būtu pareizā latviešu valodā un tas būtu tādā līmenī, ka to saprastu tie, no kuŗiem sastāv latviešu laikrakstu lasītāju lielākā daļa. Tā tad nevis mācīto un studēto latviešu pašizglītībai galvenā kārtā bija domāti šie latv. vakari, bet lai viņos sagatavotos tautas attīstības līmenim un garam piemēroti darbinieki. Visiem referātiem, lai arī tie dažreiz bija par speciāliem jautājumiem, tomēr bija sprauts tautisks mērķis. Lielāko daļu referātus lasīja studenti vai nu savos studiju priekšmetos, vai arī Valdemāra un Brīvzemnieka norādītos jautājumos. Tā stud. med. A. Butuls, tagadējais Rīgas ārsts, stipri nosvēries uz jūrniecību un pēc Valdemāra idejām vairākkārt referējis par jautājumu, kāda jūrniecībai var būt tautsaimnieciskā nozīme latviešu tautas nākotnes attīstībā. Matēmatikas students J. Vinklers referējis par nacionālās skolas attīstības un izveidošanās iespējām nākotnē, un zīmīgi, ka 1874. g.

*) Šī dienas grāmata atrodas Rīgas pilsētas izglītības nodaļas vad. A. Viča glabāšanā.

kādā referātā viņš apskatījis jautājumu par skolas šķiršanu no baznīcas. Ja šo faktu mēs izrautu no toreizējiem apstākļiem un apspriestu gadsimtu maiņas un 1905. g. revolūcijas notikumu perspektīvā, kad socialisma kustība aiz antirelīģioziem motīviem prasīja skolas šķiršanu no baznīcas, tad varētu rasties doma, ka Maskavas latv. vakaros sākusies arī antirelīģioza kustība. Bet tas būtu galīgi aplami domāts. Skolas, t. i. tautskolas šķiršanu no baznīcas Maskavas vakarnieki gribēja propagandēt aiz dziļi nacionāliem motīviem, lai latviskā tautskola varētu atsvabināties no stipri vāciskā baznīcas iespaida. Dispozīciju šādai latviešu skolu politikai 70. gados deva Kr. Valdemārs un Brīvēznieks un tie bija tikpat reliģiozi, cik nacionāli. 1882. g. Balss 22. num. tādus pat uzskatus par skolu un baznīcu izteica arī Kaudzītes Reinis, kas ar parakstu R. Vidzemnieks, kā viņš tolaik rakstīja laikrakstiem ievadus, saka: «Tautas skolas atsvabināt no garīdzniecības pārsvara — par to cīnās un ir arī jau izcīnījusēs visa gaismotā pasaule. Bet Baltijas tautas skolas ir pavisam garīdzniecības rokās. Kad skolas ir pilnīgi garīdzniecības rīkošanā, tad tās allaž vienpusīgas. Tā tas ir arī ar mūsu tautskolām. Tur garīdzniecība par daudz apkrauj mūsu skolas ar baznīcas jeb ticības mācībām. Caur to citām mācībām vairs neatliek laika.»

Dažreiz vakaros tautiski jautājumi ar plašām nākotnes dispozīcijām pārrunāti bez sevišķiem ievadreferātiem, jo, kā Maskavas latviešu vakaru dalībnieks J. Kreicbergs liecina, laba daļa studējošo nevižojuši rakstīt, vai arī nepratuši tik daudz latviešu valodas, ka būtu varējuši izteikt tanī zinātniskas domas. Par šo trūkumu nebija ko brīnīties, jo ne pie visām ģimnazijām dzimtenē darbojās latviešu patriotu pulciņi, kas bija sev sprauduši par mērķi vingrināties latviešu valodā. Jelgavas un Rīgas ģimnazisti bija šinī ziņā citiem priekšā. Jelgavā jau no Juŗa Allunāna laikiem darbojās illegāli skolnieku pulciņi, kuri nodarbojās ar pašizglītību latviešu valodā. Domas vadītāji un virzītāji Maskavas vakaros arī bez referātiem bija Valdemārs ar Brīvēznieku.

Brīvēznieks pēc sava rakstura bija īsts audzinātājs, patiesībā visas tautas audzinātājs šā vārda tiesākā un plašākā nozīmē, nevien izglītības un kultūras, bet arī saimnie-

ciskā un politiskā ziņā, jo tikai pēc šāda ilgās un neatlaidīgas audzināšanas darba var kļūt jūtami rezultāti, kad latvieši kā apzinīgu ļaužu kopa sevi uzskata par tautu citu tautu starpā. Šāds bija Brīvēznieka, šāds bija visas tautiskās kustības ideoloģijas mērķis. Un Maskavas latviešu vakari bija tikai viens neliels etaps šā mērķa sasniegšanai.

Lai varētu stāties pie plašas, visas tautas kultūras, saimnieciskas un politiskas audzināšanas, vispirms jāizaudzina un jāzagatavo attiecīgi darbinieku kadri un šim nolūkam nu ļoti labi kalpoja Maskavas latviešu vakari. Viņu darbinieki katrs vēlāk gājis tautas druvā kā jaunas sēklas sējējs. Tas Brīvēznieka nopelns. Sākot ar 1875. gadu, kad Brīvēznieks no Rjazana atgriezās Maskavā, viņš kļūst par Maskavas latviešu vakaru dvēseli. Viņa pirmais un galvenais mērķis — no katra vakarnieka izveidot jo karstu patriotu un cēntīgu tautas darbinieku. Tāpēc viņš tos mudina uz referātu sagatavošanu, mudina piedalīties pārrunās un tās ierosinā. Bet jo sevišķi Brīvēznieks katrā cenšas attīstīt literārisko talantu, jo latviešu rakstniecība ir vēl bērns autiņos, bet tautas gara modināšanā un kultūras veidošanā tai milzīga nozīme. Septiņdesmitos un astoņdesmitos gados gandrīz katrs jauns literāts, tiklab dzejnieks un belletrists, kā sevišķi sabiedrisko rakstu autori un avižnieki gājuši caur Brīvēznieka ierosinošo skolu. No katra latviešu jaunekļa, kas tiecās uz augšu, Brīvēznieks gribēja izveidot vai nu dzejnieku, vai avižnieku un labu rakstu tulkotāju. Ja divos gadījumos sekmes bija mazas un drīz pavisam zuda, tad trešā gadījumā panākumi bija ļoti nesa arī cerētos augļus.

Dzejnieks un rakstnieks, vai arī kas tāds bijis vismaz jaunībā, Brīvēznieks domāja, būs daudz ideālāks, un vērtīgāks un nesavtīgāks tautas darbinieks. To viņš izsaka šādos vārdos: Dziesminieks, daiļumu savā prātā ieaudzinājis, tik lēti nesakaltīs un neizsīks savā garā, savās sirds jūtās, savos centienos un tik lēti nenoklidīs no taisnā tiklības ceļa... Sīrsnīgs tautas mīļotājs ar īstenu dziesminieka garu mūsu dienās spēj dažbrīd būt pat tāds, kāds vecās derības laikos bija pravietis. Jo cilvēkam ar īstenu dzejnieka garu jūtas ļoti smalkas, prāts spēj pacelties jo augstu, domas aizšauties jo tālu, viņš priecājas par tautas priekiem stip-

rāki, kā citi, viņš ātrāki un stiprāki sajūt, ka tautai draud kas nelabs.*) Tas ir zīmīgi. Visi tautas atmodas pirmie lielie gari bija dzejnieki, vismaz jaunībā: Kr. Valdemārs, Kr. Barons, Juris Allunāns, Brīvēmieks pats u. c. Tāpēc arī viņš pēc sava ģimja un līdzības cenšas veidot visus tos, kam jāiet tauta modināt, tautas kultūras vāga dzīt.

Dr. h. c. Jēkabs Velme, kas kā jauns kandidāts pēc Tērbatas universitātes beigšanas 1881. g. rudenī devies uz Maskavu vietraugos, to darijis tikai tamdēļ, ka viņš tur pazinis Brīvēmieku, gan tikai vārda pēc. Ieradies ar kādu biedru

Maskavas I ģimnazija, kuļā Brīvēmieks no 1876. — 1887. g. strādāja kā vācu valodas virsskolotājs.

Maskavā, viņš tūdaļ uzmeklē Brīvēmieku un satikšanos ar viņu, viņa tautas darbinieku audzināšanas tieksmes un lomu Maskavas latviešu vakaros attēlo tā:**) «Iegājuši Brīvēmieka dzīvokli, mēs apsēdāmies. Viņš mums deva latviešu avīžu jaunākos numurus un pats aizgāja otrā istabā. Pēc kāda laiciņa viņš atkal ienāca un uzaicināja mūs ar viņu kopā paēst pusdienas. Pie pusdienām un pēc tam viņš mūs izprasīja par Baltijas dzīvi un sevišķi par latviešu vakariem Tērbatā. Tad viņš atkal mūs iepazīstināja ar latviešu dzīvi Maskavā un šejienes latviešu vakariem un uzaicināja mūs arī ierasties nākošajā vakarā, kas notikšot viņa dzīvokli, tur varē-

*) Austrums 1886. g. Nr. 12.

**) Runa, turēta Maskavas latviešu vēsturiski valodnieciskā pulciņā 19. febr. 1914., saīsināta iespiesta I. M. M. 1922. Nr. 12

šot arī iepazīties ar citiem Maskavas latviešiem... Vairāk reiz, kad es uzsāku ar viņu runāt par notikumiem un lietām Vakareuropā, tad viņš drīz vien noveda sarunu no tiem un piegriezās tikai latviešu lietām. Par tām ar viņu varēja runāt dienām, tās viņu nekad negarļaiķoja. Tādēļ viņš pūlējās iejūsmināt uz strādāšanu tautas druvā katru, ar kuŗu viņš satikās un no kuŗa viņš cerēja, ka tas ko varētu pāstrādāt priekš latviešiem. Tā viņš man arī nedeļa mieru un sīki izprasīja tūliņ pašās pirmajās reizēs, kad pie viņa biju, ar ko līdz tam esot nodarbojies un vai man neesot kādi gatavi raksti un ko es ar tiem esot nodomājis darīt.» Protams, ka tolaik katram izglītotam latvietim, kas sevi par tādu atzina, vajadzēja pašam mēģināties rakstu darbos, lai mācītos savas domas izteikt latviski, jo viss domu gājiens un piesavinātā izglītība tad bija vāciska, tāpat kā vēlāk, pa lielāku daļai, tā bija krieviska. Lai no šāda vācu vai krievu domu gājiena atsavinātos, bija jāiedziļinās latviešu tautas dziesmās, pasakās, sakāmos vārdos un latviešu teorētiskā gramatikā.

Kad Velme Brīvēzniekam pasaka, ka viņam te ir daži mēģinājumi, viņš tam nedod mieru, iekams Velme tos neparāda. Latviešu valodā mēģinādami, Velme pārtulkojis Lessinga Minnu fon Barnhelm. Brīvēznieks to tūdaļ izdod grāmatā. Velmem ir arī tīri zinātniski raksti par latviešu gramatiskiem jautājumiem, tos Brīvēznieks ieteic papildināt un pārstrādāt. Pēc tam viņi nolasīti Maskavas latviešu vakaros, vēlāk Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas vasaras sapulcēs un iespiesti Zinību komisijas rakstu krājumos.

Kad tauta atmožas, sāk pārdomāt savu likteni un sevi salīdzināt ar citām tautām, saka Brīvēznieks, tad tautas gaišākās galvās atveŗas tie ceļi, pa kuŗiem tautai derētu iet, sev pašai par labu un godu. Gaišākās galvas sludina šos ceļus tumšākiem tautas brāļiem: tie runā valodu, ko tauta saprot, kas tai iet pie sirds. Visa tauta sāk jo dienas, jo stiprāk doties pa sludinātiem ceļiem, un tā šajūt un noprot, ka šie ceļi tiešām priekš tautas tie cienīgākie un labākie, ka sludinātāji par saviem gaišiem, siltiem vārdiem vispirms manto tikai grūtumu un pretestību, ka tos dažkārt vajā un nicina. Tauta sāk karsti milēt un augsti cienīt savus ceļa rā-

dītājus, savus labākos dēlus pa viņu pēdām pakal raidīdama. Tā ceļas «tautiskie centieni», tā ceļas «tautiskie vadoņi». Tautiskie centieni nav nebūt kāda galvas gudriba, kāda cilvēka izgudrojums. Tautiskie centieni ir tie ceļi, pa kuriem tautai pēc savas dabas un pēc sava gara jāstaigā, kad tā sašņiegusi zināmu attīstību pa zināmu ceļu. Tautiskie centieni ir vēstures auglis un paši iezīmē jaunākās vēstures dabu. Ja kāds latviešu pretinieks teic, ka tautiskie centieni nesaderot ar līdzšinējo Baltijas vēsturi, tad tam atbildēsim, ka šie centieni ir pati jaunākā vēsture, līdz kurai to taisni aizvedusi senākā Baltijas vēsture. Visi, kas dūšīgi un pastāvīgi kalpo šiem centieniem, tie kalpo un ir isti derīgi savam laikam. Tauta tos tur par saviem labdariem, sauc par saviem «vadoņiem». Zināms, savam laikam derīgi un īsteni kalpot nav viegli, jo senākie laiki uzaudzinājuši sev daudz aizstāvētāju, kaldinājuši sev daudz ieroču. Pret šiem vecu laiku aizstāvētājiem jaunu laiku bērniem, tautas vadoņiem nākas grūti cīnīties, kamēr tie pamazitiņām salauž vecās bruņas, iemin jaunus ceļus.*) Tāda kopsavilkumā ir Brīvēznieka uzskatu kvintesence par tautisko kustību, un šīs domas apgāpots bija viss viņa tautas darbinieku audzināšanas darbs Maskavas latviešu vakaros. Ja referāts bija par kādu speciālu jautājumu, tad Brīvēznieks pārrunās tomēr to prāta ievirzīt tautisko centienu gultnē un šai domai piesaistīt visu vakarnieku pārdomas un kopslēdzienu.

Ar latviešu vakaru sarīkošanu bija dažas diezgan lielas ārējas grūtības. Pēc 1881. g. likuma, sakarā ar atentātu uz Krievijas caru, nedrīkstēja vairāk sapulcēties par 3 personām. Protams, ja vakars notika privātā dzīvoklī, ko administrācija nezināja, tad jau nekādu traucējumu nebija. Bet vakarniekiem bija tāda tradīcija, ka katram vakarniekam jānotur savu reizi vakars. Visvairāk dalībnieku bija pie Valdemāra, jo tam bija liels dzīvoklis un viņa kundze vakarniekus viesmīlīgi uzņēma, tāpat pie Brīvēznieka, Bandreviča, Krodzenieka, Sietiņsona, Vinklera. Bet neērtāki vakari bija, ja tie notika pie studentiem. Tā, pēc Bandreviča atmiņām, reiz vakars bijis jānotur studentam Bušam, kuram nebijis pat sava dzīvokļa. Vakaram kādā viesnīcā

*) Latvietis, 1882. Nr. 15.

Mjasņickajā viņš noīrējis istabu. Tas bijis vēl u rudenī. Sanākuši cilvēki seši, starp tiem arī Kr. Valdemārs. Kā parasts, vēl viesus gaidot, lasījuši jaunākās izrakstītās latviešu avīzes. Pasūtījuši patvāri ar tēju, ko dzēruši, baltmaizi piekožot. Bet sulainis pavēris vienreiz durvis, otrreiz — it kā gaidīdams, vai viesi vēl ko nepasūtīs, it kā vērodams. Beidzot lieta viņam izlikusēs nesaprotama un aizdomīga un viņš cieši noprasījās: ko jūs darāt un ko darīsāt? Kr. Valdemārs pirmais apsvēris, ka šis vakars var nepatīkami beigties un devies prom. Pēc viņa aizgājuši arī citi un tā vakars izjucis. Reiz vakars noticis pie Kr. Barona dēla, tag. prof. Dr. K. Barona. Vakaram beidzoties, viņš nav laidis laukā visus vakarniekus uz reizi, bet pa vienam. Tomēr gorodovojs arī to ievērojis un devies pie nama sētnieka apjautāties, no kurienes šie laudis nākot. — No Barona, atbildējis sētnieks. Bet kāds viņa ģimēijas vārds, prasījis gorodovojs. — Barons. — Nu, tad tā lieta nevar būt bīstama, ja «baronu» sauc arī par Baronu, atteicis gorodovojs un tālāk vairs par sapulci neinteresējās.

Maskavas latviešu vakaros visrosīgākā gara dzīve norit ap astoņdesmito gadu sākumu, tad arī dalībnieku skaits ir viskoplākais, bet astoņdesmito gadu vidū viņi sāk pamazām atslābt. Mazāks iemesls tam administrācijas stingrība pret katru sapulcēšanos pēc 1881. g. likuma, bet galvenais, ka notiek jau pašu latviešu diferencēšanās. Ja septiņdesmitajos gados Maskavā bija tikai daži latviešu studenti, tad astoņdesmitajos gados to ir jau krietns skaits. Cik izglītotu latviešu astoņdesmitos gados ir Maskavā un kāds viņu sabiedriskais stāvoklis, par to interesanta statistika atrodama Mājas Viesā 1885. g. 16. num. — Latviešu studentu ir 16, no Kurzemes 15, no Vidzemes — 5. Tie studē: 5 medicīnu, 7 — tieslietas, 2 — filoloģiju, 1 — matemātiku un 1 — farmāciju. Maskavā strādā 18 latviešu skolotāji: 16 vīrieši un 2 sievietes. 10 skolotāji strādā ģimnazijās, 1 — Lazareva austrumu valodu institūtā, 1 — komercskolā, 1 — amatniecības skolā, 1 — mūzikas skolā, 2 — mājskolotāji un 2 — mājskolotājas. Bez tam Maskavā darbojas 1 inženieris, 3 veterināri un 2 provīzori, bet 3 latv. ir fabriku direktori un 3 fabriku īpašnieki. Bez tam ir vairāki ievērojami tirgotāji, kroņa ierēdņi, vairāki amatnieki un liels pulks lat-

viešu kalpo dažādos privātos uzņēmumos. Pie augstskolas strādā viens latvietis — lektors Velme. Tālāk Mājas Viesis piebilst, ka visaugstāko stāvokli sadzīvē un cieņu latviešu vidū ieņem Kr. Valdemārs, bet — «viens no visu čaklākiem ir visai latviešu tautai pazīstamais Brīvzemnieks». Ka Brīvzemnieks nevien Maskavas latviešu kolonijā, bet visā tautiskās kustības vēsturē stādīts līdzās Kr. Valdemāram kā pirmais pēc viņa, to redzam no šādas vēstules,*^{*)} kuŗu pēc Kr. Valdemāra nāves maskavieši 1891. g. 3. dec. sūtījuši Brīvzemniekam uz Rīgu, kur viņš tad bija tautskolu inspektors: «Augsti cienijamo tautieti! Kad savu mīļo Valdemāra tēvu aizvadījuši, sanācām kādi 7 studenti un 20 «veči» Rossijā uz kopmaltīti un pārrunājām savu nākotni, tad tika vispusīgi izsacīta vēlēšanās nelaiķa darba laukā ievietot latvieti, kuŗš nevien mūs Maskavas latviešus vadītu, bet arī visai Krievijai rādītu, kādu svētību tai spēj atnest Latvijas krietnie dēli — tāpat kā to darīja cien. Valdemārs. Vienbalsīgi tika atzīts, ka šos divi uzdevumus neviens tik labi neizpildīs kā Jūs, godājamo tautieti: cerēdami, ka Jūs būsat ar mieru nākt, mani līdzviesi man uzdeva to Jums paziņot. apsolīdamies par to gādāt, ka Jūs nākošā Jūrniecības biedrības sēdē, kuŗa notiks 12. dec., tiekat ievēlēti. Bez tam vēl Zandberga kgs liek ievaicāties, vai Jūs neuzņemtos priekš Jūrniecības b-bas līdz kādam 10. janv. 92. g. sarakstīt V. biografiju krievu valodā. Janvārī biedrības valde noturēšot vienu sapulci tikai Valdemāra piemiņai; dalību varēšot katrs ņemt un runas turēt. Biografijas, runas u. t. t. tiks izdotas īpašā brošūrā. Šinī pašā lietā pie Jums aizies mūsu dēlēgāti Birķis un Krastkalns, kuŗi Jūsu atbildi īsos vārdos telegrafēs Zandbergim.» (Kā A. Krastkalns liecina, tad Brīvzemnieks tomēr neesot devis noteiktu atbildi, vai viņš būtu ar mieru atgriezties Maskavā, stāties Kr. Valdemāra vietā un uzņemties arī visas latviešu tautiskās domas vadību. Brīvzemnieks tā tad, acīmredzot, nav varējis tik viegli izšķirties. Rīgā viņa jaunie pienākumi pret latviešu tautu sāka kļūt aizvien lielāki. Un bez tam arī nebija pilnīgi noteikti zināms, vai krievi viņu laidīs Kr. Valdemāra

^{*)}Latvju Jāņa — J. Skrēģa, vēlākā zvēr. advokāta vēstule.

vietā Jūrniecības biedrībā, lai gan Maskavā dzīvodams viņš šai biedrībā bija strādājis kā revīzijas komisijas loceklis. Un tā arī bija: Kr. Valdemāra vietā krievi atļāva iesēsties baronam Nossam.)

Latviešu studentu skaitam Maskavā pieaugot, tie tik daudz neturas kopā ar vakarniekiem, kā biedrojas paši savā starpā. Šī biedrošanās gan notika vairāk tādēļ, lai koptu un izkoptu savā starpā sadzīvi. Bet gluži dabīgi, ka tā viņus aizvien vairāk atrāva no latviešu vakariem. Dažreiz šai studentu sadzīvē pie alus glāzes pārāk jautri aizgāja laiks. Un tas Brīvzemniekam sevišķi nepatika, viņš gribēja, lai katrs latviešu students izglītos par istu strādnieku tautas druvā, īpaši tā, kā to saprata pats Brīvzemnieks, kā to ar savu priekšzīmi rādīja Kr. Valdemārs u. c. Tādēļ Brīvzemnieks, kādreiz runādams par latviešu studentu vīru uzdevumiem, izteicies, ka latviešu studentu starpā esot daži vanekari. To viņš bija zīmējis uz kādu pāri sevišķi jautras dzīves milētājiem. Bet par šādu izteicienu apvainoti jutās vairums latviešu studentu un tā radās pirmā lielākā plaīsa latviešu vakarnieku starpā. J. Velme savās atmiņās piemin, ka kādu sestdienas pēcpusdienu Brīvzemnieks ieradies pie viņa apjautāties, vai viņš būšot vakarnieku sapulcē pie Brīvzemnieka. «Kad es teicu, ka esmu gan nodomājis iet, tad viņš man teica, lai es noejojot visādā ziņā; viņš gan nepalikšot mājās, lai es izpildot viņa vietu. Studenti esot nodomājuši sanākt un ar varu piespiest atsaukt savu izteikumu, un to viņš nevarot darīt, viņš negribot lietu arī vēl vairāk paasināt. Tā tad es nogāju, un tiešām, bija sanākuši vairāk studentu, nekā tas mēdza būt. Vakarū iesākot, es paziņoju, ka Brīvzemnieka nebūs. Kad vēlāk tomēr kāds no studentiem gribēja sākt runāt par Brīvzemnieka izteikumu, tad es šādu pārrunāšanu nepielaidu, aizrādīdams, ka nebūtu pareizi, ja mēs viņa paša mājās turētu par viņu tiesu. No tā laika studenti atrāvās apmeklēt vakarus pie Brīvzemnieka, izņemot tikai dažus.» Lai piedabūtu studentus atkal vairāk pie vakaru apmeklēšanas, viņus tagad Velme noturējis vairāk pie sevis. Ar šādu demonstrāciju studenti Brīvzemniekam gan nodarīja nepelnītu pārestību, jo latviešu studentiem Maskavā gan morāliskā, gan materiālā ziņā neviens no tautas darbiniekiem nav tik

daudz palīdzējis kā Brīvzemnieks. Bet studenti iedomājās, ka viņu lepnums aizkarts, un ņēma to ļoti pie sirds, jo jaunatne jau savā iedomātā lepmā, tāpat kā aizrautībā, dažreiz iet par tālu. Šo nenozīmīgo personīgo konfliktu ar Brīvzemnieku gan drīz aizmirsta, bet pēc tam tomēr notiek vēl lielāka vakarnieku diferenciācija. Tās pamatā ir jau studēto latviešu jo plaša nošķiršanās no nestudētiem latviešiem. Un šāda diferenciācija arī ir dabīga un psiholoģiski ļoti viegli izskaidrojama. Kad tauta atrodas uz tādas attīstības pakāpes, kad visi viņas locekļi vēl vienādi, tad visiem arī ir vienādas intereses, puslīdz vienādi mērķi un pasaules uzskati. Tad nekādas lielas pretešķības un uzskatu dažādības nevar izpausties, tās viegli nogludināmas, jo viņu iemesls meklējams materiālās vai arī citos sīkākās dabas jautājumos. Bet tautas attīstības straujā gaitā notiek šķirošanās vispirms garīgā ziņā, apdāvinātākie tiek tālāk, neatstītākie tiem nespēj sekot. Tā rodas nošķirošanās, dažādu vērtību apziņa, dažādas dzīves prasības. Var teikt, ka latviešiem rodas jau sava gara aristokrātija, kas paceļas pāri tautas masām. Protams, ka īstā aristokrātiskā kultūrā nekad neizpaužies šāda dēmonstratīva norobežošanās un pacelšanās pāri citiem, bet topošais aizvien sevi iedomājas lielāku, nekā ir viņš un esošais. Bet tāda topošās gara aristokratijas iedomāta norobežošanās ir par iemeslu Maskavas latviešu vakarnieku diferenciācijai. Tas notiek ap 1885. g. Jēkabs Velme, kuŗu 1885. g. ievēlēja par lektoru Maskavas universitātē, Brīvzemnieka atbalstīts, sāka izdot pazīstamo žurnālu Austrums, kas arī ir vakarnieku ideoloģijas rezultāts. Kā Austruma redaktors viņš 1885. g. 19. februārī nodomājis sarīkot ļoti plašu vakarnieku sanākumi, lai atzīmētu Rīgas Latviešu biedrības gada svētkus. Vakara rīkošanā ņemuši dalību arī citi un tam nolūkam noīrētas plašas telpas Tartasa restorānā Petrovska līnijā. Lai gan izrīkojums jo plaši izziņots Maskavas latviešiem, tomēr sanākuši tikai kādi 20 cilvēki, to starpā tikai pāris studentu. Un no tiem pašiem tikai retais bijis līdzšinējais vakarnieks. Šis vakars tomēr noritējis tik sirsnīgi, ka visi viņa dalībnieki izsacījuši vēlēšanos, lai tādi atkārtotos arī turpmāk. Vēlāk šie vakari jo bieži sarīkoti Kontinentāla viesnīcā un iesaukti par kontinentālvakariem un no tiem attīstījās latviešu kolo-

nija Maskavā, līdzās Maskavas vācu kolonijai. Bet tie latvieši, kas kontinentālvakaros nepiedalījās, pulcējās un biedrojās atkal savukārt un nodibināja Maskavas latviešu savstarpējo palīdzības biedrību. Tā sāka šķiroties un šķelties Maskavas latvieši, kuņi vakarnieku sākumā slēdza brālību ar svinīgiem solījumiem un zvērestiem.

Varbūt šī šķelšanās nebūtu aizgājusi tik tālu, ja septiņdesmito un astoņdesmito gadu vakarnieku dvēsele — Brīvēzemnieks būtu vēl varējis palikt Maskavā. Bet Kr. Valdemāra pamudināts, viņš 1887. g. maijā devās jaunā, bet grūti apamā tautas darba tīrumā, pārnākdams uz Latviju par skolu inspektoru, lai ar savu gudro politiku mikstinātu un atvairītu smago rusifikācijas vilni Latvijā. Brīvēzemnieka aizbraukšana latviešu vakarnieku sadzīvē atstāja lielu un neaizpildāmu robu. Tā J. Kriškans Brīvēzemniekam 1887. g. 20. septembrī raksta: «Jūsu vieta paliek tukša, to visi sajūt un saka...» Bet mediķis P. Kalniņš raksta: «Nemaz nemelošu teikdams, ka tagad ir Maskava manās acīs tik pusi tikdaudz vērtā, kur Jūsu pietrūka.» Bet atrodoties prom no Maskavas, arī Brīvēzemniekam pašam turienes latviešu sadzīve ir aizvien prātā. Kad viņš sarakstās ar agrākiem vakarniekiem, viņš aizvien par vakariem apjautājas. 1888. g. 6. febr. Brīvēzemnieka draugs, Maskavas neredzīgo skolas inspektors J. Rempeters viņam rakstītā vēstulē saka: «Par vakariem runājot, man jāatzīst ar kaunu, ka pēc jauna gada vēl neesmu viņos bijis. Priekš svētkiem viņus apmeklēju gan un arī citi nāca krietnā skaitā, bet kā tagad dzirdu, daži vakari esot ļoti apmeklētāju kaili, it sevišķi, kad vakari pie Velmes kunga. Bija jau gan arī nemierīgi laiki, bet tomēr pašā bailīgajā laikā apmeklētāju bija krietns pulciņš.»

Kr. Valdemārs 1889. g. 22. febr. Brīvēzemniekam rakstītā vēstulē par vakariem vēl ziņo: «Vakar sapulcē Velme nebija. Bija kopā kādi 25 vīri, no vecajiem Barons, Skolmeistars, Rempeters, Krastkalns. Par Jums arī diezgan runājām, laikam Jūs Rīgā variet mazāk priekš tautiešiem darīt, nekā papriekš Kuldīgā un Liepājā. Vakar bija arī 3 leiši klāt, ar tiem īpaši spriedelēja Skolmeistars dūšīgi pret poļiem, un es, lēnāki. Visi Jūs sveicina.»

Divu gadu desmitu laika spriedi Maskavas latviešu va-

karnieki, galvenokārt Brīvēzemnieka rosināti un ietekmēti. līdzās vispārējai tautiskā jautājuma noskaidrošanai un pamatošanai, ar lielu sirdsideālismu veikuši arī jo ievērojamu nacionālās kultūras celtniecības darbu. Ja vēl septiņdesmitos gados vācu avīze rakstīja, ka latvietim un reizē mācītam būt neesot iespējams, tad maskavnieki ar darbiem pierādīja, ka tas ir absurds. Ar savstarpējiem ierosinājumiem, pārspriedumiem, neatlaidīgu centību, uzmudinājumiem un pirmajām prēmijām viņi īsā laikā nodibināja un lika pamatus latviešu zinātniskai un vēsturiskai literatūrai. 1873. gadā Maskavas latviešu pulciņš izsludināja divas godalgas par dabas mācības grāmatām latviešu valodā. Topošai intelligencītas bija grūts uzdevums, un labu laiku neviens neuzdrošinājās to atrisināt. Tikai 1877. gadā Brīvēzemnieks Baltijas Vēstnesī Nr. 4, ar prieku var ziņot «par kādu latviešu gara augli, kas neilgā laikā ļaudīm gaidāms. Viena no izolētām goda maksām atradusi sev cienīgu meklētāju. J. Vinklera kgs, kas priekš pāris gadiem Maskavas universitatē pabeidza fizikas-matēmatikas fakultātē augstās mācības kā pirmais kandidāts, saraksta savai tautai kosmografijas mācību. Grāmata iznākot divās nelielās daļās, skaidrā ļaužu valodā rakstīta.» Tikai vai izdevējs šai derīgai grāmatai rasies, to gan Brīvēzemnieks, kā viņš savā ziņojumā piebilst, nemākot teikt. Un, diemžēl, izdevēju laikā neatrazdams, grāmatas autors arī nevarēja saņemt izsolīto prēmiju, jo pēc nosacījuma to varēja saņemt tikai tad, kad grāmatu sāk iespiest. Prēmijas termiņš tā Vinkleram nogāja gaļām. Viņa grāmatas pirmā daļa ar nosaukumu — Zeme kā zvaigzne pasaules plašumā jeb matēmatiska ģeografija (88. lpp.) iznāca tikai 1879. g. E. Zislaka apgādībā. Jelgavā. Desmit gadus vēlāk šis pats J. Vinklers sarakstīja un izdeva vēl otru zinātnisku grāmatu — Par laiku, it īpaši par aukām un vējiem (101 lapp.), kurū drukāja pie A. f. Grothusa, Rīgā.

1885. gadā Maskavas latviešu vakarnieki izsludināja godalgas par vēsturiskiem rakstiem, t. s. Reinberga prēmiju. Šīs prēmijas autors un kapitāla savācējs gan patiesībā bija Brīvēzemnieks viens pats. Viņš tikai to teicās darām vakarnieku vārdā, jo atsevišķai perso-

nai nebija īsti ērti izsludināt godalgas par literāriskiem darbiem, jo vairāk vēl tālab, ka šī persona bija aktīva sabiedriska pasākuma dalībnieks. Brīvzemnieks no tautiskās kustības darbiniekiem ir pirmais, kas lielāku vērību piegriezis latviešu vēstures atdzīvināšanai un tās nozīmei tautas atmodas kustībā. Balss 1885. g. 23. num. rakstā Mūsu senatne viņš izsaka šādas svarīgas domas: «Kas nezina, no kurienes tas nācis, kā tas zinās, kurp tam jāiet. Tāds maldās. Šos vārdus neaizmirstamās Pēterburgas Avīzes zīmēja uz latviešu tautu un viņas vēsturi. Un tiešām, ja aplūkojam citas tautas, kas vairāk savu garu un savu tautību izkopašas, nekā mēs, tad drīzāk nomanīsim, ka tās, no gara miega mozdāmās, jo pūpīgi meklējušas pēc tam, no kurienes tās nākušas: tās pētījušas jo uzcītīgi savu vēsturi, savu senatni. Savu vēsturi pētīdamas, lasīdamas un prātā iespiedamas, citas tautas tik sākušas sevi īsti saprast, sākušas sevi atdzīvināt tautisku pašapziņu, cietu patstāvīgu raksturu, kas neļauj tautai izklīst un sajukt vētras laikā, kā vieglām smiltīm jūrmalā, bet kas pat tuksnesī satur tautiešus kopā, kā Izraēļa bērņus vecās derības laikos. Tikai mēs, latvieši, diemžēl, esam ļoti maz raudzījuši smelt iz tiem avotiem, ko mums dod mūsu vēsture, mūsu senatne. Varbūt, ka pa daļai šī mazuma un trūkuma dēļ mēs, latvieši, vēl dažkārt tik gurdeni savā tautībā, tik vāji un tik šaudīgi savā latvietībā. Tiesa, mums arī nav tik slavēta vēsture, tik dižēna senatne, kā dažai citai tautai, tomēr, ja mēs ņemtumies uzcītīgāki pētīt un pārdomāt mūsu sentēvu laikus, tad atzītum daudz ko, kas apgaismotu, stiprinātu, pacilātu mūsu garu: latvieši sāktu labāki saprast dažu patiesību un dažus melus, latviešos ātrāki nodibinātos vecais latviešu tautas tikums. Ir laiks nopietni gatavoties priekš latviešu vēstures rakstniekiem, izdevējiem, lasītājiem. Laiks izdot latviešu valodā īsākus vēstures rakstus, monografijas. Īsāki raksti vieglāki un ātrāki sarakstāmi un izlasāmi, lētāki apgādājami un pērkami.» Lai nu šādi raksti varētu rasties, Brīvzemnieks ziedo kādu summu, savāc arī no citiem kapitālu un izsludina godalgu par Latvijas vēstures pētīšanas rakstiem, kuŗu nosauca par Reinberga prēmiju, jo Jānis Reinbergs bija viens no Brīvzemnieka mācekļiem, kas uz viņa pamudinājumu, tāpat kā filologs J. Krodzenieks, gan

studēdams Maskavā tieslietas (dzimis Džūkstē, 1881. g. beidzis Jelgavas klasisko ģimnāziju, 1884. g. 22. sept. miris) sāka nodoties Baltijas vēstures studijām un sarakstīja vairākus rakstus. Viens Reinberga gaŗāks vēsturisks apcerējums — Kurzemes lielkungs Jānis Ernsts Birons — iespiests Liepājas laikrakstā Latvietis 1882. g. gājumā, bet otrs apcerējums — Kurzemes lielkungs Gothards Ketlers 1885. g. iznāca grāmatā. Kad Reinbergs nomira, Br. uz viņa vārdu nodibināja prēmiju, kuŗas noteikumos paredzēts: 1) Prēmija, vismaz 125 rubļ., izmaksājama par latviešu valodā sarakstītiem rakstiem iz Latvijas pagātnes, 2) prēmiju izmaksā par vienu rakstu, vai arī daļās, pēc raksta lieluma un vērtības, 3) rakstam jābūt vismaz 1 drukas loksnī lielam. Prēmija izmaksājama, tiklīdz raksts iesākts kur nebūt drukāt. 1886. g. Balss 25. num. Br. ziņo rezultātus: pavisam iesūtīti 6 raksti, septītais pieteikts, bet neatsūtīts. Prēmijas lielums, kuplināts ar dažiem ziedojumiem, pieaudzis līdz 150 rubļ. Prēmiju izspriedusi komisija šādā sastāvā: Kr. Valdemārs, Kr. Barons, J. Velme, Zorgenfreijs un Fr. Brīvzemnieks. Pirmā godalga 100 rbļ. piespriesta J. K r o d z e n i e k a m par rakstu — Kā muižnieku kārta Baltijā cēlusēs un attīstījusēs (šis raksts 1885. g. iespiests Austrumā 5., 6., 8. un 9. num. Ž. U.), bet otrā godalga — 50 rbļ. Rīgas politehnikas studentam K. G r a u d i ņ a m par rakstiem — Senais latvietis (iespiests Austrumā) un Latviešu senlaiku svētnīcas, kuŗu tai pašā gadā iespieda Balss. Brīvzemnieks pēc ziņojuma uzveŗ, ka maskavnieki ar savu mazo prēmiju pirmā kārtā gribējuši pamudināt centīgus jaunekļus nodarboties ar dzimtenes vēsturi un lai caur to latviešu tautai par pamācību, par gara pacilāšanu un sirds iesildīšanu jo vairāk rakstu rastos, kas skaidrā, visiem saprotamā valodā pasniegtu kādas patiesas ziņas par Latvijas pagātni.

Sekmes mudina iet pa uzņemto ceļu tālāk, un Brīvzemnieks, citu Maskavas latviešu atbalstīts, savāc līdzekļus otrai prēmijai un to izsludina Austrumā 1886. g. gājumā; turpat publicēti arī to patriotisko latviešu vārdi, kas ziedojuši naudas līdzekļus prēmijas fondam.

Otro vēsturisko rakstu prēmiju izsprieŗ 1887. g. 15. maijā. Pirmo godalgu — 100 rbļ. piešķir J. K r o d z e n i e k a

rakstam Par zengaliešiem (iespiests Austrumā 1886. g. un 1887. g.), otro — 50 rbļ. K. Graudiņam par rakstu Paģājušu laiku atmiņas un trešo godalgu — 25 rbļ. — Tērbatas studentam Vilim Plutem (Olavam) par rakstu Baltiešu stāvoklis vācu valdības pirmajā laikā. 1888. g. šo rakstu ar virsrakstu Kā dzimtbūšana Baltijā cēlusēs iespieda Austrumā.

Trešo vēsturisko rakstu prēmiju izsprieda 1889. g. 22. janvarī un pirmo godalgu ieguva Plutes Vilis par rakstu Dzimtbūšanas attīstīšanās Baltijā līdz 1561. g., bet otro — M. Skrūzītis par rakstu — Sēļi, Kurzemes augšgala senči. Ar to vēsturisko rakstu prēmijas izbeidzas.

Kr. Valdemārs 1890. g. Austrumā ziņo, jo Brīvzemnieka vairs nav Maskavā, ka «Latviešu vēstures raksti pēdējos gados it labi zel un aug un arī no lasītājiem top diezgan labi ievēroti. Tad nu maza naudas prēmija vairs nav no svara, jo visiem labiem rakstiem, kas iznāk, nevar vairs prēmijas piespriest, ja negrib vai nu sakrātus grašus izdalīt pārlicku sikās prēmijās, vai vienam dot un otram nedot, kas būtu nepareizi.» Tāpēc Maskavas latviešu pulciņš nolēmis un izsludina 150 rbļ. prēmiju par latviešu tautas kronikas sarakstīšanu 19. gadsimtenī, un pie kronikas raksta, sākot ar 1800. gadu, sastādīt īpašus pielikumus — kā izskatījās zemkopība, skolas u. t. j. pr. apm. 1820. g., 1840.—60. un 90. gados u. t. t. 1891. gada sākumā Austrumā Kr. Valdemārs vēl sniedz par šo jautājumu garāku uzmodinošu apcerējumu ar paraugu, kā sastādāmas ziņas latviešu 19. gadu simteņa kronikai. Diemžēl, šim darbam neradās piepildītāji. Nebija vairs arī viņa organizētāju. Kr. Valdemārs 1891. g. novembrī nomira, Brīvzemnieku Rīgā cieši saistīja latviskās skolas aizsardzības darbs un Maskavas vakarnieku pulciņš, bez autoritātiem vadoņiem palikdams, saira.

Bez vēsturisko rakstu prēmijām maskavnieki 1886. g. atjaunoja arī 1873. g. izsludināto, bet sekmes neguvušo prēmiju par dabas zinātniskiem rakstiem. Šeit iniciatīva bija vairāk Kr. Barona rokās; prēmija 1886. g. 15. apr. arī izsludināta ar viņa parakstu.*) Rakstiem iz dabas zinībām un vispirms iz fizikas un ķīmijas

*) Austrums 1887. g., 199. lpp.

jāievēro latviešu lasītāju mācības stāvoklis. Lasītāji, saka Kr. Barons, pa lielākai daļai būs ļaudis, kas tikai labu pagasta vai draudzes skolu apmeklējuši, bet apdāvināti ar gaišu prātu, kāro paši sevi tālāk izglītot, derīgas grāmatas lasīdami. Pirmo prēmiju izspriež 1888. g. 26. febr. Iesūtīti 4 raksti. Pirmo godalgu — 150 rbļ. iegūst skolotājs Langvits par grāmatu Ziedi iz dabas zinībām, bet otro — 75 rbļ. Petrovas Razumovas zemkopības akadēmijas students R. Rengarts par darbu Zemkopības ķīmija (iespiests Austrumā 1887. un 88. g.). Arī pie šīs prēmijas Brīvēznieks ņem dzīvu dalību. Tā 1888. g. 11. febr. rakstītā vēstulē Kr. Valdemārs viņam ziņo: «Jūsu kartīti, kuņā Jūs rekomandējāt Reinharda kgu (šo un arī nākošo vēstuli Kr. Valdemārs nav rakstījis pats, bet, slimodams ar acīm, diktējis tās krievu valodā savam sekretāram Zacharovam un tāpēc arī še Rengarta vārds pārrakstīts par Reinharda. Ž. U.) un viņa rakstu lauksaimniecības ķīmijā dabūjām taisni tai vakarā, kad runājām par prēmijām šādiem rakstiem. Tāpēc arī piegriezām lielāku vēribu taisni Reinharda kga rakstam. Galīgā prēmiju piešķiršana gan notiks tikai vēl šajā mēnesī.»

Nākošā vēstulē, ko Kr. Valdemārs raksta Brīvēzniekam 1888. g. 3. martā, viņš par šo pašu jautājumu ziņo: «Tikko kā samaksāju Reinharda kgm 50 rbļ. prēmiju par viņa Austrumā nodrukāto rakstu lauksaimniecības ķīmijā. Atlikušos 25 rubļus viņam izmaksās tad, kad viņš sikāki izstrādās šī raksta pirmo daļu tā, ka viņa būtu saprotama arī vienkāršam lasītājam. Viņš to arī apsolījās, lai gan šis uzdevums nav viegls... Kas attiecas uz pārējiem konkurentiem Jāni Ozoliņu no Jaunjelgavas un J. Mazvērsīti no Rīgas, tad prēmiju viņiem nevar piespriest tāpēc, ka viņu zināšanas ķīmijā ļoti vājas. Kritiku par Ozoliņa darbu uzņēmās uzrakstīt Barona kgs, bet par Mazvērsīša Zandberga kgs. Man personīgi ļoti žēl, ka Ozoliņa kga darbs netika nodrukāts, jo tanī ir daži ļoti vērtīgi padomi tautai. Nesen atpakaļ es nosūtīju uz Tērbatu Vilim Plutem 25 rbļ. attiecībā uz vēsturiskām prēmijām. Tagad atkal ir ienākuši 46 rbļ., no tiem 25 rbļ. sūtījis Rušmanis Vidzemē. Varbūt, ka pienāks vēl kādas summas. Jūsu uzticamais draugs Kr. Valdemārs.»

Otro un pēdējo prēmiju par dabas zinātniskiem rak-

stiem maskavnieki izsprieda 1892. g. 19. apr. Iesūtīti 10 raksti. Godalgoja ar 1. godalgu — 75 rb]. P. Dambīša rakstu par fizioloģiju un ar 2. godalgu — 50 rb]. Ed. Veidenbauma — Apcerējumu iz mēchanikas. Pats Veidenbaums ziņu par sava raksta godalgošanu saņēma slimības gultā, īsi pirms savas nāves (24. maijā), bet viņa iespiešanu Pūrā vairs nepiedzīvoja.

Ja pārļaižam acis latviešu tautiskai kustībai pēc deviņdesmitajiem gadiem Latvijā, kad Maskavas latviešu pulciņš savas gaitas bija beidzis, tad redzam lielu un jo rosīgu tautisko darbinieku kadru, kas Brīvzemnieka ietekmētās nācionālās domas apģaroti nākuši no Maskavas latviešu vakarniekiem. Atzīmēsim dedzīgo patriotu **K r i š j ā n i K a l n i ņ u** (dzimis 1847. g. 17. jūl., no 1868.—72. g. studējis Maskavā tieslietas), kas bija ievērojams avižnieks un kā Rīgas Latv. biedrības priekšnieks no 1875.—85. g. bija viens no galveniem tautiskās kustības vadoņiem Latvijā. Tad **J. K r o d z e n i e k s - K r i g e r s** (1851.—1924.), kas Maskavā studēja filoloģiju no 1874. —78. g., bet Brīvzemnieka ierosināts sāka nodoties Baltijas vēstures studijām un kļuva par mūsu pirmo ievērojamāko vēsturnieku; **A n d r. Š l ē z i ņ š** (dz. 1845. g., stud. Maskavā filoloģiju no 72.—76. g.), bija cenzors Rīgā no 1885.—92. g. — latv. mitologs; **J ē k a b s V e l m e** (dz. 1855. g., stud. Tērbatā filoloģiju, bet no 1887. g. aktīvs vakarnieks), izdeva pirmo ievērojamāko latviešu žurnālu *Austrums*, kam ievērojama nozīme latv. vēsturē; **Dr. A. Butuls**, kas studēja Maskavā medicīnu no 1881.—86. g., sāka izdot otro latviešu dienas avīzi *Dienas Lapa*, nodibināja Derīgu grāmatu nodaļu un ilgu laiku bija Rīgas Latv. izglītības b-bas priekšnieks; **Dr. A. Z a n d b e r g s** (dz. 1857. g., stud. Maskavā no 1880.—85. g.), bijis tautisks žurnālists un publicējis ievērojamus vēsturiskus apcerējumus; **M a t i s s S i l i ņ š** (dz. 1861. g., aktīvs vakarnieks no 1885.—88. g.), kļuva par ievērojamu latv. etnografu un kartografu; **K r. B a r o n s** turpināja Brīvzemnieka uzsākto latv. tautas gara mantu vākšanas un kārtošanas darbu un kļuva par mūsu daiņu tēvu; **A. B a n d r e v i č s** (dz. 1850. g., vakarnieks no 1871.—87. g.) publicēja brošūru *Notikumi latv. atmošanās laikā*, žurnālists, sevišķi jūrniecības darbinieks; **J ā n i s Č a k s t e** (1859.—1927.), studējis Maskavā

tieslietas no 1882.—86. g., vakarnieks, pirmais valsts prezidents; Jānis Kreicbergs (dz. 1864. g. stud. 1885. līdz 90. g.), rediģēja avīzes Vārds un Dzimtene, rakstījis par tautiskiem jautājumiem, ievērojams valsts tapšanas laika darbinieks. Jēkabs Vinklers (dz. 1850. g. stud. 1871.—75. g.) vairāku latv. laikrakstu līdzstrādnieks; Jānis Kriškans (1863.—1916., vakarnieks no 1885.—88. g.), viens no ievērojamākiem latviešu skolotājiem un paidagoģiskiem rakstniekiem; pazīstamais paidagogs un bij. skolu inspektors Eduards Mednis, vakarnieks 1888. un 89. g. Bez tam atzīmējami vēl šādi aktīvi vakarnieki: kapteinis Jēkabs Skolmeisters (publicēja rakstus par serbu-turku karu), ģimn. skolotājs P. Sietiņsons, virsskol. Rempeters, jūristi Andersons, Grots, Gobiņš u. c. Šie un daudzi citi mazāk ievērojami darbinieki Maskavas latviešu vakaros guva to nelokāmo tautiskās domas pārlicību, kas tautā nesta, tai sagatavoja ceļu uz citām lielajām tautām līdzvērtīgu patstāvību un neatkarību.

II

Brīvēznieka vieta latviešu avīžniecībā.

Latviešu avīžniecības vēsturē Brīvēzniekam piekrit ļoti ievērojama vieta. Kā žurnālists viņš pieskaitāms pozitīvistiem. No nacionālās atmodas sākuma līdz pat mūsu dienām avīžniecības vēsturē izveidojušies divi galvenie žurnālistu tipi: radošais jeb pozitīvais un kritizējošais žurnālists. Pirmais nāk kā jaunu vērtību objektīvs meklētājs un radītājs, otrais kā esošā kritizētājs un pārvērtētājs. Šādas tipiskas īpašības gan ļoti krasi nenosšķir vienu žurnālistu no otra, jo nevar radīt nekā jauna, ja nekritizē veco, tāpat nevar nekā kaili kritizēt un ārdīt, ja nenorāda, kas un kā viņa vietā radams un liekams jauns, vērtīgāks, bet šādi tipizējumi galvenos vilcienos mūsu avīžniecības vēsturē tomēr redzami ļoti spilgti. Pārsvarā no izcilākiem avīžniekiem ir kritiskie žurnālisti. Pirmais spilgtākais piemērs šē ir Materu Juris. Tā ir viena no spožākām zvaigznēm pie latvju publicistikas debesīm, kas gan ilgāk nemirdēja par desmit gadiem (1875—85.). Apveltīts ar milzīgu temperāmentu un vulkānisku raksturu, Maters bija vispirms cīņas cilvēks, kas devās neapvaldītā un ļoti aktīvā cīņā par latvietību, pret tautas ienaidniekiem, paveica lielus darbus, bet beidzot vairs neatšķīra personīgos un sava rakstura pretiniekus no principiāliem pretiniekiem un tā viņš beidzot izvērtās par pirmo tautisko centienu skaldītāju. Pa daļai tāds bija arī Richards Tomsons, A. Vēbers, tad izcilākie jaunās strāvas žurnālisti deviņdesmitajos gados un gadsimtu maiņā un no jaunākās paaudzes spilgtākiem žurnālistiem šē pieskaitāmi Arveds Bergs, H. Asars, A. Kroders u. c. Vāciešiem sevišķi spilgts šā tipa žurnālists bija Maksimilians Hardens. No vienas puses šā tipa žurnālistus var uzskatīt ar negāciju, jo visā viņi cenšas sameklēt un pārsvērt vairāk negatīvo. Ēnas un trūkumus sabiedriskā un valsts dzīvē viņi nenotušē, bet izceļ un pastrīpo. Kad pasaules kara sākumā vēcu karapulki

straujā tempā virzījās pret Francijas galvas pilsētu, pēc kādas kaujas, kuņā vācu karapulkus izdevās aizturēt un ko visa franču prese ļoti cildināja, — Klemanso, kas tolaik strādāja publicistikā un pieskaitāms otrā tipa žurnālistiem, bija vienīgais, kas tolaik valdības un kara vadības rīcību ļoti asi kritizēja un kādā rakstā izsauca: «Ko — vācu karaspēks aizturēts pie Parīzes vārtiem — un tā ir uzvara. Tā ir drīzāk valsts nodevība. Vācu karaspēks nemaz nedrīkstēja atrasties uz Francijas zemes!» Pēc šī raksta izlasišanas franču valstsvīri teica, ka Klemanso ir vai nu jānošauj, vai jāieceļ par ministru prezidentu. Notika pēdējais, un Klemanso kļuva par Francijas atbrīvotāju. No vēsturiskā viedokļa raugoties šāda kritizējošu žurnālistu darbība, ja tās mērķi ir pozitīvi, ir tikpat vērtīga kā tīrais utilitārisms un pozitīvā jaunrade. Arī Fr. Nīče, kas ar savu filozofiju kādreiz saviļņoja visu Eiropu, patiesībā ir daudz vērtīgāks un nozīmīgāks ar savu vecās pasaules uzskatu un morāles noārdīšanas un nežēlīgās kritizēšanas darbu, nekā ar savu jaunradīto pārcilvēka ideju.

No radošajiem un pozitīvo uzskatu žurnālistiem bez Fr. Brīvzemnieka izcilākie ir Kr. Valdemārs, vēlākā laikāmetā Fr. Veinbergs, Āronu Matiss, E. Freivalds, J. Druva, Ernests Blanks, A. Plensners u. c.

Brīvzemnieks kā avīznieks maz pieminēts. Tagadējai paaudzei pat gandrīz nemaz nav zināma viņa žurnālistiskā darbība, jo Brīvzemnieks kā pozitīvais žurnālists aris dziļo, bet kluso vagu. Viņš publicistikā nav sacēlis ne vētru, ne vilņus. Viņš nav bijis negants uzbrucējs, kritizētājs, bet jaunu pasākumu būvētājs, vecu izkopējs. Un to sabiedrībā tā nejut, kā sadzīves vērtību nesaudzīgu pārvērtēšanu. Otrs iemesls Brīvzemnieka kā žurnālista mazākai populāritātei tas, ka viņš, būdams ierēdnis krievu valdības dienestā, ļoti maz avīznieciskos rakstus, sevišķi politiskos, varēja parakstīt ar pilnu vārdu, bet vairāk gan ar šifrām, vai pat bez tām. Kā visos tautiskās kustības centienos, tā arī avīzniecībā Brīvzemnieks stādāms līdzās Kr. Valdemāram; viņš ir nevien cienīgs tā līdzbiedrs un līdzcīnītājs, bet arī viņa ideoloģijas un tautisko uzskatu konkrētāks paudējs, padziļinātājs un paplašinātājs. To, kam Valdemārs bija devis

ideoloģisko liniju, Brīvēznieks padarija plastisku, uzskatāmu un, galvenais, izvērtā jo raženā auglībā.

Brīvēznieks 30 gadus bija skolotājs un skolu inspektors un tai pašā laikā viņš vēl strādāja kā etnografs, rakstnieks, dzejnieks. Tāpēc tīri jābrīnas, kur viņš ņēmis laiku vēl jo kuplai darbībai latviešu un arī krievu avižniecībā. Bet Brīvēznieks nebija akadēmisks kabineta cilvēks, nedz arī šaurs arodnieks, kas interesējas tikai par savām profesionālām interesēm. Brīvēznieku interesēja visa tieša un dzīvā dzīve, viņas neizmērojami plaša daudzpusībā un dažādībā, viņas praktiskās un politiskās iespējās. Brīvēznieks bija dzīvs cilvēks un kur kas dzīva un veidojās, tur viņš bija klāt. Bet kur vēl bija ziemas sals un ledains stingums, tur Brīvēznieka ierosinošā doma iespīdēja kā pavasara dzīvinošais saules stars, un kam bija klāt viņa palīdzīgā roka, tas auga jo zaļā kuplumā. Brīvēznieks ar visu savu dzīvi un darbu bija atdevies tautai un tāpēc viņš nevarēja stāvēt nost no avižniecības. Kā asinis, dzīvību pulsēdamas, rit caur cilvēka ķermeni, un nauda, visu saimniecisko dzīvi rēgulēdama, plūst caur tautas rokām, tā arī avižniecība, atziņas uzkrājot un visu aptverošos notikumus vērtējot, ir tautas nepieciešamākais dzīvības nervs. Brīvēznieks kā īsts tautas darbinieks nevarēja bez šī dzīvības nerva iztikt. Tas kļuva par viņa nepieciešamāko ieroci savu mērķu sasniegšanai.

Brīvēznieka vietu latviešu avižniecībā vispirms raksturo viņa rakstu statistika. Brīvēznieks darbojies tepat vai visos latviešu periodiskos izdevumos no sešdesmitiem gadiem pag. g. simtenī līdz š. g. simt. iesākumam un savus rakstus iespīdis: vecajās Pēterburgas Avīzēs (1865. g.) — 1, Baltijas Vēstnesī (laikmetā no 1869.—1889. g.) — 66, Mājas Viesī (1871.—1885. g.) — 34, Rīgas Lapā (1878.—79. g.) — 12, Balsī (1878.—95. g.) — 33, Baltijas Zemkopī (1877.—82.) — 7, Latviešu Tautas Biedrī (1877.) — 1, Latvietī (Liepājā 1882.—87.) — 14, Liepājas Pastniekā (77.—98.) — 5, Tomsona Darbā (1872.) — 1, Dienas Lapā (1889.—98.) — 2 (patiesībā vairāk), Vārdā (1902.) — 8, jaunajās Pēterburgas Avīzēs (1902.) — 2, Rīgas Avīzē (1902.—05.) — 15. Kopsummā, ieskaitot arī avīzēs iespiestos nedaudzos dzejoļus un žurnā-

los (Austrumā, Pagalmā, Rotā u. c.) — gaŗākos apcerējumus un monografijas, Brīvzemnieks latvieŗu periodikā tā tad publicējis 219 rakstus. Šie ir tikai zināmie un jau konstatētie Br. raksti. Bet patiesībā šis skaits ir lielāks, jo daudzus rakstus, kā minēts, Br. iesniedzis avīzēm publicēšanai bez paraksta. Tā kādreizējais Vārda faktiskais redaktors J. Kreicbergs atceras, ka Brīvzemnieks viņam iesniedzis vairākus rakstus bez paraksta un šifrām; viens no tiem Aleksandra Vēbera politiskās darbības novērtējums (tas varētu būt Vārda 1902. g. 63. num. Ž. U.), otrs par Veismani — Pavasaru Jāni (Vārda 1902. g. 66. num. Ž. U.). No Brīvzemnieka sarakstiŗšanās ar Fr. Veinberģi redzams, ka bez šifrām viņš publicējis rakstus arī Rīgas Avīzē. Lielu daļu no saviem rakstiem Brīvzemnieks gan devis vairākiem latvieŗu laikrakstiem uz reizi, seviŗķi uzaicinājumus un aizrādījumus par tautas gara mantu vāķšanu. Kad 1881. gadā Dabas zinātņu biedrības etnografiskās nodaļas izdevumā Maskavā iznāca Br. savāktu tautas gara mantu otrais krājums, viņš tā populārizēšanai sarakstīja gaŗu, ievērojamu rakstu, ko vairākos numuros iespieda Balss, Baltijas Vēstn., Mājas Viests, Baltijas Zemkopis, Pagalms u. c. Bet kad 1882. g. Kr. Valdemāram svinēja 25 gadu darba jubileju, Fr. Brīvzemnieks uzrakstīja par viņu jo gaŗu darbības novērtējumu un to iespieda visi latvieŗu laikraksti, žurnāli un pat kalendāri, vismaz kādi 8 izdevumi.

Bez tam laikmetā no 1867.—1887. gadam, kamēr Brīvzemnieks dzīvoja Maskavā, viņš krievu laikrakstos Moskovsk. Viedomoŗķi, Sovremen. ŀietopis un Rusj par Baltijas un latvieŗu jautājumiem publicējis 202 rakstus, no tiem 159 informātīva rakstura ziņojumus un 63 prāvus apcerējumus. Ja mēs neievērotu visus citus Brīvzemnieka paveiktos darbus, tad šāds viņa darba kvantums avīzniecībā vien jau pelna lielu ievēribu. Bet űo rakstu saturs visus tautiskās kustības gaŗos gadus paudis dzīvinoŗo nacionālo domu.

Brīvzemnieka publicistiskā darbība aptveŗ mūsu avīzniecības tapŗšanas labāko gadu vēsturi. Pirmais latvieŗu laikraksts, kur Fr. Brīvzemnieks uzsāķ savu avīzniecisko darbību, ir Kr. Valdemāra Pēterburgas Avīzes. Ar űo laikrakstu jau no viņa iznāķšanas Brīvzemnieks bija iepazinies vēl pie sava tēva dzīvodams un Aizputes apr. skolu apmeklē-

dams. Kādu šī avīze uz Br. atstājusi iespaidu un kā viņš un citi par to jūsmojuši, redzam no kāda viņa vēlākā raksta par latviešu laikrakstiem: «Kad 1865. g. tā nepareizā ziņa izpaudās, ka Pēterburgas Avīzes aizliegtas — viņas tikai bija uz 4 mēn. apturētas — tad varēja redzēt daudz latviešus ar noskumušu vaigu. Kad šo rindiņu rakstītais (Brīvēznieks. Ž. U.) kādam ganu pulciņam, saviem labprātīgiem mācekļiem, ganos šo bēdu vēsti paziņoja, tad daži no mazajiem tautiešiem atgrīezās nost, negribēdami viens otram savas slapjās acis rādīt. Pāris no jomošiem zēniem bija cietisaspiedušisavasrocīņasdūrē.» (Pastrīpojumi mani. Ž. U.) Tālāk Brīvēznieks ar milzīgu nacionālu pašapziņu un lielu kaislīgas pārliecības spēku piebilst: «Jūs viltīgi prāvieši, kas jūs latviešus diezin par kādiem svešiniekiem pārvērst kārotu, ak cik nabagi jūs esat pret tiem tautas vīriem, kas caur mātes valodu tik lieliski prātu un sirdi pat pie tiem vizemākiem tautas brāļiem cilāt un cienīgāku darīt spēj, kā mēs to iz minētā notikuma ar Pēterburgas Avīzēm redzam!»

Pēterburgas Avīzes arī ir tās, kas Brīvēznieku noved Gorķu mērnīcības skolā Mogiļevas guberņā, jo tajās 1865. gadā viņš izlasa ziņas par šo skolu, ka centīgiem audzēkņiem tur izsniedz kroņa stipendijas. Uz turieni Br. devās 1864. g. vasarā. 1865. g. tad nu Brīvēznieks, kas toreiz vēl parakstījās kā Treulands, iesūta P. A. aprakstu par Gorķu mērnīcības skolu. Raksts iespiests 12. num. un tam klāt arī Br. adrese, lai tie latviešu jaunekļi, kas gribētu mērnīcības skolā mācīties un par to ko tuvāku zināt, varētu viņam par to apjautāties. Bet drīz P. A. spiestas apstāties un arī Brīvēzniekam, lai viņš Gorķos varētu paturēt savu iegūto kroņa stipendiju, cītīgi jāmacās un jābūt pirmajam skolniekam. Bet kad Brīvēznieks ir jau Maskavā un tautisko centienu druvā stājas līdzās Kr. Valdemāram kā viņa domu un tuvākais darba biedrs, Rīgā sāk iznākt Baltijas Vēstnesis, kā P. A. ideoloģisks turpinātājs, tautiskās domas kopotājs un paudējs. Ar šī laikraksta pirmo gada gājumu Br. kļūst par viņa cītīgu līdzstrādnieku un še arī publicējis visvairāk savu rakstu. Baltijas Vēstneša 1869. gada 22. janv. num. (avīzes parauga numurs iznāca

1868. g. 25. okt.) ievietoti divi Br. dzejoļi: Tālumā no dzimtenes un Pie avota. Pirmā dzejoļi Brīvēznieks šā atceras Latviju un sūta viņai sveicienus:

Tālu nost no dzimtenes
Vientulīgi stāvu es,
Skatīdams uz mākoņām
Uz vakariem iedamām.

Skatoties man prātā nāk
Prieks, kur latvju mēle sāk;
Latvijas meži, kalni, gravas,
Upītes un puķu plavas.

Eitat, mīlās mākoņas,
Eitat! Sakat labdienas
Manai audzinātājai
Dārgai, mīlai Latvijai.

«Dārgā, mīlā Latvija» un viņas labās dienas ir Brīvēznieka avižnieciskās darbības vadošā zvaigzne nepārtaukti 40 gadus. Tā paša gada Balt. Vēstn. 28. un 29. num. Br. raksta par Etnografisko mūzeju Maskavā, kur ievietots arī latvieša un latvietes tēls u. c. mūsu etnografiski piemiņekļi. Šis mūzejs piederēja Keizariskai dabas zinātņu, antropoloģijas un etnografijas biedrībai, kuņas uzdevumā Br. apceļoja Latviju tautas gara mantas vākdams. Viņa Maskavā 1867. g. sarīkoja etnografisku izstādi, 1872. g. politehnisko izstādi un 1879. g. antropoloģisko izstādi. Arī par to Brīvēznieks Balt. Vēstn. (1877. g. 23. num.) ziņo, ka «būtu labi, ja Latvijā dzīvodamie tautieši iespētu sakrāt un uz Maskavu aizsūtīt, ja ne vairāk, tad jel kādus 50—50 galvas kausus jeb mīroņu paures, no kuņām zināms vai domājams, ka tās latviešiem piederējušas, jo izstādē būs galvas no dažādām tautām; par to gādā augsti mācīti vīri visā Eiropā. Ja šo svarīgo cilvēka miesas daļu, proti galvu, no latviešu puses nebūtu tādās svarīgās vietās, kā izstādē, mūzejos u. c., tad zinātnības gaisma, zināms, nespētu mūs apspīdēt no antropoloģijas puses; svarīgi mācīti vīri mūs mazāk spētu ievērot un daudzīnāt.»

Brīvēznieka īstais avižnieka darbs pie Baltijas Vēstneša sākās tikai ar 1869. g. 67. num., kuņā ar parakstu T. ievietota viņa Korespondencija iz Vidzemes. Šis raksts no vienas puses ir tikai paraugs, kā iesūtāmi laikrakstiem ziņojumi, bet no otras puses jau diezgan ievērojams tautsaim-

1871. g. ar 12. numuru sākot, Balt. Vēstnesī jau parādās Br. vēstules iz Maskavas. Šām vēstulēm divējāda nozīme: Br. latviešus tuvina un iepazīstina ar krievu kultūru viņas augstākajos sasniegumos un līdz ar to mudina latviešus uz savas kultūras veidošanu. Pirmā vēstulē viņš uzsver, ka «Baltā māmiņa Maskava» jeb «Krievijas Sirds» nākamībā ar Latviju dažās darīšanās vēl vairāk tuvināties solās un tāpēc «ziņas latviskā avīzē iz Maskavas nebūs latviskai publikai pretī. Ievērojamas ziņas iz galvas pilsētas, ar latvisku prātu sastādītas (pastripojums mans. Ž. U.), ir tiešām no latviešiem kārotas un latviešiem lieti der. Laikam gan latviešu tautai, kā katrai citai tautai, kas cik necik modusies, būs sava patika, savas vēlēšanās un vajadzības, savi centieni un mērķi. Mutes, kas pie gaismotām tautām viņu centienus un mērķus aizstāv, ir avīzes.»

Ar lielu enerģiju un darba prieku, līdzās citiem pienākumiem, Brīvzemnieks metās latviešu avīžniecībā un auga un attīstījās reizē ar viņu. Brīvzemnieka uzskatus par nacionālās avīžniecības pirmo attīstības posmu labi raksturo šādas viņa domas rakstā par latviešu laikrakstiem:

«Latviešu laikrakstos jau dažreiz stāstījuši par krietnu avīžu labumu un vajadzību. Bet diezgan par šo lietu runāt gan nevar. Kamēr tauta vēl bērna gadus vada, tai avīžu vai nu pavisam nav, jeb tik tādas avīzes, kā jau priekš bērniem. Ļaudis, nekā labāka nezinādami, lasa «jaukus» stāstiņus, pasaciņas, peršiņas — kā bērni ap tukšām paijiņām priecādamies. Rodas gan arī kāds ātraudzis, kas jau sāk pēc kā labāka prasīt, bet «viens bezdelīga jau vasaras neatnes». Gadi aiziet, kamēr ap pirmo priekštecī labs pulciņš vienprātnieku krājies, kas, nebēdādami par paša labumu, sāk jo dienas jo skaļāki šludināt, kas tautai vajadzīgs, kas tai jādod. Iz tautas klēpja pieplūst šim pulciņam tie labākie spēki. Tautas vairums tik ļoti tumši vēl nojēdz viņas dēlu darbus un mērķus, bet jau tas tam uztic. Šī ātrā pieaugšana un tautas uzticība dod tautas dēliem spēku un dūšu, un priekš jo svētas lietas kaņodami, tie kā Romas ķeizars Konstantīns Lielais savās prāta debesīs paredz tos zelta vārdus: «zem šī karoga tu uzvarēsi». Bet tauta nav mazgados gaismojama. Pie tautas, kā pie bērna ir svešniecēm — auklēm cukura zīdekļi un autiņi ierasta lieta, bez zīdekļa

bērniņš varētu brēkt — tas netik, bez autiņiem bērniņš sāktu spārdīties, ātrāki cilāties, ātrāki staigāt — tas auklēm ātrāki peļņu zudinātu.^{*)}

Arī bērnu avīzēs bērnu valoda tik ātri neapklust. Tautas delu pūles auklēm iemācīt citu meldiņu atron ilgi kurlas ausis, piktu prātu un slepenus zobus. Neko darīt: tautas dēliem jāiet cits ceļš, jāmeklē citi līdzekļi. Tautieši dibina jaunas avīzes, lai varētu tautai to sniegt, kas pastāvošās avīzēs trūkst. Tā ir cēlies Mājas Viesis, tā ir cēlušās Pēterburgas Avīzes. Pie ikkattras tādas celšanās nolist it kā «zelta lietus» uz tautas prātu un jūtām. Cik jautru prieku un jauku cerību, mundru darbību nemodināja Mājas Viesis, bet īpaši Pēterburgas Avīžu parādīšanās tautiešu starpā! Dažs latvietis, kas līdz tam laikam avīzi nebij ne rokā ņēmis, palika par avīžu lasītāju, t. i. par dzīvu tautas zaru; cits, kas avīzes lasīja par laika kavēkli, vai «bauuru» avīžu nemaz nelasīja, pārvērtās par dūšīgu, darbīgu tautieti, mēģinādams pat līdzstrādāt, dažas ziņas no sava apgabala avīzei piesūtīdams; cits nežēloja ne laiku, ne zīgu pie draugiem un kaimiņiem braukāt, tos uzmundrinādams jaunās avīzes ņemt un caur to jaunu grūtu darbu stutēt; cits jauns dedzīgs tautietis gāja kā apustulis apkārt pie zemākiem tautas brāļiem, darbiniekiem (lauku strādniekiem), ganiem jaunu priecas mācību par bizmaņiem. Brenčiem un Žvinguļiem priekšā lasīdams un tulkodams» Šais vārdos daudz simbolikas, bet tā viegli saprotama.

Latviešu laikrakstu uzdevumu tautiskās kustības laikā Brīvēznieks tuvāku formulē savā Vēstulē iz Maskavas Baltijas Vēstn. 1871. g. 26., 27. un 28. num. Tam laikam tās ir raksturīgas un spēcīgas domas. — Tikai tāda avīze, kas uzticīgi un sirsnīgi tautai kalpo, kas cenšas to vien vislabāki un visčaklāki aizstāvēt un ziņot, ko tauta vēlas, kas tai vajadzīgs, pēc kā tā cenšas, pelna augsto goda vārdu «tautas lapa». «Latviešu tauta ir maza un nabadzīga, niecīga

*) Šo rakstu rakstot, Brīvēzniekam, liekas, acu priekšā bijuši Latviešu Avīžu redaktora māc. R. Šulca vārdi, kuŗos viņš latviešu tautu niecinādams pielīdzinājis bērniem: «Lai mēs rakstītāji papriekš izmācāmies kā ar bērniem runāt. Latviešu valoda un zemnieki vēl ir kā bērnu kārtā... Tagad vēl ir vairāk tādu, par kuŗiem ar apustuļa vārdiem var teikt: tiem piena vajag, bet ne cietas barības». (Latv. Av. 1851. g. num. 27.).

un nīcīga!» izsauc dažs vācināts latvietis, savu slinkumu un greizprātību aizbildinādams. Tiesa gan, saka Brīvēznieks, mūsu tauta ir mazāka nekā dažas citas tautas, kas ap Latviju mājō, bet tas tai nav vēl nedz par kaunu, nedz nāves spriedumu. Jā, mēs esam maza tauta, bet lai neesam mazi savās domās, jušanās un cenšanās. Mūsu tautas mazums un viņas nabadzība laikam tai neļaus tādu rakstniecību ietaisīt, kāda tā mums pazīstāmām lielām tautām ir. Bet ar šo pašu mazāko rakstniecību mēs iespēsīm to svarīgāko darbu: mēs visātrāki un vispatiesāki apgaismosim mūsu neapgaismotus tautas brāļus.

Tautas vešanu pie gara gaismas tad arī Brīvēznieks stāda par uzdevumu nevien avīzēm un katram tautas darbiniekam, bet to viņš dara arī daudzos savos rakstos. Balt. Vēstn. 1875. g. 27.—35. num. par tautas skolām Krievijas guberņās rakstīdams, viņš nevien plaši iepazīstina lasītājus ar izglītības stāvokli krievu skolās, bet galvenās parallēles velk pret latviešiem un mudina tos uz skolām un mācīšanos, jo «mācīts cilvēks daudz vairāk var labam vispārīgam mērķim kalpot nekā nemācīts. Taisnība, mūžīgi taisnība, ka, ja zemnieki, vairāk un labāki mācīti, skoloti būtu, tad rastos viņu pulkā daudz vairāk «prātīgu» vīru, un šie prātīgie vīri būtu daudz slavenāki darbinieki tautas, savas kārtas un draudzes labumos, nekā tie var būt, mācības trūkumu ciedami. Tādēļ liecināt jāliecina: atklāta dzīve māca, bet skolas un atklātā dzīve kopā māca daudz vairāk, daudz pama-tīgāk, daudz sekmīgāki.»

Laikmetā, kad Brīvēznieka vārds parādās latviešu avīžniecībā, latviešiem iznāk trīs un beidzot vairs tikai divas nedēļas avīzes, no kuņām neviena neietur noteiktu tautības līniju, kā Pēterburgas Avīzes. Bet Brīvēznieka laikā avīžniecība strauji attīstās. Kad viņš, stādamies skolu inspektora amatā, ar avīžniecību vairs nevar tik daudz nodarboties kā savā Maskavas laikmetā, tad latviešiem iznāk jau 9 laikraksti, no tiem divas dienas un 7 nedēļas avīzes, kas kopsummā iziet tautā 20.000 eksemplāros un gadā izmaksā 64.000 rbļ. Tolaik Latvijā dzīvoja 1.300.000 latviešu. Katrs par avīzēm gadā tā tad maksāja 5 kap., uz katriem 65 latviešiem bija viens avīzes eksemplārs, bet uz katru avīzi bija 144.000 latviešu. Leišiem tai laikā iznāca gan 12 nedēļas avī-

zes, bet neviena no tām viņu pašu zemē: 10 Prūsijā un 2 Amerikā. Visā Eiropas Krievijā tai pašā laikā uz 85 milj. iedzīvotāju iznāca 776 laikraksti, Vācijā uz 45 milj. iedzīvotāju — 5041 avīze, bet Ziemeļamerikas sav. valstīs uz 50 milj. iedz. — 11,514 laikraksti. Ja Ziemeļameriku salīdzina ar Latviju, tad šie astoņdesmito gadu beigās būtu vajadzējis iznākt 300 laikrakstiem, bet bija tikai 9.

Protams, kad latviešiem iznāk tikai 2 vai 3 laikraksti, nevar runāt par žurnālistiku kā kvalificētu profesiju, kā amatu, ar kuru cilvēks var nopelnīt sev dienišķo uzturu. Pilnīgi atālgota žurnālista vieta tad gandrīz nebija nevienam. Avīžniecība bija tikai blakus nodarbošanās, un to darīja katrs aiz tīra ideālisma, sevišķi tautas vadošie darbinieki. Tāpēc arī avīžniecībā redzam darbojamies visus ievērojamākos un apdāvinātākos latviešus. Arī Brīvēzemniekam bija cits, labi nodrošināts dzīves stāvoklis. Viņš nebija profesionāls žurnālists, nedz redaktors, tomēr lielāko daļu savu labāko spēku viņš veltījis latviešu avīžniecībai, bet pēc sava darbības veida Brīvēzemnieks no sava laika tautas darbiniekiem visvairāk atgādina profesionālu žurnālistu. To redzam, ja visā visumā izsekojam viņa avīžnieciskai darbībai. Vispirms, katram profesionālam žurnālistam raksturīgā daudzpusība. Brīvēzemnieks rakstīja recenzijas un kritikas par grāmatām, politiskus ievadrakstus, feļetonus, aprakstus, dzejoļus un informātīvi sīkos ziņojumus. Viņš nav speciālizējis, kā žurnālisti speciālizējas tagad, bet ietvēris sevī universālžurnālista tipu. Tautiskās kustības laikā, kad mūsu dienas rakstniecība sāka veidoties, publicists bija tikai tāds, kas varēja uzrādīt šādu daudzpusību.

Brīvēzemnieka avīžniecisko darbību otrkārt raksturo arī tematiskā aktualitāte. Brīvēzemnieks raksta tikai par dienas jautājumiem. Viņš dzīvo Maskavā un korespondē tepat vai visām latviešu avīžēm. Tie visi ir svarīgi un ievērojami notikumi, par kuriem viņš raksta, jo Maskavā Brīvēzemnieks un Valdemārs, būdami tuvās attiecībās ar slavofīļiem, daudz ātrāki tiek pie politisko ziņu pirmavotiem Baltijas jautājumos, nekā rīdzinieki. Tāpēc arī Brīvēzemnieka raksti gūst ievēribu. Viņš ir krievu un latviešu kultūras un krievu un latviešu politiskās domas attiecību starpnieks. Kad 1875. g. Balkānu valstīm ar Turciju izceļas

kaŗš, slavofiļi serbiem organizē palīdzību un sūta uz turteni brīvprātīgo karapulķus. Seviŗki atķivs ŗai darbā ir Brīvzemnieķa ŗefs krievu avīzēs Aksakovs. Uz Serbiju krievu brīvprātīgo pulķos dodas arī vairāķi latvieŗi: dzejnieķs A. Pumpurs, brāļi Skolmeistari, Sietiņsons u. c. Kaŗš par apspiesto tautu brīvību, kuŗā piedalās arī latvieŗi, tas, protams, ir aktuāls notikums, kas ļoti interesē arī latvieŗu laikrakstu lasītājus, un Brīvzemieķs visu kaŗa laiku tos informē ar daudzām korespondencēm, seviŗki par to, kā klājās latvieŗu brīvprātīgiem serbu turku kaŗā, jo ar tiem viņš uztur dzīvu vēstļu apmaiņu. Mājas Viesa 1875. g. 34. un 35. num. viņš sniedz arī plaŗākā aprakstā par Hercegovinu ŗi kaŗa cēļoņu iztirzājumu. Tāpat, kad 1877. g. izceļas krievu un turku kaŗš, Brīvzemnieķs parāda lielu aviŗniecisku aktivitāti. Uz Kr. Valdemāra ierosinājumu Krievijas jūrnieceības biedriba sarīķoja jūrnieceķu ekspedīciju uz Krievijas ziemeļiem izpētīt un noorganizēt kuģniecības apstākļus Obas upē un Baltajā jūrā. ŗo darbu uzticēja latvieŗu jūrnieceķiem, un viņi to seķmīgi veica. Ar lielu sajūsmu par ŗis ekspedīcijas darbību Br. pastāvīgi informē latv. laikrakstus.

Beķ galvenā lieta, kas interesē Brīvzemnieķu — jūrnieceķu, ir latvieŗu tautiskā ļautājuma nostiprināšana. To var panāķt tad, ja latvieŗu tautiskā darbība ir vienota, apzināta, tautas mīlestības apģarota, jo tautas mīlestība, kā Br. saka, ir tas lielāķais mudinātājs, tas labāķais stiprinātājs, tas labāķais drošinātājs svētā darbībā priekŗ tautas ģara ģaismas (M. V. 1878.). Tāpēc Br. nevien dziļi skumst, beķ ar lielu saŗutumu raksta par tiem, kas tautas mīlestības vietā vadās «no ģļēvulības un līdēju ģara» un tautas centienus sāk ŗķelt. Jo rūģti latvieŗiem to nāķas piedzīvot Rīģas pilsētas domes vēlēšanās 1878. ģadā. ŗai ģadā Rīģā pirmo reizi vēlēķa domi pēc ļaunā Baltijas paŗvaldību likuma. Vēlēšanas notika pēc vēlēķāju klasēm, un arī latvieŗi tagad varēja piedalities vēlēšanās ar saviem kandidātu sarakstiem. Panāķumi atķarājās no vienprātības. Tas bija svarīģis notikums, kuŗam dzīvi no Maskavas seķoja arī Brīvzemnieķs. Rīģas Lapā 1878. g. 11. num. viņŗ raksta ievadrakstu, kuŗā saka: «Rīģas latvieŗi, mantīģis labums un vīra ģods ģums pavēļ nosēdināt Rīģas domē arī kādus iz jūsējiem. Tādēļ, vēļreiz draugi,

Rīgas latvieši: darāt, ko darīdami, apdomājat galu. Tautieši, kas jūs savā starpā sanīdušies, pamēģināt tik uz īsu brīdi izlīgt un jūs manīsat, ka Jūs visi noziegušies. Šekspirs saka: «ja ikkatram pēc nopelna maksātu, kurš tad gan nepērts paliktu.» Par poļiem saka: kur divi poļi, tur trīs prāti. Bet kurš latvietis gan poļus ņems par priekšzīmi, īpaši, kad svarīgs kopdarbs pastrādājams. Tāpēc vienprātīgi, draugi, uz Rīgas rāti. To uzsauc Jums tautietis iz sirmās Maskavas!» Bet, diemžēl, latviešu vēlētajiem nebija vajadzīgās vienprātības un viņi šais vēlēšanās zaudēja. Tamdēļ uz nākošajām vēlēšanām 1882. g. Brīvzemnieks no Maskavas raksta Baltijas Vēstnesim ievadrakstu (Nr. 28.) «Kas ir latviešu lielākais ienaidnieks?» un nāk pie bēdīgā atzinuma, ka latvietis pats. «Mūslaiku latvietis», saka Brīvzemnieks, «pieredzējis, ka smagā dzimtbūšana nav spējusi gadu simteņos iznīcināt latvietību, ka āriģie spaidi tikai cietinājuši latviešus savā darbu spēkā un klusā pacietībā. Mūslaiku latvietis pareizi domā, ka āriģa vara, āriģi pretinieki nav latvietībai visai bīstami, nav viņas lielākais ienaidnieks. Bet; latvieši ir latviešu un latvietības lielākais ienaidnieks.» Sevišķi tie ir pārvācotie latvieši un tie, kas gan vēl turas par latviešiem, jo savu latvietību nespēj apslēpt, bet kam trūkst īsta vīra patstāvības un goda prāta. «Kur bijusi ilga verdzība, tur, Brīvzemnieks saka, vēl labi ilgi un daudz būs tautā tādu glēvuļu un līdēju. Mazmācītiem latviešiem, kas maz lasa, maz zin, var latviešu pretinieki klusām daudz ko ieteikt, uz daudz ko samusināt, kas latviešiem un latvietībai naidīgs. Priekš šiem zemākiem, tumšākiem tautas brāļiem mums nav, zināms, sirdī dusmas, bet tikai dziļš žēlums, kas mūs mudināt mudina upurēt savus pēdīgos spēkus, savu prāta gaismu un sirds karstumu, lai tie mostos, gaismotos, glītotos un saprastu paši, uz ko īsti tiko šie vai tie cilvēku darbi, vārdi un centieni. Vai gan drīkstētu kāds latviešu nedraugs pacelt savu ļauno balsi pret krietniem un likumīgiem latviešu tautas centieniem, tos apmelodams un apķengādams, ja visi latvieši būtu latvieši, ja ikkatram latvietim būtu tautisks spēks kaulos, tautisks gods sirdī? — Bet noskumt arī tagad nenoskumsim. Ikkatra dabīga, taisna un svēta lieta, vai gadu ātrāk vai vēlāk, pēdīgi uzvarēs. — Lielos brīžos aizmirst mazas lietas; augsto svētku ritā no-

velk melnās, aptraipītās drēbes un apģērbj baltas, tīras. Tā arī latvieši vēlēšanu dienā, uz lielo cīniņu un godu iedami, atstās visas savstarpīgās nepatīkšanas un nedraudzīgo prātu pašu mājās.» Tā atkal Brīvēznieks runāja uz latviešiem, tautisko godu un vienprātību sargādams, kad tiem Rīgas pašvaldībā bija izcīnāma sīva cīņa. Bet domu par tautas vienprātību un pret partejisku šķelšanos Brīvēznieks paudis visā savā avīžnieciskā darbībā. Un tieši viņš pats arī bija pāraugs tautas nešķelšanai grupās, visu tautisko spēku kopošanai viengabalainā cīņas vienībā. Še arī meklējama atslēga Brīvēznieka vienlaicīgai līdzdarbībai visos latviešu laikrakstos.

Jau sākot ar sešdesmitiem gadiem latvieši sāk nogrupēties karstajos un mērenajos latviešos jeb tautībniekos, kas savā starpā sāka apkaroties un sevišķi asa šī cīņa kļuva pēc deviņdesmitajiem gadiem, kad radās jaunā strāva. Brīvēznieks pieskaitāms karstajiem tautībniekiem, jeb kā toreiz viņus sāka saukt — jaunlatviešiem. Bet Brīvēznieks nevarēja piekrist tam, ka karstie tautībnieki asi un pat personīgi uzbruka mērenajiem tautībniekiem, jo tie taču arī bija latvieši un darija darbus, kas veicināja latviešu kultūru un tautas garīgo attīstību. Brīvēznieks nav cilvēks bez noteiktas pārliecības, kā tas varētu izlikties, pavirši palūkojoties uz viņa vienlaicīgo līdzdarbību ir Baltijas Vēstnesī, ir Balt. Zemkopī, Mājas Viesī un pat Latviešu Avīzēs. Bet tā bija tikai cenšanās augstāku tautisku mērķu vārdā panākt visu latviešu garīgo spēku neskaldītu kopdarbību latviešu tautas nākotnes labā.

Septiņdesmitajos gados Balt. Vēstn. ar Mājas Viesi izcēlās jo gara un sīva polemika. Un kas bija šīs polemikas galvenie autori? Tautiskās kustības spožākie ideologi Kr. Valdemārs un Kronvalds. Iemesls tam bija kāda Mājas Viesa neglīta paskvila par mirušo Juri Allunānu. Šādu Mājas Viesa rīcību var cilvēcīgi saprast, lai gan ne attaisnot. Juris Allunāns bija Mājas Viesa līdzstrādnieks un 1858. g. 59. num. šai avīzē iespiests viņa tolaik ļoti nozīmīgais raksts par latviešu valodu. Bet kad vēlāk Mājas Viesa izdevēji Hartungs un Plate uzspieda šai avīzei «mērenāku» un vāciešiem pieņemamāku virzienu, Juris Allunāns 1860. g. par Mājas Viesi uzrakstīja šādu satirisku dzeju:

«Čučī M... V... čučī,
 Uzgulušies lieli kluči,
 Spiež tev ārā dzīvību».

kas ievietota Dziesmiņās no G. Allunāna, Rīgā, 1868. g. Juris Allunāns mira 1864. g., bet sešus gadus pēc viņa nāves(!) Mājas Viesis 1870. g. 42. num. ievietoja par Allunānu šādu parodiju pēc viņa satiriskās dzejas:

«Čučī G... A... iel čučī,
 Beidzīs sūru mūžiņu!
 Uzgūlās Tev lieli kluči
 Spieda ārā dzīvību.
 Un šie kluči, ko Tu vēlē
 Nevainīgam M... V...
 Tie, tie tavu sveci dzelē
 Uzkrituši pakausim
 Caur to vien, ka nenotika
 Mēdīdams, ko vēlēji.
 Dūša švakka Tēv palika
 Aizdziedāj Tev circeņi».

Šis paskvilas neglītumu aprādīja Baltijas Vēstnesis. Mājas Viesis atbildēja, ka «ar to peršīņu, savu godu aizstāvēdams, viņš nav gribējis mirušus aizķert, bet dzīviem atgadināt, lai neceļ pie gaismas mirušu slepenas domas un darbus, kas viņu labai piemiņai var skādēt.» Tad šai polemikā, Allunāna piemiņu svēti aizstāvēdams, metās Kronvaldu Atis, bet Mājas Viesis savukārt vērsās pret viņu. Beidzot, ar vairākiem rakstiem, Kronvaldu un Allunānu aizstāvēdams, iejaucās Valdemārs; arī Biezbārdis u. c. Polemika ievilkās līdz 1871. gada vidum un beidzot aizgāja pat tik tālu, ka pašu Juri Allunānu, polemikas iemeslu, pat aizmirse.

Brīvēmniekam viss šis notikums bija sāpīgs sitiens. Viņš centās radušās pretešķības atkal nolīdzināt. Viņš pats bija Balt. Vēstneša līdzstrādnieks, bet, uzrakstījis ļoti atzinīgu recenziju par Kr. Valdemāra grāmatu Vaterländisches und Gemeinnütziges, viņš to kā savu pirmo rakstu aizsūta Mājas Viesim, kuŗš to iespiež 39. num. 1871. g. 1872. g. 10. num. Brīvēmnieks Mājas Viesī raksta par Valdemāra Vaterländisches und Gemeinnütziges otro daļu, bet tā paša gada 34. num. plašu rakstu par tautiskiem centieniem, kuŗā ļoti atzinīgi cildina Kronvaldu Ata brošūru Nationale Bestrebungen. Vai tā nav ļoti smalka latviešu tautisko darbinieku pretešķību nolīdzināšanas politika? Interesanta šai

pašā sakarībā ir arī Brīvēzēznīka un Kronvaldu Ata vēstuļu apmaiņa. 1872. g. vasarā Kronvaldu Atis ārstējās Vīldbades kurortā Vācijā. Kad Br. raksts par Kronvalda tautiskiem centieniem bija iespiests Mājas Viesī, viņš par to raksta Kronvaldam un saka, ka Mājas Viesis latviešu tautisko centienu lietā dažbrīd gan izturoties diezgan šaubīgi, bet ka viņš iepazīnīs ar Mājas Viesa redaktoru tautiskā nolūkā un nebūtu grūti šo avīzi dabūt īsto tautas mīlotāju un strādnieku talkā, ja tikai daži labākie latviešu rakstnieki atmestu arī viņai dažbrīd kādus no saviem gara augļiem, «caur tiem to uz mūsu pusi piegrieždami un uzturēdami.»

Kronvaldu Atis Brīvēzēznīkam atbildes vēstulē*) starp citu tā novērtē Mājas Viesi: «Pricējās ļoti, ka Jums patīcis mans raksts pret vācinātājiem, un pateicos, ka Jūs rūpējaties par viņa izplatīšanu (recenzija Mājas Viesī. Ž. U.). — Par Mājas Viesī, īsi sakot, manīm šādas domas. Man žēl, ka Leitāns (M. V. redaktors. Ž. U.) nav jo cieši pieķēries pie stāstu sarakstīšanas un pārceļšanas. Caur šādu darbu viņš būtu sev izpelnījies godu un tautai slavu. Bet ja Jūs Mājas Viesī aplūkojat un nosverat, no pirmā numura sākdami līdz mūsu dienām, tad Jūs manam spriedumam nepretosaties. Es ticu gan, ka Leitāns labs cilvēks un ka viņš nav savas tautas ienaidnieks, bet šīs īpašības vien to vēl nevar pataisīt par «Tautas lapas» redaktoru, sevišķi tagadējos laikos, kur no redaktora pagēr vīrestības tikumu. Tur esmu ar Jums vienī prātī, ka Mājas Viesim trūkst labāku līdzstrādnieku. Bet kādēļ to viņam trūkst? Tak ne tādēļ, ka viņa lapas gandrīz visur top lasītas no latviešiem. Es pats daudreiz skubinājis arī caur Baltijas Vēstnesi; bet sekmes nekādas vēl neesmu piedzīvojis, un es it nevienam to nevaru ņemt par ļaunu, ka viņš labprāt neielaižas ar tāda vīra zaimotājiem, kāds mums bijis Juris Allunāns. Gan grūti nākas, kad spriežam par pašu brāļiem taisni, bez žēlastības taisnību izsvērdami, tomēr nedrīkstam sevi paši apmānīties. Tādēļ es nevaru vis Mājas Viesī statīt vienā rindā ar Baltijas Vēstnesi.» — Brīvēzēznīks Kronvaldam rakstītā vēstulē**) par

*) Rakstīta 1872. g. 16. jūl.

**) Vēstule rakstīta 1872. g. 1. dec. no Ivanovas-Vozņesenskas, kur Br. īsu laiku bija mājskolotājs. Vēstules brūļjons Br. archīvā.

še aizkustināto jautājumu izsakās: — «Par Mājas Viesi sacīšu tik to, ka arī es to nekad neesmu gribējis vienā rindā ar Baltijas Vēstnesi statīt, bet tik sirsnīgi vēlējies, ka tautiešu pūles viņu Baltijas Vēstneša rindai cik vien spējams tuvinātu. Pēdīgā laikā šī lieta jauki arī uz priekšu gājusi. Jūs jau laikam zināsīt, ka Laubes Indriķis*) saraksta priekš Mājas Viesa mazu «Dzirkstelīti» un ka viņš, no jauna gada sākot, būs Mājas Viesim par līdzredaktoru. Cerēsim, ka Laubes Indriķis ar izdaļloto tautiešu palīdzību to izdarīs, ko mēs no viņa gaidīt drikstam.» — No šo vēstuļu citātem redzams, ka Kronvalds kā karstais un nelokamais tautībnieks (kuŗu Brīvzemnieks, arī pats karsts tautībnieks būdams, ļoti cienīja un augstu vērtēja, ko liecina viņa piemiņas raksts par Kronvaldu Austruma 1887. g. 5. num.) par Mājas Viesi runā asu un nepieķāpīgu valodu, bet Brīvzemnieks grib asumus nogludināt un tautiskās lietas veicināšanai pievilkt klāt arī mērenāko latviešu grupas.

To pašu redzam arī no kādas ļoti raksturīgas Brīvzemnieka vēstules Baltijas Vēstneša redaktoram: «Pasniedzu Jums rakstu, kuŗu visām 5 latviešu avīzēm piesūtīšu. Domāju, ka viņš Baltijas Vēstnesim ātrāki nonāks rokās, nekā Mājas Viesim un Latviešu Av. Jūs tiešām daudz, daudz vairāk atzīsīt, nekā es tālumā, ka mums viss jādara, ko viens spējams, lai varētu mūs lielāko ienaidnieku — savstarpējās ķildas nomākt. (Pastrīpojumi mani. Ž. U.) Tādēļ droši ceru, ka šis rakstiņš Jūsu lapā visātrāki vietu atradīs, lai gan no citas puses arī nešaubos par raksta nodrukāšanu.**)»

Lai gan Brīvzemniekam laikraksta ideāls bija Kr. Valdemāra Pēterburgas Avīzes, tomēr, latviešu savstarpējo ķildu mazināšanas nolūkos un savā kompromisa politikā, viņš sākumā varēja sniegt roku arī jaunlatviešu un tautiskās lietas pretiniecēm Latviešu Avīzēm. Kas tas par augšējā vē-

*) Laubes Indriķis pēc dzimuma bija vācietis, bet cēlies no Aizputes tāpat kā Brīvzemnieks un zem Br. iespaida viņš pārlatviskojās un ķļuva par pazīstāmu latviešu publicistu.

**) No šīs Brīvzemnieka vēstules uzglabājies tikai bruljons, bet bez datuma, tādēļ nevar noteikt, kad vēstule rakstīta. Jādomā, ka septiņdesmito gadu sākumā, tas ir apm. tai laikā, kad notika minētā polēmika, jo tad latviešiem tikai bij vēl 3 avīzes.

stulē minēto rakstu, kas piesūtīts arī Latv. Av., to, datumu nezinot, neizdevās konstatēt, jo vairāk tamdēļ, ka raksts droši vien iesūtīts un iespiests bez šifras. Br. uzaicinājumus un aizrādījumus par latviešu tautas gara mantu vākšanu Latv. Avīzēs atrodam vairākus. Bet 1878. g. Latv. Avīzēs iespiests arī kāds viņa dzejolis. Bet savos nolūkos pret Latv. Avīzēm Brīvzemniekam gan vajadzēja piedzīvot rūgtu vilšanās. Ar savu līdzdarbību L. A. Brīvzemnieks sākumā cerēja, ka viņas klūs puslīdz labvēlīgas pret latviešu tautisko kustību. Jautājumos, kur Latv. Avīzes vilka latviešu nacionālai lietai naidīgu līniju, Br. cerēja lietu labot ar lietīšķu polemiku. 1873. g. latviešu skolotāji sagatavojās uz I vispārējo latviešu skolotāju konferenci. Brīvzemnieks tad jau bija progimnazijas skolotājs Rjazaņā, no kurienes viņš Mājas Viesim (1873. g. Nr. 50) piesūtīja rakstu par vispārējām skolotāju sapulcēm, kuras sevišķi aizstāvēja, un norādīja uz Vācijas paraugu. Bet Latviešu Avīzes diezgan ķengājoši uzstājās pret šīm vispārējām skolotāju sapulcēm. Mājas Viesa 1874. g. 17. un 18. num. Brīvzemnieks gaŗā, bet ļoti lietīšķā polemikas rakstā aprāda L. A. uzskatu nepareizību. (Kādus gadus vēlāk Mājas Viesī 1878. g. Nr. 19. un 20., pie šī jautājuma atgriezdamies, Br. ieteic un pierāda, ka skolotājiem savās sapulcēs nav jārunā vis vāciski, bet latviski.)

Bet Latv. Avīzes pret latviešu tautiskiem centieniem palika aizvien agresīvākas, ko arī Brīvzemnieka kompromisa daba vairs nevarēja viegli laist pār galvu. 1882. g. Latvietī Nr. 10 rakstā Latvieši un jaunā vācu avīze Die Heimath (iznāca Igaunijā un bija ļoti labvēlīga igauņu nacionāliem centieniem. Ž. U.) Brīvzemnieks jau satiriski runā par kādu latviešu «Laviželi», kas bāliem vaidziņiem kalpojot pie vācu muižniekiem par istabeni. Bet Latvieša tā paša gada 15. num. Brīvzemnieks jau spiests teikt šādus asus, bet patiesus vārdus: «Tautas vadoņi», «tautiski centieni» — tā dzirdam brēcam un smejam kādu Latviešu Avīzi, ko mūsu tauta jau pārāk ilgi pacietusi savās mājās. Es saku «pārāk ilgi», jo būtu jau godīgāki bijis, kad līdz ar miesīgo maizes pātagu būtu izzudusi iz latviešu sadzīves arī garīgā latviešu maizes pātaga, proti, latviešu pretinieku lapa Latviešu Avīzes. Augstāko tautas interešu un mērķu vārdā tā tad Brīvzemnieks varēja būt piekāpīgs, asumus un pretešķības nolīdzi-

nošs, bet — tikai līdz zināmajam mēram. Kad šis mērs bija pilns, Brīvēznieks, kā no šī raksturīgā piemēra redzam, varēja būt nepieķāpīgi ass un ķatēgorisks.

Tomēr polemikās aiz personīgiem motīviem Brīvēznieks avīzēs neķad nav ielaidies. To redzam no vairāķiem viņa domu izmaiņas rakstiem. Viņš bijis reti intelligents un morāliski augstvērtīgs ķurnālists. Un šādas īpašības viņš uzstādīja par mērķi visai latviešu avīzniecībai. Šai ziņā ļoti zīmīgs ir ķāds Brīvēznieķa programmātisks apķerējums 1887. g. Austrumā — Vai divas dienas avīzes latviešiem var pastāvēt. Šis ķandriķ 50 ķadus atķakaļ izķeiktās domas ar pilnām tiesībām var attieķināt arī uz mūsu dienu avīzniecību.

Daudz, ļoti daudz, saka Brīvēznieķs, atķec no tās sapaņas vai izķeicības, ar ķādu — vienalķa vai ķaunu, vai ķecu — avīzi raksta, rediķē. Visķirms šī sapaņa vai izķeicība parādās tanī ķeļā vai ķarā, ķuķā izķevēķi vai vadoķi nodomāķuši avīzi izķot. Publikā, tautā daķāķi ļaudis, daķāķi elementi. Viens meķlē un lasa avīzē labķrāt vieķľus stāstus un stāstīņus, otrs — nopietnu, ķudru rakstu mīļotāķs. Vienam ķriķēķos, lai viņa avīze māķētu balmutīgi lamāķies, «ķrietni sadot pa āķu»; otram rieķtin rieķķ netīri, īķni ķildu raksti. Kuķiem nu lai izķiek redaktors vai izķevēķs, ķas ķriķ pastāvēķ ar savu avīzi? Tiesa ķan, ķa daķas no augšām iezīmēķām daķāķām vēķlēšanām var ķau arī ķan pieķildīt vienā pašā avīzē, — ķet ar ķitām tas nav spēķjams. Tā, piemēram, ķot avīzē nopietņus, ķudrus rakstus ķopā ar vieķľāķiem stāstiem (ķeķetonā) — tas vēķ saderas. Ķet ķā ķan lai apķierina vienā un tanī pašā avīzē tos, ķas meķlē ķlītāķus, ķienīķāķus rakstus un tos, ķas ķriķ, lai «ķrietni sadoķ pa āķu»? Jo viens rieķģis naida raksts spēķ uz ilgāķu ķaķu atķaidīt no avīzes nost labu tiesu vairāķ smalkķūtīķu, sīrsnīķu lasītāķu un liķķstrādnieķu... Tikai ķods, ķrāķs, tautas mīķestība un patiesība lai valķa un vada mūs visus vārdos un ķarķos, īpaši atķķlāķos «ķautiskos». Lai neķad mēs nepazemoķjamies un nepamazināķies liķķz rupķiem ķāneķķiem, liķķz personīķģām ķoda ļaupīšanām! Lai neķad mūsu mēķi un spalvu neķada tas ļaunais iekšķīķģais tārķps, ķas neļauj apķierināķies mūsu aizķiktai ķodķārīķai... Mums it īpaši ķerētu ievērot angļus, ķuķi tura par nepieķķļāķīķu, rak-

stiem vai — svarīgās sapulcēs — mutes vārdiem kādam pretojojoties, daudz minēt pretinieka vārdu. Angļiem pietiek savas domas lietīgi un gaiši pierādīt par patiesām, pretinieka personu atstāt pavisam neminētu, vārdā nesauktu. Pie tādas brangas, teicamas kārtības turoties, var daudz ko pārspriest, var jo asi un spīdoši izvicināt savu gara zobenu, neaizķeļot neviena personīgi. Domu kaņam nobeidzoties, pretinieki var draudzīgi, bez ļauna prāta sniegt cits citam roku, var ātrāki kopā pastrādāt īsti teicamu tautisku darbu... Bet varbūt, ka dažam «lepnie» angļi liekas priekš latviešiem par tāliem un augstiem. Nu, tad lai ievērojam jel mūsu pašu Baltijas vāciešus. Baltijas vāciešiem labi daudz dienas avīžu, arī tās stipri vien spaida savstarpējā konkurence. Bet no savstarpīgām ķildām un apsmieklu rakstiem, ne personīgām goda laupīšanām, īpaši no aplamībām, caur kuņām ciestu Baltijas vāciešu vispārīgs labums un gods — ne jaudas, ne vēsts!!! Vai tā nav tāda priekšzīme, kuņu ievērojot mums dažreiz jānosarkst no galvas līdz papēžiem...

Un tālāk Brīvēzēznīekš šai pašā rakstā saka vārdus, kuņus gribētos vairākkārt pastrīpot: «Glītums un cīēnība lai pārvalda mūsu tautiskos centīenus! Lai mūsu sirds visā savā karstumā mūžam gaiši un cīēši sajūt tās robežas, līdz kuņām savos atklātos darbos un vārdos drīkstam iet, drīkstam iet bez kauna un grēka pret mūsu tautu un visu labāko godīgo cilvēci!» Kādā iepriekšējā vietā mēs jau minējām Brīvēzēznīekš vārdus, ka lielos brīžos aizmīrst mazas lietas, augstā svētķu rītā novelķ melnas aptraipītas drēbes un apģērbj baltas, tīras. Šadi lieli brīži tautiskās kustības laikā bija katrs svarīgāks darbs tautas labā, un kad nu Brīvēzēznīekš vēl saka: tautiskos centīenus lai pārvalda glītums un cīēņa, tad tā arī pietiek, lai mūsu acu priekšā skaidri un gaiši nostātos tautiskā laikmeta žurnālista Brīvēzēznīekš garīgi cēlā personība.

Avīzēznīecība Brīvēzēznīekšu nav saistījusi kādu personīgu vai šaurāķu nolūķu dēļ. Tāpēc arī viņa līnīja latviešu avīzēznīecības vēsturē ir ļoti plaša. Brīvēzēznīekš darījis visu, lai tautiskie laikraksti, bez nogrupējumu izšķīribas, vairojas, tautā izplatās, nostīprinās. Tāpēc arī Brīvēzēznīekš vai nu materiāli, vai arī ar savu līdzdarbību veicinā-

jis lielāko daļu latviešu laikrakstu iznākšanu un pastāvēšanu. Kad 1878. g. Aleksandrs Vēbers gatavojas izdot nedēļas avīzi Balsi, Brīvēznieks pats šim jaunajam pasākumam ziedo 50 rbļ. un no saviem tuvākiem Maskavas draugiem savāc vēl 150 rbļ. un atsūta Vēberam 200 rbļ. jaunās avīzes izdošanai.*) Bet 1879. g. 20. okt. A. Vēbers Brīvēzniekam starp citu raksta: «... Kad nu no kapitāla runāju, tad man arī ir kāda lūgšana. Vasarā Tevim teicu, ka avīzi nevarēšu līdz gada galam uzturēt, naudu neaizņēmis, un pie tam sūdzēju, cik grūti te, Rīgā, naudu dabūt. Tu man tad gribēji 300 rbļ. aizdot. Tad Tevim pateicos par laipnu prātu un piesolījumu nepieņēmu, jo man tad naudas nevajadzēja. Bet tagad, uz gada beigām, mani naudas līdzekļi ir visi izbrūķēti. Tādēļ Tevi lūdzu, vai nevari man uz 6 mēn. aizdot 300 rbļ. Jo ja es no Tevim nedabūnu, tad man vajadzēs pie auglotājiem griezties un tiem man jāmaksā desmit reiz tik lielas procentes. Izgājušā rudenī, kad ierikoju un sāku avīzi izdot, tad dabūju diezgan labi iepazīties ar šiem cilvēku plēsoņiem.» Brīvēznieks naudu Vēberam aizsūtīja un 1880. g. 9. febr. tas viņam raksta: «Par tiem 200 rbļ. no visas sirds pateicos. Raudzīšu tos Tevim uz februāra beigām ar pateicību atpakaļ dot. Latviešu laikrakstu būšanā maz kas pārgrozījies. Lasītāju skaits būs caur caurim palicis tas pats. Tik Mājas Viesim un Balsij tas audzis. Vidzemē lasītāju skaits Balsij palicis tas pats, turpretim Kurzemē stipri audzis. Par to es it īpaši priecājos, jo Kurzemi vajag vēl stipri modināt.»

Ar 1882. gadu Liepājas grāmatu tirgotājs K. Ukstiņš sak izdot jaunu avīzi Latvietis. Pirmais, pie kā viņš griežas pēc padoma un atbalsta, ir Brīvēznieks, un viņš ar saviem sakariem arī palīdz izdabūt avīzes koncesiju. 1. janv. 1882. g. K. Ukstiņš Br. raksta: «Latvietis nu ir rokā! Izgājušo piektdienu itin vēlu vakarā dabūju zināt, ka ir apstiprināts un uz policiju pārnācis. Tūlī laidu Jums arī telegrammu par to un lūdzu Jūs tam drīzumā barību gādāt. Savu lielāko cerību pie līdzstrādāšanas, kā Jūs jau ziniet,

*) Brīvēznieka papīros atrodama kāda ziedojumu liste, kur ar Br. roku rakstīts: «Priekš Balss iesākuma». Uz listes uzrakstījuši šādas summas: Fricsons — 25 rub., Sietiņsons — 25, Bandrevičs — 25, Brīvēznieks — 50, Barons (?) — 50, Ligoģis — 25.

es lieku uz Jums maskavniekiem un Jūs lūdzu manai cerībai nelikt kaunā krist. Priekš kādām nedēļām atpakaļ es Jums laidu apdrošinātu vēstuli, ceru, ka Jūs to būsiet saņēmuši, jo tanī es Jūs jau lūdzu rakstu sagatavot. Maskavā ir vecum veci avīžu redaktori, par piem. Barona un Valdemāra kungi, ja tiem tikai daudz maz laiks atvēlētu, tad ceru, ka arī no viņiem dažus rakstus dabūtu, kuŗi zināms visi krietni būtu. Bet to stiprāko stuti un palīdzību es gaidu no Latvieša krusttēva, t. i. no Jums pašiem.» Latvieša pirmajā numurā ievietots viens Brīvēznieka dzelolis, bet bez paraksta «Krievu runa par Baltijas lietām», kas ar Brīvēznieka šifru bija ievietota arī Mājas Viesī un Balt. Vēstnesī. Patiesībā Latvieša pirmo numuru pierakstījis gandrīz Brīvēznieks viens pats. 1882. g. 26. janv. K. Ukstiņš Brīvēzniekam raksta un «no visas sirds izsaka pateicību par daudziem un dažādiem pūliņiem par Latvieša krietnumu un izplatīšanu un īsteniem drauga padomiem.»

Astoņdesmitos gados materiālo grūtību dēļ Baltijas Zemkopis izslīd no viņa dibinātāja un apdāvinātā vadītāja Māteru Juŗa rokām un pāriet Pūciŗu Ģederta un Ābrandta īpaŗumā. Maters ar jaunajiem izdevējiem nevar satikt un spiests no savas avīzes aiziet. Balt. Zemk. kādu laiku rediģē J. Dravnieks un paraksta J. Štāls, bet avīzes tirāŗa krīt. Izdevēji meklē jaunu redaktoru ar populāru vārdu un grieŗas pie Brīvēznieka. 1881. g. 29. okt. Pūciŗu Ģederts raksta Brīvēzniekam: «... Ābrandta kgs un es ņimbrīŗam atrodamies bēdīgos apstākļos, mēs abi esam pavisam saslimuŗi un neviens cits ārst nespēj mūs ārstēt un izārstēt, kā tikai Jūs vien... Mūsu līdzņinīgais Baltijas Zemk. redaktors Štālu Jūlija kgs nespējot vairs turpmāķ ņo nastu turēt uz saviem kamieŗiem. Viņam pēc jauna gada būŗot uz vairāķ mēneŗiem jāceļo uz ārzemēm dzelzceļa direkcijas dariŗanāŗ, un avīzi nav brīvē drukāt, kad redaktors pāri pār robeŗu. Cita nezinām, kā pie Jums grieŗties ar savu lūgumu. Ja Jūs tikai būtu mierā savu vārdu dot priekŗ apstiprināŗanas par Baltijas Zemkopja redaktoru, tad mēs varētum atkal tālāķ izdot ir uz 1882. g. savu Zemkopi, citādi gan diezīn kā būtu. Ar Ābrandtu norunāŗjām Jums ļoti pateikties par Jūsu labprāŗību, ko Jūs parāŗisiet mūsu lūgumu izpildīdami un gribam Jūsu pūliņus atlidzināt Jums par gadu izmaksā-

dami 300 rbl., bet kad Jūs ir rakstus mums piesūtītu, tad ir vairāk atlīdzinātu Jūsu pūles...» Brīvēznieks šo priekšlikumu nepieņēma. Maskavā dzīvodams, viņš nevarēja uzņemties atbildību par avīzi, kas jau slidēja uz leju, un kuŗu redīgē citi, dažreiz ievērojot vairāk veikaliskos, kā tautiskos motīvus. Bet galvenais, ka Brīvēznieks negribēja norobežoties. Viena avīze viņa plašajai darbībai bija par mazu.

1886. g., beidzis Maskavā studijas un pārnācis uz Rīgu, Dr. A. Butuls kopā ar P. Bisenieku sāk izdot jaunu dienas avīzi *Dienas Lapa*, ap kuŗu grupējās Rīgas Latv. biedrības un Balt. Vēstneša opozicionāri. *Dienas Lapas* mērķus Dr. Butuls kādā vēstulē Brīvēzniekam (14. janv. 1886. g.) iztēlo «nevis kā Rīgas latviešu šķelšanu, bet šīs šķelšanās iemeslu iznīcināšanu un vienot visus, kas īsteni grib kaļpot latviešu tautas lietai.» Tomēr patiesība rādīja citu ainu, un arī pašu Dr. Butuli drīz no *Dienas Lapas* izdevniecības izdabūja ārā, un šī avīze iebrauca jaunās strāvas ūdeņos. Bet avīzi dibinot, Brīvēznieks atkal bija tas, kuŗu aicināja par viņas krusttēvu. Dr. A. Butuls Brīvēzniekam raksta: «Kā viens no *Dienas Lapas* izdevējiem griežos pie Tevis, lai Tu vaļas brīdī sastādītu prospektu mūsu laikrakstam. Tavu spalvas veiklību gan reti kāds pārspēs un īpaši šim prospektam, ko gribam izsūtīt uz sevišķi drukātām lapiņām kopā ar programmu, vajag būt veikli sarakstītam. Mēs tagad pētām pēc jauna redaktora, jo Stērste jau gan savu vietu neatstās. Mūsu domas griežas uz Pēterburgas cand. jūr. Bergmaņu Frici. Prospektu sarakstījis. Tu man viņu tūlī pie-sūti, lai varētu vēl cauri izlasīt un tad, programmu pielikuši, likt nodrukāt un laist ļaudīs. Ceru, ka Tu šo manu lūgumu izpildīsi pēc iespējas ātri. Tu vari ar pilnu uzticību skatīties uz *Dienas Lapu*, kamēr es te esmu klāt, galvoju, ka viņa nebūs nieka strīdu un rīvēšanās organs. Ja to nespētu at-turēt, tad es pavisam rautu saites ar *Dienas Lapu*.» Brīvēznieks tomēr par *Dienas Lapas* krusttēvu negāja, pro-spektu nesarakstīja un vispār pret šo avīzi izturējās vēsi, jo īstie tautībnieki uz šo avīzi skatījās kā uz nacionālās do-mas šķēlēju. Arī Valdemārs bija pret D. L., jo Butuļa 11. okt. 1886. g. Brīvēzniekam rakstītā vēstulē ir šāda vieta: «Dīriķis te vienu laiku dzina maktīgu aģitāciju pret

Dienas Lapu ar Valdemāra vēstuli, kuŗā Valdemārs bija sūdzējies, ka Butuls nenodarbojoties ar Austru (kuŗn. sab. Ž. U.), bet nodarbojoties ar nekam nevajadzīgu laikrakstu.» Bet 18. okt. tai pašā gadā Butuls Brīvzemniekam vēstulē pārmet: «Brīnos, ka Tu tik auksti izturies pret Dienas Lapu un līdz šim neesi spējis nevienu rindiņu atsūtīt viņai.» Kāpēc Brīvzemnieks to nedara? To paskaidro Butuļa vēstule viņam 23. okt. 1886. g.: «Tava beidzamā vēstule man vienu it skaidri pierāda — t. i., ka Tu labprāt neredzētu «rīvēšanos» latviešu laikrakstu starpā. Tās ir tās pašas domas, kuŗas Tu esi, kopā ar Valdemāru, propagandējis pastāvīgi.» Beidzot tomēr, gribēdams ar savu Maskavas draugu Dr. A. Butuli uzturēt draudzīgas attiecības un ar savu personu ietekmēt D. L. kaut cik pozitīvi, Brīvzemnieks arī šai avīzei deva nedaudz rakstus, bet daži no tiem cenzūras aizturēti. Tā 1886. g. 18. dec. Butuls Br. raksta: «Tavs raksts par kalpu zemēm tika saņemts redakcijā ar lielāko prieku, bet drīzi vien bija jāpārlicinājas, ka par velti priecājušies. Cenzors par agrārlietām gandrīz tagad nekā nelaiž cauri un arī šo Tavu rakstu.»

Ja pret tādiem laikrakstiem, kas gan solījās būt tautiski, bet kuŗu programma un izturēšanās vēl bija ļoti problēmatiska, Brīvzemnieks izturējās «auksti», vai arī ar diplomātisku labyēlību, tad tādiem, par kuŗu skaidrajiem tautiskiem mērķiem un vispārēju interešu aizstāvēšanu Brīvzemnieks bija pārliecināts, viņš darīja visu iespējamo, lai to darbību un pastāvēšanu veicinātu. 1901. gadā advokātam J. Kļaviņam ar lielām pūlēm izdevās dabūt atļauju trešā latviešu dienas laikraksta Vārds izdošanai. Bet tā koncepcijā bija noteikts, ka daļa pielikuma jāiespiež krievu valodā. Šī avīze bija drusku demokrātiskāka par Balt. Vēstnesi, bet noteikti tautiska, un viņā strādāja ievērojami nacionāli spēki: J. Kreicbergs, Āronu Matiss, J. Dravnieks, Fr. Kārkluvalks, Matiss Siliņš, J. Janševskis, Fr. Plostnieks, arī Brīvzemnieks. Bet savus darbus šē drukāja Blaumanis, Poruks, Brigadere, Birznieks-Upītis u. c. Laikrakstam tomēr gāja grūti un viņš nevarēja pastāvēt. Lai gan Brīvzemnieks pats šai laikrakstā nodrukājis tikai kādus 4 rakstus, tomēr, cik lielā mērā viņš bijis ieinteresēts, lai arī šī avīze pastāvētu, redzam no šādas Brīvzemnieka vēstules kādam drau-

gam 1902. g. Jāņu dienā: «Nupat pēc visām darba nemiera dienām pienāk Kreicbergs ar ziņu, ka Vārds apstāšoties, jo Kalniņa un Deičmaņa tipografija bankrotējot un Lasmanis (avīzi vēlāk izdeva tirgotājs Fr. Lasmanis. Ž. U.) vairs negribot klāt maksāt, bet ka taču vajagot Vārdu glābt, jo Veinbergs diezīn vai dabūšot koncesiju jaunai avīzei. (Veinbergs, kas pēc Bernharda Dīriķa nāves palika par Balt. Vēstneša galveno redaktoru, 1902. g., politisku nesaskaņu dēļ ar izdevējiem pilsētas domes vēlēšanu lietā, bija spiests no Balt. Vēstn. aiziet un nu gribēja dibināt jaunu avīzi. Ž. U.) Tiešām, ne tikai metas žēl, bet arī justin jūtu, ka kas darāms. Tādēļ piekritu domām, ka jādibina konsorcijs, kas, saskaņā ar Veinberģi, dotu līdzekļus, lai Vārds neapstātos. Zināms, ka šādām domām piekritot, nedrīkstēju arī atsacīties no darbīgas dalības, kas rada jaunas rūpes un soļus...» Bet jau jūlijā Veinbergs dabūja koncesiju un izdeva savu Rīgas Avīzi, kuņai Vārds pievienojās.

Veinbergs bija ļoti patstāvīgs avīžnieks un noteikts politiķis, tāpēc viņš arī avīzes izdevniecību turēja vienīgi savās rokās, lai tam mazāk būtu jārēķinājas ar citu domām. Bet pēc pāris gadiem arī Veinbergam radās lielas grūtības avīzes uzturēšanā un viņš izdevniecības daļu gribēja pārdot. Cilvēku, ar kuņu varētu labi saprasties, viņš bija izraudzījies Brīvzemnieku, kuņam raksta šādu konfidenciālu vēstuli: «Es meklēju līdzīpašnieku priekš Rīgas Avīzes ar 10.000 rbļ. iemaksu. Iemesls ir, ka es gribu atkratīties no dažādiem parādiem, kas avīzes pirmā laikā tika sataisīti. Kā Jums var būt zināms, iesākumā avīzi turēja kāda sabiedrība, bet viņa rīkojās tik nesaimnieciski, ka pirmajā pusgadā piemaksāja līdz 12.000 rbļ. Tādu veikalu turpināt sabiedrība nevēlējās, un es to uzņēmu uz savu atbildību. Bet pie tam uzņēmos arī maksāt augšminētos parādus. To es izdarīju ar bankas operāciju palīdzību. Ar taupīgu rīcību un caur abonentu skaita augšanu es ne tik tiku cauri, bet arī kādu mazumu, ap 4000 rbļ., spēju nomaksāt. Diemžēl, to pa daļai aprija mans pametums pie E. Zēberga bankrota. Tādēļ esmu apņēmis pusi no sava īpašuma tiesības pārdot par 10.000 rbļ. Tā kā es pārliecināts, ka avīze arvienu labāki rentēsies, tad es gribētu sev paturēt atpakaļ pirkšanas tiesību. Saprotams, ka es gribu biedroties ar

domu biedri un kam pie tādiem veikaliem interese. Ja nekas no šī veikala neiznāk, tad lai projekts paliek starp mums.» — Brīvēznieks atbild, ka viņam nav iespējams piedalīties pie avīzes ar naudu. Bet «labprāt esmu gatavs palīdzēt, kā līdz šim, Jūsu avīzei literāriski, — bet vairāk ne spēju. Še klāt pielieku trešo (pēdējo) rakstu par nel. Baumana brošūru, izlietojiet to, kad un kā Jums labāki liekas.»*)

Ar savu personīgo sakaru un iespaidu latviešu avīžniecībā Brīvēzniekam izdodas novērst dažu labu strīdu un nelietišķību. Tā Brīvēznieka atbalstu lūdz arī Latvju Daiņu izdevējs H. Visendorfs: «Kā Jūs Dienas Lapā un Mājas Viesī jau būsat lasījuši, man sīvi uzbrūk par tituli «Latvju Daiņas». Lai nu gan esmu pārliecināts, ka lielākā daļa šo vārdu ar labpatikšanu uzņēmusi, tad šādi uzbrukumi, no kuriem pēdējam pilnīgi insinuācijas un prastas skaudības garša, taču man nepatīkami ne manis, bet Barona kga dēļ, it īpaši ievērojot, ka vārdu «daiņa» titulam B. kgs pieņēma uz manu propozīciju. Ka mēs pareizi darījuši, šo vārdu dzīvei atdot, pierāda māc. Zandera raksts B. V-sī un Lercha Puškaiša piezīme Austrumā. Labi zināms motivs, kālab šie uzbrukumi rakstīti, tikpat labi zināms personu, kas, satiksmē man rādīdamies liels draugs, zem P. Šmidta vārda segas man slepeni uzbrūk, latvju laikrakstiem vajadzētu būt diezgan patriotiskiem šādus rakstus savās slejās nepieļaut. Varbūt Jums ir D. L. un M. V. redakcijās draugi, kuri tādu no Jums dotu padomu ievērotu.»**) Brīvēznieks Visendorfam 1893. g. 25. dec. raksta: «... Gribēju ar Mājas Viesa redaktoru Zālīti un ar pašu D. L. redaktoru Pliķšanu pamatīgi izrunāties un ar šādu nolūku arī aicināju tos pie sevis. Viņi arī apsoliya pie manim atnākt, bet vārdu vēl nav turējuši.» Bet 3. janv.: «Kā

*) Abas vēstules še stipri saīsinātas. Pilnīgi viņas iespēstas manā rakstā Tautiskā laikmeta avīžniecība — Brīvās Zemes 1932. g. 3. sept. num. Divainā kārtā nevienai no šīm vēstulēm nav pierakstīts datums. To uzziņāt var, pateicoties tikai Br. aizrādījumam uz rakstiem par Baumana brošūru. Br. R. Av. par nelaiķi Baumanu bez paraksta rakstījis trīs rakstus 1904. g. beigās un 1905. g. sākumā. Šī sarakstīšanās tā tad notikusi 1904. g. decembrī.

**) Vēstule 1893. g. 13. dec.

Jums savā pēdīgā vēstulē ziņoju, tā arī notika: jaungadam izejot, bija pie manis Barona tēvs ar dēlu, Dr. Butulis, Baudrievs un Mājas Viesa un Dienas Lapas redaktori Zāliša un Plieksāna kungi. Polemizējām visu vakaru, kuŗš nobeidzās ar to, ka lasiju minētiem kungiem priekšā še pielikto rakstu, kuŗu izlasījuši piesūtāt man lūdzami atpakaļ. Nodrukāt šo rakstu šimbrīžam, domāju, nebūtu labi, jo tas saceltu vēl vairāk putekļu, kuŗus sistēmātiski klidināt man tagad nav vajadzīgā laika. Turklāt tuvākais mērķis jau sasniegts, ko caur šādu rakstu var iespēt uz abām minētām redakcijām, tas jau faktiski izdarīts.»

No tagadējo laiku perspektīves raugoties, varētu jautāt par Brīvēznieka kā avīžnieka politisko pārliecību. Bet tautiskajā laikmetā latviešu politiskā dzīve nebija tā diferencējusies, vai pat izvīrtusi kā neatkarīgā dēmokratiskā valstī. Toreiz bija tikai viena partija: tautība, vai arī karstie un mērenie tautībnieki un prettautībnieki. Brīvēznieks, kā redzējām, bija karsts tautībnieks ar pretešķības izlidzinošu raksturu, un tā ir visa viņa politiskā programma. Politiski diferencēties lātvieši sāka tikai deviņdesmito gadu vidū un īsti pēc gadsimtu maiņas, bet tad Brīvēznieks, stipri slimodams, šais ideoloģiskās un praktiskās politiskās cīņās palika samērā pasīvs un nomaļš. Tas jau bija cits laiks, un tautiskās kustības krīvs tajā lāgā neiederējās. 1905. gada nemieri Brīvēznieku gan pievērsa latviešu pilsoņu konservatīvajam spārnam un sevišķi tiem politiskajiem uzskatiem, kādus pauda Fr. Veinbergs Rīgas Avīzē. Šis trauksmainais laiks, kas saviļņoja visu tautu, arī Brīvēzniekā, jau pensionētā skolu inspektorā un neatlaidīgās tūberkulozes galīgi nomāktā cilvēkā, vēl saslēja temperamētīgo tautiskā laika žurnālistu un viņš Rīgas Avīzei ar svešām šifrām sniedza dažus nosodošus rakstus par sociāldēmokratu maldū mācībām un viņu musinājumiem. Tā kādā ievadrakstā*) — Sociālistu intolerance, kas ievietots Rīgas

*) Šis raksts ievietots ar parakstu E. T. Kā no Br. manuskriptos atrastā raksta uzmetuma redzams, viņš to rakstījis daudz garāku un virsrakstu lici: Vai latviešu tautā ir sociālisti? Šai rakstā Br., zīmēdamies uz sociālistiem, starp citu raksta: «Zināms, ka tās mācības, kuŗas mūsu jaunie valsts noziedznieki sludina, nav izperinātas mūsu dzimtenē. Jau gadu desmitiem par šīm mācībām domā un strīdas ārzemēs. Šo mācību

Avīzes 1905. g. 105. num., Br. nosoda sociālistu neiecietību. dažādus asiņainus ekscesus, arī hulīgāniskus uzbrukumus R. A. izdalāmām vietām u. t. l. Šis arī ir viens no pēdējiem Brīvzemnieka rakstiem latv. avīžniecībā, vismaz no tiem, kas zināmi.

Kad 1884. g. Brīvzemnieks stiprāki sasirga ar viņu nekad neatstājīgo vārdzinošo tūberkulozi un aizbrauca uz Krimu ārstēties, Baltijas Zemkopis 15. num. rakstīja par Br. vārdus, ar kuriem arī mēs gribam nobeigt šo nodaļu: — Viņš bija viens no mūsu krietnākajiem tautas vīriem, viens no mūsu svarīgākajiem un sekmīgākajiem strādniekiem latviešu tautiskā lietā. No viņa spalvas plūduši daudzi silti un sirsnīgi vārdi latviešu labā, kas, diemžēl. daudziem, daudziem latviešiem nemaz nav zināms.

---

pirmie ienesēji un izplatītāji mūsu zemē bija un ir vai nu ārzemnieki, kuri mums nav trūkums, vai tādi no iekšzemniekiem, kas pēc sava gara un saviem centieniem ar laiku palikuši par ārzemniekiem. Kas tautību neatzīst, kas savai tautai ar vieglu sirdi visādi gatavi kaitēt, kas negrib būt par latvieti, tas arī latvietis nav un nebūs. Tāpēc nav ne mazāko šaubu, ka vietējā sociālistu pulciņā latviešu nav — vienalga vai kāds no tiem dzimis no latvieša vai nē. Bet tā kā Rīgas Avīzē jau pirms tam bija ievietota vesela rakstu serija par sociālismu, tad redaktors Veinbergs, acīmredzot, pusi rakstam nostrīpojis un otru pusi ievietojis zem cita virsraksta. Raksta pirmā puse, cik zināms, arī nekur citur nav iespiesta.

III

Tautas gara mantu gaismā celšana.

Šis dārgais mantojums no tēvu tēviem,
Kaut grūti meklēts, — atrasts, atdots mums!
Mums, kam ir tiesība būt latvju dēļiem,
Kam pieder tēvu krājums, ražojums.
Mēs paglabāsim to uz cilšu ciltīm.
Lai tūkstoš augumi šo pērli redz;
Ja kāds to laupītu, tam stāsim pretim,
Lai mūsu dzīvība to glābj un sedz.
Fr. Brīvēznieks.

Mūsu tautas gara mantu visrosīgākā krāšana un kopošana sākas tikai ar Brīvēznieku. Gan arī pirms tam, jau sākot ar Herderu un Katerfeldu, latviešu tautas gara mantas sāka pienācīgi novērtēt un tām ierādīt viņu izcilo vietu, tāpat kā radās jau daži labi tautas dziesmu krājumi, ko bija savākuši un rakstos iespieduši latviešu draudžu mācītāji — vācieši: Rūjienas māc. Bergmanis izdeva divus latviešu tautas dziesmu krājumus — 1807. g. 238 t. dziesmas un 1808. g. 252 t. dz., Palmares māc. Daniels Vārs 1807. g. — 411 palmariešu dziesmas, un 1844. g. iznāca Sabiles māc. Būtnera (un K. Ulmaņa) krājums ar 2854 latv. t. dz. Bet ar Fr. Brīvēznieka stāšanos pie latviešu tautas gara mantu vākšanas darba, dziļā patriotismā saviņņojās visa latviešu tauta, visa Latvija. Kā Kr. Barons Latvju Daiņu ievadā saka*), tad «no Brīvēznieka gan personiski, gan caur vēstulēm iekustinātā tautas gara mantu krāšana atrada siltu jo siltu piekrišanu pašā tautā, tiklab vienkāršajos ļautiņos, kā arī vairāk izglītotās aprindās. Sen jau, kā likās, aizbērti un izsusuši tautas atmiņas avoti sāka brīnišķīgi plūst. No visām Latvijas malām nāca bagāti vecu ziņu un atmiņu sūtījumi, starp kuriem sevišķi tautas dziesmas ieņēma ievērojamu vietu.»

Brīvēznieku uz latviešu tautas gara mantu vākšanas ceļa uzvadīja Kr. Valdemārs. Un sākumā ne viens, ne otrs nedomāja, ka šis darbs izvērtīsies tik grandiozs un ka viņam būs tik lieliski panākumi. Bet patiesībā gan visi darbi, ku-

*) 1894. g. izd. I., VII.

riem licis savas rokas klāt Brīvēzemiēks, uzrāda tikai vislabākos un pilnīgākos panākumus. Kā Kr. Valdemārs Brīvēzemiēku, viņam pašam par to nemaz nedomājot, šai darbā ievadījis, par to pēdējais pastāsta savās (vēl neiespiestās) jaunības atmiņās šādus zīmīgus vilcienus: «Reiz Valdemārs, mājās pārnācis, man stāstīja, ka viņam pieprasīts, vai nezinot kādu latvieti, kuŗš spētu un gribētu krāt par latviešu tautu etnografiskās ziņas un tās rakstos gaismā celt krievu zinības vīriem. Pie Maskavas ūniversitātes pastāvot ievērojamā Ūeizariskā Dabas zinību draugu biedrība ar abām savām pa ļabai daļai patstāvīgām Antropoloģijas un Etnografijas nodaļām. Šis biedrības 1867. g. izrikotā, skaņi daudzīnātā etnografiskā izstādē, kuŗā bija redzami priekšstāvji nevien no visām pazīstāmām tautām Krievijā, bet arī no ārzemju slavu tautībām, bijusi ļoti ļabi apmeklēta, tā ka, visas izdošanas sedzot, atlikusi vēl ļaba summa (ap 40.000 rbļ.) pāri. Šo atlikumu nu nodomāts izlietot priekš zinību mērķiem — ziniskām ekspedīcijām, zinisku rakstu izdevumiem u. t. pr. It īpaši, zināms, gribot ievērot etnografiskus darbus, kas zīmētos uz tautām, kas apdzīvo Krieviju. Arī latviešus gribot pienācīgi ievērot. Ja es vēlētos pieteikties uz piesolīto, ļoti interesanto etnografisko darbu, tad man derētu griezties pie minētās Etnografijas nodaļas priekšnieka, Maskavas ūniversitātes profesora Nila Aleksandroviča Popova. Uz to Valdemāram atbildeju, ka es taču pilnīgi aizņemts no vārdnīcas darba (krievu-latviešu vārdnīca, ko Brīvēzemiēks sastādīja un kuŗa iznāca 1872. g. ž. U.), kuŗš prasa veselu nedalītu spēku. Bet Valdemārs domāja, ka pie viena darba vien strādājot, cilvēks ātrāk nokūstot, ka viens darbs vien tam varot ātrāk apņikt un padarīt to pat vienpusīgu. Darba maiņa esot daudzreiz it kā atpūta, kuŗa man arī patiesi esot vajadzīga. Tādēļ viņš ieteicot, lai neļaižot šo gadījumu garām. Kādu dienu apdomājies, gāju tad arī pie Popova. Mani pieņēma augumā ļabi liēis, pleciģis, ļoti dzīvs un veikls vīrs. Tas bija Popovs. Teicu viņam, kas es esmu, kādēļ nācis un kas man uz viņu aizrādījis. Paklausījies un palūkojies uz manu jaunekļa seju (izskatījos stipri jaunāks nekā 22 g. v. mēdz izskatīties), Popovs vaicāja, vai jau esot ko rakstniecīgi ražojis. Atbildēju, ka daži nelieli raksti no manim jau iespiesti Maskavas Avī-

zēs, ka kādu laiciņu, Valdemāram pa ārzemēm ceļojot, esmu, cik spēdams, izpildījis viņa pastāvīgā līdzstrādnieka vietu minētās avīzes redakcijā un ka jau kādu laiku strādāju pie krievu-latviešu-vācu vārdnīcas, kuŗu apgaismošanas ministrija uzdevusi sastādīt Valdemāram.» Brīvēzniekam prof. Popovs tad nu uzdod šos krievu zinātņu biedrības nodomātos etnografiskos darbus par latviešiem, bet pāpriekš viņam par šo jautājumu jānolasa arī kāds referāts. Neilgi pēc tam Latvijas apceļošanai etnografisku ziņu vākšanai Brīvēzniekam piešķir 750 rbļ., tāpat Etnografiskā nodaļa Brīvēzniekam uzdod viņas vārdā izsūtīt uzaicinājumus dažādām personām Latvijā iesūtīt etnografiskas ziņas. Šai darbā viņam daudz palīdz draugs Andrējs Spāģis. 1869. g. maijā Brīvēznieks dodas uz Latviju, kuŗas novadus apceļo četros mēnešos un savāc milzīgu t. dziesmu krājumu u. c. etnografiskus materiālus. Iesūtījumu no Latvijas Maskavā gan ir ļoti maz, starp tiem arī Dr. A. Bilenšteins pieteicis savus tautas dziesmu krājumus, bet — tikai ēventuālai izdošanai viņa redakcijā.*)

*) Pēc Etnografiskās nodaļas uzaicinājuma visi materiālu sūtījumi bija adresējami Brīvēzniekam, bet Bilenšteins savu piedāvājumu adresēja tieši nodaļas priekšniecībai, uzskaitot tos etnografiskos materiālus par latviešiem, ko viņš sakrājis, un lūdza tos nedalītus izdot. Kad nu Brīvēznieks savā etnografiskās ekspedīcijas ceļojumā ierodas pie Bilenšteina, viņš pasaka, ka no raksta, ko dabūjis no Maskavas Etnogr. biedrības, jau zinot, kādā nolūkā viņš ceļojot. Tomēr Bilenšteins absolūti izvairās no iebkādas sarunas par tautas gara mantām, kā arī nesaka par savu piedāvājumu Maskavai. Tāpēc Brīvēznieks kā ūdens apliets dodas prom. Un tikai Maskavā pārbraukušam, Etnogr. nodaļa viņam nodod Bilenšteina vēstuli, lai uz to atbild. Šī iemesla dēļ arī vēlāk starp Bilenšteinu un Brīvēznieku bija ļoti vēsas attiecības. Bet kad iznāca Neikena-Ulmaņa vārdnīca, kuŗas priekšvārdu sarakstīja Dr. A. Bilenšteins, un Neikena vārds uz titula lapas nemaz nebija likts, tad 1880. g. šai jautājumā izcēlās polemika no vienas puses starp A. Bilenšteinu un no otras puses it kā starp A. Bandrēviču. Raksti pret Bilenšteinu ar Bandrēviča parakstu ievietoti Baltijas Zemkopī 8., 16. un 41. num. 1880. g., bet Bilenšteins atbildēja Rig. Zeitung Nr. 57. 1880. Tagad Brīvēznieka papīros esmu atradis uzmetumus, kas liecina, ka šo polemikas rakstu, vismaz viena, istais autors gan bijis Brīvēznieks. Bandrēvičs šo faktu neapstiprina, bet nav domājams, ka Brīvēznieks Bandrēviča rakstu pēc tam, kad tas iespiests avīzē, būtu pārrakstījis ar savu roku.

Bilenšteina sakrātās latv. t. dziesmas, kuŗas Etnografiskā nodaļa neizdeva, 1873. g. un 1874. g. iznāca Latviešu literāriskās biedrības izd.

Etnografiskā nodaļa nodomājusi izdot divdesmit lokšņu greznu krājumu, kurā būtu dažādi etnografisku materiālu paraugi par latviešiem, bet Brīvēzemniekam izdodas prof. Popovam pierādīt, ka jāizdod pilnīgāks tautas dziesmu krājums ar vajadzīgiem paskaidrojumiem, kam būs lielāka zinātniska nozīme, nekā saraustītiem dažādiem paraugiem. Un 1873. g. šis krājums, ar 1118 t. dziesmām divdesmit deviņu lokšņu apmērā, iznāca ar Brīvēzemnieka priekšvārdu, bet kā ievads bija ievietots viņa pirmais referāts par latviešu tautas poēziju Etnografiskās nodaļas sapulcē. Krājumā*) līdzās latviešu tekstam, kas iespiests krievu burtiem, ir arī krievu tulkojums. Šī Brīvēzemnieka pirmā latviešu tautas dziesmu krājuma saturs jau apskatīts šīs monografijas pirmajā daļā (169.—185. lpp.), bet šē mums vēl tikai drusku jāpakavējas pie krievu burtu jautājuma, par ko Brīvēzemniekam dažkārt, un arī vēl tagad, izteikti nedibināti pārmetumi.

Jautājums par krievu burtu ievēšanu latviešu valodā pacēlās drīz pēc tam, kad krievu burtus sāka ievēst leišu valodā, kur pielietoja ļoti drakoniskus administrātīvas līdzekļus, un no 1866.—1904. g. pat bija aizliegts iespiest grāmatas leišu resp. latīņu burtiem.***) šādas rīcības nolūks bija leišu un latviešu «tuvināt» krieviem — pārkrievināt. 1864. g. Viļņā iznāca Sokolova sastādīts krievu alfabēts (bokveris) latviešiem, un radās arī daži literāti, kas savos darbos latviešu valodā sāka lietot krievu burtus, tā piem. Viļņas archīvārs J. Sproģis 1868. g. izdeva latviešu tautas dziesmu krājumu krievu burtiem, un viņš krievu burtu ievēšanai latviešu valodā arī lielā mērā piekrita. Un kad krievu burtiem iznāca arī Brīvēzemnieka tautas dziesmu krājums, tad arī viņu ieskaita tiem, kas veicinājuši krievu burtu ievēšanu latviešu valodā un līdz ar to — latviešu pārkrievēšanu.

J. Bērziņš, kurš par krievu burtu ievēšanu latviešu un leišu rakstos publicējis plašu un ļoti nopietnu apcerējumu

*) Šis krājums atrodas arī Rīgas pils. Mišina bibliotēkā.

**) Šī aizlieguma atcelšanā 1904. g. lieli nopelni mūsu tautietim H. Višendorfam, bet tas ir jautājums, pie kurā jāpakavējas kādā citā vietā un reizē.

(Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā 1930. g. Nr. 1—6), par Brīvēznieka dalību krievu burtu ievēšanā latviešu rakstos saka: «Kad gadas spriest par Brīvēznieka līdzdarību krievu burtu ievēšanas mēģinājumos, arvien top pāstrīpots, ka Brīvēznieks to darījis pret paša gribu, piekāpdamies pret slavofiju — viņa darbu izdevēju vēlēšanos.)* Nevaru atzīt šo domu par gluži pierādītu. Arī par Valdemāru, kad runā par krievu burtiem, arvienu top aizmirsts, ka viņš ieteica izglītības ministrijai izdot Pliča un Šafranova ābeci. Grūti iedomāties, ka Valdemāru kāds piespieda šo ābeci ieteikt izdot. Saprotamāka lieta būs, ja pieņemsim, ka Valdemārs 60-tos un arī 70-tos gados domāja par šo lietu citādi, nekā pēc 1884. g. Tas būs jāsaka arī par Brīvēznieku. Nevar domāt, ka pēdējais latviešu tautas dziesmas, kuŗas krāja vairāki, ne viņš viens pats, izdeva tikai krieviem, kas latviski neprata, un ne arī latviešiem. Krievi varēja lietot tikai tulkojumu un tas būs domāts viņiem. Citādi nevar saprast, kāpēc Brīvēznieks krievu burtu pielāgošanā latviešu rakstībai parādīja iniciatīvu un stipri izlaboja grafiku. Brīvēznieks taču nebija tāda personība (bet tad viņš bija tikai 22 g. v.! Ž. U.), kas atdotu citu kalpībā savu radītāja domu tādā lietā, kuŗu pats nosoda un pie tam vēl bez nenovērsama spiediena to darīt. Konsekventāk būs domāt, ka Brīvēznieks atzina par vajadzīgu uzstāties krievu burtu lietā zināmā vadītāja lomā un darīja to ne krievu, bet latviešu labā.**) Tā tad to, ka Brīvēznieks krievu burtus savā tautas dziesmu krājumā lietojis pret savu gribu, doc. Bērziņš atrod par nepierādītu, bet pretēju apgalvojumu viņš pamato tikai ar savām domām!

Brīvēznieks pats par to, kāpēc viņa t. dziesmu krājums bijis jāiespiež krievu burtiem, liecina sekošo: «Pēdīgi aizrādīju (prof. Popovam. Ž. U.), ka latviešu teksts gatavojamā izdevumā liek pārdomāt kādiem burtiem un kādā ortografijā tas iespiežams. «Rakstīt raksta latviski latīņu

*) Kādā Zinību komisijas vasaras sapulcē J. Bērziņš, referējot par latviešu tautisko kustību, ļoti noteikti uzsvēra, ka Brīvēznieks veicinājis krievu burtu ievēšanu latviešu rakstos. Bet daži Br. laika biedri aizrādīja, ka minētā t. dziesmu krājumā viņš to darījis pret savu gribu.

**) I. M. M. 1930, 5./6., 530.

burtiem, kauču iespējž gotu burtiem. Bet rakstos, kas nodomāti zinātniekiem, parasts lietot arī latīņu burtus. Tautas apgaismošanas ministrija nupat izdod krievu-latviešu-vācu vārdnīcu, kurā latviešu daļa būs iespiesta latīņu burtiem.» Te Popovs mani pārtrauca.*) teikdams, ka tam nepiekritot. Krievu zinības vīriem arvien būšot patikamāki redzēt viņiem nodomātu izdevumu latviešu tekstos krievu burtus. Sproģis Viļņa nupat izdevis latviešu tautas dziesmu krājumu, kurā arī latviešu daļa iespiesta ne latīņu, bet krievu burtiem. Un Maskava nevar būt mazāk krieviska kā Viļņa... Sacītam pretojoties aizrādīju, ka ar krievu alfabētu nav iespējams iezīmēt dažas svarīgas latviešu valodas skaņu īpašības. Lai šīs īpašības tomēr iezīmētu, tad būtu dažiem krievu burtiem jāliek īpašas zīmes klāt, caur ko krievu burti latviešu tekstos dažā labā ziņā nebūtu vairs tīri krievu burti, bet kas svešāds. — Tam preti Popovs iebilda, ka pamata burti palikšot tomēr krievu. Priekš viņa tā lieta esot skaidra un izšķirta: priekšējos jautājumos viņš esot piekāpies man (Brīvēznieks vēlējās, lai izdodamam krājumam palielina drukas lokšņu skaitu un izdod tikai tautas dziesmas ar apcerējumiem par tām. Ž. U.), šinī jautājumā lai es piekāpjoties viņam. Ja vajadzīgs iezīmēt kādus krievu burtus īpašām zīmēm latviešu valodas sevīšķu skaņu labad, tad lai uzdodot viņam tādus papildināmus burtus; viņš gādāšot, ka tie kļūtu lieti priekš jaunā izdevuma.» Brīvēznieks, redzēdams, ka Etnografiskās nodaļas priekšnieku prof. Popovu viņam neizdodas pārliecināt, pilns nemiēra un šaubu dodas pie Kr. Valdemāra. Ja viņam jāraksta latviešu tautas dziesmas krievu burtiem, ar to var piepalīdzēt uzspiest šos burtus latviešiem, mūsu rakstniecībai par lielu slogu. Leiši to jau piedzīvojusi.

Kr. Valdemārs, Brīvēznieka bēdas uzklaušījies, saka: «Darat šoreiz to, ko vēlās Popovs.**) Viņš gan nav valodnieks, bet vēsturnieks, tomēr sava pārliecība burtu un ortografijas lietā tam ir kā zinātniekam un slavofiļam. Spīdošā etnografiskā izstāde un ar to savienotais slavu kongress stipri sacēlis seksti panslavistiem un slavofiļiem. Tas pārā-

*) Saka Brīvēznieks savās jaunības atmiņās.

**) Brīvēznieka atmiņās.

dās pie viena no tiem šādā, pie otra tādā veidā. Bet šī šovinistiskā aizgrābība ilgi neturēsies. No otras puses, katra tauta ortografijas un burtu lietā ļoti konservatīva. To jo gaiši liecina tie paši leiši: viņi cieš labāki garīgu badu, nekā raksta, iespīež un lasa grāmatas krievu burtiem. Latviešiem nesalīdzināmi vairāk attīstīta rakstniecība kā leišiem. Uzspīest krievu burtus latviešiem tādēļ nāktos vēl daudz, daudz grūtāki, nekā leišiem. Turklāt tādām darbām pretotos nevien latvieši, bet arī mūsu vācieši, kuņiem ir un vēl labu laiku paliks Pēterpili liela iespēja, liels svars. Tad vēl jūs gribat dažus krievu burtus papildināt īpašām zīmēm. Saprātīgam krievinātājam tam vajadzētu mazāk patikt, nekā kad jūsu krājuma latviešu teksts kļūtu iespīests latīņu burtiem. Jo caur jūsu krājumu rāsies divas ortografijas krievu burtiem priekš latviešiem. Kamēr Sproģa krājums bija vienīgais mēģinājums iespīest latviešu rakstus krievu burtiem, tamēr bija arī tikai viens paraugs šinī lietā. Bet kad iznāks jūsu krājums, tad būs divi dažādi paraugi. Kuņam no tiem nu dot priekšroku? Vai te nav paredzama šķelšanās un jukas? — Galā nepiemirsīsim, ka jūs, krājumu krievu burtiem izdodami, paliksiet par piedzīvojušu lietpratēju, tā sakot, par autoritāti šinī lietā. Šo autoritāti jūs metīsiet svaru kausā, kad nāksies pretoties nesaprātīgu krievinātāju pārmērībām... Visu apcerot, strādājat pie sastādāmā krājuma bez bailēm un rūpēm... Viss, kas var notikt, ir tas, ka par krievu naudu iznāks vēl viena, otra grāmata, kuņā latviešu teksts iespīests krievu burtiem. Un tas nav nedz daudz, nedz ļauns.» Tā Brīvēznieks arī darija, krievu burtu lietā izdarīdams pat tādu reformu, kas latviešu valodas skaņām pieklaujas vistuvāku, kā tas redzams pieminētā t. dziesmu krājumā.

Tāda krievu burtu lietā ir Brīvēznieka paša liecība, ko viņš devis dažas nedēļas pirms savas nāves (1907. g. augustā) savai laulātai draudzenei diktētā autobiografijā, kuņā līdz šim, diemžēl, vēl nav tikusi publicēta. Šo liecību, pretēji vēstures doc. J. Bērziņa «konsekventākai domāšanai», mēs nevaram apšaubīt, vēl jo vairāk tamdēļ, ka zināmā mērā viņu pastiprina Brīvēznieks arī jau 1873. g. pārrunājamā tautas dziesmu krājuma priekšvārdā: «Ievērojot to, ka krājums nodomāts sevišķi krievu sabiedrībai, kā arī šās

sabiedrības taisnīgās prasības, mēs uzrakstījām dziesmu latvisko tekstu krievu burtiem. Esam pārliecināti, ka neviens mūs šī ārējā tērpa dēļ nesauks par fanātiķiem — pārkrievotājiem, kā tas parasts dažos tendenciozos pulciņos, kuņus gan grūti nāksies atrast tīras ziniskas darbības cieņītājus. Apzīmējot latviskās skaņas krievu burtiem, mums nebija tā mērķa, kādu grib sasniegt daži literāriski darbinieki ar saviem ražojumiem, kuņus tie izdod par latviešiem un pa daļai arī priekš latviešiem.»

Ar Brivzemnieka atmiņām ir aprādita arī Kr. Valdemāra noliedzošā izturēšanās pret krievu burtiem latviešu valodā, bet ja tomēr J. Bērziņš, atsaukdami uz Kr. Valdemāra priekšvārdu Fr. Brivzemnieka sastādītā vārdnīcā, saka, ka «Neiespējamība sasniegt zinātnisku noteiktību un novērst pārpratumus pamudināja Kr. Valdemāru, kas šinīs gados sastāda krieviski-latviski-vācisku vārdnīcu, atteikties tajā no krievu burtiem latviešu vārdu rakstībā, lai gan viņš vēl tagad nav atteicies no pašas idejas par krievu ābece iespējamību un vēlamību latviešu rakstos»*), tad tas var dibināties tikai uz toreizējās latviešu politikas pārprašanu. Par šo jautājumu skaidrību dos šās grāmatas nodaļa par latviešu tautiskās kustības politisko ideoloģiju. Atteikšanās vārdnīcā (kuņu izdeva krievu valdība) latviešu tekstu iespīest krievu burtiem Kr. Valdemārs taču nevarēja tolaik motivēt tā: «krievu burti latviešu rakstos ir kaitīgi un tāpēc tos nevar lietot.» Kad krievu valdība gribēja nopietnāki stāties pie jautājuma, lai latviešu grāmatas sāktu iespīest krievu burtiem, Kr. Valdemārs tam «diplomātiski» piekrita, tikai aizrādīja, ka tad būs jāpārdrūkā bibeles, dziesmu grāmata u. t. t. Tauta pieradusi pie gotu burtiem, kādēļ ārzemēs radīšoties uzņēmēji, kas Baltijā kontrabandēs gotu burtiem iespīestas grāmatas, tāpat arī laikrakstus. Tajā laikā Nižņijnovgorodā konfiscēja 100.000 eksemplārus revolūcionārā Hercena Kolokolu, kas bija slepeni ievests no ārzemēm. Valdemārs aizrādīja, ja līdz Nižņijnovgorodai var nosūtīt tādu daudzumu laikrakstu, tad daudz vieglāk šādu mantu varēs iesūtīt Baltijā. Vienīgi tadā «diplomātiskā» ceļā varēja uzstāties pret krievu burtu

*) I. M. M. 1930. 5./6., 529.

ievešanu latviešu valodā, un tādu pat taktiku vēlāk reiz nācās pielietot Brīvēzniekam, kad viņš bija skolu inspektors Rīgā.

Pēc Brīvēznieka pirmā t. dziesmu krājuma iznākšanas tautas gara mantu krāšanā un kopošanā dažus gadus iestājās it kā atslābums. Iemesls tas, ka Brīvēznieks vēl nebija nokārtojis un nodrošinājis savas dzīves materiālo pusi. Ieguvis vācu valodas virsskolotāja tiesības un dabūjis Maskavā labu vietu, viņš tagad pats uz savu iniciatīvu un ar lielu aizrautību stājās pie tautas gara mantu vākšanas. Izlietodams savu oficiālo stāvokli, kad viņš ir Maskavas universitātes Dabas zinātņu un antropoloģijas biedrības Etnografijas nodaļas pilntiesīgs biedrs un bazēdamies uz savu jau padarīto zinātniski ievērojamo darbu latviešu tautas gara mantu lietā, Brīvēznieks tagad pie šī darba var stāties ar daudz lielāku autoritāti. 1877. g. viņš uzraksta prāvu rakstu — Zinātnības un tautas draugiem, — kurā aprāda tautas gara mantu lielo nozīmi, piesūta šo rakstu visiem latviešu laikrakstiem un uzaicina plašas aprindas vākt un viņam iesūtīt tautas gara mantas. Šādus uzaicinājumus, patriotiskus pamudinājumus un paskaidrojumus Brīvēznieks publicēja daudzus, no 1877.—86. g. skaitā 42, un ar tiem pastāvīgi pavairoja interesi tautas gara mantu vākšanai visā Latvijā, jo latviešu tautas gara mantu bagātība, kā to pareizi uzsvē Brīvēznieks, ir tik liela, ka to nespēj cīk necīk dziļāki izsmelt viena cilvēka spēks. Ko visa tauta paaudžu paaudzēs darinājusi, tas visai tautai atkal jāpiepalīdz celt gaismā. Bez aicinājumiem laikrakstos Brīvēznieks ar katru tautas gara mantu mīlotāju un krājēju stājās arī personīgā sakarā. «Pirmie sūtījumi, kā Brīvēznieks liecina savā autobiografijā, gan nebij lieli: pa vienai, daudz pa divām mazām pastpapīra loksnēm katrā konventā; arī sūtītāji, kā to redzēju no viņu pieliktām rīdiņām, bija vēl nedroši, it kā bailīgi... To ievērojot, apņēmēmos atbildēt uz katru sūtījumu, cīk mazs tas arī nebūtu, ar īpašu vēstuli, kurā sirsnīgi par to pateikties, izskaidrot, priekš kam īsti der etnografiski materiāli, un aizrādīt, kas ievērojams viņus krājoj... Manām atbildes vēstulēm bija bagātas sekmes: sūtījumi sāka nākt jo dienas jo biežāki, jo dienas jo kuplāki, konverti ar daudzām pastmarkām ne-

bija vairs retums; sūtītāju paceltam garam bija it kā spārni radušies...» Un tā Brīvēzēnieks sarakstījās ar daudziem tūkstošiem tautiešu visos mūsu dzimtenes stūpos, viņus tautas gara mantu vākšanai spārnodams. To liecina neskaitāmās vēstules Brīvēzēnieka archīvā, kas viņam rakstītas no malu malām, un uz katras no tām ar Brīvēzēnieka roku atzīmēts: atbildēts tādā un tādā datumā. Šais vēstulēs un rakstos Brīvēzēnieks par tautas gara mantām prata visdziļāki aizkustināt latviešu dvēseles nacionālās stigas, tāpēc tām arī bija tik ilgi un tālu viņojoša atbals.

Vēsturē stāv rakstīts, saka Brīvēzēnieks, par tautas gara mantu vērtību un spēku runādams, ka latviešu tauta sešus gadus simteņus vārgusi zem atnācēju cietās, tumšās varas: gara rinda paaudžu gursi bargu kungu vērgā. Apdomīgs cilvēks, to zinādams un latviešu tautu mūsu dienās ievērodams, neviļot vaicās: «Kā gan nākas, ka šī ilgi un grūtū vārgusē tauta, tikko no dzimtbūšanas saitēm atraisīta, tikko pirmās skolas ieraudzījusi, tūdaļ spēj radīt tādu gara spīrgtumu un prāta apķēribu, ka par to brīnas draugi un skauģi? Kā gan nākas, ka garā, tumšā verdzība, kuģā paaudžu paaudzes dzima, vārga un mira, tautas bērņus pavisam nenogurdināja miesīgi un īpaši garīgi? Kas tos spirdzināja zem vispārīgā šloga, kas tos uzturēja par prātīgiem, sajūtīgiem Dieva radījumiem, par cilvēkiem, kad naidīgā vara tos spiestin spieda lopībā? Saucat šos spēkus vārdā un mēs priekš tiem cilvēcīgi paklanīsimies, kā priekš savas cilts un tautas labdariem un glābējiem. Un labi apdomājot, mēs gan nevarēsīm noliegt, ka pie šiem labdarīgiem glābēju spēkiem mūsu tautas gara mantas pieder — tās pašas mantas, kuģas mēs aklā nesaprašānā vēl dažkārt neievērojam un par kuģām mēs pat kaunamies... Bet neievērojot pat to svētību un to labumu, ko mūsu tautas gara mantas atnesušas mūsu tēvu tēvu gara dzīvē, mums šīs mantas jau būs dārgas un svētas kā mīļā

piemiņa no aizgājušiem savējiem... Un tad Brīvēznieks aprāda, cik liela vērtība tautas gara mantām kā rakstniecības, zinātnes, valodas neizsmeljamiem avotiem. Tāpēc tās glābjamas no aizmirstības.*) Lūk, tā bija valoda, kas nāca no sirds un gāja pie sirds, kas raisīja tautisko jūsmu, iededzināja nacionālo apziņu.

Un kas bija tie, kuŗu sirdis šie Brīvēznieka vārdi iededzināja tautisko jūsmu un modināja apziņu censties glābt no aizmirstības viļņiem tautas senatnes dzejas pērles? — «Tautas skolotājs, izpildīdams savu pārmērīgo uzdevumu, prata atlicināt šim darbam brīvu britiņu, nemācītā zemnieka cietā roka svētku atpūtas brīžos un gaŗos ziemas vakaros ņēma smago zemkopja darba rīku vietā viņai nepierasto spalvu. Pat ārpus latviešu tautas robežām radās līdzstrādnieki, sevišķi līdzstrādnieces, kuŗu gaišā atmiņa centās atdot dārgai dzimtenei laimīgās jaunības dienās tur noklausītās vecās tradīcijas. Sūtījumi ar latviešu etnogrāfiskiem materiāliem tika saņemti pat no Nicās, Parīzes, Berlīnes. Sūtījumus pavadīja sirsnīgas, reizēm aizkustinošas vēstules. Zemnieki, 50 sīki aprakstītas lapas sūtīdami, atvainojās, ka sniedz tik maz, jo saimniecības darbu daudz, nereti uzbrūk slimības.**)

Kad Brīvēznieks tik plašos apmēros, sistēmātiski un plānveidīgi stājies pie tautas gara mantu krāšanas, kas nav viena cilvēka, bet veselas paaudzes un visas tautas kopdarbs, paceļas otrs jautājums — par šī darba sistematizēšanu un apstrādāšanu. Jau 1878. gadā, kad Brīvēznieks pastiprināti sāka propagandēt tautas gara mantu krāšanu un kad viņam ienāk pirmie sūtījumi, Maskavas latviešu vakarnieki šo jautājumu pārrunā un atzīst, ka izlasāmas daiļās un dzejiskās dziesmas un tās sevišķi priekš plašākas publikas laižamas klajā.***) Šim nolūkam Kr. Valdemārs ziedo 60 rbļ., Brīvēznieks — 140. Darba veikšanu uztic Fr. Brīvēzniekam un Kr. Baronam.****) Bet tautas dziesmu sūtījumi uz

*) Latviešu tautas gara mantas — Pagalmā 1881. 203.—227.

**) No Brīvēznieka priekšvārda — Trudi Etnogrāfičeskavo atģela. — Materiāli etnografijai latīšskavo plemenī 1881. g. Glabājas Rīgas pilsētas Mišīņa bibliotēkā.

***) Kr. Barona Latvju Daiņas I., VII.

****) Turpat.

Maskavu plūst kā pavasāra upes straujie ūdeņi, tāpēc tik drīz šo nodomu nevar realizēt. Pa tam, uz otriem dziesmu svētkiem, Āronu Matīss laidis klajā nelielu tautas dziesmu izlases krājumu, kas maskavnieku pirmo nodomu jau it kā aizpilda. Tāpēc var nogaidīt un gatavot plašo tautas dziesmu krājumu. Tā kārtošana Brīvzemnieks tagad uztic Kr. Baronam patstāvīgi. Jo tas ir zinātniski akadēmisks darbs, kas prasa lielu pacietību un milzīgu nodziļināšanos, bet Brīvzemnieks ir tautas lidumu lidējs un dzīvā darba strādnieks.

H. Visendorfs, Kr. Barons un Fr Brīvzemnieks.

Kad Brīvzemnieks savāktās tautas dziesmas nodod Kr. Baronam sakārtošanai, tad viņu skaits ir 54.000 — ar viņiem variantiem, bet oriģināldziesmu — 16.000, kurpretim visu citu līdz tam savāktu tautas dziesmu skaits (ar variantiem) aizsniedz tikai tos 16.000, cik maskavniekiem ir oriģināldziesmu, bet oriģināldziesmu citos krājumos nav vairāk par 4000. Vēlāk caur Kr. Barona rokām (viņa sakārtotumā), ieskaitot Visendorfa, Zinību komisijas, jeļgavas latviešu biedrības Rakstniecības nodaļas un Baronam tieši sūtītos krājumus, pavisam gājušas 217.996 dziesmas, no kurām 35.000 oriģināldziesmas. Ja nu ievērojam, ka Brīvzemnieks no šīm oriģināldziesmām savācis gandrīz pusi (16.000), tad arī skaidri var redzēt viņa darba lielo vērtību un teikt, ka

tautas gara mantu gaismā celšanā Brīvēzniekam piekrit primārā un galvenā nozīme. Mūsu daiņu tēvs Kr. Barons — visas latviešu tautas dziesmas sakārtojot un klajā laižot — šo pirmo un lielāko krājumu arī visur dēvē par Brīvēznieka-Barona krājumu. Kr. Barona Latvju Daiņu*) pirmajam sējumam pievienots arī Fr. Brīvēznieka priekšvārds. Kuņā viņš saka: «Priekš kādiem gadiem zinības gaisma un tautiskā pavasara siltums (pastripojums mans. Ž. U.) man lika mudināt un aicināt, lai krāj un piesūta latvju tautas gara mantas. Darbīgi tautieši no tās pašas gaismas un tā pašā siltuma aizgrābti, sakrāja un sasūtīja man tik daudz no minētām mantām, ka tās, acīm redzot, nebija pārspējamā viena cilvēka darba spēkiem viena cilvēka mūža dienās. Dziesmu skaitļu milzums un savādais, jo īstēni tautiskais greznums drīz deva atzīt, ka te it sevišķi priekš viņām vien vajadzīgs īpašs darba spēks. Toreiz pati Laima bija klāt: tautas dziesmas paņēma savās rokās draugs Kr. Barons, lai tām upurētu lielu daļu no sava darbīgā mūža...»**) Kr. Barona darbu, lai viņš varētu mierīgi un netraucēti nodoties latvju daiņu kārtošānai. Brīvēznieks visādi veicinājis un atbalstījis. To liecina Kr. Barona un Brīvēznieka sirsnīgā sarakstīšanās un jo ciešā draudzība līdz mūža vakaram, to liecina Brīvēznieka gādīgās vēstules par Latvju Daiņām daudzām personām.***)

Ja savāktās tautas dziesmas Brīvēznieks nodeva Kr.

*) Ar leitisko virsrakstu Latvju Daiņu kritika gan nebija apmierināta, un Kr. Baronam bija jādzird dažī pāremumi, bet, kā redzams no Fr. Brīvēznieka un Visendorfa sarakstīšanās šaj lietā, tad šādu virsrakstu gribējis likt ne Kr. Barons, bet L. D. izdevējs H. Visendorfs un Barons beidzot piekāpies.

**) Latvju Daiņu I. XXVIII.

**) Arī materiālu atbalstu Brīvēznieks Baronam sagādājis. Tā Brīvēznieka papīros atrodama vairākas Brīvēznieka sastādītas ziņojumu listes «Priekš goda un pateicības algas augsti cienījamam Kr. Barona tēvam par viņa 25 gadu pūlēm, ko tas upurējis bez kādas atmaksas, lai sakrātu un priekš drukas sākotu latviešu tautas dziesmas...» No 3 šādām uzglabājušāmiem listiņām (varbūt viņu bijis vairāk) redzams, ka šādā ceļā Brīvēznieks Kr. Barona pateicības algai savācis 422 rub. Uz listēm Fr. Grosvalda atzīme, ka viņš naudu saņēmis nodošanai Kr. Baronam.

Barona drošajās un darbīgajās rokās, tad viņa paša gādībā vēl palika tautas gara mantu episkā puse — parunas, mīklas, sakāmvardi, pasakas. Pie šo gara mantu vākšanas un izdošanas vēl neviens no latviešiem nebija ķēries, un Brīvēmnieks še bija pats pirmais, atskaitot vācu māc. Dr. A. Bīlenšteina mēģinājumus, kas latviešu pasaku krāšanu iespīēšanai sāka jau ap 1865. g. un 1874. gadā snīēdza par tām pirmo apcerējumu.

Latviešu episko tautas gara mantu klajā laīšanai Brīvēmnieks atkal izmanto Maskavas Dabas zinātņu un antropoloģijas biedrības Etnografijas nodaļu, kuŗas izdevumā 1881. gadā iznāk sakāmvardi, mīklas un burvības vārdi.*) Grāmata 29 loksnes bieza. Latviešu teksts šajā izdevumā iespīēsts latīņu burtiem un viņam līdzās krievu tulkojums. Šai grāmatā bez diezgan plaša Brīvēmnieka priekšvārda un paskaidrojumiem, kopā ar papildinājumiem īevīētoti 1710 sakāmvardi, 1686 mīklas un 714 burvības vārdi.

1887. gadā Etnografiskās nodaļas izdevumā krievu tulkojumā iznāk 148 Brīvēmnieka savāktās latviešu tautas pasakas. Še viņš galvenokārt piegrieza vērību latviešu varoņteikām (par Īliņu) un vietu nostāstiem (par Dundagu, Kuldīgu, Rīgu).**) Tai pašā (1887.) gadā iznāk arī pirmais latviešu tautas pasaku izdevums latviešu valodā, Brīvēmnieka sakrāts, Derīgu grāmatu nodaļas apgādāts. Še īevīētotas 27 pasakas, kuŗas, kā to Brīvēmnieks uzsvē priekšvārdā, viņš īpaši jaunatnei domājis; un turpat Brīvēmnieks arī izsaka savas domas par tautas pasakām: «Labi

*) Grāmata saucas: Trudi Etnografīēskavo otēgela. Knīga VI. Maķeriāli po etnografīi latiēškavo plemiņi. Pod redakcijēi ģeistvīēkēļnavo ēlena imperātorskavo obēščestva Ļubīēkeļēi jeskestvoznāņija, po antropoloģīi i etnografīi, F. J. Treiland (Brīvēmnieks), Moskva 1881. Grāmatas pirmā daļa — sakāmvardi — 1914. g. iznāca arī Latv. valodā R. L. B. Derīgu grāmatu nodaļas izd.

**) Bez tam krievu valodā Brīvēmnieks arī publicējis plašāku apcerējumu par latviešu kristību ierāšām: F. J. Treiland. Krestīnni obrjādi u latiēēi. Sborņik maķerialov po etnografīi, izdav. pri Daškovskom etnograf. muzeēē pod redakcijēi V. J. Millera, vip. I, Moskva, 1885. L. P. 173.—205. Šī apcerējuma atseviēšks novīēlķums atrodams arī Rīgas pilsetas Misiņa bibliotēkā

atstāstīta, vesela, nesamaitāta tautas pasaka ir priekšzīmīga proza tautas iedomas (fantazijas) ziņā, ir priekšzīmīgs sacerējums tautas gara, tautas prāta apķērības ziņā. Zinātniekiem, kas pēti un dibina tautas valodu, tautas mitoloģiju, tautas visuvecāko vēsturi u. t. t., pasakas no lielu lielā svara. Bet neba zinātniekiem vien... Reti kāds sacerējums spēj tā aizgrābt un darbināt cik necik garā modra bērna prātu, kā tautas pasakas... Es tagad dzīvoju zemnieku ciemā, klausos tautas pasakas un nožēloju, ka tik nelāgi audzināts, — tā rakstīja slavenais krievu dziesminieks Puškins, kas savus bērna gadus pavadīja augstmaņu pulkā, kur tas visvairāk dzirdēja franču valodu, kur tautas valoda, tautas dzeja bija novārtā.» Arī Ģēte liecina, ka tautas pasakās daudz dīgļu priekš visa augsta un dižena. Tāpēc, kā saka Brīvēznieks, «reiz tak bija jāsāk izdot arī taisni priekš pašas tautas viņas sakrātas mantas, izdot tās lētās nelielās grāmatiņās, kādas, zināms, iespēj iegādāties un izlasīt arī mazturīgi tautas bērni.»*)

Citu svarīgāku pienākumu aizņemts, Brīvēznieks šo darbu gan vairs turpināt nedabūja. Bet viņš tam bija licis pamatu, to nodibinājis un, viņa priekšzīmei sekojot, A. Lercha-Puškaiša personā radās cilvēks, kas mūsu tautas gara mantu episkās daļas krāšanu un kārtošanu noveda līdz galam, tāpat kā Kr. Barons latvju daiņas. Lercha-Puškaiša pasaku krājums sāka iznākt 1891. gadā. Viņa krājuma V daļai, kas iznāca 1894. g., Brīvēznieks nodeva savas sakrātās pasakas, un tās arī aizņem gandrīz visu Puškaiša krājuma V daļu, bet varianti ievietoti arī VI d. Puškaiša krājuma V daļai tad arī vispirms lasāms Fr. Brīvēznieka priekšvārds. A. Lercha-Puškaiša sakārtotās pasakas, skaitā 6002, iznāca septiņos sējumos. Puškaitis pats no šī skaita sakrājis 2023, bet Fr. Brīvēznieks — 1230 pasakas. Izteikdams pateicību Lerchim-Puškaitim par viņa «lielā darbu latviešu tautas pasaku kārtošanā un izdošanā,» Brīvēznieks viņam 1900. g. 6. jūlijā rakstītā vēstulē (zīmēdamies arī uz Kr. Barona Latvju Daiņām) konstatē: «Tā tad rakstniecības darbi, ko pastrādā zinībai par labu un kas attiecas uz

*) Mūsu tautas pasakas, Fr. Brīvēznieka sakrātas, 1887. g. VII.

mūsu tautu un tautību, turpinās sekmīgi, par spīti dažām jaunām strāvām, kuņas, kā redzams, nav vēl izaudzinājušas neviena tāda darbinieka, kas gadiem sūri grūti, bez mantīgiem labumiem, nopūlētos pie kāda tiklab zinātniska, kā tautiska paliekama lieldarba.»

Nācionālās intelligences audzināšana.

Latviešu tautības lieta bija visas Brīvzemnieka dzīves viduspunkts. No šī viedokļa viņš aizvien apsvēris visus sabiedriskās un politiskās dzīves notikumus. Bet latviešu tautiskais jautājums tikai tad varēja kļūt dziļāks un plašāks, ja cik vien iespējams vairāk latviešu jaunekļi varēja iegūt augstāku izglītību, neatkarīgu sabiedrisko stāvokli un, paši tautībā norūdijušies, nest gaiši degošo tautisko lāpu jo plašākās un tumšākās tautas masās. Tāpēc arī Brīvzemnieks, kur tikai viņam gadījās sastapt kādu latviešu jaunekli, tūlīt pūlējās uzzināt, «cik tālu tas jau kļuvis latvietībā», grībēja to padarīt par sev līdzīgu dedzīgu latvietības aizstāvi, un visādi centās arī tam palīdzēt tikt uz augšu izglītībā. J. Velme liecina, ka «centīgiem latviešu jaunekļiem Brīvzemnieks bija palīdzīgs, cik iespēja, apgādājot tos ar darbiem, kas tiem ko ienestu, lai tie varētu paši saviem spēkiem darboties un* izglītoties tālāk.»*)

Pag. gadu simteņa vidū un otrā pusē latvieši visvairāk studēja trijās Krievijas universitātēs: Tērbatas, Maskavas un Pēterpils, atskaitot Rīgas politechnikumu. Vairums gan devās uz Tērbatu, kurā tepat Baltijā bija vieglāki aizsnie dzama, tās universitāte bija labā slavā un arī dzīves apstākļi tur nebija sevišķi grūti. Bet liels vilinājums latviešu jaunekļiem bija arī «Krievijas sirds», vecā metropole Maskava. Tur kā lielpilsētā bija pieejami arī bagāti kultūras vērtību krājumi. Bet studiju, sevišķi dzīves apstākļi Maskavā nebija viegli. Latviešu turīgākie slāņi — zemniecība un namniecība tad tikai sāka rasties. Latviešu zemnieks, cik vien spēja, gan centās savus bērnus sūtīt augstākās skolās, lai nodrošinātu tiem labāku dzīves nākotni, bet šī spēja tomēr bija ļoti maza. Mājas dzimts īpašumā ar seš-

*) J. Velmes atmiņas par Br.-A. Viča sakopotā krājumā Latviešu skolu darbinieki I.

desmitiem gadiem gan bija sāktas iepirkt, bet grūtie izpiršanas noteikumi uz 40—50 gadiem vairumu mājas un veselas zemnieku ģimenes apgrūtināja smagiem parādiem, kas deviņdesmitos gados un gadsimtu maiņā pārvērtās lielā zemnieku saimnieciskā katastrofā, jo zem ūtrupnieka āmura Latvijā nāk pat līdz 5000 māju gadā. Jau 1894.—1896. g. viena pati Rīgas apgabaltiesa bija izsludinājusi 3926 māju pārdošanu. No 1901.—1904. gadam Vidzemes muižnieku krēditbiedrība vien izūtrupēja 1945 zemnieku mājas. Pēc statistiskās kom. datiem 1897. g. Vidzemē no visām pārdotām mājām (apm. 20.000) tikai 4451 ir galīgi izmaksātas, bet 1914. g. Vidzemē vēl 7641 zemnieku māja apgrūtināta ar 31.000.000 zelta rbļ. parādiem. Labāki apstākļi nav arī Kurzemē. Pilsētās latviešu mantīgā šķira — namnieki un tirgotāji tikko kā ar lielām grūtībām sāka rasties. Tāpēc tie latviešu jaunekļi, par kuriem varēja teikt Brīvzemnieka dzejas vārdiem «ūniversitātē tiks — sapnis patiesība kļūs», tikai ļoti mazā mērā no savējiem varēja saņemt materiālu atbalstu. Lielāko daļu līdzekļi studijām bija jāsaģādā pašiem, dažādos darbos ejot, bet sevišķi neapskaužams bija tā latviešu studenta tipa stāvoklis, ko Plūdonis padarījis nemirstīgu savā lieliskajā poēmā Atraitnes dēls.

Gandrīz visā pag. gadu simteņa otrā pusē vēl nebija nekādu organizāciju, kas sistēmātiskā un organizētā veidā sniegtu latviešu studentiem palīdzību. To darīja vairāk privātpersonas, arī dažas biedrības, mēcēnāti, filantropi. Un šai ziņā Fr. Brīvzemnieks minams pirmā vietā. Sākot ar septiņdesmitiem gadiem līdz gadsimtu maiņai Br. palīdzību lielāko tiesu gan baudījuši Maskavas studenti. Tērbatas studentus diezgan jūtami atbalstīja Rīgas Latviešu biedrības aprindas, bet uz Pēterpili vairumā devās studēt tie, kas nāca no turīgākiem vecākiem un pieskaitīja sevi jau it kā latviešu aristokratijai. Tā piem. arī Rainis pēc ģimnazijas abiturijas devās uz Pēterpili, jo Tērbata viņam kā muižnieka dēlam studiju laikam likās pārāk demokrātiska vieta.

Brīvzemnieka palīdzība latviešu studentiem, sākot no septiņdesmitiem gadiem, izpaužas trijos veidos: 1) personīgā materiālā izpalīdzībā, 2) Brīvzemnieks ar savu autoritāti ir starpnieks līdzekļu un pabalstu iegūšanā no turī-

gākās pilsonības un organizācijām un 3) idejiski morāliskā audzināšanā.

Personīgu materiālu atbalstu no Brīvzemnieka, lai arī viņa paša rocība nebija lielā, guvuši vairāki desmit latviešu studentu, kuŗi, pateicoties tam, varējuši savu mērķi sasniegt un vēlāk kļuvuši par visā latviešu tautā pazīstamiem darbiniekiem. To apliecina daudzi dokumenti. Tā savā studiju laikā ļoti jūtamu pabalstu no Br. saņēmis Rīgas ārsts un pazīstamais latviešu sabiedriskais darbinieks Dr. A. Butuls. 1884. g. 13. nov. viņš Brīvzemniekam starp citu raksta: «Izgājušu un aizizgājušu gadu, dažu labu reizi, kad biju grūtos naudas apstākļos, Jūs man teicāt, ka vajadzības gadījumā Jūs man aizdotu naudu un ka es savā studiju laikā varētu līdz zināmai summai pie Jums krēdītu atrast. Kā zināt, līdz šim jau esmu izlietojis šādu Jūsu laipnību un aizņēmiess pie Jums piecdesmit rbļ. Šogad, manā beidzamā studenta gadā, izgādījies, ka mani naudas apstākļi vissliktāki.» Aprakstījis savus materiālos un vispārējos apstākļus. Butuls lūdz Br. uz vairākiem gadiem vēl aizdot naudu. Šo aizdevumu saņēmis, 1885. g. 5. febr. Butuls griežas atkal pie Br. — Protams, ka Brīvzemnieks, cik viņa kabata atļāva, to studentiem arī atvēra. Kad studijas beidzis, Butuls tam savu parādu pamazām nokārto. Par to Br. archīvā uzglabājušās vairākas vēstules. Tā 23. okt. 1886. g. Butuls raksta: «Nosūtu Tev 50 rbļ. Šimbrīžam nevaru ne uz kādu vīzi vairāk sūtīt. Mana prakse beidzamā mēnesī labu daļu kļušāka, nezinu, varbūt caur piedalīšanos pie Dienas Lapas, jo caur to esmu ieguvis sīvus ienaidniekus.» Bet kādā citā vēstulē 1887. g.: «Līdz ar šo vēstuli piesūtu Tev 40 rbļ. kā atlīdzinājumu no mana parāda, ko studenta gados biju izaudzinājis. Man atkal un atkal jāpateicas par Tavu laipno, labvēlīgo palīdzīgo prātu, kādu Tu visā manā studiju laikā uz mani turēji. Kam uz latviešu studentu tāds draudzīgs prāts, nav dzīvē diezgan augsti sverams, tādā darbā cienāms nevien tautietis, bet arī cilvēks vispārī. (Pastrīpojumi mani. Ž. U.)

Tas nav vienīgais vai retais gadījums. Tā Brīvzemnieks izturējās pret katru latviešu studentu, ko viņš dzīvē satika. Šai ziņā vislabāko raksturojumu sniedz šādas Priekules

draudzes skolas skolotāja J. Švanberga aizkustinošās vēstules Brīvēzniekam: 1885. g. 5. sept. «Nezinu, kā man Jums būs pateikties par visu laipnību, ko Jūs manam dēlam parādījuši par visu to laiku, kad tas pie Jums mitis. Nebūt nezinu, kā būtum līdzējušies, kad Jūs nebūtu laipnīgi atvēlējuši mūsu dēlam Jūsu paspārnē doties! — Bet neņemiet par ļaunu, kad Jūs caur jaunu lūgumu apgrūtināju. Es, kam Maskavas dzīve sveša un kas tālumā dzīvoju, esmu dēlam sacījis un arī rakstījis, lai tas visās vietās, kur tam padoma un palīdzības trūkst, pie Jums griežas, un arī tam nebūs studentu sapulcēm, kas zem Jūsu vadības top noturētas, atrauties, ja Jūs viņu neatstumjat, jo tās var viņam tikai par labu būt un viņa mācīšanos veicināt. Gan zinu, ka caur tādu lūgumu Jūs apgrūtinu, bet arī to zinu, ka Jūs pēc iespējas katram labprāt palīdzat un no grūtībām nebīstaties...» Bet 1887. g. 15. aug. tas pats raksta: «Augsti cienīts stātsrāta kgs! Vispaprīekš lūdzu atvainot, kad prasts ļaužu skolotājs Jums rakstu, nezinādam Jūsu augstās kārtas titulus lietāt. Gribēju Jums jau rakstīt, kad mans dēls no Maskavas pārnāca, bet dabūju zināt, ka Jūs no turienes jau aizbraukuši... Te man aizvakar vakarā Jūsu vēstule un ofic. kuvers priekš mana dēla pasta kantorī tapa nodots. Jums jātur mani par nepateicīgāko cilvēku, ka līdz šai dienai ne ar vienu vārdu savu dziļi sajūsto pateicību Jums neesmu izsacījis par visu to laipnību, ko Jūs man rādījuši un pie mana dēla darījuši. Jūs tas bijāt, kas man priekš 4 gadiem padomu deva manu dēlu bez kavēšanās uz Maskavas universitāti sūtīt. Jūs viņu toreiz Maskavā nevien caur Zumberga kgu stacijā likuši sagaidīt, bet arī laipnīgi Jūsu dzīvoklī uzņēmuši. Caur Jūsu vārdu piederīgā vietā viņš stipendiju dabūjis un — atkal caur Jūsu labu vārdu viņam tāda vieta dota... Caur darbiem Jūs esat rādījuši, ka Jūs mīlestību un laipnību sējuši ne pateicības dēļ... Lai Dievs dod, ka kādu mazu daļu no sava parāda Jums caur darbiem varētu atlīdzināt. Esmu allaž, no I vispārīgiem latv. dziedāšanas svētkiem sākot, Jūs Jau augsti cienījis Jūsu krietno centienu dēļ — cienīšana gāja augumā, kad vēlāk dabūju dzirdēt, ar kādiem šķēršļiem Jums bijis jācinās no iesākuma, lai savu augsti sprauto mērķi sasniegtu, — un Jūsu

nepiekusušo un sekmīgo darbošanos mūsu tautas dēļ — un beidzot vēl esmu dabūjis iepazīties ar Jūsu labo un mīlīgo sirdi, kuŗu Jūs it īpaši manam dēlam un caur to man pašam parādījuši. — Gan zinu, ka mēs neesam tie vienīgie, kam Jūs gan slepeni, gan atklāti laipnību rādījuši,*) tādēļ arī daži Jūsu politiskie pretinieki, kā to skaidri zinu, Jūs cieņā tur!» 1887. g. 29. aug. Br. raksta jaunais Švanbergs: «Līdz šim nemaz nezināju, kam esmu pateicību parādā par to, ka esmu savā tagadējā vietā ticis. Izgājušo nedēļu dabūju zināt, ka Jūs mani kūrātoram rekomendējuši.»

Kad Brīvēznieks ir jau skolu inspektors Rīgā, viņš arī vēl daudz domājis par Maskavas studentiem un tiem sniedzis iespējamu palīdzību. To liecina šāda Kr. Barona kundzes Doras un Brīvēznieka vēstūļu apmaiņa. 1889. g. 14. nov. Barona kdze starp citu raksta: «Mīļais Brīvēznieka kgs! Jūs zināt, kas te Maskavā par latviešiem. Sirds sāp, bet ko runāt! Jūs paši zināt, cik grūti, cik bezgalīgi grūti iet mūsu studentiem. Nekur palīdzību ņemt. Kad Jūs vēl te būtu! Bet kamēr Jūs projām, mums daudz kas trūkst. Pie Jums katrs atrada palīdzību un labu padomu, bet tagad, kur tagad lai iet? Tagad katrs durvis aizslēdz, bet nevis atslēdz. Šoruden pienāca atkal daudz jaunu studentu un visi mazturīgi. Palīdzības katrā ziņā vajag, tā tas nevar iet. Nu esam nodomājuši bazāru izrikt. Brīvēznieka kgs, Jūs esat man vienīgā cerība! No savas puses varu tikai pie Jums griezties un lūgt: palīdzat!...»

Brīvēznieks atbild ar sirsnīgu vēstūli, kur izpaužas viņa uzskati par palīdzību studentiem un pēdējo pienākumiem pret tautu: «Maskavas latv. studentiem par labu darīju, ko spēju. Stud. med. P. Kalniņa kgs aizveda no manas sieviņas kādas nekādas lietiņas nodomātai loterijai, es turpretim upurēju šai pašai lietai kādu naudas grasīti, ko aizvedis uz Maskavu pāris mūsu studenti (Brauze un Meiķe). Visi gaidīt gaida uz Maskavas studentu literāriskiem darbiem, ko tie apņēmušies pastrādāt. Cik noģiedams, no šī

*) Tiešām, šādu vēstūļu skaits, kuŗu autori pateicas Br. par materiālo un morālisko palīdzību studiju gados, Br. archīvā sniedzās simtos. Še pieminam tikai raksturīgākās.

solītā darba daudz, daudz kas atlēks priekš Maskavas latviešu studentiem nākotnē, jo latviešu publika, cik tagad redzams, gatava pabalstīt tikai tās universitātes studentus, kuŗi da r b i e m pierāda, ka tie šinīs glēvos, gurdenos laikos, kad spirta garīga palīdzība tautai visvairāk vajadzīga, tiešām mīlē šo tautu. Paies šis rudenis, vai pat ziemas laiks, atnāks atkal tautai un dzimtenei pavasaris, tad, tā sakot pats no sevīm, bez mudinājumiem, spirdzinātājiem, bez īpašiem upuriem no mūsu jaunās apzinīgās, sirsnīgās intelliģences rases ziedi, augļi, rasies jauns garīgs spirtums, jauna dūša, jauna cerība, jauna strādība.»

Latviešu sabiedrības pabalstus studentiem, par ko Brīvēmnieks runā arī šai vēstulē, viņš ar savu autoritāti centies aizvien izģādāt. Un šai viņa centībai bija jūtami panākumi. Tā 1887. g. 4. febr. Liepājas Latv. labdarības biedrības priekšnieks M. Pētersons Brīvēmniekam raksta: «Vakar vakarā runas vīru sapulce uz Jūsu lūģumu atvēlēja palīdzību Kalniņa un Kreicberģa kungiem katram pa 20 rbļ., kuŗus steidzot Jums arī tūlīt piesūtīt. Biedrības kase vairāk neatļauj. Lūdzu, lai abi kungi iesūta kvītes par saģemto naudu. Tāpat kā citās reizēs, tā arī šoreiz protokolu grāmatā norakstīja, ka minētā nauda tiek tikai aizdota līdz studiju beigģšanai.» Notārs J. Kreicberģs liecina, ka Brīvēmnieks viņam bez šī pabalsta izģādājis arī Maskavas kārtējā korespondenta vietu Baltijas Vēstnesī, par ko viņš saģēmis 50 rbļ. gada un kas viņam bijis ļoti liels materiāls atbalsts. Līdz tam Balt. Vēstneģa līdzstrādnieks Makavā bija Brīvēmnieks pats. Pūciģu Ģederts, kas 1883. g. lūdģ no Brīvēmnieka ģīmeģni savam Tautas kalendāram, kuŗā grib «pasnieģt kāda ievērojama tautieģģa bildi», arī ziģo, ka kādu «daļģnu no kalendāra peļģas viņš nodomāģis atvēlēt studentu palīdzībai, bet tikai Maskavas latv. studentiem.» Tāpat Balss redaktors Aleksandrs Vēbers Brīvēmniekam 1883. g. 28. febr. raksta: «Caur Leģņikovu pa Ziemas svētkiem Tevīm piesūtģju 25 rbļ. priekģ Maskavas latvieģu studentiem.»

Brīvēmnieka kā studentu audģinātāja un filantropa slava aizģsniedza arī krievu sabiedrģbu, un 1881. g. kāds Rģģas turģģģku krievu pulciņģ nosūta Brīvēmniekam uz Maskavu 300 rbļ. to «Baltģģas studentu pabalģģģģšanai, kas savas māģģ-

bas krietni beiguši, gribētu atkal nomesties Baltijā uz dzīvi.»*)

Bet treškārt Brīvēzemnieka idejiskā un morāli-
skā palīdzība latviešu studentiem ir daudz
dziļāka un jūtāmāka. J. Kreicbergs par to šīs grāmatas auto-
ram raksta: «Brīvēzemnieks it visus studentus mudināja uz
rakstīšanu, latvju vēstures pētīšanu, etnografisku materiālu
krāšanu u. t. l. Tos, kas necentās viņa padomiem klausīt,
viņš neieredzēja. Turpretim tos studentus, kas sapulcēs cēla
priekšā referātus un iesūtīja avīzēm iespiešanai, Brīvēzem-
nieks visādi pabalstīja. Arī man viņš deva apstrādāšanai
interesantas vielas. Pēc kādas runas par Mirabo ir Valde-
mārs, ir Brīvēzemnieks man parādīja īpašu cieņu un drau-
dzību. Ikvienās viesībās pie Valdemāra un Brīvēzemnieka
tiku ielūgts.»

Līdzteķus ļoti sekmīgai un ievērojamai tautiskai darbī-
bai Maskavas latviešu vakaros, Brīvēzemnieks nodibina arī
sevišķus studentu lasāmos vakarus. Par to J.
Kreicbergs man rakstītā rakstā liecina sekošo: «Brīvēzem-
nieks mani uzaicināja uz lasāmiem vakariem pie sevis mā-
jās. Viņš gribot iepazīties ar franču un vācu jaunāko literā-
tūru. Es ar prieku pieņēmu priekšlikumu un no savas pu-
ses uzaicināju piedalīties stud. jūr. Kalniņu (Sieru Kalniņu)
un stud. jūr. Leimani. Katru reizi Brīvēzemnieks mūs pa-
cienāja ar tēju un gārdām sviestmaizēm. Viņš pats nela-
sīja. Mums bija jālasa priekšā. Pa lasīšanas laiku viņš daž-
brīd sēdēja, dažbrīd lēni pastaigājās istabā šurpu turpu mīk-
stās korpēs. Cik atceros, lasījām Viktora Igo darbus (vācu
tulkojumā), Špilhagena lielos romānus, Rozegera u. c. dar-
bus. Igo Brīvēzemniekam ne visai patika, vairāk Špilhagens
un Rozegers. Viņš izteicās, ka krievu rakstnieki (Gogoļs,
Tolstojs, Dostojevskis) daudz pārāki par frančiem un vā-
ciešiem. Ļoti viņam patika poļu rakstnieks Senkjevičs, no
latviešu rakstniekiem: Kaudziši, Apsīšu Jēkabs, Sudrabu
Edžus.»

Šie studentu lasāmie vakari pie Brīvēzemnieka notikuši
ilgāku laiku. Viņus sarīkojot, Brīvēzemnieka nolūks bija

*) Baltijas Vēstnesis 1881. g. Nr. 122.

piegriezti studentus literāriskiem jautājumiem un papildināt viņu zināšanas rakstniecībā.

Lai attīstītu studentos literārisko talantu un tiem būtu iespēja vairāk literāriski strādāt savos speciālos priekšmetos, Brīvēznieks sevišķi rūpējas arī par studentu rakstu krājumu izdošanu. Maskavas latviešu studentu rakstu krājums ir Brīvēznieka ierosināts un iznācis, pateicoties tikai viņa gādībai. Latviešu pirmo studentu rakstu krājumu — Sēta, Daba, Pasaule — nodibināja jau Juris Allunāns savos studenta gados Tērbatā. Allunāns izdeva šī krājuma trīs grāmatas. 1873. g. Sētas, Dabas, Pasaules izdošanu atjaunoja Kronvaldu Atis, kas izdeva viņas ceturto burtnīcu. Kronvaldam no Tērbatas aizbraucot, Sētas, Dabas, Pasaules iznākšana atkal apstājās. 1889. g. to no jauna sāka turpināt Lettonijas studentu grupa un līdz 1893. g. izdeva pavisam 4 burtnīcas (5—8).

Kad 1889. g. letoņi atjauno Sētu, Dabu, Pasauli, kur ar vērtīgiem rakstiem piedalās Vilis Olavs (Plute), Fr. Kārklvalks, Zeibots u. c., Brīvēznieks redz, ka tērbatnieki garīgās rosības ziņā sāk aizsteigties Maskavas studentiem priekšā. Maskavnieki, kas arī izdeva Austrumu, ar savām vēsturiskajām, zinātniskajām u. c. prēmijām, bija pirmie latviešu vēsturiskās pētniecības un zinātniskās literatūras nodibinātāji. Bet nu, kopš Brīvēznieks, visu tautisko pasākumu rosinātājs, vairs nebija Maskavā, turienes studentu rosīgā garīgā dzīve sāka it kā ierūsēt. Brīvēznieks arī no Rīgas mēģina to uzspodrināt. Tas lielā mērā jau izskanēja viņa pieminētā vēstulē Kr. Barona kundzei, bet vēstulē Maskavas studentiem (uz Dr. A. Zandberga vārdu), viņš nāk ar sevišķi uzmodinošiem ierosinājumiem, lai studenti garīgā censībā neatlaistos, par jaunu saņemtos un nepaliktu iepakaļ tērbatniekiem. — «Augsti cienījamie Maskavas jaunie, baltie bāleļiņi!», raksta Brīvēznieks Maskavas studentiem. — «Tērbatnieki nupat izlaiduši tautā piekto grāmatu no Sētas, Dabas, Pasaules. Visi latvieši, laucinieki un pilsētnieki, vairāk un mazāk mācīti, priedāt priedājas par to. Priedājas par to ne tikai tādēļ, ka mūsu rakstniecībai pienākusi klāt jauna krietna grāmata, bet it īpaši par to, ka latviešu tauta caur to grāmatu izzinājusi par vairākiem no saviem augstskolu dēliem, kas atklāti gribējuši nopietni

mēģināt tai pastrādāt ko labu un caur šādu mēģinājumu nodibināt cerību, ka tie savai tautai grib palikt uzticīgi ne vien vārdiem, bet arī darbiem.

Līdz pēdīgam laikam tādas cerības modinātāji bija vispirms Maskavas latv. studenti. Atminēdamies dažus pazīstamus maskavniekus, kas jau savā studentu laikā rakstījuši tautai par labu (Kalniņi, Vinklers, Reinbergis, K. Valters, Butuls, Rengarts u. d. c.), latvieši sāka skatīties uz Maskavas studentiem kā uz pirmajiem. Bet tagad, kad tērbatnieki arī sāk strādāt tādā darba laukā un garā, kādu bija parasts meklēt un atrast pie maskavniekiem, nav brīnums, ka tautieši sāk gandrīz vienbalsīgi domāt un prasīt: ko tagad mūsu dienās dara tautai, tautas rakstniecībai par labu Maskavas latviešu studenti?... Tā prasdami, Maskavas latviešu studentu īstie draugi un bezpartejiskie latvieši gaidīt gaida drīzu lietišķu atbildi. Lai nu šāda atbilde varētu kļūt dota un saņemta, tad, man šķiet, Maskavas latv. darbīgam studentu pulciņam vajadzētu tuvā nākotnē sagatavot un tautā laist arī kādu rakstu krājumu, varbūt zem tā nosaukuma Pasaule, daba, sēta, vai arī varbūt *J a u n l a t v i e t i s*. Maskavnieki nedrīkst palikt pakļ tērbatniekiem. Bet teiks — šai lietai savs āķis: kur lai ņem naudu priekš minētā rakstu krājuma... Bet par šo āķi jau domājuši daži Maskavas studentu draugi Rīgā, daži bijušie maskavieši. Tie jau sagādājuši tādu naudas summiņu, kas pietiks, lai varētu izdot Maskavas latviešu studentu rakstu krājumu. Turklāt viss ienākums, grāmatu pārdodot, nāktu par labu Maskavas latviešu studentiem... Tā tad, jaunie maskavnieki, draugi, bāleliņi,» — nobeidz savu vēstuli Brīvzemnieks, «vicinājat sava gara, savas tautas milestības šķēpu — cilājat savu aso spalvu un cērtat tautai un sev par labu un godu droši un nenokusuši jo vairāk, jo pastāvīgāki tādas mūsaiķu burtnieķu zīmes, kas, dziesminieķa vārdiem runājot, pārvar vietas, attāluma un laika varu.»

Šo Brīvzemnieķa vēstuli Maskavas studenti uzņēm ar sajūsmu. Viņai ir panākumi. Kr. Valdemārs 1889. g. 21. nov. Brīvzemnieķam uz Rīģu rakstītā vēstulē par to ziņo: «Pēc Jūsu vēstules nolasišanas pie Dr. Zandberģa šejienes studenti nolēmuši izdot latviešiem grāmatu ar zinātnisku saturu.» Bet šis simpātiskais nodoms par Maskavas studentu

rakstu krājuma izdošanu gan tik drīz nevarēja realizēties. Galvenais iemesls, ka rakstus sacerēja ļoti maz. 1890. g. nodomātam krājumam uz Rīgu divus rakstus (par diloni un sieviešu apģērbu) atsūtīja vienīgi stud. med. P. Kalniņš, vēlāk ievērojamais nelaiķis ārsts. Protams, no viena studenta diviem rakstiem nevarēja sastādīt studentu rakstu krājumu. Tas palika neizdots, un Kalniņa rakstus iespieda Austrumā. Par to, kāpēc rakstu sagatavots tik maz, tieslietu stud. K. Valters, vēlākais senātors, maskavnieku vārdā Brīvēzniekam raksta: «... tā kā mums Maskavā gandrīz visiem bija jāliek eksāmeni, tad arī citus uzņemtos un iesāktos darbus nevarējām pabeigt.»

Bet jautājums par studentu rakstu krājuma izdošanu tomēr bija diezgan plaši ieinteresējis latv. studentu aprindas vispār un tā paša 1890. g. vasarā, kad uz Zinību komisijas sapulcēm Rīgā bija sabraukuši diezgan daudzi studenti no visām universitātēm, tie šā jautājuma pārrunāšanai noturēja sevišķu sapulci, kurā nolēma izdot vispārējus zinātnisku rakstu krājumus. Tajos ar saviem darbiem apsoliņās piedalīties arī maskavnieki. Tomēr maskavnieki, kā pieminētais K. Valters*) 1890. g. 8. nov. raksta Brīvēzniekam, «nekādi nav atsacījušies no domām sevišķas maskavnieku burtnīcas izdot, kuŗas ar to atšķirtos, ka tās būtu viegli saprotamā valodā sarakstītas.» Vispārējo studentu rakstu krājumu nosauca par Pūru un to sakārtoja un izdeva tērbatnieki. Pirmā grāmata iznāca 1891. g. martā (tās priekšvārdu sarakstījis tag. prof. J. Kauliņš) un tajā no maskaviešiem rakstus bija snieguši J. Krajevskis un apdāvinātais filologs Fr. Garais. Nākošais Pūrs iznāca 1892. g., kuŗā ar rakstiem piedalījās jau 4 Maskavas studenti — M. Bruņinieks, K. Valters, V. Etmanis un P. Kalniņš. Pēdējais Pūrs iznāca 1894. g.

Brīvēznieka ierosinātais un Maskavas studentu nodomātais īpašais rakstu krājums pa to laiku nebija varējis iznākt. Tas iznāca tikai 1895. g. pēc tam, kad Pūrs bija apstājies, un saucās — Ziniski populāru rakstu virkne. To apgādāja J. Brigaders Rīgā. Šai krājumā ie-

*) Senātors K. Valters, vēl Kuldīgas ģimnaziju apmeklētājs, jau bija sācis sarakstīties ar Brīvēznieku, no viņa dažādus padomus par studēšanas iespējām, kā arī vietas apgādāšanu izlūgdamies. Br. viņu arī vīdādi atbalstīja, ierosinādams literāriskiem darbiem, deva tematus u. t. t.

vietoti pavisam pieci raksti: priekšvārdu uzrakstījis (tā tad arī krājumu sakārtojis) un trīs rakstus sniedzis Latvju Jānis un pa vienam rakstam ievietoti no A. Krastkalna un J. Purgaļa. Krājums iznāca tikai vienu reizi. Maskavas studentu literāriskā ražība ar Austrumu un ar Pūru tā tad bijusi jau pietiekoši izsmelta.

Šī krājuma sakārtotājs Latvju Jānis, kā īstais vārds bija Jānis Skrēģe, ir viens no tiem latviešiem, kas dzīvē uz priekšu tikuši, arī pateicoties tikai Brīvēznieka palīdzīgi pasniegtai rokai. Jānis Skrēģe aštondesmito gadu sākumā mācījās Tērbatas sēminārā, kur nolika arī mājskolotāja eksāmenu, pēc kam dabūja vietu pie barona Maydeļa Kaukazā. Bez vietas palicis, viņš griežas pēc padoma un palīdzības pie Brīvēznieka. Viņa vēribu Skr. bija ieguvis ar rakstiem laikrakstos un dzīvo interesi par Br. izsludinātām Reinberga vēsturiskām prēmijām. Brīvēznieks nu Skrēģem ieteic vispirms sagatavoties un nolikt ģimnazijas abituriju. Vēlāk viņš tam Maskavā apgādā darbu, un tā Skr. var nobeigt Maskavas universitātes jūridisko fakultāti. Tad Skrēģe ir zvērināta advokāta J. Kreicberga palīgs Liepājā un pēc paliga gadiem aiziet par advokātu uz Aizputi, kur ļoti agri nomirst. Literāriski Skrēģe ar pseudonimu Latvju Jānis darbojies latviešu laikrakstos un žurnālos, bet ievērojamākais viņa darbs ir minētā studentu rakstu krājumu lielākās daļas pierakstīšana un sakārtošana.

Ja dažus šē minētos faktus nepareizi izprastu un uzsvērtu, varētu domāt, ka Brīvēznieks, kā jau Maskavas gara cilvēks, rūpējies tikai par Maskavas studentiem. Nē. Brīvēznieka uzmanības centrā bija latviešu studenti kā tāds. Ja Brīvēznieka materiālo atbalstu, sakarā ar viņa dzīves apstākļiem, baudījuši Maskavas studenti, tad viņa audzināšana un morāliskais atbalsts attiecas uz latviešu studentiem vispār. Ir padomiem, ir citādi Brīvēznieks tiem palīdzēja, kur un kā spēja. Tā piem. tag. L. ū. medicīnas profesors J. Alksnis arī savos studenta gados vairākkārt griezies pie Brīvēznieka pēc padoma. Un tam paklausīdams, viņš nav devies medicīnu studēt uz Maskavu, bet Tērbatu. Tāpat arī Rīgas politehnikas students J. Stiprais, tag. Rīgas pilsētas 1. ģimn. direktors, savos studiju gados vairākkārt griezies pēc padoma un palīdzības

pie Brīvēznieka un divreiz (1894. un 1896. g.) tas viņam ap-
gādājis vietas, kur sapelnīt līdzekļus, ar ko nobeigt studijas.

1873. g. Baltijas Vēstnesī (Nr. 11.) pirmo reizi iespiestā
Brīvēznieka dzejoli *S k o l n i e k s* (vēlāk tas ievietots vai-
rākās skolas grāmatās) ir starp citu šāds pants:

Daudz vēl dzīvo labu ļaužu,
Vēl mums Laimes māmulīņa, —
Universitātē tiksī,
Sapnis patiesība kļūs.

Pasekojot latviešu studentu ērkšķainajām gaitām pag-
gadu simteņa pēdējā ceturksnī, redzējām, ka Brīvēznieks
pats bijis šāds «labu ļaužu» piemērs, kas daudziem, jo dau-
dziem latviešu jaunekļiem līdzējis pārvērst sapni patiesībā
un ietikt universitātē. Un tai pašā dzejolī ir arī kāds cits
pants, ko mēs ar pilnu tiesību varam teikt par pašu Brīvē-
znieku:

Nē, nav zudusi tā tauta,
Mūžam zaļa viņa būs,
Kas no sava klēpja rada
Tik daudz stiprus, slavennus!

Tautiskās kustības politiskā ideoloģija un Brīvēzemeņa attiecības pret krieviem.

Tautiskās kustības politisko ideoloģiju pēc sava ģimja un līdzības galvenokārt ir veidojiši Kr. Valdemārs un Fr. Brīvēzemeņi. Tautiskās kustības politiku no tagadējās neatkarīgās Latvijas valsts politikas šķir tikai drusku vairāk kā pusgadsimts, t. i. apm. vienas paaudzes mūžs. Bet toreizējie politiskie pavadieni, lai gan mēs viņus varētu saukt par sekmīgiem, tomēr bija grūtāki vērpjami kā tagadējie, jo katras jaunas patstāvīgas politikas sākums ir grūts, sevišķi, ja tai pretim stāv veci, tradīciju bagāti un labas organizācijas politiskie cietokšņi. To pierāda arī tas, ka tautiskās kustības politiskie pavadieni arī tagad vēl dažkārt grūti atšķetināmi, un atklātībā parādās apcerējumi, kas šo politiku nostāda vēsturiski nepareizā un neizprastā perspektīvā un kritizē kā negatīvu, nepietiekoši patstāvīgu, — rusifikācijas piedēkli un veicinātāju, vai pat ievadītāju. Bet tā ir skatīšanās pāri tai vēstures putekļu kārtai, kas klāj latviešu un krievu politikas attiecības tautiskās kustības laikā, īpaši tās sākumā, kuŗas galvenie vadītāji bija Kr. Valdemārs ar Brīvēzemeņu. Šīm attiecībām ir ārkārtīgi svarīga vieta mūsu vēsturē, lai gan līdz šim tās vēl nav pilnīgi noskaidrotas, tāpat kā vēl nav izsmeltošas monografijas par latviešu tautiskās kustības — visievērojamākās kustības latviešu jaunākā vēsturē pirms valsts dibināšanas — pirmo vadoni un celmlauzi Kr. Valdemāru, kaut arī dažādu rakstu un materiālu krājumu par viņu netrūkst.

Nošlaukot to vēl svaigo putekļu kārtu, kas sedz latviešu un krievu politikas attiecību sākumu, mēs piekļūstam patiesajai latviešu tautiskās kustības politiskajai ideoloģijai. Tautiskās kustības sākumā latviešu nacionālās politikas galvenie pretspēlētāji — Baltijas vācu muižnieki — bija stipri un iespaidīgi. Tāpēc mūsu pirmie politiskie ideologi ciņā

pret šo pretinieku meklēja un arī atrada labu sabiedrotā krievu tautibniekos jeb slavofiļos. Slavofilisms bija ļoti vērtīgs atbalsts latviešu tautiskai kustībai.

Slavofilisms Krievijā radās kā atbalss tam nacionālisma vilnim, kas reizē ar hūmānismu deviņpadsmitā gadu simteņa sākumā vēlās pāri Vakarēiropai. Šis spēcīgais vilnis katras tautas intelligencē sāka modināt viņas pašapziņu, iededzināt nacionālo domu. Piecdesmito gadu vidū un sešdesmitos gados tas aizķēra Latvijā, bet drusku ātrāki bija laidis saknes arī jau krievu tautā. Latviešu tautiskie centieni ar slavofilismu savā psiholoģiskā būtībā ir ļoti analogiski. Slavofilisma kustība radās Maskavā ap četrdesmitiem gadiem. Arī viņas pirmie darbinieki bija studenti, liberālo profesoru ietekmēti. Tie sāka pulcēties un nosprauda kopēju mērķi — tautiskos centienus: pacelt tautas rakstniecību, izkopt tautas garu. No Pēterā Lielā laikiem krievu augstākās ļaužu šķiras bija sākušas pamazām atsvešināties no krieviskā un piesavināties jeb pārdēstīt sevī svešu, sevišķi franču kultūru un dzīves veidu. Krievu muižnieki un aristokrāti savām ģimenēm pieņēma franču vai vācu skolotājus, katrs intelligents krievs uzskatīja par nepieciešamu prast franču valodu, kas kļuva gandrīz valdoša krievu salonos un arī ģimenēs. Astoņpadsmitā gadu simtenī daži krievu rakstnieki sāka uzstāties pret šādu attautošanos, bet tiem nebija panākumu. Tikai tad, kad spēcīgais nacionālisms aizdedzināja visu Eiropu, arī krievu intelligence to sāka sludināt kā jaunu mācību. Un kā jau krievi, būdami vieglas jūsmas cilvēki, tie aizgāja līdz pārspilējumiem, tāpat kā deviņdesmitos gados krievu intelligence, piesūkusies vācu sociālisma mācībām, vēl vairāk iestīga savā nihilismā. Četrdesmitos gados slavofilistiskās kustības radītāji, krievu studenti, aristokrātu un muižnieku dēli, sāka izsmiet un uzstāties pret visu nekrievisko, francisko un vācisko krievu augstākās šķirās. Viņi sāka celt godā nevien nacionālo rakstniecību, tautas gara mantas un mēģināja izskaust no rakstu valodas visus vārdus, kas patapināti no svešām valodām, bet arī ikdienišķā dzīvē līdz katram sīkumam centās pastiprīt savu slavismu. Viņi novilkā agrāk nēsātos uzvalkus, kas bija gatavoti pēc franču vai angļu modes, un lika izgatavot vienkāršas drēbes, kādas valkāja krievu zemnieki. No

Brīvēznieka atmiņām par Aksakovu, kuŗas pieminējam jau nodaļā par Maskavas latviešu vakariem, redzējam, ka arī pie Aksakova viņa vakaros ieradusies «daži ievērojami, augsti izglītoti krievu vīri īstenā tautiskā apģērbā» un kā Aksakova vaigs tad starojis, «lūkojot uz krietnā vīra tautisko stingribu».

Slavofilisms sākumā bija liberāla kustība, un viņa nodibinātāji gribēja «radīt krievu, vai pat slāvu tautu saimē pavisam jaunu, īpatnēju kultūru, kas iznīcinātu visu Vakarēiropas kultūru». Bet slavofilismā tomēr ņēma pārsvaru mērēnākais virziens, kas politiskā ziņā nosvērās stipri uz konservatīvo pusi, jo šai kustībai sāka pieslieties arī daži ļoti ievērojami konservatīvie politiķi ar lielu iespaidu valdošās aprindās. No šiem slavofiļiem, kas kaut ko darījuši vai interesējušies par Baltijas jautājumiem, piemināmi ievērojamais publicists un Moskovskija Viedomosķi galvenais redaktors Katkovs, Aksakovs, Jupis Samarins, prof. V. Lamanskis, ģenerālis Skobeļevs, ģen. Čerņajevs, krievu brīvprātīgo kara pulku komandieris serbu-turku kaŗā, kur zem viņa cīnījās A. Pumpurs, J. Skolmeistars u. c. latvieši, Krievijas sūtnis Konstantinopolē un vēlākais iekšlietu ministrs Ignatjevs, kuŗa ministrijas vadības laikā notika senātora Manaseina revīzija, valsts domeņu ministrijas pārvaldnieks ģenerāl-adjutants Zelonis, Baltijas domeņu pārvaldes priekšnieks Šafranovs u. c.

Slavofiļu politiskais mērķis bija — stipra krievu tauta stiprā Krievijas valstī. Tā kā viņi centās no krievu sadzīves izskaust visu svešautisko, tad arī no Krievijas valsts politikas bija jācenšas izskaust cittautiešu, sevišķi vācu iespaids. Bet vācu iespaids sevišķi liels bija Baltijas guberņās, un vācieši tāpat atradās svarīgos galma amatos Pēterpilī. Kā Dr. A. Zandbergs savās atmiņās par Kr. Valdemāru stāsta, tad pēdējais Katkovam iesniedzis rakstu, kuŗā, aprādot vācu lielo iespaidu Krievijā, pēc oficiāliem datiem konstatējis, ka Krievijā 60% gubernātoru ir vācieši, ģenerāļu — 50% un senātoru 13% vācieši. Arī Francijas bij. sūtnis cariskā Krievijā M. Paleologs savā dienas grāmatā, kas 1921. g. publicēta franču žurnālā *Revue des deux mondes*, konstatē, ka «Baltijas baroni piesavinājušies pamazām visus augstākos galma āmatu, pirmās vietas armijā, administrā-

cijā un diplomātijā. Kopš gadiem Baltijas feodālā kasta apgādājusi carismu ar vispadevīgākiem kalpiem, ar visbīstamākiem reakcijas aģentiem. Šī muižniecība visvairāk darijusi, lai no Krievijas iztaisītu policijas birokratiju, kur divainā maisījumā apvienojušies tatāru despotisma paņēmieni ar prūsiskām disciplīnas metodēm. Ķeizara pili drūzmējās grāfs Frederiks, barons Korfs, ģenerālis Grīnevalds, grāfs Benkendorfs un dažādi Meijerdorfi, Budbergi, Heideni, Stakelbergi, Neirati, Knorringi u. c». Šādi apstākļi bija viens iemesls, kāpēc slāvofiļu un viņu avižu cīņa vērsās pret vāciešu politisko iespaidu un arī pret viņu privilēģijām Baltijā.

Otrs iemesls, kāpēc krievu sabiedriskā doma pievērsās Baltijai, bija notikumi t. s. ziemeļu rietumu guberņās, t. i. tagadējā Polijā, Latgalē un Lietuvā. Šais notikumos arī satek kopā latviešu un leišu tautiskās kustības avoti. Tāpat kā apstākļi bija puslīdz vienādi Lietuvā un Latvijā, tā arī krievu politika pret latviešu un leišu tautisko kustību ir analogiska. Ja Baltijā dominēja vācu, tad Lietuvā un arī Latgalē poļu muižnieki. Kā Baltijas vācu muižnieki vēl līdz pag. g. simteņa sešdesmitiem gadiem, cik vien varēja, stājās pretim latviešu tautas pārvācošanai, lai viņa tikai izglītībā netiktu uz augšu un paliktu neattīstītas zemnieku šķiras stāvoklī, — tā poļi leišus, morāliski un oikonomiski viņus gan tāpat apspiežot, sāka pārtautot jau 16. g. s. beigās, pēc t. s. Lublīnas ūnijas (1569.), kad Lietavas valsts fēderatīvi pievienojās Polijai. No šī laika Lietuvā sāka izplatīties poļu nācijas imperiālistiskais iespaids. Ne politiski, bet sevišķi kultūrāli. «Kultūras ziņā poļi drīz vien veica kā krievus, tā leišus. Leišu aristokrātija pārpoļojās; tas pats sāka drīz notikt arī ar krievu aristokrātiju. Kā Lietuvā, tā Lietavas Krievijā savu tautību uzglabāja tikai sociāli un oikonomiski nospīstie zemākie sabiedrības slāņi»*). Tāpēc arī pag. gadu simteņa sešdesmitos gados, kad krievi uzsāka cīņu pret poļu muižnieku separātismu, — «poļu pani un vispār intelligence ne tik daudz pretojās tai bardzībai, ar kuru krievu valdība apspieda dumpi, cik skaļi sūdzējās par zemnieku aizsardzību pret panu jūgu un par

*) J. Bērziņš, I. M. M. 1930. Nr. 1, 50. lpp.

zemnieku morālisko spēju atjaunošanu.^{*)} Bet poļu muižnieku mērķis bija agrākās Polijas valsts atjaunošana, sevišķi tajos apgabalos, kurus pēc Vīnes kongresa 1815. g. pievienoja Krievijai. Pret poļu nolūkiem samērā labvēlīgi izturējās arī Krievijas cars Aleksandrs I, bet pēc virsnieku un intelligences protesta bija spiests savus uzskatus grozīt.^{**)} Bet jau 1830. g. notika pirmais poļu dumpis pret krieviem, ko apspieda, un poļi zaudēja pat savu konstitūciju. Tāpat apspieda arī poļu lielo dumpi 1863. g., kas aizrāva nevien Lietuvu, kad poļi no Kauņas ar 10 000 kaņavīriem gribēja iebrukt Kurzemē un radīt iespēju arī latviešu nemieriem pret krievu valdību, kas aizstāvēja muižniekus^{***)}, bet lielā mērā arī Latgali. Šie dumpji krievu valdības un arī sabiedrības prātus sāka piegriezt Polijai un Lietuvai. Krievu valdība še sāka tādu politisko kursu, lai vienkāršos un apspiestos poļu un leišu zemniekus tuvinātu krieviem un atrautu viņus no poļu muižniecības un garīdzniecības iespaida, bet patiesībā līdz ar to sākās arī poļu un leišu drakoniska pārtautošana, kas sevišķi jūtami skāra leišus un aizņaudza viņu tautiskos centienus. Slavofiļu zinātnieki, kuri ietekmē darbojās krievu administrātori Polijā un Lietuvā, šādu rupju pārtautošanu gan neatzina. Tā 1887. g., kad krievu Ģeografijas biedrības Etnografijas nodaļā Pēterpili apspriests jautājums par krievu burtiem leišu rakstos, ko administrācija sen jau bija sākusi ievest, šīs nodaļas priekšsēdētājs, pazīstamais prof. V. Lamanskis deklārēja uzskatus, ka leišiem vajadzētu atļaut izvēlēties pašiem, kādiem burtiem viņi grib iespiests savas mācības grāmatas. Arī par poļiem runājot, slavofiļu ideologi izšķīra viņu kultūrāli tautiskos centienus, kas teorētiski bija atbalstāmi, no viņu apkaņojamā politiskā separātisma. Poļu muižnieku politiskā separātisma nolūkiem tika pielīdzināti Baltijas vācu muižnieku nolūki. Pirmais, kas jautājumu tā nostā-

*) I. M. M. 1930. Nr. 2. 171. lpp.

***) A. A. Korņilov, Russkaja poļņika v Poļšee so vremeņi razgelov do načala XX. veeka. 1915. 24. lpp.

***) Sk. manu brošūru — 1863. gads latv. kultūras vēsturē.

dija, bija Juris Samarins*) savā grāmatā Krievijas nomales. Tāpēc arī krievu valdība un sabiedrība pēc Polijas sāka piegriezt lielāku vērību arī Baltijai. Tikai krievu rusifikatoriskā akcija šē sākās gadus divdesmit vēlāk. Baltijas vācu muižnieki pēc Polijas notikumiem gan steigās apliecināt savu uzticību caram**), bet vācu ideologi jo spārīgi aizstāvēja muižniecības privilēģijas un sīvi apkaņoja katru mēģinājumu tās vājināt. Tā pret J. Samarīnu, kas jau četrdesmito gadu vidū savā grāmatā prasīja valsts varas iejaukšanos, lai nokārtotu latviešu zemnieku tiesības uz zemi un viņu attiecības pret muižniekiem, uzstājās Tērbatas universitātes vēstures prof. K. Širrens, un nevien izteicās, ka muižnieku privilēģijas var nest labu visiem Baltijas iedzīvotājiem, bet arī — pret krievu valsts varas tieksmēm pār Baltiju. — «Nav šaubu, ka Krievijas dabīgās robežas ir Baltijas piekraste, bet tikpat nenoliedzami, ka valdošai rasei nosprausta robeža pie Peipusa ezera; aiz šīs robežas tās kundzība pārvēršas vērzdzībā.»***). Par tik «atklātiem» vārdiem prof. Širrenu izglītības ministrs atcēla no amata Tērbatas universitātē. Bet tamlidzīgas vācu tieksmes aizstāvēt savas privilēģijas slavofīli uzskatīja par maskētu politisku separātismu un netaisnīgu savu interešu nostiprināšanu uz krieviem draudzīgo un šķietami slāvisko latviešu rēķina. Latviešu tuvošanos krieviem pēdējie uzņēma diezgan sirsnīgi. Tautiskās kustības darbinieki tāpēc centās noslēgt politisku draudzību ar slāvofīliem, lai kopēji ar viņiem vestu cīņu pret Baltijas muižniecību un mazinātu viņas politisko un saimniecisko varu pār latviešu zemniekiem. Svarīgi tas bija arī tamdēļ, ka sešdesmitos gados bija gaidāmas lielas reformas. Bet tāpēc latviešu tautībniekiem, slavofīlus ieinteresējot latviešu lietā, aiz politiskiem motīviem bija jāaprāda latviešu tuvā radniecība slāviem un pretība ģermāņiem.

Un šāda politika tiem laikiem atzīstama par ļoti pareizu. Kad Kr. Valdemārs izdod savas Pēterburgas Avīzes, starp viņām un slavofīla Aksakova nedēļas avīzi Diena, kas

*) Sk. S. Nevieģienska grāmatu: Katkov ir jevo vremena. Pēterburgā 1888. g., 313. — 317. lpp.

**) Padevības adrese 1863. g.

***) C. Širren, Livländische Antwort an Herrn Juri Samarīn, 115. lpp.

Maskavā sāka iznākt gadu iepriekš, nodibinās cieša politiska sadraudzība.*) 1862. g. 15. dec. num. Aksakova avīzē ievietots raksts, ka P. A. ļoti derīgs laikraksts savai tautai un krievu valstij. Krievijai jāpriecājas, ka tādas tautas, kā latvieši, kuplinot savu dienas rakstniecību. Pēterburgas Avīzes apspiežot un ienīstot tie, kas Baltijā no seniem laikiem sagrābuši savās rokās visu varu, tiesu un mantu. «Mēs būsīm laimīgi — saka Diena — ja varēsim palīdzēt latviešu labumiem, ja varēsim palīdzēt atsvabināt latviešu garu no svēšā jūga». Bet sevišķi Pēterburgas Avīzes Dienā aizstāvēja prof. Lamanskis, sakarā ar 1863. g. Mežmuižas zemnieku nemieriem un viņu petīcijām ķeizaram.**)

Šajā laikā latviešu slavisko politiku puda arī kāds latviešu tautiskās kustības vēsturē pat nemaz nepieminēts darbinieks, lai gan viņš pieder slavenajai Allunānu dzimtai un latviešu kultūras laukā diezgan daudz strādājis. Tas ir vēlāk populārais Jelgavas grāmatu tirgotājs un izdevējs Indriķis jeb, kā viņš sevi saucās, Heinrichs Allunāns. Kad Aksakovs 1861. g. sāka izdot savu nedēļas avīzi Diena (iznāca līdz 1865. g.), viņam gandrīz pavisam trūka līdzstrādnieku Baltijas jautājumos. Tāpēc daļa rakstu tur pārdrūkāti no citiem izdevumiem. Indr. Allunāns nu ir viens no pirmajiem Dienas līdzstrādniekiem. Viņš tur publicējis vairākus rakstus, arī pieminēto par P. Avīzēm, jo tajās taču strādāja arī Juris Allunāns. Dienas 1865. g. 22. num. Indriķis Allunāns uzsver, ka latviešu pagasta valdēs un tiesās pagasta skrīveri pretlikumīgi raksta visus rakstus vācu valodā. Kurpretim, krievu valoda latviešiem būtu vairāk derīga kā vācu valoda. Bet tā paša gada 47. num. Indr. Allunāns, par latviešu valodu rakstīdams, saka, ka tā ļoti tuva un radniecīga krievu valodai un daudz ko uzglabājusi arī no senlaikiem un tuvinas sanskrita valodai. Tāpēc arī slāvofilji savās avīzēs jo silti sāka aizstāvēt Baltijas tautām valodas brīvību. Kad 1867. g. Aksakovs sāka izdot dienas avīzi Maskava, viņš tajā ievietoja rakstu, kurā uzsvēra, ka somu valodas tiesi-

*) Sk. arī S. Neviēģienska grāmatu Katkov i jevo vremja, 1888. g. Pēterpilī, 307. lpp. Šai grāmatā Valdemāra attiecības ar Aksakovu un Katkovu un pēdējā izturēšanās pret Baltijas jautājumu apskatīta diezgan sīki.

**) Par to rakstīts manā brošūrā — 1863. gads latv. kultūras vēsturē.

bas paplašinātas un tas pats būtu darāms arī ar latviešu un igauņu valodām*). Bet 1868. g. 88. num. Maskava raksta: Tā kā krievu valodu Vidzemē ļoti maz māc, lai gan valdība jau gadiem cenšas to izplatīt, tad skolām vispirms jābūt tautiskām un jāmāca arī krievu valoda.

Šis latviešu slavisms, jāpiezīmē, gan nav tautiskās kustības ideologu politisks izgudrojums, kā daži vēsturnieki uzsvēruši. Uzskats par latviešu radniecību slaviem radies īsi pēc dzimtbūšanas atceļšanas. Baltijas mācītāji tad diezgan pamatīgi savās apspriedēs sāka pārrunāt jautājumu, vai latviešu tauta nebūtu pārvācojama. 1819. gadā Kurzemes literatūras un mākslas biedrībā par šo jautājumu noturēti 7 priekšlasījumi, un par latviešu pārvācošanu izteicies tikai māc. A. Konradijs, bet citi pret to, sevišķi vēlākais Latv. Avīžu izdevējs Vatsons.***) Par latviešu pārvācošanu (lai tie paliktu tikai kā zemāka zemnieku šķira) nekā negribēja dzirdēt arī muižnieki, pat četrdesmitos un piecdesmitos gados vēl nē, kad mācītāji šo jautājumu atkal pacēla. Piecdesmitos gados par latviešu pārvācošanu «viņu pašu labā» sevišķi cītīgi uzstājās mūsu pašu tautietis, rakstnieks un mācītājs Juris Neikens. Latviešu nepārtautošanu, bet patstāvīgu nacionālu attīstību ļoti aizstāvēja vāc. māc. Vatsons un Garlībs Merķelis. Viņiem arī pieder doma par latviešu radniecību slaviem. Jau tūdaļ pēc latviešu brīvvaldības Vatsons izsacījās, ka latvieši, lai gan tuvāki slaviem, tomēr ir ceļā uz ģermānomaniju. Tikai to nevajagot veicināt, jo katra tauta vislabāk attīstāma ar viņas mātes valodas palīdzību, un latviešu valodai esot liela lokanība un kuplas attīstības spējas. Un kad Vatsons 1822. g. sāk izdot Latviešu Avīzes, tad

*) Aksākova Maskavā par Baltijas jautājumiem ievietoti arī vairāki raksti ar parakstu Vidzemes latvietis. Šo rakstu autors ir Kuldīgas pareizticīgo draudzes mācītājs Gobiņš. Viņš vispār bijis liels nacionālists, un kad ieradies Kuldīgā, viņa personības ietekmēti pareizticībā pārgājuši arī daži luterticīgi latvieši. Kurpretim Kuldīgas tā laika lut. māc. Freibergs, dzimis latvietis, bijis ļoti liels vācinātājs. Kad reiz Gobiņš Freibergam aizrakstījis kādu amata vēstuli latviešu valodā, pēdējais par to pukodamies pieklīdzis vai visu Kuldīgu. Mūsu vēsturniekiem vajadzētu noskaidrot Gobiņa literārisko un tautisko darbību latviešu labā.

**) Āronu Matiss — Latviešu literāriskā biedrība savā simts gadu darbā, 62. lpp.

viņa nolūks, kā viņš uzsvēris kādā privātā vēstulē*), bija «darīt latvietim viņa tautu kā nāciju, viņa zemnieku kārtu un skaisto valodu mīļu un dārgu; sargāt latviešu tautas īpatnību un valodu un apkaņot ģermānomāniju, tādēļ, ka tāds, kas savu tautu nicina, ir pats nicināms...» To Vatsons, kā viņš pats raksta, nav varējis skaidri pateikt paziņojumā par avīzes iznākšanu. Un Garlibs Merķelis 1827. g. Ostsee Provinzen Blatt 47. numurā, kuŗas izdevējs viņš bija, pie kāda raksta atzīmējis, ka «ir vēlams uzturēt dzīvu latviešu valodu, kamēr tā var pārvērsties kādā krievu izloksnē.» Un arī 1841. g. Latviešu literāriskās biedrības Vidzemes direktors māc. A. Döbners kādā apkārtrakstā biedrības biedriem uzsvēris, ka «pēdējie notikumi, latviešu pāreja pareizticībā, skaidri pierādījuši, ka latvietis, piederēdams pie slavu cilts, puslīdz izdevīgos apstākļos piesienas krieviem.» Tautiskās kustības politiskie ideologi šo slavisma lietu tikai par jaunu uzsildīja.

Pirmais, kas ar slavofiļiem stājās ciešākā personīgā sakarā, ir Kr. Valdemārs. 1865. g. viņš iestājās par biedri Geografiskās biedrības Etnografijas nodaļā. Sapulci, kuŗā Valdemāru uzņē, vada latviešu tautiskai kustībai labvēlīgais prof. Lamanskis. Brīvzemnieks tā apraksta Valdemāra uzņemšanu**): «Profesors Lamanskis gaŗākā runā vispirms stādīja sapulcei priekšā jaunu biedru, mūsu slavenu tautieti Kr. Valdemāru. Ar vislielāko prieku — tā saka runātājs — man tas gods paziņot, ka mūsu jaunā līdzbiedrā iemantojam ne tikai cilvēku, kas ļoti brangi prot latviešu valodu un pazīst latviešus pašus, kas tik svarīgi krieviem un tik tuvu rada slāviem, — bet arī pašu dzimušu latvieti, kas cienīgi cīnās priekš savas tautas, mūsu radniecības, kuŗu mēs, krievi, diemžēl. pavisam piemirsuši. Tagad, kad krievu tautā sāk pati sevi pazīt un saprast, tā sāk tuvāki iepazīties ar savām radu tautām, kas saistīti ar to jo tuvām saitēm. Krievi tagad vairs nevar tā dzīvot, kā līdz pēdējam laikiem, kad tiem bija jātic par savām radu tautām viss tas, ko tiem stāstīja par tām svešinieki. Tāpat kā Bulga-

*) Aronu Matiss — Latv. lit. biedr. 66 lpp.

***) Austrums, 1886. g. Nr. 6. Dienas 1865. g. 24. num.

riju, Vengriju, Čehiju un Lietuvu senāk turēja par grieķu, ungāru, vācu un poļu zemēm, tāpat arī turēja mūsu trīs Baltijas guberņas par vācu zemi. Tas nāca no tam, ka mēs nesmēlām savas ziņas taisni no latviešiem un igauņiem, bet bijām ar mieru ar to, ko mums ziņoja par šīm tautām paši vācieši... Tā krievi ierada domāt, ka latvieši un igauņi jau pilnīgi pārvācofi. Bet turpretim tuvāki iepazīstoties ar šīm tautām, jāatzīst, ka tās, īpaši tagadējā svētīgā ķeizara — atsvabinātāja valdības laikā ar sirdi un prātu vairāk piekrit krievu, nekā vācu tautai. Mūsu jaunais līdzbiedrs, Valdemāra kungs, īpaši pieder pie tiem nedaudzajiem latviešiem, kas augstās skolās nav aizmirsuši savu tautu. Vēl vairāk: viņš nav taupījis visu savu auglīgo darba spēku, lai latviešu tauta paceltos krietnā tikumā... Apsveicinādami Valdemāra kungā veselās tautas atdzimšanu, vēlēsimsies, lai latvieši atsūtītu krieviem jo vairāk tādu derīgu darbinieku. Savu tautu karsti mīlēdams, Valdemāra kungs sirsnīgi mīlarī lielo, dārgo tēviju, viņš mīl tos pamatus, uz kuriem atspiežas valdītāja slavu — krievu tautība, pareizi cerēdams, ka latvieši, krieviem jo tuvu piesliedamies, panāks labāku dzīvi, lielāku labklājību. (Pastrīpojumi mani. Ž. U.) Šī citāte jo gaiši pierāda Kr. Valdemāra u. c. tautiskās kustības darbinieku politikas pareizību. Tikai ar lielu politisku gudrību un tālredzību varēja iegūt tik stiprus un iespaidīgus sabiedrotos cīņā pret tolaik gandrīz visspēcīgo Baltijas vācu muizniecību. Un šie sabiedrotie, krievu tautībnieki, neinaz negribēja latviešus pārtautot, bet lai tikai latvieši, iedami pret vāciešiem, jo tuvāku pieslejas krieviem un līdz ar to sev panāk «labāku dzīvi, lielāku labklājību». Pārkrievošana latviešiem arī nebija tik draudoša, kā pārvācošana, jo pārkrievojot tautu, kuņa atrodas uz augstākas kultūras un gara attīstības pakāpes, nekā paši krievi, nebija tik viegli. Bet kad pēc senatora Manaseina revīzijas latviešu tautiskās kustības darbinieku sapņi un hūmāno slavofiju projekti nepiepildījās un krievu politikā ņēma pārsvaru šovinistiski rusifikatori, latviešiem, sevišķi Kr. Valdemāram un Briv-

zemniekam, atkal ar veikliem politiskiem vilcieniem vajadzēja mēģināt šo drakonisko krievu birokrātijas rusifikāciju mīkstināt, sevišķi skolu politikā. Un bez tam sešdesmitos un septiņdesmitos gados nevarēja paredzēt, kāds politiskais noskaņojums Krievijā būs pie varas astoņdesmitos gados. Bet pagaidām latviešiem bija tikai viens ienaidnieks, liels un stiprs. Un cīņā pret viņu arī bija jāmeklē tikpat spēcīgs sabiedrotais. Un tādi bija slavofīli un viņu avīzes. Vissvarīgākā šai ziņā bija Katkova Moskovskija Viedomoski. Brīvzemnieks savā autobiografiskā skicē*) pēc Valdemāra atstāstījuma par to raksta sekoši: «Mosk. V. daudz vairāk svarā pie valdības, kā kaut kuŗa cita krievu avīze. Ķeizars pats labprāt lasot M. V. un personīgi cienot viņu pirmo redaktoru Katkovu. Tādēļ Katkovs ministrus nebaidījās, bet ministri gan viņu. Arī otrais M. V. redaktors prof. P. Ļeontjevs ļoti ievērojams vīrs. To Valdemāram esot gadījies novērot. Kad tautas apgaismošanas ministrs grāfs Tolstojs bijis Maskavā, tas reiz ēdis pusdienu pie Katkova, pie kuŗa (kā vecpuišis dzīvoja Ļeontjevs. Uz pusdienām ielūgts arī Valdemārs. Tur viņš brīnīdamies novērojis, ar kādu dziļu godbijību ministrs personīgi izturējies pret Ļeontjevu.» Tālāk Valdemārs Brīvzemniekam stāsta, ka esot tīrā laime, ka Katkovs ar Ļeontjevu, atkāpdamies no sava konservātīvisma Baltijas lietās, ieturot virzienu pret vāciešu privilēģēto stāvokli. «Vāciešiem Krievijā lielu lielais spēks. Tiem daudz politiskas saprašanas, disciplīnas, daudz mantas, daudz laika, daudz labvēļu un draugu augstākās un visaugstākās aprindās Pēterburgā. Ko var pret tādu spēku iespēt latvieši un igauņi? Arī liberālās krievu avīzes tiem šolaik nevar nekā līdzēt, jo tām nav nekāda svāra pie valdības. Tādēļ intelligentiem latviešiem savas tautas labā jāizlieto spēcīgās Mosk. Vied., kuŗu zvans zvana tālu un augstu.» Ar šo zvanu par latviešu lietām tad nu visvairāk un ar panākumiem zvanīja Kr. Valdemārs un sūķumā pēc viņa norādījumiem arī Brīvzemnieks. Baltijas vāciešu vēsturnieks A. Tobins uzsver, ka Baltijas lietās Mosk. V. Katkova «lielvara» esot bijusi stiprāka kā pats monarchs, jo vāciem labvēlīgais Balt. ģenerālgubernātors A. f.

*) Manuskriptā glabājās Brīvzemnieka archīvā.

Līvens, kas bija ķeizara personīgs draugs, M. V. rakstu dēļ bija spiests no amata aiziet.*)

Otrkārt latviešu lietās ieņēma ļoti labvēlīgu stāvokli Aksakova avīzes. 1868. g. gan apstājās viņa dienas avīze Maskava, bet tās vietā viņš atkal izdeva nedēļas avīzi Rusj. Aksakova izdevumi gan nebija tik iespaidīgi kā Katkova avīze, toties Aksakovs Baltijas jautājumiem piegriezta plašāku vērību.

Lūk, ko Aksakova Maskava raksta par Baltiju jau 1867. g. (14. sept.): «Krievu valdība ar visu savu valsts varēnību apsargā vācu bruņinieku, tirgotāju un literātu mazākuma mieru starp nospiesto latviešu un igauņu iedzīvotāju lielo vairākumu, — sargā vācu baronu zemes īpašumu no viņiem draudošās, jau visā Krievijā izvestās zemes piešķiršanas zemniekiem. Bet ja no vāciešiem valdība atņemt savu roku, tad Eiropa tūdaļ ieraudzītu, ka šis apgabals nav vāciešu zeme.» Raksti, kur Baltijas jautājums tā apgaismots, kā slavofīlus informēja latviešu nacionālisti, Aksakova Maskavā ir vairāki. No pāris svarīgākiem šē citējam tikai zīmīgākās vietas. Tā 1867. g. 4. okt. Maskava atkal uzsver, ka «Baltijas guberņas nostādītas tāda jautājuma priekšā, vai nu atļaut ar krievu valsts palīdzību un piekrišanu mazākumam varmācīgi pārvācot vairākumu, vai arī, atstājot kā mazākumam, tā vairākumam pilnīgu nacionālu brīvību privātā un saimnieciskā ziņā, tanī pašā laikā atzīt krievu valodu par oficiālu un valsts valodu visām apgabala tautībām. Patš par sevi saprotams, ka pēdējā izeja ir arī vienīgā. Krievija nevar pati labprātīgi palīdzēt varmācīgi pārvācot savas valsts nevācu nomali, pārvācot 1.700.000 krievu pavalstniekus, kas nav vācieši, par ļaunu viņiem pašiem un valsts interesēm, lai gan tas patiktu $\frac{1}{10}$ apgabala iedzīvotāju.» Bet kādā citā rakstā Maskava 1867. g. 23. sept. uzsver, ka slavu prasības ir prasības pēc brīvības Baltijā šejienes slavu iedzīvotājiem. Neko citu slavi nemeklējot savas tautības uzvarai, kā tikai atsavināšanu no syešinieku varmācības. Vācieši turpretim gribot Baltijas iedzīmtos iedzīvotājus atstāt nebrīvībā un verdzībā.

Ja Kr. Valdemārs bija galvenais Katkova avīzes līdz-

*) Die Livländische Ritterschaft, 108.

strādnieks, sevišķi sešdesmito gadu beigās, un Brīvēzemnieks Baltijas lietās tikai viņa atvietotājs un palīgs,*) tad Aksakova avīzēm atkal Brīvēzemnieks savukārt kļuva par galveno līdzstrādnieku. No 1881. g. līdz 1886. gadam viņš Aksakova avīzē Rusj publicējis kādus 60 garākus apcerējumus vai īsākus ziņojumus par Baltijas lietām, kuŗos tad arī lielā mērā saskatāmi tautiskās kustības politiskie nolūki, ja ne katrreiz tieši, tad dažreiz arī starp rindām. Un Brīvēzemnieks bija nevien veikls un aktuāls žurnālists, kas pamatīgi studēja un iedziļinājās visās Baltijas lietās, sevišķi skolu un agrārjautājumā, bet arī vēl veiklāks politiķis. Jēkabs Velme liecina,**) ka «Brīvēzemnieks bija, tā sakot, tikai politiķis. Tādēļ viņš sagājās visvairāk ar avīzes Rusj izdevēju Aksakovu, ar Moskovs. Viedomosķi redakcijas locekļiem un ar Antropoloģiskās un etnografiskās biedrības prezidentu prof. Milleru. Ar pēdējo viņu saistīja sevišķi latviešu tautas gara mantu izdošana priekš krieviem. Arī šī Brīvēzemnieka darbība, kuŗa būtu jāuzskata par tīri zinātnisku, priekš viņa paša bija tikai politisks līdzeklis. Kā viņš pats man vairāk reiz izteicās, tad viņš tādēļ šīs gara mantas izdodot priekš krieviem, lai caur to vērstu krievu uzmanību uz latviešiem, lai latviešus neuzskatītu par kādu mežoņu tautu, kuŗiem vajadzīga vācu aizbildniecība. Cik šie izdevumi svarīgi un derīgi zinātnei, tas viņam esot pilnīgi vienaldzīgs, ar to lai nodarbojoties tie, kam prāts nesoties uz tīro zinātni. (To pašu Brīvēzemnieks liecina arī Kr. Baronam 1887. g. 14. septembrī rakstītā vēstulē, kuŗā, zīmējoties uz tautas dziesmu krāšanas un kārtošanas darbu, saka: «strādāsim vispirms priekš mūsu tautiņas, priekš zinības strādnieku jau netrūks.» Ž. U.) Viņa dzīves uzdevums esot virzīt uz priekšu, cik tas viņa spēkos stāvot, latviešu tautu, sevišķi oikonomiski un tiesiski un tādā ceļā to atsvabināt no vācu aizbildniecības un sagādāt tai līdzīgas tiesības ar vāciešiem. Tādēļ viņš arī visiem spēkiem pūlējās piekļūt kā līdzstrādnieks pie tādiem krievu laikrakstiem, kuŗiem augstākās vietās bija iespaids. Lai gan viņam personīgi pa prā-

*) No 1885. — 87. g. Brīvēzemnieks gan bija ciešs M. V. līdzstrādnieks, un še viņam publicēti daudzi raksti.

**) I. M. M. 1922., 12.

tam bija vairāk Ruskija Viedomoski, nekā Moskovskija Viedomoski, tad tomēr viņš dzinās pēc tuvākiem sakariem ar pēdējām un ar Aksakova Rusj, tādēļ, ka šim bija lielāks iespaids tais sfairās, kuņas noteica Krievijas toreizējo politiku. Pēc katra valdības soļa, pēc katras augstāko ierēdņu maiņas, Brīvzemnieks vispirms vaicāja, kāds iespaids no tā būs uz latviešiem.»

Aksakovs Brīvzemniekam pilnīgi uzticējās, sevišķi Baltijas lietās. Pats Brīvzemnieks par to saka*) sekošo: «Biju pie Aksakova un viņš man deva lasīt vēstuli ar nodomātu avižu rakstu, ko bija rakstījis kāds īsts baltietis, kam gan krieva vārds, bet kam nekad nav bijis krieva tikums. Vēstulē un rakstā bija izmanīgi un vaļšķīgi pavisam notiesāti latvieši, viņu domas un centieni. Izlasīju vēstuli, izlasīju rakstu un atdevu devējam, piezīmēdams, ka latviešus apmēlot nav grūti, daudz grūtāki iemantot viņu sirdis. Avīzes Rusj redaktors, ne vārda nesacījis, saplēsa vēstuli un rakstu sikos gabalos un ņemta papīru kurvī.» Slavofiļu vadāja Aksakova šādu uzticīgu izturēšanos pret latviešu tautiskās kustības darbiniekiem un viņu centieniem Brīvzemnieks izskaidro šādējādi**): «Aksakovs bija pilnīgi pārliecināts, ka latviešu un igauņu tautiskā attīstība garā, mantā un tiesībās nekad nevar būt Krievijai par ļaunu, bet gan par lielu labumu un drošību. Uz latviešu un igauņu tautisko attīstību Aksakovs skatījās ar sirsnīgu labprātību un uzticību; priekš viņa bija šī attīstības veiksmē un sekme krievu lietās, krievu politikas uzvarassavā Baltijas piekrastē.» (Pastrīpojums mans. Ž. U.)

Tā tad tur, kur slavofiļi gribēja panākt savas politikas uzvaru Baltijā, latviešiem, tai pieslejties un to šķietami sekmējot, tikai tā bija iespējams, aiz kulisēm slēpjoties, virzīt uz priekšu savus politiskos nolūkus un panākt lielāku labklājību un izkaņot labāku nākotni savai tautai. Tāpēc arī Brīvzemniekam, kas uzskatāms par vienu no neatlaidīgākiem tautiskās kustības ideoloģijas paudējiem atklātībā —

*) Pieminētā rakstā par Aksakovu.

***) Turpat.

publicistikā gan krievu, gan latviešu izdevumos, bija ar vienu plecu jāstāv aiz rusificiskās izkārtnes.

Šo tautiskās kustības galveno politisko atslēgu paturot acu priekšā, Brīvēznieka rakstos, kuriem dažāda nokrāsa, var saprast viņu īstos un tālejošos nolūkus. Daudzos rakstos nevien krievu, bet arī latviešu laikrakstos Brīvēznieks dažos teikumos liekas kā īstākais krievu cilvēks un, tos atsevišķi ņemot, viņš mums būtu jānosauc par viskrasāko rusifikātoru. Tā 1873. g., kad Maskavā Dabas zinātņu un antropoloģijas biedrības Etnografijas nodaļas izdevumā iznāk Brīvēznieka savāktais un sakārtotais latviešu tautas dziesmu krājums, Brīvēznieks viņa priekšvārdā rakstīja, sakarā ar Pēteru Lielā 200 gadu dzimšanas dienas piemiņas svinībām, ko 1872. gadā svinēja visa Krievija: «Kā latvietis es īpaši laimīgs, ka varu ar savām padevīgām pūlēm darbīgu dalību ņemt vispārīgos tēvijas svētkos, ko svin par piemiņu tam kronētam ģenijam, kas ar krievu valdnieka varēnu roku pieveda lielu daļu no latviešu tautas pie vienīgās krievu saimes krūts. Viņa dižens gars visgaišāk noprata, kāds svars priekš krievu valsts tai jūrmalai, kuļu latviešu tauta nosauca par Baltijas, tas ir balto, laimīgo jūrmalu.» Šos vārdus Brīvēznieks vēlāk atkārtojis arī kādā rakstā Baltijas Vēstnesī. Tāpat Aksakova avīzē Rusj 1881. g. num., rakstot par Baltijas agrārlietām, Brīvēznieks cildinoši izteicās par to bēdīgo parādību, kad četrdesmitos gados Vidzemē aiz masu psihozes sākās neatlaidīga latviešu pāriešana pareizticībā. Brīvēznieks turpretim par to spiests teikt šādu vēsturisku nepareizību: «Kurzemē zemnieki, izņemot tos apvidus, kuļos pārsvarā kroņa muižas, garīgā un oikonomiskā ziņā mazāk attīstīti, nekā piem. Vidzemē, kur ievērojamā ļauļu pāriešana pareizticībā 1840.—1846. g. atnesa svētību tautas izglītības un attīstības ziņā kā jauniepievienotiem pareizticīgiem, tā arī vietējiem luterticīgiem iedzīvotājiem.» Bet otrajos latviešu dziesmu svētkos 1880. g. Brīvēznieks Kronvalda piemiņai turēja runu, kuļu nobeidza šādiem vārdiem: «Latvieši labi zin, ka tiem tikai zem krievu ērgļa spārnēm tagadība un nākamība. Lai dzīvo krievu zeme, lai dzīvo krievu tauta.» (Pastrīpojumi mani. Ž. U.) Šo runu pēc dziesmu svētkiem viņš pats uzrakstīja un nosūtīja

Mājas Viesim, kā arī parūpējās, lai šē'cītētais teikums ne-
tīktu strīpots. Brīvēmniekam vajadzēja, lai arī latviešu
presē dažreiz parādītos atzīmes, kas var liecināt par viņa
krieviski slavisko orientāciju. Tāpat arī Kr. Valdemārs,
kad krievu aprindās jau sāka nojausīt viņa politikas īstos,
nacionālos nolūkus un pret tiem uzstāties, 1888. g. savā grā-
matā par jūrskolu organizāciju, spiests diplomātiski taisno-
ties: «Varu sacīt, ka esmu daudz strādājis Baltijas pārkrie-
vošanas labā... Es sarakstīju par šo jautājumu veselu rin-
du ievadu un citu rakstu laikrakstā Moskovskija Viedo-
moski no 1867.—1870. g. Savās Pēterburgas latviešu avī-
zēs es domāju, ka manu līdztautiešu, latviešu valodu, kuŗa
diezgan tuva krievu valodai, vajaga tuvināt slavu pasaulei
labprātīgi... Pat tagad neviens no maniē draugiem, lat-
viešiem, tāpat kā no maniē pretiniekiem, vāciešiem, nenoliedz
faktu, ka man piekrit gods ievadīt latviešu līteārtūrā
jaunu, vairāk slavisku virzienu, kuŗu vairs neiznīdēs. Šis
jaunais virziens pēc neaprobežotās vācu 600 gadu kundzības
var un tam vajag nobriest... Latvju tautas masas ļoti līdz-
jūtīgi izturās pret visu krievisko.»*) Tikai šādai dēmons-
rātīvi slaviskai orientācijai pateicoties, arī Brīvēmniekam
bija iespējams darīt tādus darbus un krievu avīzēs publicēt
tādus rakstus, kas savos nolūkos un rezultātos nāca latvie-
šiem par labu. Sevišķi tas bija nepieciešami astoņdesmitos
gados, kad latvju tautu nospieda lielas saimnieciskas un
reizē ar to arī morāliskas grūtības.

Ja sešdesmitie gadi, kā atblāzmojums no lielājām libe-
rālisma reformām Krievijā, latviešu sadzīvē ienesa krietni
jūtamu tiesiski politisku un šķietamu saimniecisku pro-
gresu: 1860. gadā apstiprināja Vidzemes zemnieku likumus,
1865. gads deva zemniekiem tiesības iegūt kroņa un privāt-
muižu zemes īpašumā, tā tad iezīmēja gruntniecības sākumu,
un šis pats gads deva arī zemniekiem kustības brīvību, bet
1866. g. izdeva likumu par pagasta pašvaldībām Baltijā, —
tad astoņdesmitie gadi turpretim bija liela regresa gadi. Vis-
pirmā un galvenā kārtā saimnieciskā ziņā. Iepirktais mājas,
sevišķi ap septiņdesmitiem un astoņdesmitiem gadiem, kad
muižnieki tām saskrūvēja ļoti augstas cenas un uzspieda

*) 244. lpp.

visādu mājas īpašuma tiesības aprobežojošus drakoniskus noteikumus, nācās ļoti grūti izmaksāt. Tūkstošiem māju sāka pārdot ūtrupēs, un zemnieki nevien zaudēja savus īpašumus, bet arī visu viņos ieguldīto mantu, jo māju iepirkšanas kontraktos bij arī tādi noteikumi, ka zemnieks zaudēja māju ar visām iemaksām, ja palaidis gaŗām kādu no saviem maksāšanas termiņiem. Neskaitāmas ģimenes tā tika izputinātas un jāsaka, ka atskaitot kroņa pagastus, tepat pār visu Latviju vēlās šis posta vilnis. Zemnieku tiesiskā ierobežotība apstākļus padarīja vēl ļaunākus, sevišķi psiholoģiskā ziņā. Kā ūdens kustēšanos visa latviešu tauta gaidīja apstākļu uzlabošanas. Tautiskās kustības vadoņi cerēja to panākt ar slavofiļu palīdzību no krievu valdības un šai nolūkā laida darbā visus politiskos līdzekļus. Un tagad Brīvzemnieks tām aprindām, kuŗu rokās bija vara pār latviešiem, varēja parādīt tās apspiestības un saimniecisko grūtību sekas, kas nospiež latvju tautu un rada viņā nemiceru, kā arī norādīt šo grūtību cēloņus un ceļus, pa kuŗiem ejot, tās novērst. Tās ir svarīgās Baltijas agrārpolitisko reformu prasības krievu presē, ar kuŗām nāca Brīvzemnieks un pie kuŗām mēs pakavēsimies nākošajā nodaļā.

Stādāmie attiecībās ar krieviem, Brīvzemnieks nesa savā sirdī karstu nacionālismu, un viņa vienīgais mērķis bija lielāku labumu un labklājības panākšana latviešu tautai, tāpat kā redzēsim, tas bija arī viņa darbības tajā posmā, kad Brīvzemnieks atradās skolu inspektora amatā.

Baltijas agrārpolitisko reformu prasības krievu presē.

Tas latviešu tautas labklājības tirums, kuŗa iekopšanai Brīvzemnieks veltīja savu mūža darbu, prasīja lielu neatlaidību, veiklu politisku gudrību un arī cīņas sparū. Šī cīņa vispirms bija jāvērs pret Baltijas feodālismu. Un to Brīvzemnieks, stāvēdams plecu pie pleca ar Kr. Valdemāru, izcīnījis daudz sekmīgāki par jebkuŗu tautiskā laika darbinieku — tāpēc, ka šai cīņā viņam bija iespēja lietot tais laikos ļoti spēcīgus ieročus — krievu avižniecību, kur viņš sistēmātiski dragājis Baltijas feodālās muižniecības stipro cietoksni. Ja ar rakstiem latviešu laikrakstos varēja modināt tautu, tad rakstiem krievu avižēs bija iespaids uz valdošajām aprindām.

Brīvzemnieks šo cīņu par latviešu stāvokļa uzlabošanu un aizstāvēšanu pret muižnieku uzbrukumiem gribēja uzņemt arī ar avižes izdošanu vācu valodā. Šo ceļu vispirms sāka iet Kr. Valdemārs, kas 1870. g. uzņēmās Maskavas vācu avižes Moskauer Deutsche Zeitung vadību. — Laikraksta izdevējs Riiss, kā Baltijas Vēstnesis 1872. g. ziņo, bija apsolījis Valdemāram brīvas rokas avižes vadīšanā, bet vēlāk šo norunu lauza, Valdemārs vairs nevarēja brīvi rakstīt par Baltijas jautājumiem un no avižes vadības atstājās. J. Velme savās atmiņās par Kr. Valdemāru*) šo gadījumu attēlo gan tā, ka 1870. g. Valdemārs saņēmis ziņu, ka vāciešu inspirētais Vidzemes gubernātors f. Lizanders nolēmis braukt uz Pēterpili un audiencē pie ķeizara dabūt atļauju slēgt Rīgas Latv. biedrību. Bet par šī brauciena raksturu avižēs nav bijis brīv rakstīt bez galma ministra piekrišanas. Valdemārs par to ziņojis Katkovam. Tas teicis, ka labprāt par šo lietu rakstītu latviešiem labvēlīgi, ja rastos kāda cita aviže, kas, vienalga kādā valodā, par Lizandera nodomu ziņotu. Tad Valdemārs ievietojis ziņojumu

*) Brīvā Zeme, 1925. g. 24. num.

Maskavas vācu avīzē, un Katkovs publicējis sparīgu rakstu pret vācu nodomiem. Rīgas Latv. biedrība glābta, bet Maskavas vācu avīzes izdevējs un atb. red. Rīss sodīts ar 3 mēn. cietumā. Kr. Valdemārs ar lielkņazes Marijas Pavlovas gādību gan panācis, ka Rīsam sodu atlaiž, bet no Moskauer Deutsche Zeitung viņam bijis jāaiziet. Tad Brīvēzemnieks iesniedza valdībai lūgumu atļaut viņam izdot Maskavā avīzi vācu valodā, lai «lielām tautām latviešu vajadzības un vēlēšanās tulkotu», bet atļauju nedabūja.

Tāpēc Brīvēzemnieks centās nostiprināties par līdzstrādnieku pie krievu laikrakstiem. Viņš arī cītīgi studēja visas Baltijas lietas, sevišķi agrāro, skolu un pašvaldības jautājumus, lai par viņu nenormālībām sistēmātiski rakstītu krievu laikrakstos.*) Ar īsākiem ziņojumiem Brīvēzemnieks centās krievu sabiedrību turēt pastāvīgā informatīvā kontaktā ar notikumiem Baltijā, sevišķi kā vācu muižnieki aizvien vairāk pakļāva savam iespaidam latviešu skolas, lai attālinātu latviešus no krieviem, krievu valsts valodas vietā visur ieviedot vācu valodu, un katrā vietā un vārdā nevien sirsnīgi aizstāvēja, bet arī centās paplašināt savas jau tā neierobežotās privilēģijas. Bet savos garākajos apcerējumos Brīvēzemnieks parādās kā ļoti tālredzīgs un nacionāli radikāls Baltijas sociālpolitiķis, it īpaši savā garajā agrārrakstu virknē, kas Aksakova avīzē Rusj sāka parādīties ar 1881. g. 51. num. Šie raksti, skaitā astoņi, no kuriem garākais 646 rindas, bet īsākais 500 rindas garš, sakopojumā aizņemtu krietni biezu brošūru.

Un Baltijas agrārapstākļiem šajos rakstos Brīvēzemnieks piegājis klāt ļoti uzmanīgi, jo tolaik latviešu dzīvē tas bija viens no svarīgākiem un spiedošākajiem jautājumiem. Brīvēzemnieks ir arī viens no pirmajiem, kas šo jautājumu visplašāk apgaismojis un pie tam ne tādai auditorijai, kas šai lietā būtu bijusi ieinteresēta pati un tieši, bet nekā nevarēja darīt tā labošanai, t. i. latviešiem, bet gan tādai, kuras rokās bija iespaids un vara, tikai nebija gribas, ko darīt, jo to sa-

*) Brīvēzemn. darbība krievu avižniecībā pieminēta arī T. Zeiferta grāmatā, bet — tikai vienas pirmais pōsms — Moskovsk. Vied. (līdz 1872.), kurpretim ļoti svarīgi ir Br. raksti avīzē Rusj astoņdesmitos gados, pie kuriem tāpēc mums še jāpakavējas.

vos zīda un politisko intrigu tīklos turēja latviešu pretinieki.

Brīvēznieka pirmais šis virknes raksts veltīts kalpu jautājumam. Bet vispirms viņš pasaka dažu sdiplomātiskus ievadvārdus: Baltijas jautājumā literātūrā noklusējot dažādas balsis un ieskatu pretešķības starp krievu ļaudīm (pastrīpojumi mani. Ž. U.) ar visdažādākām politiskām pārlicībām un virzieniem, bet reizē ar to autors izsaka «prieku, ka mūsu rietumniekos krievu nacionālā sajūta ir dzīvi mostoties, krievu elementiem un interesēm tieši saduroties ar rietumu feodālo kārtību...»

Baltijas jautājuma istākā un visievērojamākā puse, kā tālāk, pieejot lietas pašai saknei, saka Brīvēznieks, ir zemes attiecības starp vietējiem iemītniekiem zemniekiem — latviešiem un vācu baroniem — zemes īpašniekiem. Visi citi vietējās dzīves jautājumi savā nozīmē atkāpjoties pret šo pamatjautājumu un savā tālākā attīstībā un iznākumā atkarājoties lielā mērā no viņa vairāk vai mazāk pareizas atrisināšanas.

Saimnieciskai iekārtai un zemnieku stāvoklim Baltijas guberņās uzspiedusi neizdzēšamu zīmogu viņu 700 gadu vēsture, kuŗa atdalījusi igauņus un latviešus no laikmeta priekš vācu atnākšanas, kad šie vietējie iemītnieki jau maksājuši meslus krievu lielkņaziem. Laikam gan aiz jau minētiem politiskiem motīviem Brīvēznieks šai pašai domai dod nepareizu secinājumu, proti, ka tāpēc, t. i. vācu ienākšanas dēļ, Baltijas zemnieku saimnieciskie apstākļi tagad esot citādi nekā Krievijas iekšējās guberņās. «Nav vairs Baltijas guberņās krievu sādžu zemes, krievu lauku savienības, nav latviešiem pat, ar dažiem izņēmumiem, sādžu un ciemu.» Patiesībā latvieši gan sādžās nekad nav dzīvojuši un pēc sava rakstura arī nevarētu dzīvot. Indriķa chronikā par latviešiem jau teikts, ka tie dzīvojuši atsevišķi, ne kopējās nometnēs, bet kuŗa gadījumos kāvušies ļoti varonīgi. Arī savas saimniecības un ēku izbūvē latvietim nav tā vienmuļā vienveidības gara, kas vācu, krievu, somu u. c. zemniekiem, bet aizvien daudz īpatnības un oriģinālitātes.

Nenormālais zemnieku stāvoklis Baltijā radies tamdēļ, kā Br. tālāk raksta, ka — visa zeme, kas nepieder kņonim, atrodas mūsu Baltijas jūras piekrastes uzvarētāju — at-

nācēju bruņniecisko pēcnācēju pilnīgā personīgā īpašumā. un sadalīta zemes gabalos, no kuriem lielākie, muižas, atrodas baronu — muižas īpašnieku tiešā lietošanā, kuņi strādā pa lielākai daļai ar pieņemtiem kalpiem, bet mazākos zemes gabalus, mājas, izrentē zemniekiem. Arī tie viensētas zemes gabali, ko izrentē zemnieka ģimenei, mēdz būt tai lielumā (20—100 deset.), ka zemnieks — rentnieks nevar tos apstrādāt viens un viņam jāpieņem vairāki pastāvīgi strādnieki.

Astoņdesmitos gados Vidzemē uz apm. 800.000 lauku iedzīvotājiem bija tikai 45.000 zemnieku saimniecības, Kurzemē uz 500.000 lauciniekiem — 20.000 zemnieku mājas. Tā tad uz apm. 1.500.000 latv. zemniekiem bija 65.000 saimnieki. Visi pārējie ir kalpi, vaļinieki. Ne likumdošanas, ne arī sabiedriskā ceļā viņu oikonomiskā stāvokļa labā nekas nav darīts. Brīvzemnieks minētā krievu laikrakstā vērsis uz to valdības un valdošo aprindu uzmanību. Un viņa motīvi nevien oikonomiski, bet arī politiski ir ļoti tālredzīgi. Lūk, ko Brīvzemnieks saka:

«Ļoti derētu piegriezt visu uzmanību šim, tā sakot, Baltijas sabiedriskā organisma ķermenim. Neaizmirsīsim, ka pateicoties mūsu labsirdīgām nolaidībām un kļūdām no vienas puses, un ļoti darbīgai ģermānizēšanas aģitācijai no otras puses, ar katru gadu vairojas vācu strādnieku un citu pilsētnieku pieplūšana (piemēram uz Liepāju) un nav visai labi, ka šī robežu malienā ir tik daudz lauku proletāriāta. Dievs zin, kā būs pēc desmit gadiem. Apgabala pārvācošana, kuņa aizvien vairāk pieņemšanas, atraudama pārvācinātos bērnus no saviem latviešu vecākiem, vājinās morāliskās jūtas tautā un līdz ar cīvilizāciju viņu apņem vācu Bebeļa un Fričes mācības, citiem vārdiem sociālisms — (pastrīpojumi mani. Ž. U.). Visādā ziņā proletāriāts un turklāt vēl lauku proletāriāts nav nekāda norma parādība, tas pretīgs krievu garam (!Ž. U.), visai mūsu valsts kārtībai un satversmei un no īsti pareizas politikas nebūtu paciešams.»

Saprotams, ka kaut cik jūtami uzlabot vesela apgabala, t. i. Baltijas lauku bezzemnieku stāvokli, nav viegla lieta,

sevišķi tādos agrārpstākļos, kādi valdīja Baltijā pag. gadu simteņa otrajā pusē. Ne Baltijas muižniecība, ne arī krievu valdība neizrādīja tendenci šos apstākļus uzlabot, vai nokārtot, tāpēc viņu sastrēgums arī izteicās lielā katastrofā — 1905. gada revolūcijā, jo Baltijā pēc saviem cēloņiem un rakstura tā bija tikai agrārrevolūcija. Latvijas lauku bezzemnieku stāvokli zināmā mērā galīgi nokārtoja tikai pēc Latvijas valsts nodibināšanas, kad izveda lielo agrārreformu, kas bija arī viens no galveniem pamatakmeņiem valsts uzbūvē.

Bet zīmīgi, ka jau astoņdesmitos gados Brīvzemnieks neciešamos Baltijas agrārpstākļus ieteicis uzlabot gandrīz neatkarīgās Latvijas valsts agrārreformas garā, protams, tikai daudz minorākā veidā. Netikai latviešu laikrakstos, bet galvenām kārtām šē pārrunājamā agrārrakstu virknē Aksakova avīzē Rusj. Tā Brīvzemnieks tai pašā rakstā par kalpiem saka, ka «jāsadala Baltijas guberņu kroņa muižu brīvā zeme nelielos gabalos, katrā no 5—15 desetiņām, un tad tie jāizrentē uz ilgiem gadiem tiem kroņa zemniekiem, kam zemes nav. Kalpi un iebūvieši raušus izrautu zemes gabalus un labprāt maksātu kopīgi jau no pirmā gada tikpat daudz (un ja kronis prasītu, droši arī vēl vairāk), cik tagad maksā par to pašu zemi spekulanti kapitālisti. Dabūjuši pirmā laikā uz parāda no kroņa mežiem, kādu Kurzemē vairāk kā pietiekoši, bet no kuņģiem kronim ienākumu diezgan maz, vajadzīgos būvkokus, sīkie rentnieki drīz vien saceltu vajadzīgās saimniecības ēkas, paplašinātu savus tīrumus, apstrādājot piedalītos mazvērtīgos, tukšos zemes gabalus, kurus lielais kapitālists rentnieks atstāj neapstrādātus, un tā ātri vien paceltu kroņa zemes vērtību un renti.» To Brīvzemnieks projektē tamdēļ, ka valsts domeņu ministrijas cirkulārs bija atļāvis brīvās kroņa muižas iznomāt arī zemniekiem un pie tam pat vairākiem kopīgi. Bet, viņš saka, ja kroņa zeme «sadalīta mazākās saimniecībās, tās pašu spēkiem apstrādā labāki, sekmīgāki. Par šādas saimnieciskas reformas nozīmi priekš valsts nav ko runāt: zemnieku proletāriāts tādos apmēros, kādos viņš sastopams Baltijas guberņās, nekādējādi nevar būt valstij vēlams un derīgs. Tiesa, sadalot kroņa muižas nelielos rentes gabalos un atdotot tos kroņa kalpiem un iebūviešiem, pamazinātu pietiekoši

mērā zemnieku zemes trūkumu tikai uz kroņa zemes, bet bezzemes lauku iedzīvotāju vairums uz privātzemes paliktu agrākā stāvoklī. Tomēr pirmā laikā arī ar to pietiktu. Mūsu Baltijas lietu uzlabošanā jāapmierinās ar mazumu. Varbūt viens otrs vācu barons — zemes īpašnieks, ievērojot to, ka alga darba spēkam ar katru gadu pieņemas, sekos valdības gudrajam piemēram un sadalīs savas muižas zemes arī gabalos, lai izrentētu tos saviem kalpiem. Sprotams, ka barona rente, kā tagad, tā arī nākotnē, visādā ziņā būs divas vai trīs reizes augstāka, nekā kroņa rente par tik pat liekiem un tāda paša labuma zemes gabaliem. Bet tas tomēr būtu solis uz priekšu pa to ceļu, pa kuŗu jāiet, lai uzlabotu zemes attiecības Baltijas apgabalā.»

Sevišķi šādu reformu Brīvzemnieks vispirms ieteic Kurzemē, kur $\frac{1}{3}$ no visas guberņas zemes pieder kronim, bet arī visvairāk attīstījusēs bezzemnieku šķira, tādēļ, ka «tagadējā gadsimtenī» iznīcinātas daudzas zemnieku mājas un to zeme pievienota muižas zemei. Bez tam Kurzemē visai sekmīgi izlietojot arī pārvācošanas spaidus.

Brīvzemnieks tā tad uzskatāms par Latvijas agrārreformas priekšsludinātāju. Bet pirmās ievirzes devējs šim jautājumam gan patiesībā bija Kr. Valdemārs. Pag. gadu simtēņa vidū krievu valdība izdienējušiem kareivjiem kroņa muižās sāka piešķirt nelielus zemes gabaliņus. Tā radās t. s. «zaldātu mājiņas». Šo zaldātu zemi dabūja arī latvieši, bet — Iekškrēvijas guberņās. Lai to novērstu, Kr. Valdemārs 1869. g. devās pie Krievijas kara ministra D. A. Miļutina un viņam aprādīja, ka nav pareizi, ja izdienējušiem latviešu un igauņu kareivjiem zemi ierāda Voronežas guberņā, bet to vajadzētu dot dzimtenē, kur viņi varētu starp saviem tautas brāļiem izplatīt arī krievu valodas zināšanas. Šo Valdemāra priekšlikumu Krievijas kara ministrs ņēmis vērā un drīzi pēc tam izdienējušiem latviešu zaldātiem zemi sāka piešķirt Latvijā. Tā arī šeit kroņa muižu nomalēs sāka rasties zaldātu — iebūviešu mājiņas. Valdība gan paspēja zemi iedot tikai dažiem simtiem latviešu, jo vācu muižnieki pret šādu zemes dalīšanu sāka protestēt un to pārtrauca.

Bet šo pasākumu savam agrārjautājuma reformas projektam par pamatu ņēma Brīvzemnieks. Viņš savā rakstā aprāda, ka tanī laikā, kad valsts domeņu ministriju pārval-

dijis ģenerāladjutants Zeļonijs un par šās ministrijas Vidzemes palātas pārvaldnieku bijis Šafranovs, izdarīts mēģinājums apgādāt ar zemes gabaliem Vidzemes kroņa muižās arī pareizticīgos kalpus un iebūviešus. «Lai gan visa šī lieta, saka Brīvzemnieks, attiecās tikai uz kroņa zemēm un uz kalpiem un iebūviešiem, kas dzīvoja uz šīs zemes, un, kā skaidri redzams, tieši neaizkāra neviena privātās intereses, tomēr Baltijas feodāļi un viņu stutētāji augstākās aprindās izlietoja visus spēkus, lai pārtrauktu teicamo pasākumu.» Un tāpat, lai arī diezgan iespaidīgā krievu avīzē izteikti bez sekām palika šie svarīgie Brīvzemnieka sociāloikonomiskie ierosinājumi.

Nākošais un viens no vissvarīgākiem Baltijas agrārjautājumiem, kuŗu Brīvzemnieks daudzus ievērojamus un plašos apcerējumos sāk cīlāt krievu presē, ir latviešu gruntniecības nodibināšanās grūtības, māju iepirkšana un zemnieku attiecības ar muižu pēc tam.*)

Brīvzemnieka raksti par šo jautājumu sākās Aksakova avīzē Rusj 1882. g. 23. janv. num. Tos sākot, Brīvzemnieks aprāda, ka Vidzemē 50—60% no privātmuižu zemniekiem iepirkuši savas rentētās mājas par dzimtu un Kurzeme tikai drusku vairāk par 30%, bet pārējie zemnieki esot visi vēl rentnieki ar kontraktiem uz trim, sešiem, deviņiem, retāki — divpadsmit gadiem. «Kā zemnieku-rentnieku stāvoklis, saka Brīvzemnieks, ar kontraktiem uz īsu laiku, kuŗi jūridiski noslēgti uz brīvprātīgas vienošanās pamata starp zemniekiem un muižas īpašnieku, bet patiesībā uz muižnieka neaprobežotās gribas pamata, nav normāli, to pilnīgi pierādījusi kā lauksaimnieciskā zinība, tā arī prakšana... Ne bez iemesla vācu muižu īpašnieki pēdējā laikā ar skubu sākuši pārdot savas zemnieku mājas viņu rentniekiem par īpašumu. Politiskie Baltijas baroni, kuŗi aizvien vērīgi sargājuši savas intereses, acimredzot baidās, ka valdība iemaisīsies, lai nodibinātu normālākas zemes attiecības starp zemniekiem rentniekiem un zemes īpašniekiem-muižniekiem. Un tādēļ pēdējie pa-

*) Latviešu gruntniecības nodibināšanās un tā laika saimnieciskie, tiesiskie un politiskie apstākļi apskatīti manā grāmatā 1863. g. latviešu kultūras vēsturē (1931. g., pie Valtera un Rapas).

sķeidzas pārdot zemnieku mājas līdz ar viņu zemi, lai izsargātos no šādas valdības iemaisīšanās...»

Zemnieku māju pārdošana, kādu to vērojam līdz šim laikam Baltijas guberņās, saka tālāk Brīvzemnieks, ir tā saucamās Vidzemes «liberālās» muižniecības izgudrojums. Viens no šās partijas vadoņiem, Felkerzams, pirmais pārdeva mājas saviem zemniekiem — saimniekiem. Tas bija gadus trīsdesmit atpakaļ, bet toreiz vēl nebija atrasts tas veikalnieciskās veiklības un viltības tīkls, kas tagad pilnīgi apņēmis Baltijas zemnieku zemes pārdošanas ikdienas praktiku: nepiedzīvojušais Felkerzams pārdeva savas zemnieku zemes ar diezgan izdevīgiem noteikumiem priekš pircējiem. «Liberāļiem sākumā stipri pretojās t. s. Baltijas feodāļu «konservatīvā» partija, kuŗas devīze bija: «labāk lai nozūd visa mūsu muižniecības korporācija, nekā vismazākā mūsu senču tiesība.» Šā ideālā feodālisma ļaudīs vārds «bruņinieku zemes pārdošana zemniekiem» vien jau sacēla briesmas. Laiks tomēr darīja savu, piedzīvojumi rādīja «konservatīvo» partijai, ka «liberālie» tālredzīgāki un manīgāki privilēģētā feodālisma aizstāvji, nekā viņi. Tagad Baltijas vācu muižnieki, kā «liberālie», tā arī «konservatīvie», steidzīgi ķeras pie zemnieku māju pārdošanas: padara tagadējos māju rentniekus uz papīra par īpašniekiem vai padzen rentniekus un pārdod mājas svešniekiem ar noteikumiem, kuŗus izpildīt nav iespējams. Ja apkārtņē nerodas pircējs, sludina laikrakstos par pārdodamām mājām. Kurzemes muižniecība atļāva pārdot pat majorāta muižu mājas.»

Baltijas muižnieki pārmetumus par netaisnībām un patvaļībām māju pārdošanā mēģināja atspēkot ar paskaidrojumu, ka māju pārdošana notiekot uz tā saucamās brīvās vienošanās pamata starp pārdevēju un pircēju... «Brīvā, vai labprātīgā vienošanās — kāds liberāls un hūmans vārds!» — ironizē par to Brīvzemnieks. — Bet tā nav pirmā reize, kad zem lētā liberālisma neistā zelta slēpjas rupja patvaļa un mānīšana.

«Vai var pavisam runāt par patiesām brīvu vienošanos, slēdzot oikonomiskus nolīgumus starp nabaga latviešu zemnieku, kam nav nekādu tiesību un kuŗš dzīvo mazāk no sava sūrā un grūtā darba, nekā no vācu privilēģētā muižas īpašnieka žēlastības? Vai, valdot tādiem apstākļiem, var sagaidīt,

ka rentnieks noteikti atsacīsies pirkt māju un pieņemt no barona priekšā likto mājas pirkšanas kontraktu, ja zināms, ka ar šo atsacišanos savienota viņa izlikšana no mājas visnežēlīgākā kārtā, kupā varbūt viņa vectēvs, tēvs un viņš pats tik daudz strādājuši? Lai arī kontrakts diezin cik neizdevīgs un briesmīgs, kritiskajā brīdī, kad jāsaka izšķirošais «jā», vai «nē», svaru kausā, neraugoties uz visiem oikomiskiem aprēķiniem, kritis sirsnīgā pieķeršanās dzimtās zemes stūrīšam un bailes no klejotāja dzīves svešos ļaudīs un mazpazīstamā pasaulē. Bez tam Baltijas bezzemes zemnieks pilnīgi pārliecināts, ka vienalga, vai nu viņu tura par mājas rentnieku, vai īpašnieku, viņa liktenis vienādi feodāļa rokās. Un tomēr, kuŗš no bezzemes zemniekiem ņecenšas tikt pie sava zemes īpašuma? Pie visneizdevīgākiem noteikumiem viņš nebeidz lolot idillisko cerību, ka strādājot, taupot, ar Dieva un tuvu ļaužu palīdzību varbūt viņam izdosies sasniegt priekš sevis un saviem bērniem cerēto mērķi — savu paša stūrīti un gabaliņu zemes... Visu to zin barons un ar labpatīku skatās, kā pagasta tiesā zemnieka roka tricēdama paraksta viņa sastādīto kontraktu.»

Bet tikai pēc šādas māju «iepirkšanas» zemnieks īsti sāka just viņu izpirkšanas jūga smagumu. Brīvzemnieks tāpēc saka, ka tik smagus māju iepirkšanas kontraktus, kādus pēdējā laikā liekot priekšā Baltijas zemniekiem, nevajadzētu nekādi parakstīt. «Lai sākam ar to, saka viņš tālāk, ka latviešu zemnieks palaikam nepietiekoši zin kontrakta noteikumus, kuŗus viņš paraksta. Šos noteikumus muižas īpašnieks uzdod sastādīt savam pastāvīgam advokātam, kuŗam labi zināmi Baltijas zemnieku un procesa likumi. Vācu valoda, kuŗā sarakstīts kontrakts, nav labi saprotama vācu kancelejas stila nespeciālistam. Tiesa, muižas īpašnieks uzdod vai nu kādam kancelejas ierēdnim, tautas skolotājam, vai pagasta skriverim pārtulkot minēto dokumentu tautas valodā, bet nebrīnāties, ja pārtulkotājs pats daudz ko nav sapratis, vai nav pratis skaidri pārtulkot vietējā valodā: latviešu un igauņu valodas līdz šim pilnīgi novārtā Baltijas tiesās un skolās, kur vienīgi valda privilēģētie vāci. Bet par nenoteiktībām, vai pat nepareizībām, kādas pielaistas kontrakta noteikumu tulkojumā, un no kuŗiem atkarājas daudzu ģimeņu

liktenis, nav bēdu. — Apdomīgais muižas īpašnieks — barons kontrakta noteikumos ierakstījis, ka tikai vācu oriģinālam likumīgs spēks un pārdevējs neatbild par tulkojuma nepareizību. Bet pagasta tiesā saaicinātiem zemniekiem lasa priekšā nevis vācu oriģinālu, kuŗu nesaprot Baltijas vietējie iemītnieki, bet gan tulkojumu, kuŗam nav likumīga spēka un par kuŗa pareizību pārdevējs neatbild...

Cenas, kādas noteikuši muižas īpašnieki par pārdodamām zemnieku mājām, sasniedz nedzirdētu augstumu. Nav reti gadījumi, kad mūsu Baltijas piekrastes zemniekiem pēc kontrakta jāmaksā par vienu desetiņu zemes, kuŗa labuma ziņā ir tuvu netiek melnzemei, 150, pat 160 rb]... Gada procentes, kas maksājamas par kapitāla daļu, kuŗa vēl nav samaksāta par zemes gabalu, ko nopircis Baltijas zemnieks pēc «brīvprātīga līguma» ar muižas īpašnieku, stipri augstākas, dažkārt divreiz un vairāk, par rentes summu, kuŗu iepriekš pirkšanas maksāja zemnieks par zemes gabalu. Arī šī rente, kuŗu nav normējuši nekādi valsts noteikumi, jau bija pacelta tik augsta, cik vien iespējams. Ja zemniekiem grūti nācās nomaksāt renti, kā tad lai viņi ieņem no tā paša zemes gabala naudu, ko samaksāt procentes par pirkšanas summu un tad vēl ko dzēst noteiktos termiņos kādu daļu no kapitāla?... Jaunie «īpašnieki» nedabū vairs ne skaidināšanas malkas no muižas īpašnieka meža; visādas valsts klaušas un nodokļi, kā: baznīcu, pastu un ceļu uzturēšana u. t. t. gulstas vienīgi uz zemniekiem, kuŗi pirkuši savas mājas, jo pārdodot zemnieku zemi, muižnieku zeme pavisam atsvabināta no visām tamlīdzīgām diezgan jūtāmām nodevām.»

Nākošajā rakstā (Rusj 1882. g. 27. febr.) Brīvzemnieks tuvāki raksturo to beztiesību, kādu mājas iepērkot zemniekiem iepretim muižai uzspiež ar pirkšanas kontraktiem. Brīvzemnieks, acīmredzot, ļoti pamatīgi iepazīties ar visu Baltijas māju pārdošanas kontraktu saturu. Nav Baltijā māju pārdošanas kontrakta, kuŗš nesaturētu, saka Brīvzemnieks, piem. tādu noteikumu: «Pircējam un viņa likumīgiem mantiniekiem nav tiesības bez muižas īpašnieka un muižniecības komitejas atļaujas atvērt un uzturēt mājas dzirnavas, krogus, traktierus, dzertuves, degvīna dedzinātavas, alus darītavas, ķieģeļu un darvas ceplis un citas rūpniecības un tirdzniecības iestādes.» Lasītāji, atcerēdā-

mies, ka reibinošu dzērienu pagatavošana fabrikās un tirgošanās ar tiem uz zemnieku zemes ar likumu nav atļautas, pirmā acumirkli, varbūt, domās, ka citētais kontrakta noteikums mazsvarīgs tādēļ, ka gandrīz pavisam lieks. Bet tas tā nav. Baltijas zemes kontraktu sastādītājam nav daļas gar Krievijas vispārējiem tagadējiem un nākamajiem likumiem, un šinī raksturīgajā īpašībā slēpjas sevišķa interese. Likums arī tagad neliedz zemniekam uz sava īpašuma atvērt un uzturēt dzirnavas, ķieģeļu ceļus, darvas tēcinātavas un tamlīdzīgas rūpniecības iestādes, bet pēc kontrakta, kas formāli un likumīgi apstiprināts no Baltijas pārvaldes iestādēm, zemniekam atņemtas šīs likumīgās tiesības. Lai gan likums attiecībā uz lauku iemītniekiem tagad zināmā mērā aprobežo nevien stipru dzērienu izgatavošanu, bet arī tirgošanos ar viņiem, tomēr nākotnē tas var grozīties, bet Baltijas zemnieku zemes pārdevējs jau aizsteidzies valsts likumdošanas organiskai gaitai priekšā ar paskaidrojamiem vārdiem daudzos kontraktos: «nekad» un «lai nepamazinātos N. muižas ienākumi.»

Tālāk Brīvzemnieks ļoti asā novērtējumā apskata muižnieku medību «tiesības» zemnieku laukos, ceļu vilkšanas tiesības pār viņu tīrumiem, koku ciršanu uz pārdotās zemes u. t. t. un saka, ka «tādējādi Baltijas «gudrība» prot pārdot zemniekiem zemi, nopelnīt labu naudu par mežu, kas nocirsts uz zemnieku zemes gabaliem, un līdz ar to patiesībā atjaunot vecās, ar likumu aizliegtās klausas... Īsti ņemot — Baltijas zemnieks pērk tikai savu sētu un savas zemes gabala aņamo zemes kārtu, bet visu to, kas uz viņa izaudzis gadu desmitu laikā, kas zemes iekšienē, kas dzīvs ūdenī un mežā, visu to pārdevējs patur sev. Ar šo nolūku viņš pirkšanas kontraktā, bez noteikumiem par medībām un meža ciršanu uz pārdotā zemes gabala, uzņem arī noteikumu par «vienīgām tiesībām zvejot» ūdeņos (diķos, upēs un ezeros), kas atrodas vai nu zemnieka māju robežās, vai tām pierobežā, kā arī pārdevēja un likumīgo mantinieku tiesības uzskatīt par savu īpašumu granti un akmeņus, kuņi atrodas mājas robežās zemes virsū un viņas iekšienē un kuņi noder būvei. Baronam tiesība šos akmeņus

izrakt, lauzt un vest katrā laikā bez kādas atlīdzības par tiem.»

«Baltijas zemnieku zemes izpirkuma sacerētāji, acimredzot, paredz, ka kontrakta noteikumus, kuŗi ir taisni pretim pastāvošiem valsts likumiem un kuŗi taisni runā pretim jēdzienam par «īpašumu», agri vai vēlū valdība atcels, kādēļ viņi ar gudru tālredzību nodrošinājās ar šādu piezīmi. kuŗa uzņemta daudzos kontraktos: «Ja šie noteikumi nevarētu paturēt likumīgo spēku, izdodot varbūt nākotnē jaunus likumus, tad zemniekiem — māju īpašniekiem jāmaksā pēc tiesas novērtēšanas N. muižas īpašniekam nauda par tām privilēģijām, kuŗas pēdējiem atņemtu, kā arī par nodošanām, no kuŗām atsvabinātu māju īpašniekus,» vai arī jau tūlīņ nosaka, ka ņems: par medību tiesībām 500 rbļ., par zvejas tiesībām 200 rbļ., par tiesībām lauzt akmeņus 1000 rbļ. u. t. j. pr. — «ja šīs tiesības dāvās zemnieku zemēm.»

Tāpat, kā autors turpina, zemniekiem kontraktos klaušu veidā uzvel ceļu labošanu, ugunsgrēku dzēšanu muižas mežos, kanālu, dambju un slūžu uzturēšanu kārtībā muižas robežās, apdrošināt mājas tikai muižnieku apdrošināšanas biedrībās un turklāt zemniekam nav rīcības brīvības par savu nopirkto māju, jo — lai nodrošinātu sev kāpītālu un procentus par nesamaksātās pirkšanas summas daļu un lai tiktu izpildītas visas kontrakta prasības, pārdevējs patur sev un saviem likumīgiem mantiniekiem kopīga īpašumā un kopīgas piederības tiesības uz māju un uz visu, kas pie tās pieder tānī laikā, kad to pārdod, kamēr nav samaksāts viss māju pirkšanas parāds... Lai nodrošinātu kontraktā minēto parādu, tā procentus un varbūtējos izdevumus, kas celtos, piedzenot parādu, pircējs galvo nevien ar nopirkto zemes gabalu un viņa piederumiem, bet arī ar visu savu kustamo un nekustamo, tagadējo un nākamo mantu, uz kuŗas nedrīkst taisīt citus parādus, kuŗus, ja tādi būtu, atzīst par nederīgiem. Lidzīgā kārtā arī pircēja sieva atzīst, ka pārdevējam neapstrīdamas priekštiesības, piedzenot parādu prasības, kas dibinātas uz pirkšanas kontraktu, arī uz sievas mantu, kas tai piederējusi, iestājoties laulībā. Viņa zvērēdama atsakās no visiem labumiem un sevišķām tiesībām, kādas likums dāvājis sieviešu kārtai.»

Šis kontrakta noteikums, kā pareizi apgalvo autors, spilgti apgaismo zemnieku zemes «pārdošanu» Baltijas guberņās. Ši «pārdošana» nav pārdošana, zemnieks — «īpašnieks» — nav īpašnieks, bet tikai kopā ar muižnieku sava zemes gabala līdzīpašnieks un arī tikai uz papīra, bet patiesībā vēl daudz kas mazāk. Bruņinieku muižas īpašnieks pēc kontrakta patur «vienīgi» sev tiesības, tiesības un vēl reiz tiesības, «bez kādām nastām un riska», atstādams zemniekam — pircējam visus pienākumus, maksāšanas un nodošanas.

Māju atkal pārdodot, pircējs un viņa likumīgie mantinieki zaudē tiesību deldēt parādu pa daļām, bet tiem pēc pirkšanas kontrakta viss parāds jāsamaksā uz reizi. Saprotams, ka tamlīdzīgs noteikums ļoti aprobežo brīvību rīkoties ar savu «īpašumu». Kur mūsu provincēs atrast zemnieku pircēju, kuņam būtu vairāki tūkstoši skaidras naudas!? Ne mazāk kā šis kontrakta punkts, pirkta zemes gabala lietošanas brīvību aprobežo noteikums, ka pircējam un viņa likumīgiem mantiniekiem nav tiesības līdz pirkšanas kontraktā noteiktā parāda galīgai deldēšanai nedz sadalīt māju daļās (piem., ja māju manto pircēja bērni, vai to atkal pārdod svešam), nedz izdot māju uz renti vai pusgraudu citam cilvēkam, vai citiem cilvēkiem. Šā noteikuma neievērošanu uzskata kā tišu mājas vērtības mazināšanu, kam seko viņas tūlītēja sekvestrēšana un izūtrupēšana.»

Māju izūtrupēšana, kā jau kādā vietā pieminējām, pieņēma katastrofālus apmērus, sevišķi ap gadsimtu maiņu, kad ūtrupēs pārdeva līdz 5000 māju gadā. Tāpēc arī Brīvzemnieks jau astoņdesmitos gados šam jautājumam pēc māju iepirkšanas kontraktiem piegriezta sevišķu vērību un par to savā rakstā avīzē Rusj saka: «Pašķirstot Baltijas zemnieku zemes pārdošanas kontraktus, lasītāji bieži vien atduņķas uz izteicienu «izūtrupēt» (öffentlich meistbitlich verkaufen), lka vēl jāteic daži vārdi, zīmējoties uz šo briesmīgo biedēkli un kontraktu attiecību finālu starp muižas īpašniekiem un zemniekiem Kurzemes un Vidzemes guberņās. Zemnieka īpašumu pārdodot ūtrupē, no viņa pircēja prasa pilnu summu skaidrā naudā. Bet tā kā zemnieku kapitalistu uz vietas maz un viņiem vispārīgi nav izdevīgi

ieguldīt tūkstošus skaidras naudas nelielos zemnieku zemes gabalos, tad mājīpašnieki, kuŗu nekustamais īpašums nāk izūtrupēšanā, aizvien cieš tādus zaudējumus, no kuriem viņi diezīn vai kad var atglābties... Mājas pa lielākai daļai dabū atpakaļ muižas īpašnieks, bet zemnieks pazaudē visu, kas viņam bija. Daudz atklātāki un vaļsirdīgāki rīkojas tie muižas īpašnieki, kuŗi bez aplinkiem māju pirkšanas kontraktos ievēd noteikumus, ka «pircējs, ja palaidīs garām vienu maksāšanas termiņu, zaudē visu savudeldēto parādu pārdevējam par labu,» tā ka pēdējais atkal paliek par «pārdotās» mājas īpašnieku bez jebkādas norēķināšanās ar pircēju. Tamlīdzīgs noteikums izliekas neticams, bet patiesībā atrodams Vidzemes kontraktos, piezīmē Brīvzemnieks un turpina, ka «tagadējām zemes attiecībām Baltijas malienā būs lemts bez likumdevēju iestāžu iemaisīšanās iziet cauri visām attīstības pakāpēm tikai pēc «labprātīgas vienošanās» starp muižas īpašniekiem un zemniekiem.» Neviens no Baltijas apstākļu pazīnējiem, kas brīvs no aizspriedumiem, netic, ka paies garām briesmīgai ūtrupei lielākā daļa pat no tiem zemniekiem-saimniekiem, kuŗiem, savas mājas iepērkot, bija vai nu prāvi ietaupījumi, vai atkal turīgi piederīgie, kas gatavi visādi palīdzēt.» Bez tam arī nodokļi un klaūšas Vidzemē vien, kā autors saka, uz zemniekiem gūstas 3.450.629 rbļ., bet uz muižniekiem tikai 175.846 rbļ., t. i. divpadsmit reizes mazāk kā zemniekiem.

Tik kritizējoši un patiesi iztīrājis zemnieku māju iepirkšanas kārtību, Brīvzemnieks tālākos rakstos atspēko vācu muižnieku ideologu šīs «kārtības» aizstāvēšanas rakstus un tad nāk ar konkrētiem projektiem, kā sociāloikonomiski pareizi un nacionāli taisnīgi nokārtot pārāk sasāpējušo Baltijas agrārjautājumu.

«Baltijas zemnieki jāatsvabinā no dzimtbūšanas otrreiz!» Pievestie fakti un uz viņiem dibinātie slēdzieni, saka autors, pilnīgi pārliecina, ka nepieciešami vajadzīgi valdības rīkojumi, lai izdarītu otro pusi no Baltijas zemnieku atsvabināšanas no dzimtbūšanas, t. i. lai normētu likumdošanas ceļā zemnieku zemes gabalu obligātorisku izpīrkšanu. (Pastrīpojumi manī. Ž. U.) 1817.—1819. gados šī puse palikusi it kā nepabeigta.

tā ka Baltijas zemnieki īstenībā tikuši mazāk atsvabināti no dzimtbūšanas, nekā no zemes.

Jautājuma nokārtošanai Brīvzemnieks min it kā drēv-
jādu pieņemamu uzskatu priekšlikumus. Pirmkārt — «li-
kumdevēja vara varētu noteikt zināmu laiku, līdz kuŗam
visai zemnieku (arī kvotes) zemei jābūt pārdotai. Pie tam
jānosaka, ka pastāvošās rentes nedrīkst vairs paaugstināt,
bet izņēmuma gadījumos, kuŗos šī paaugstināšana vai paze-
mināšana aiz kādiem nebūt iemesliem izrādītos vajadzīga,
būtu jāstāda priekšā tiesas caurlūkošanai, kuŗa lai izšķirtu,
vai muižas īpašnieka un zemnieka prasības dibinātas, vai
nē. Ja likumā noteiktam laikam paejot izrādītos, ka ne
visa zemnieku zeme pārdota, tad būtu jāķeras pie piespie-
stas zemes pārdošanas, pie kam par pārdošanas summu jā-
pieņem rentes kapitalizējumus.» Vai arī otrkārt — «1) Vēl
nepārdotā zemnieku zeme Baltijas guberņās jāpārdod uz tā-
diem pašiem pamatiem, kā tas notika iekšējās (t. i. Iekškie-
rijas, Ž. U.) guberņās; ja nav panākta labprātīga vienoša-
nās starp muižas īpašnieku un mājas rentnieku, tad mājas
pārdošanai jānotiek par tādu cenu, kādu pēc novērtēšanas
noteic valdība. Novērtēšanai jādibina sevišķa iestāde no
kroņa ierēdņiem Baltijas guberņu latviešu un igauņu da-
ļām (Šai pašai iestādei varētu uzdot arī rentes noteikšanu,
nepārdotām zemnieku mājām līdz viņu pārdošanai.). 2) Mā-
jas rentniekam tiesība prasīt, lai mājas pārdod viņam. 3)
Līdz šim pie nodokļu repartēšanas nenovērtētās muižu vēr-
tīgās daļas, sevišķi meži, jānovērtē un, saskaņā ar šo novēr-
tējumu, jāievēro nodokļu repartīcija. 4) Jāatceļ muižu
privilēģijas un sevišķi jāiznīcina Baltijas muižas īpašnieku
vienīgās tiesības atvērt bez skaita kroģus un uzturēt tos
ārpus pagasta policijas uzraudzības. 5) Ceļu un visas citas
sabiedriskās nastas jāuzliek vienlīdzīgi muižas un zemnieku
zemei, piemērojoties Vidzemē dālderā vērtībai un Kurzemē
desetiņu skaitam. 6) Jāskata cauri jau noslēgtie zemnieku
māju pārdošanas kontrakti un jāizslēdz no tiem ar valdības
rīkojumiem un likumiem nesaskanošie vispārķaitīgie notei-
kumi. 7) Jādod tiesība zemniekiem — māju īpašniekiem,
kas ieguvuši savas mājas pēdējo 10 gadu laikā, lūgt pirmā
punktā minēto iestādi notaksēt viņu mājas un ja pie tam
izrādītos, ka mājas cena, kuŗu pārdodot nolīcis muižas īpaš-

nieks, par daudz augsta, tad jāatlaiz daļa no mājas parāda. Tiesības prasīt šo atlaišanu jāpiešķir tagadējiem zemnieku māju īpašniekiem neatkarīgi no tā — vai viņi tās pirkuši taisni no muižas īpašnieka, ieguvuši vai mantojuši no pirmiem pircējiem, un neatkarīgi no tā, kam tajā laikā pieder prasības tiesības. Tiesību lūgt, lai atlaiz parāda daļu, var izlietot tikai reizi. Par atlīdzību muižas īpašniekiem, vai citiem cilvēkiem, kuņiem tiesība uz atlīdzību, jāizdod sevišķs likums. 8) Pēc zemstes iestāžu ieviešanas jādibina ar valdības palīdzību zemstes agrārbanka, kuņa lai izdotu, iekilājot zemnieku mājas, aizdevumus tādos apmēros, ka māju īpašnieki varētu dzēst parādus, pirmkārt — kādi tiem tag. Baltijas muižnieku krēditbiedrības pēc šās biedrības ķīlu zīmēm un otrkārt parāda atliekas par māju muižas īpašniekam, paliekot tā parādā zemstes bankai.» Projektu noslēdzot, autors piebilst, ka Baltijas iedzīvotāju līdzjūtība pieder otrajam uzskatam, t. i. istajai zemnieku zemes izpirkšanai pēc Iekšskrievijas guberņu parauga, uz kuņām zīmējoties arī cara — atsvabinātāja vārds no 1861. gada 19. febr.

Šie Brīvzemnieka raksti Aksakova avīzē sāka parādīties īsi pirms Manaseina revīzijas Baltijā. Un tie nevien lielā mērā palīdzēja šo revīziju sagatavot, bet arī diezgan jūtami noskaņojuši pašu senātoru Manaseinu par labu latviešiem. Ir zināms, ka Brīvzemnieka rakstus par Baltijas agrārāpstākļiem Manaseins lasījis ar interesi. Brīvzemnieka papīros atrodama kāda atzīme, ka Manaseins caur redakciju līcis šo rakstu autoram izteikt savu prieku par tiem. Brīvzemnieka rakstos izteikto agrārpolitisko reformu otrais projekts ir arī pilnīgi analogisks tām prasībām, ko savā ziņojumā Manaseinam iesniedza Rīgas Latv. biedrības priekšnieks Kr. Kalniņš, Fr. Grosvalds u. c. Un raksturīgi, ka arī tai ziņojumā, ko Manaseins pēc savas revīzijas rakstīja «visaugstākam vārdam», galvenā kārtā minēti tie paši nenormālie fakti un apstākļi apgaismoti tā, kā Brīvzemnieka rakstos.

VII

Rusifikācijas sākumi un — Brīvēznieks tautskolu inspektors Kurzēmē.

Ja Brīvēznieka raksti krievu presē un viņa politiski slaviskā linija veicināja senātora Manaseina revīzijas nolēmšanu Baltijā un to lielā mērā noskaņoja latviešiem par labu, tad par to, kas nāca pēc šīs revīzijas, Brīvēznieks priecāties nevarēja. Tūdaļ pēc Manaseina revīzijas sākās rusifikācija, un gaidīto labvēlīgo pārgrozību vietā latviešu tauta sagaidīja lielu vilšanos. Latviešiem tā bija lielākā vilšanās visā deviņpadsmitā gadsimta otrā pusē. Jo sāpīgs sitiens tā bija arī tautiskās kustības politiskajiem vadoniem, bet sevišķi šīs vadonības ideologam krievu avīzniecībā — Fr. Brīvēzniekam. Viņš tad arī bija viens no tiem, kas stājās pretim rusifikācijas vilnim, gan ne tieši un atklāti, kā stiprais klintsrags slejas pretim jūpas viņu laivīnām, bet — ar lielu politisku izmaņu un diplomātisku veiklību. Ja viņš būtu tieši stājies rusifikācijai ceļā, lielais vilnis viņu aizkalotu kā vētras nolauztu mastu. Bet Brīvēznieks it kā pieslējās viņa viņojumam un ieņēma tur pat vadošu lomu. Un tikai tā viņam bija iespējams bez lieliem postījumiem uzmanīgi novadīt šo vilni gar tiem aplokiem, kur zēla jaunie latvietības asni — t. i. gar mūsu skolu.

Senātors Manaseins savas revīzijas laikā no 1882. g. maija līdz 1883. g. augustam sīki iepazīnās ar Baltijas apstākļiem. Viņa revīzija savīļņoja visu latviešu tautu. Atgriezies Pēterpilī, Manaseins ķēizaram iesniedza ļoti plašu ziņojumu, kuŗu gan nekur nublicēja. Bet, pateicoties labajiem sakariem ar slavofīliem, šī ziņojuma vienas daļas noraksts tomēr nokļuva Brīvēznieka rokās. Pēc tā varēja spriest, ka tautiskās kustības politiskā ideoloģija būs uzvarētāja. Nāks reformas, kas tiesiski, saimnieciski, kultūrāli un politiski uzlabos latviešu stāvokli, bet vācu muižnieku feodālās prīvilēģijas ierobežos. Kādas agrārpolitiskas pār-

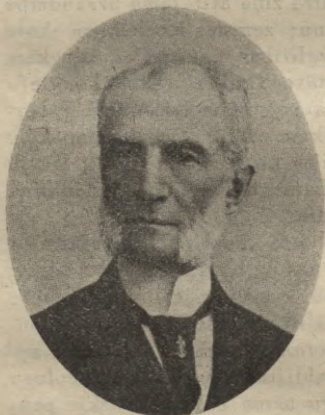
grozības latvieši gaidīja, to jau redzējām no Brivzemnieka šo reformu prasībām krievu presē. Bet skolu lietās, kā to liecina Rīgas Latviešu biedrības vadošo personu iesniegums Manaseinam, latvieši gaidīja šādas reformas:

Mācības visās lauku skolās, kā pagasta, tā draudzes un visos skolotāju semināros, izņemot Baltijas semināru Rīgā, jāpasniedz latvju, bet ne vācu valodā. Tāpat latvju valodā jāpasniedz mācības visās pilsētu skolās, kuras apmeklē latvju bērni. Apriņķa skolās mācības pasniedzamas latvju valodā (vācu valodas vietā), vai arī dibināmas latvju un vācu apriņķa skolas. Katrā ziņā jāuzlabo krievu valodas pasniegšana, samazinot vācu valodas stundu skaitu. Skolotāju semināru un tautas skolu pārziņu un pārraudzību par skolotāju iecelšanu un atlaišanu, izņemot no mācītāju kompetences, nodot zemstes iestādēm, kuras projektē ievest, ar noteikumu, ka mācītājiem katrā ziņā atstājama uzraudzība par ticības mācību pasniegšanu; zemstes iecelšiem skolu pārziņiem jābūt padotiem izglītības ministrijai, pie kam līdz zemstes ievēšanai, pēc pastāvošo guberņu skolu komiteju likvidācijas, skolu uzraudzība pagaidām uzdodama gubernātoram, vai speciāli šim nolūkam valdības ieceljamām skolu komitejām. Baltijas ģimnazijās nepieciešami mācīt latvju vai igauņu valodu, bet Tērbatas universitātē jānodibina latvju un igauņu valodu katedras.

Bet šo domāto reformu vietā nāca pārkrievošana — jauns posms Baltijas vēsturē, kas uz latviešiem gulās tikpat smagi kā uz vāciešiem. Varbūt rusifikācija Baltiju nebūtu ķērusi, vismaz tik smagā veidā nē, ja krievu politikā astoņdesmitos gados pret valsts rietumu nomalēm un viņas apdzīvojošām tautībām būtu valdījuši slavofilisma ideologu hūmānie uzskati, bet pārsvaru ņēma imperiālistiskie panslavisti, kas slavofilu idejas saprata vienpusīgi. Labs precedents Baltijas rusifikācijai bija Lietava ar Poliju, t. s. ziemeļu rietumu apgabals. Šī apgabala krievu ierēdņi, cīnoties pret poļu muižnieku politisko separātismu, sāka pārkrievojot leišus un poļu zemākos slāņus un lepojās ar saviem panākumiem Krievijas valsts vienības stiprināšanā. Pēc divdesmit gadu prakses ziemeļu rietumu apgabalos, Manaseina revīziju noslēdzot, Krievijas varas nesēji nāca pie uzskata šādu pat politiku konsekventi izvest arī Baltijā. Lie-

tavas pārkrievošana sākās ar 1865. gadu, kad visās leišu skolās ievada krievu mācības valodu, pat katķismu vajadzēja mācīt krievu valodā un tikai lūgšanas bija atļautas skaitīt leitiski. Poļu guberņās krievu valodu ievada skolās un administrācijā 1868. g. un tiesās 1875. gadā.

Latvijā pārkrievošanu iesāka astoņdesmito gadu vidū ar visa pārvaldes aparāta un augstāko ierēdņu maiņu. 1885. gadā par Vidzemes gubernātoru iecēla kraso krievinātāju Zinovjevu, bet par Kurzemes gubernātoru vācieša Lilienfelda vietā — Počenko. Tai pašā gadā Rīgas policijas valdē ievada krievu valodu, Rīgas pilsētas domē un valdē vācu valodas vietā bija jālieto krievu valoda. 1886. g. krievu valodu ievada uz Baltijas dzelzceļiem. 1888. g. visā Baltijā iecēla krievu policiju un gadu vēlāk — krievu apgabala tiesas.

M. N. Kapustins.

sors. bija ļabi pazīstams ar Kr. Valdemāru un labprāt no viņa pieņēma vienu otru padomu Baltijas skolu lietās. Ka-

Bet sevišķi aktīva pārkrievošanas politika ķēra Baltijas skolas. Sākot ar laukskolām, vidējām mācības iestādēm, Tērbatas universitāti un Rīgas politehniku, visu šē pārveidoja un apgriezta apkārt pašos pamatos. Šo kursu ievadīja M. N. Kapustins, kuŗu 1883. g. iecēla par Tērbatas mācības apgabala kūrātoru barona Stakelberga vietā.*) Kapustins pret latviešiem tomēr bija vēl samērā labvēlīgs. Viņš, būdams Māskavas universitātes profes-

*) Visas latviešu izglītības un skolu lietas bija padotas Tērbatas mācības apgabalam. Tautas apgaismošanas ministriju agr. Krievijā nodibināja tīki 1802. g. cars Aleksandrs I. un 1803. g. Krieviju pēc universitātu pilsētām sadalīja pa mācības apgabaliem. Tērbatas univers. māc. apgabalam pieskaitīja Kurzemi, Vidzemi, Igauniju un Somiju. 1893. g. Tērbatas māc. apgabalu pārdevēja par Rīgas māc. apg.

pustins arī Brīvzemnieku iecēla par skolu inspektoru Latvijā un viņš varēja, cik to apstākļi atļāva, latvisko skolu saudzēt un sargāt. Kapustins savos nolūkos gribēja iet to ceļu, par kādu sešdesmitos un septiņdesmitos gados runāja slavofiļi un rusicisma akciju vērētāji pret latviešiem, bet pret vāciešiem. Kapustina nolūks bija, lai Baltijas skolās krievu valoda visur pilnīgi ieņemtu vācu valodas vietu, t. i. iesniegtos visās skolās, izņemot tautskolas, kurās arī vācieši nebija mēģinājuši ievest vācu valodu. Bet likumi un rīkojumi, kas nāca no Pēterpils, spieda Kapustinu no saviem nodomiem atkāpties un rusifikāciju vērēt arī pret latviešiem.

*

Rusifikācijas sagatavošanā daži publicisti vaino tautiskās kustības politiskos ideologus, Kr. Valdemāru, Fr. Brīvzemnieku u. c. Baltijas «tuvināšana Krievijai» esot bijusi lielākā kļūda. «Cīņa pret muižniekiem jaunlatviešiem izlikās grūtāka un ilgstošāka, un tie cerēja ātrākus reformu panākumus iegūt no krieviem, kaut arī tie būtu mazāki par mantojumu, ko pēc sekmīgas cīņas varēja saņemt no Baltijas muižniekiem.»*) Patiesībā kļūda ir nevis šādā tautiskās intelligences rīcībā, bet kļūdains ir šāds slēdziens par tautiskā laikmeta politisko ideoloģiju. Pārkrīvošanas sagatavošanā vainojami vācu muižnieki un garīdznieki, kas pretojās latviešu tautiskiem centieniem un tos apkaņoja, kā varēdami, pat vēl septiņdesmitajos gados, kad krievu ķetna jau draudēja stiepties pār visu Baltiju. Tikai reizi vācieši ir drusku aprāvusi no saviem politiskajiem nolūkiem pret latviešu tautu, kad redzējuši ar to ierosinām krievu akciju. Kā jau pieminējām, latviešu brīvlaišanas laikā daži vācu mācītāji pacēla jautājumu, vai latviešu tautu nevajaga pārvācot. Šo jautājumu atklāti diskutēja.***) Par latviešu pārvācošanu bija Zalgales māc. Konradi, Zlēku māc. J. G. Būtneris, bet pret to Vatsons u. c. Interesantu rakstu-

*) Ernests Blanks — Latvju tautiskā kustība, 1927. g. 63. lpp. Arī A. Goba — Divas leģendas, Daugava 1930. Aronu Matīss gan šādu tautisko darbinieku rīcību atzīst par pareizu (Latv. literāriskās biedrības 100 gadi).

**) Sk. 96. lpp.

rojumu par šo epizodi sniedz Bütnera vēstule Latviešu Draugu biedrības Vidzemes direktoram A. Döbneram 1845. g.: «Kad Latviešu Avīzes vēl nebija izdotas, Vatsons sapurināja (ap 1819. gadu. Ž. U.) Zalgales mācītāju Konradi uz diputu: vai latvieši pārvācojami, vai nē? Kad es Vatsona rakstu lasīju, mani pārņēma sāpīga sajūta. Nav neviena intimāka drauga, kādi mēs bijām savā stārpā, un taču es nevarēju viņa domām piekrist, nedz arī par tām ciest klusu. Tādēļ es gribēju uzstāties viņam par pretinieku un nobraucu ap Jāņiem ar gatavu manuskriptu kabatā Jelgavā. Bet tur es saņēmu ziņu: ģenerālgubernātors Paulūči, dabūjis dzirdēt par šo ķildu, izsacījies — ja latviešiem jāmacoties kāda cita valoda, tad tai jābūt krievu valodai. Nu es sacīju uz Vatsonu: stāvēsim tagad abi klusi, un noliku savus papirus — ad akta.»*) Bet kad septiņdesmitajos gados kā latviešu tautiskās kustības politiskās ideoloģijas sekas Baltijā sāk spiesties iekšā krievu gars kā pretstats vācu varai un sešdesmitos gados iesāktai latviešu pārvācošanai, tad vāci savu politiku iepretim latviešiem negroza, pat arī tad vēl nē, kad latvieši tiem tuvojas ar izlidzinošiem kompromisiem. Viņi cīņu pastiprina nevien pret latviešiem, bet sāk arī ar krieviem.

Kādas bija šīs tuvojošās rusifikācijas pazīmes? Jau 1867. gada 1. jūnijā ministru kabinets nolēma, ka dažās kroņa iestādēs Baltijas guberņās nekavējoši darbvedībai jāpāriet uz krievu valodu. Tā paša gada 26. okt. Baltijas ģenerālgubernātors uzdod gubernātoriem šo lēmumu dzīvīvē realizēt, pagaidam gan atļaudams, pēc gubernātoru ieskatiem, to nerealizēt visā pilnībā. Bet 1870. gada rudenī Rīgā valdība atvēra skolotāju semināru**) ar krievu mācības valodu, lai gan vācu muižnieki jau uzturēja savus skolotāju seminārus Irlavā un Valkā t. s. ķesterskolu (Cimzes sēm.). Valdība savu semināru bagātīgi apgādāja līdzekļiem, un tas varēja sekmīgi darboties. Bez tam valdība noorganizēja pareizticīgo skolu padomi ar ģenerālgubernātoru un archi-

*) Āronu Matīsa — Latviešu literāriskā biedrība savā simts gadu darbā, 63. lpp.

**) A. Viča skolu vēstures III. gr. 468. lpp. laikam drukas kļūdas dēļ teikts, ka Rīgas seminārs atvērts 1860 g.

bīskapu priekšgalā un tai izsniedza vienreizēju pabalstu 42.000 rbļ. apmērā un katru gadu vēl paredzēja valsts budžetā 30.000 rbļ. Lai labāki varētu krievu garu iespiest Baltijas skolās, mācības apgabala kūratora sēdekli pārcēla no Tērbatas uz Rīgu. Tās bija ļoti zīmīgas parādības, kuŗas nevarēja nesaprast ne vācu muižnieki un garīdznieki, nedz arī latvieši. Bet kā katra puse uz šīm parādībām reaģēja?

Vidzemes vāciskā skolu virsvalde muižnieku konventam nosūtīja brīdinošu ziņojumu,^{*)} ka šāda valdības rīcība nenotiek tautas izglītības, bet politisku nolūku labā. Valdība, kā ziņojumā teikts, skolās atradusi to vārīgo vietu, kur mūsu provinču ipatnīgai dzīvei dot nāvīgāko dūrienu. Bet šādai rīcībai skolu virsvalde atrodot par nepieciešamu stāties pretim ar visiem līdzekļiem. Skolu virsvalde ieteic muižniecībai nest skolu lietās upurus. Tā tiek nolemts un Valkā 1871. g. atver vēl otru sēmināru (Tērauda) pagastskolotāju sagatavošanai, lai radītu pretsparu krievu sēmināram, un krievu gara ieplūšanai Baltijas tautskolās. Bet par saņemšanu un izlīgšanu ar latviešu tautībniekiem, kas līdz šim veicināja šī krievu gara nākšanu uz Baltiju, vācieši vēl nedomā.

Bet latvieši gan par to domā un pirmie spēŗ soļus, lai tuvinātos un saprastos ar vāciešiem un nodibinātu kopēju cīņas fronti pret krievu garu. Kad 1872. g. sākumā par Vidzemes skolu padomnieku (šūlratu, kas ir faktiskais skolu dzīves noteicējs līdzās muižniecības skolu virsvaldei) nāk Smiltenes mācītājs H. Guleke, — Kronvaldu Atis, kas taču bija dedzīgākais jaunlatvietis un redzamākais latviešu skolotājs, no Vīldbades, kur viņš ārstējās, raksta Gulekem apsveikuma vēstuli, uz kuŗu G. latviski atbild, ka «varbūt Jums nepatīk kāda no manām izdarišanām, bet tādēļ lūgtu mani nepamest. Varbūt, ka kādu reizi mūsu padomi un ceļi izšķiras uz kādu brīdi, bet mūsu mērķis arvienu paliks tas pats, — latviešu un igauņu tautas izkopšana...» Bez tam tā paša gada vasarā Guleke jaunlatviešu gara paudējam Baltijas Vēstnesim iesūtīja rakstu par skolas lietu izstādi, analogiski zemkopības izstādēm, un uzsvēra arī dažas neērtības, ko atradis, skolas re-

*) A. Vičs — Latv. skolu vēsture III, 469.

vidējot. Raksts ar G. parakstu ievietots B. V. 29. num. Varēja likties, ka vācieši nu pieņems latviešu pasniegto roku uz saprašanos, bet tā nebija. Iespējams arī, ka Guleke sākumā gribēja pieņemt šādu politiku, vismaz ārēji, bet muižnieki tam nepiekrīta. — Pēc savas stāšanās amatā Guleke Valkas latviešu Tērauda semināram gribēja ielikt direktoru ar augstāku izglītību.*) Ar sludinājumiem meklēja jaunu direktoru. Uz šo vietu gribēja pieteikties arī Kronvaldu Atis, un viņš par to vispirms raksta privātu vēstuli Gulekem: «Iemesls, kuŗa dēļ es pie Valkas semināra bez Jūsu padoma nepieteicos, ir šāds. Es turos, kā Jūs, augsti cienījams kungs, laikam diezgan zināsi, nešaubīgi pie tautības karoga. Šo stāvokli esmu savās runās, savos rakstos un darbos skaidri izsacījis un izrādījis. Tādēļ gluži viegli saprotams, ka gan no draugu, gan pretinieku puses dažādi spriedumi par mani izsacīti. Un tādēļ, ka par mūsu tautības centieniem bija dažādas aplamas domas ļaudīs izpaukušās, dabūju es arī par sevi pašu gluži nepareizīgus spriedumus dzirdēt. Tā tad varētu gan būt, ka tie kungi, kam pagasta skolotāju semināra direktors jāieceļ, man mana tautības stāvokļa dēļ nebūt negribētu uzticēt tik ļoti svarīgu amatu. Bet dažas pēdējo laiku zīmes uz visām pusēm apaceļot, man īmotrākārt jāsaka, ka arī tas varētu notikt, ka tautības stāvoklis vairs netiktu par nekādu pareizīgu šķērslī uzskatīts, ja es tik citādā ziņā priekš pagasta skolotāju semināra vadīšanas par derīgu izrādītos.» (Pastrīpojumi manī. Ž. U.) Tāpēc 1872. g. 14. okt. Kronvalds lūdza no Gulekes privātu aizrādījumu, vai viņa kandidātūrai būtu izredzes un vai tam iesniegt oficiālu pieteikšanās rakstu. Guleke atbild tikai pēc diviem mēnešiem: «es par labāku turu, ka Jūs šoreiz neuzdodaties.» Bet no tā, ko Guleke par šo lietu ierakstījis savā skolu vēsturē, redzams, ka vācieši iedomājuši nav panākt jebkādu saprašanos ar latviešu tautībniekiem. G. raksta, ka arī «Kronvalds viņam latviešu valodā apjautājies, vai viņam būtu izredzes uz panākumiem, ja viņš pieteiktos. Savā vēstulē viņš sniedza arī

*) Gulekes skolu vēsture (manuskriptā) 176. lpp.

savu dzīves aprakstu, piezīmēdams, ka studējis Berlinē. Bet, ja studēts cilvēks vācietim raksta latviski, tad tas norāda vainu uz muļķību, vai fanātismu. Abos gadījumos viņš mums bija nederīgs.*) Un gadu vēlāk Vidzemes skolu virsvaldes sēdē 1873. g. 14. dec. Guleke nevien uzstājās pret A. Kronvaldu kā Vecpiebalgas draudzes skolas augstākās klases vadītāju,**) bet arī referēja, kā rīkoties pret jaunlatviešu kustību un rusifikāciju. «Skolu lietās agrāk mēs bijām brīvi, kā mēr tagad mums radušies konkurenti,» — teicis savā referātā šūlrāts Guleke, «kas, tāpat kā mēs, skolu atzīst par savu operāciju bazi un tāpēc traucē mūs darbā. Pie tam konkurenti ir divi, bet abiem viens un tas pats nolūks: apkarot vācietību. Tomēr arī viņi atšķiras viens no otra. Jaunlatvieši savā darbībā vadās no nacionāliem dzenuliem, krievu valdība domā valsts intereses veicināt. Valdības simpatijas tomēr esot jaunlatviešu pusē. Bet vēl mums ir stūre rokā un mēs varam strādāt. Rīgas krievu sēminārs katru gadu izlaiž 30 skolotājus, kas gan visvairāk apkalpo pareizticīgo skolas, kuņām valdība atvēl ievērojamas naudas summas. Vispār iesākusēs pārkrievošanas politika Baltijā, bet nav ticams, ka valdība ar viņu kaut ko panāks. Tomēr šī valdības un krievu politika sēj naidu starp vāciešiem un latviešiem.» Visu kopā saņemot, Guleke liek priekšā: 1) enerģiski un bez bailēm strādāt, cieši noorganizēties. Katru gadu izlaistie 30 krievu sēmināristi un valdības celtās tautskolas nevarēs konkurēt ar mūsu sēmināristiem, 2) Kur nodibina krievu skolas, tur mums īpaši enerģiski jāstrādā un jāpalīdz konkurencē, 3) Jālūdz zemes reprezentētāji (muižnieku landtags. Ž. U.), lai viņi, kur vajadzīgs, enerģiski uzstājas pret tagadējām nevēlamām parādībām.***) Tā tad vācu garīdznieki un muižnieki Baltijā vēl domājas esam tik stipri, ka var turpināt cīņu pret jaunlatviešiem un sākt to arī pret krievu valsts politiku. Un tiešām vācieši vēl bija stipri. 1874. g. jūlijā Vidzemes muižniecība, dibinoties uz autonomiju skolu lietās, kas dota ar likumu, izslu-

*) Gulekes skolu vēstures 177. lpp.

**) Sk. A. Viča Skolu vēsture III, 522.—525. lpp.

***) Saīsināti atstāstīts pēc A. Viča skolu vēstures III. 525.—527. lpp.

dina laukskolu instrukciju, kuŗā pat nav paredzētas tiesības sūtīt valdības pārstāvi skolu virskomisijā. Muižniecība šo instrukciju izsludināja pat pēc tam, kad viņa bija iesniegta publicēšanai Baltijas ģenerālgubernātoram un tas to nedarīja. Kurzemes un Igaunijas muižniecībai izdevās panākt, ka vēl 1875. g. 2. apr. ķeizars apstiprināja šiem apgabaliem skolu likumu, pēc kuŗa tautskolas bija pilnīgi muižnieku pārziņā. Ar šo likumu tautskolas bija atņemtas izglītības ministrijai un nodotas iekšlietu ministrijas pārziņai. Izglītības min. ierēdņiem pat nebija tiesības skolas kontrolēt.

Šādu varu rokās turot, muižnieki nemeklēja saprašanos ar latviešu tautibniekiem, bet pastiprināja vēl to vajāšanu sevišķi skolotāju. 1879. g. atlaida no vietas Alūksnes draudzes Kalnamuižas skolotāju P. Pētersonu par to, ka viņš ar savu parakstu iesūtījis tautiskajai Balsij kādu saturā pavisam nenozīmīgu korespondenci.*) Par tādu pat «pārķāpumu» 1881. g. no amata atlaida Iksķiles skolotāju M. Kortānu. Par rakstīšanu Baltijas Zemkopī 1882. g. atlaida no vietas Skujienas skolotāju R. Krēbsu. Par simpatijām vai piederību jaunlatvietībai atlaida no vietas Vietalvas draudzes skolotāju, pazīstamo publicistu Juri Kalniņu, Zeltiņu skolotāju Matculi u. c. . . Bet kroni šai vāciešu agresivitātei pret latviešu tautisko jautājumu un viņa darbiniekiem uzlika tas, ka no vācu mācītāju (Dr. A. Bilenšteina) vadītās Latviešu literāriskās b-bas izslēdza tautiskās kustības galvenos vadoņus: Rīgas Latviešu biedrības priekšnieku Kr. Kalniņu, Baltijas Vēstneša redaktoru B. Dīriķi un Balss redaktoru A. Vēberu. Un tas notika vēl 1881. gada vasarā, kad senātora Manaseina priekšrevidents Mjasojedovs jau bija bijis Baltijā un krievu valdība gatavojās šē izsludināt senātoru revīziju! Ar šē minētiem faktiem, liekas, pietiks, lai nevien apgalvotu, bet arī redzētu, ka Baltijas vācu politikas noteicēji bija tie, kuŗi, ar stūrgalvīgu ietiepību turoties pie savām agrākās feodālās varas lielajām privilēģijām, ne par sprīdi negribēja piekāpties pret augošo latviešu tautisko kustību un visas tautas attīstības prasībām. Viņi tādējādi ir galvenie vainīgie, ka pār Baltiju sāka velties svina

*) Balss 1878. g. 18. num. — Iz Alūksnes.

smagais pārkrievošanas vilnis. Roku, ko septiņdesmitos gados uz saprašanas viņiem pretim sniedza latviešu tautībasnieki, viņi nepieņēma. Bet tāda jau pa laikam bijusi vācu politika, ka viņi gatavi darīt visu, lai tikai nevajadzētu atkāpties no savām iedomātām vēsturiskām «privileģijām» un «tiesībām».

Saprašanas, kauču arī visainiecīgu, latviešu tautiskās kustības vadoņiem ar vāciem izdevās panākt tikai tad, kad krievu valsts vara, latviešus sākuma pārkrievojot, līdz pašām saknēm centās iznīdēt vācu varas avotus Baltijā (pavisam tas nebija izdevies pat vēl pasaules kara pirmajos gados).*) Latvieši tad izmantoja vāciešus kā savus sabiedrotos cīņā pret rusifikāciju, un skolu lietās šeit diezgan veiklu politiku, kā turpmāk redzēsim, veda Fr. Brīvzemnieks. Ārēji šo latviešu un vācu saprašanas izteica tas, ka Latviešu literāriskā biedrība 1889. gadā uzņēma par savu goda biedru Kr. Baronu, vienu no jaunlatviešu vadoņiem jau kopš sešdesmitiem gadiem, bet Rīgas Latviešu biedrība 1895. g. uzņēma par savu goda biedru Dr. A. Bilenšteinu, kuŗa vadītā Latviešu literāriskā biedrība 12 gadus atpakaļ izslēdza Kr. Kalniņu, B. Dīriķi un A. Vēberu.

* * *

Latviešu skolu pārkrievošanu sāka ar ķeizara pavēli 1885. g. 28. novembrī, ka visas Baltijas tautskolas un skolotāju semināri izņemti no iekšlietu ministrijas un nodoti tautas apgaismošanas ministrijas pārziņā. Noteikšana par šīm skolām tā tad nu bija nodota diplomātiskajam kūratoram Kapustinam, bez kādiem tuvākiem priekšrakstiem, bet, kā liekas, — spriežot pēc viņa autoritātīvās valodas pretim muižniecības reprezentantiem, — ar ļoti plašām varas robežām. K. rīcībā bija tikai divi tautskolu inspektori, agrākie pareizticīgo skolu pārlūki. Viņa nolūks varēja būt tas — rīkoties caur vietējām skolu valdēm, vismaz pirmajā laikā. Bet pirmās sarunas ar muižniecības priekštāvjiem rādīja, ka pastāvošās skolu valdes viņa nolūkiem nebūs dabūjamas: viņš uzlūkoja mūsu pagasta skolu par komūnāliestādi, līdzīgi Iekšskrievijas zemstu sko-

*) Sk. manu rakstu — Vācu muižnieku loma latviešu strēlnieku dzīvē — Latvīš 1931. g. 6. janv.

lām un gribēja izplatīt uz viņu vispārējo Krievijas likumu par tautskolām no 25. maija 1874. g., turpretim muižniecības priekšstāvji skolu uzlūkoja par baznīcas iestādi, gribēja uzturēt tās stingri konfesionālo raksturu un pārvaldīšanas kārtību.*) Kamēr vēl Baltijas vietējie skolu likumi bija spēkā, kūrātoram tomēr nebija lielas rīcības brīvības pār tautskolām.

Lai pārkrievošanu varētu sekmīgāki panākt, valsts padome 1887. g. 26. janvārī nolēma Baltijas mācības apgabālā dibināt vienu tautskolu direktora un divas jaunas inspektoru vietas. Un vienā šai inspektora vietā iecēla Fr. Brīzemneku. Pa tam 1887. g. 17. maijā izdeva jaunu pagaidu likumu visām Baltijas tautskolām, kas stājās Vidzemes 1874. g. un Kurzemes un Igaunijas 1875. g. tautskolu noteikumu vietā. Šajā likumā mācības apgabala tautskolu inspektoru skaits bija noteikts 6. Jaunais pagaidu likums svarīgs tai ziņā, ka viņš rusifikācijai pakļāva arī tautskolas, bet kūrators Kapustins ar savu līdzšinējo rīcību tautskolas negribēja rusificēt. Tādi bija skolu apstākļi Baltijā, kad Brīzemnieks nāca uz Kurzemi par tautskolu inspektoru.

Kas ierosinājis Brīzemnieka pārnākšanu uz Latviju par skolu inspektoru, skaidri nav nosakāms. Vismaz tas ir zināms, ka viņš pats pēc šīs vietas nav tikojis un sākumā arī ne labprāt gribējis Maskavu atstāt, kur viņam bija labi nodrošināta vieta un ievērojams sabiedriskais stāvoklis. Kad Brīzemnieks 1873. gadā kā eksterns Maskavā nolika ģimnazijas abiturijas eksāmenu, viņš tai pašā gadā ieguva arī vācu valodas virsskolotāja tiesības un Rjazaņas proģimnazijā dabūja pirmo skolotāja vietu. Še viņam tomēr nevajadzēja palikt ilgi, jo ar saviem etnografiskiem darbiem viņš bija kļuvis pazīstams krievu zinātnieku un skolas darbinieku aprindās un tie viņam palīdzēja dabūt skolotāja vietu Maskavā, uz kurieni Brīzemnieks atgriezās 1875. gadā. (Rjazaņā tā tad viņš sabija gandrīz divus gadus.) 1875. gada rudenī Brīzemnieks dabūja skolotāja vietu Maskavas otrā proģimnazijā, bet kādu mēnesi vēlāk vācu valodas stundas arī Maskavas pirmajā ģimnazijā. Drīz vien viņš še iekārtojās kā šī priekšmeta pastāvīgs skolotājs.**)

*) Latv. konv. vārdnīca (vecā) — Skola un izglītība (J. Kriškans.)

**) Brīzemn. autobiogrāfiskā skice 87. lpp.

tad viņš bija nodrošināts pietiekoši labi, bija iecelts arī valstspadomnieka cīnā, tāpat literāriskai un tautiskās kustības politiskai darbībai Maskava bija ļoti piemērota. Pārcelties uz provinci, kāda tolaik, ar Maskavu salīdzinot, bija Kurzeme, kauču arī uz dzimteni, bet neērtākos apstākļos, intrigu pilnā skolas politikas atmosfērā, doties cīņā, kuŗu sāka krievu birokratija ar vācu muižniecību, tai pašā laikā atklāti aizstāvēt šo cīnītāju vienas pozīcijas un riskēt saņemt pārmetumus no savu tautiešu vienas daļas par tautisko interešu nepietiekošu aizstāvēšanu un, dažreiz, no atklātības viedokļa raugoties (skolas politikas aizkulisī cīņās tikai retais zināja), pat nodošanu, — tas nemaz nebija viļinoši. Vairāki bijušie Maskavas latviešu vakarnieki, kuriem par šo lietu apjautājos*), gan nezināja nekā noteitka sacīt, kā tikai, ka «laikam» Valdemārs būšot ietekmējis Brīvēzemnieka nākšanu uz Latviju. Arī A. Vičs rakstā Neleģenda, bet patiesība par Kr. Valdemāru**), gan ne visai noteikti, tomēr turas pie šīs pašas versijas: «Kūrators Kapustins tautskolu inspektoros, cik zināms, pēc Valdemāra aizrādījumiem, meklēja no latviešu darbiniekiem: Fr. Brīvēzemnieku, Grāvīti, Dadzīti, Fricsonu. Fr. Brīvēzemnieks nav gribējis atstāt Maskavu un nākt uz Latviju cīnīties ar stipro vācu muižniecību. Ka beidzot būs jācīnās arī ar krievu uzmācībām, to viņš Maskavā neparedzēja. Valdemārs, cik varam vērot, to paredzēja, tāpēc prasīja no Brīvēzemnieka ziedoties latviešu labā un iet uz Latviju.» Patiesībā gan jādōmā, ka ideja par Brīvēzemnieka sūtīšanu skolu inspektora amatā uz Latviju būs dzimusi vai nu pašā Kapustina, vai viņam tuvo slavofiļu galvās, kur Brīvēzemnieks ar saviem rakstiem krievu avīzēs, ar stipri krievisko priekšvārdu savam tautas dziesmu izdevumam, bija sevi «parādījis» kā īstais krievu cilvēks. Un kūrators Kaputins, kas rusifikācijas politiku sākumā nostādīja kā latviešu skolu draugu un palīgu cīņā pret vācu muižniecību un garīdzniecību, tad nu Brīvēzemniekā redzēja īsto vīru, pie tam arī vēl populāru latviešu tautā, kas palīdzēs realizēt viņa nolūkus.

*) Nekādas dokūmentārisķas liecības par šo jautājumu nav uzglabājušās.

**) I. M. M. 1930. Nr. 12. 576. lpp.

Tā jāspriež pēc raksta krievu avīzes Rusj 1898. g. 138. num., kur teikts: «Kapustins, atzīdams, ka sekmīga darbība skolu reformas ievēšanā panākama tikai tad, kad šai darbā piedalīsies strādnieki, kam labi pazīstami vietējie apstākļi un tautas dzīve, uzaicināja Treulandu uzņemties tautskolu inspektora amatu Kurzemes gubernā.» Bet Brīvēznieks atkal savukārt domāja, ka viņš šai vietā latviešu skolai un visai tautai varēs būt par labu aizstāvi. Notikumam vēlākā gaita to apstiprināja. Un tāpēc, pazīstot tautiskās kustības darbinieku lielo ideālismu un upurēšanos tautas labā vispār, bet Brīvēznieka vēl sevišķi, mēs varam saprast, ka, ar Valdemāru pārrunāts, šāds solis arī viņa vārgai veselībai nevarēja likties par grūtu.*) Ka Brīvēznieks uz Latviju nācis, vadīdamies no augstākiem tautas labuma ideāliem, to

*) Cik tomēr grūti deviņdesmitos gados Latvijā latvietim, vai tikai luterāņiem, bija tikt par skolu inspektoru un ar kādu uzmanību krievu iestādes uz to lūkojās, to redzam no šādas M. Klusiņa un Fr. Brīvēznieka vēstule apmaiņas: «... Pagājušā ziemā Jūs apciemoja mans kolēģa, Mackeviča kungs, kurš pie Jums apvaicājās par lauku tautas skolu inspekt. vietām un lūdza Jūsu piepalīdzību. Jūs viņam sarunā izteikuši domas, ka luterāņiem ļoti grūti tikt tanīs vietās, un ja kāds tiekot, tad tikai caur varen spēcīgas rokas palīdzīgu protekciju. Minētais kungs vēl nemaz nav metis savas domas pie malas ietikt Baltijas provincēs par tautas skolu inspektoru. Mackevičs jau spēris kādus soļus. Pleskavas gub. laukskolu direktors viņu itin silti ieteicis Baltijas laukskolu direktoram. Mack. lūdz Jūs caur mani, lai arī Jūs pie sava direktora ieteiktu izdevīgā un istajā laikā kādu siltu vārdiņu. Tad viņam arīdzan gribētos zināt, vai Vidzemes gubernātoram Zinovjevam pie tautskolu direktora būtu kāda iespēja. Mackevičs domā arī izlietot gub. Zinovjeva protekciju, pie kura tam esot spēja pietikt caur kādiem paziņām». Brīvēznieks uz šo vēstuli atbild 1895. g. 11. nov.: «... Luterticīgam būs šini laikā grūti tikt par tautskolu pārlūku Baltijā. Bet Jūs paši varbūt Mackevičam vairāk varat līdzēt, nekā es. Jūs labā atmiņā tura Popovs, bijušais Rīgas reāl-skolas direktors, tagadējais Rīgas mācības apg. inspektors. Popovam lie-la iespēja pie kūratora Lavrovska un pēdējam Pēterburgā pie varenā Aničkova. Es turpretim — man tas taisni jāsaka — gan nekā nespēju darīt Mackeviča lietā. Mani tura par krasu latvieti, gandrīz par anachronismu savā vietā. Katrs vārds, ko es Mackeviča kungam par labu sacītu, tas būtu viņa nodomam par ļaunu. Tādēļ lieta s labā, lai Mackeviča kungs sargās mani kaut kā minēt savā gādībā dēvētās vietās ziņā. Gubernātors Zinovjevs arī viņam gan nevarēs nenieka līdzēt, jo viņš visu-pirms viņa satiksmē ar mūsu kūratoru nav draudzīgs un tad viņu šē tura par vācu draugu. Ja Mackevičs grib ko gādāt, tad mazāk caur zemākām, bet visvairāk caur augstākām personām.»

liecina arī šāda viņa vēstule Kr. Barona kundzei Dārtai, kur viņš starp citu saka: «Man gan visu tuvākiem draugiem jāliecina, ka neesmu vis mierā nedz ar sevi, nedz ar savu darbu un panākumiem jaunajā vietā. Neatrunu sevi visas tās īpašības, kas būtu vajadzīgas manā vietā, lai sasniegtu tos mērķus, kuŗu labad atstāju Maskavu, atstāju mierīgu un spējamu darbu. Visvairāk man rūp, ka zaudējis labu tiesu no tās veselības, kas man vēl bija priekš kāda gada, un ka nepārvarama nevaļa neļauj piekopt un spirdzināt savu garu caur lasīšanu u. c. Dieva laime vēl, ka sieviņa pieticīga ar to vientuļīgo. cieti oikonomisko dzīvi, kas tai vienai mājā jāredz mēnešiem, gadiem.»*)

Pirms došanās no Maskavas uz Kurzemi. Brvzemnieks kopā ar Maskavas latviešu vakarniekiem 15. maijā vēl izbrauc uz Zvirbuļu kalniem, kur brīvā dabā notiek vakarnieku sanāksme, pēdējā ar Brīvzemnieka piedalīšanos. Še Brīvzemnieks mazajam pulciņam notur sparīgu runu par tautiskiem ideāliem un mūžīgu kalpošanu viņiem. Maskavnieki dod Brīvzemniekam solījumu arī priekšdienās šai Krievijas serdē strādāt dzīvi un rosīgi par latviešu lietu.

1887. gada jūnijā Brīvzemnieks dodas uz jauno darba lauku Kurzemē. Savus amata pienākumus, pēc Balss informācijas, viņš uzņēmis 17. jūnijā. Inspektūras pirmais sēdeklis viņam jāierīko Kuldīgā. Vēsti, ka jaunais skolu inspektors būs Treulands-Brīvzemnieks, plaši pazīstamais tautas darbinieks un rakstnieks, Kuldīgas un apkārtnes latviešu skolotāji uzņem ar lielu sajūsmu. Brīvzemnieku svīnīgi sagaida. Dzejnieks Frīdenberģis-Mieriņš, kas dzīvoja Kuldīgā un kuŗa literārisko darbību vēlākos gados Brīvzemnieks visādi veicināja, arī par viņa dzeju grāmatu izdošanu rūpēdamies, sarakstīja speciālu apsveikuma dzeju:

FR. BRĪVZEMNIEKAM

uz viņa atbraukšanu Kuldīgā.

Sveiks, dārgo tautiet, latvju zemē,

Priekš kuŗas sirds Tev karsti pukst!

Sveiks Kuldīgā, kur krietnu viru

*) Vēstule rakstīta 1890. g. 28. janv. Iegūta ar J. Kreicberga starpniecību no Baronu dzimtas archīva.

Un drošu strādnieku mums trūkst,

Kur sveši elementi nikni jaucās

Un vajā tos, kas «latvji» saucās!

Kad Tevi latvju māmuliņa

Uz rokām pirmreiz auklēja,

Tad, šķiet man, kāda debes vara

Ap Tavu galvu lidoja.

Un svētīja to lieliem svētiem darbiem,

Ko tagad strādā Tu priekš tautas brāļiem...

Lauj lūgt man, lai ar' šeitān rokas

Tu tautas labā cilātu,

Un mūsu biedrību*), tik vājo,

Tās mērķiem tuvāk pievestu:

Ap sevi latvju dēlus pulcinātu

Un visu labu viņos audzinātu.

Arī citi latviskās skolas draugi priecājās, ka Brīvzemnieks bija uzņēmies latviešu tautskolu inspektora amatu. Tā Valtaiķu skolotājs V. Bergmanis 1887. g. 28. aug. Brīvzemniekam raksta, ka «skolotāji visi pārliecināti, ka zem Jūsu uzraudzības skolu būšana uzplauks.» Arī Brīvzemniekam tuvais maskavietis J. Kriškāns, kas vēlāk kļuva pazīstams kā ievērojamākais latviešu skolu vēsturnieks un karstākais cīnītājs pret skolas rusifikāciju**), 1887. g. 21. jūlijā Br. raksta: «Cik no avīzēm redzams, tad tautas skolas ir pilnīgi inspektoru rokās. Tādēļ, cien. Brīvzemnieka kgs Jūs man ticēsat, cik es sirsnīgi priecājos, ka Jūs būsat tas izredzētais, kuŗa rokās tagad mūsu tautas garīgā attīstība. Jūsu uzdevums ir grūts un nemiera pilns, bet tādēļ arī viņš pa lielai daļai pašķīr tautas likteni.» Bet tai pašā laikā latviešiem mācās virsū jau bažas un tās izsaka arī Kriškāns šai vēstulē: «Bet otrkārt, ja sagaidām daudz laba, tad jābūt gataviem saņemt arī daudz slihta. Man uz bāžas jautājums: cik gan patiesi brīvi būs inspektori savā darbībā? Vai nevar gadīties, ka mūsu tautas labākie dēli ir par apsegu kādam paslēptam darītājam (nolūkam).» (Pastrīpojumi mani. Ž. U.) Šīs bažas izrādījās pareizas par

*) Kuldīgas latviešu biedrība, kas Brīvzemnieku vēlāk ievēlēja par goda biedru.

**) Viņa bezparaksta apcerējumi latv. laikrakstos un plašais raksts par skolām konv. vārdnīcā. Sk. A. Viča — J. Kriškāns, 1926.

saka draudzēm, jo šis vārds to pašu nozīmē, bet patiesībā Kurzemē dažās vietās vienā ķirspēlē bija vairākas draudzēs) iecēla tautskolu inspektorus, skaitā 33, vairumā baronus vai grāfus. Tagad šie inspektori vairs nedarbojās, un viņu vietā stājās Brīvzemnieks. Viņam gan nebija jāpārliūko visa Kurzeme, bet tikai viņas 18 ķirspēles, tas ir vairāk nekā puse.

Par to, cik Brīvzemnieks jau no paša sākuma apkrauts darbiem, viņš Kr. Baronam 1887. g. 14. sept. raksta: Jūlija un augusta sākumā bija vēl cik necik vairāk pavaļas brītiņu... Augusta vidū un galā, kā arī septembrī nevaļa lielu lielā. Kancelejas darbu kaudzēm! Steidzamu braukšanu arī netrūkst.

VIII

Nacionālās skolas pamatu stiprināšana.

1887. g. 17. maija Baltijas tautskolu pagaidu likums noteica, ka tikai pirmajos divos skolas gados bērniem mācības var pasniegt latviešu un igauņu, vai, pēc ērtības, arī krievu valodā. Kas tā par «ērtību», likumā nebija teikts. To varēja dažādi iztulkot. Un tā arī vēlāk notika tajās vietās, kur par skolotājiem sāka ielikt krievus, kas latviešu valodu pat neprata.

Pret pagaidu likumu atklāti pirmā nostājās Vidzemes muižniecība un jau 1887. gada jūlijā iesniedza tautas apgaismošanas ministram protestu, ka luterticīgās tautskolas pārvērš par valsts iestādi, ar to zemniekus novedot no viņu tautiskās attīstības ceļa un sākot pārkrievot. Muižnieki tā tad uzstājās kā latviešu tautisko centienu atbalstītāji, — tikai tad, kad bija jau par vēlu. Bet tas jau arī nebija muižnieku īstais nolūks. Uz latviešu tautisko attīstību viņi atsaucās tikai tamdēļ, lai varētu sekmīgāki uzstāties pret 1887. gada pagaidu likumu un atgūt savu varu tautskolās. Par latviešu valodas izspiešanu no tautskolas izglītības ministrijā sūdzējās arī pagastu un draudžu pārstāvji. Kā muižnieku protesti, tā zemnieku sūdzības tomēr palika bez panākumiem.

Brīvzemniekam, kā valsts ierēdnim un jaunā pagaidu likuma tiešajam izpildītājam sava apgabala skolās, būtu bijis jāsāk viņas rusificēt, bet viņš — kur un kā vien varēja, veidoja un nostiprināja latvisko skolu un rūpējās, lai nacionālais elements laistu jo dziļākas saknes tautā. Raksturīgus gadījumus par to pastāsta skolotājs Indriķis Cīrulis*): «Tas bija 1887. gada rudenī. Bija nemilīgs, lietains, vētrais novembra mēneša vakars. Viesojos pirmā mācītā latviešu dārzkopja S. Klēvera ģimenē Durbē. Sēdējām pie

*) Krājumā — Latviešu skolu darbinieki I, 1925. Nāc. skolotāju centra izd., 33. lpp.

vakariņu galda, kad ienāca apkalpotāja un paziņoja, ka krogū, kurš piederēja Klēveram un atradās pāris simts soļus no dzīvojamās ēkas, esot iebraucis no Aizputes skolu inspektors Treulanda kgs. Klēvers, kuŗa krūtīs pukstēja silta latvieša sirds, kaut gan viņa māja bija vāciska, jo kundze teicās esam īsta vāciete, atrada par nepieļaujamu, ka Brīzemniekam jāpavada nakts krogū. Viņš steidzīgi piecēlās un aizgāja Brīzemnieku aicināt pie sevis. Drīz vien viņš atgriezās kopā ar Brīzemnieku. Še pirmo reizi skatīju vaigā ievērojamo, ideālo tautas darbinieku.

Brīzemnieks sasveicinājās ar visiem latviešu valodā, kaut gan viņam, kā vēlāk dabūju zināt «it labi» bijis zināms, ka Klēvera māja vāciska. Šai vakarā tūliņ mācījos Brīzemnieku pazīt kā stingru latvieti, kā latviešu valodas tiesību un cieņas aizstāvi. Klēvera kundzei nācās diezgan grūti sarunāties latviešu valodā. Vienu otru reizi viņa sāka runāt vācu valodā, dodama tādā kārtā mājienu Brīzemniekam turpināt sarunu vācu valodā. Bet Br. izturējās tā, it kā nebūtu to sapratis. Kad šādi mājienu nelīdzēja, tad Klēvera kundze nāca beidzot ar priekšlikumu pāriet uz vācu valodu, jo latviešu valodā nevarot labi izteikties, latviešu valoda esot nabadzīga. Uz to Brīzemnieks atbildēja, ka latviešu valoda neesot nemaz nabadzīgāka par vācu valodu, vajagot tikai latviešu valodu labi prast. Ņemsim, piemēram, viņš teica, vārdu «schön». Latvietim šā jēdziena apzīmēšanai vairāk vārdu, kā: skaists, daiļš, jauks u. t. t., kurš izteic šā jēdziena dažādās nianses. Vāciešiem šā jēdziena apzīmēšanai tikai viens vārds, kādēļ vācu valoda te nabadzīga. Man latviešu valoda bijusi arvien bagātā diezgan, lai varētu izteikt pilnīgi savas domas un jūtas. — Un viņš palika pie latviešu valodas un runāja visu laiku latviski. — Durbē es biju Durbes draudžu ērģelnieks. Saskaņā ar līgumu man bija tiesība atvērt kantorātā privātskolu ar vācu mācības valodu. Šādu skolu ērģelnieks tur arvienu bija turējis un tā bija vienīgā skola Durbes miestā. Sastādīju skolas statūtus un nobraucu ar tiem uz Liepāju pie Brīzemnieka. Viņš, kā jau arvienu, bija ļoti laipns. Izlasījis statūtus, ievaicājās, kādēļ es gribot atvērt skolu ar vācu mācī-

bas valodu, jo skolēni tak būšot latvieši. Paskaidroju, ka to prasa mans līgums ar baznīcas priekšnieku, kaut gan man pašam patiktos labāk skola ar latviešu mācības valodu. Tādā gadījumā viņš man varēšot palīdzēt nākt pie latviešu skolas. Un tiešām — pateicoties Brīvzemnieka gādībai, varēju atvērt Durbes kantorātā pirmo latviešu skolu.» (Pastrīpojumi mani. Ž. U.) Tālāk J. Cīrulis par Brīvzemnieku liecina: «jo tuvāk ar viņu iepazīnos, jo vairāk pārliecinājos, cik karsti viņa sirds pukstēja priekš latviešu tautas, ka visa viņa dzīve bija veltīta latviešu tautai, ka viņš kā sargs uzmanīgi vēroja, vai nedraud tautai kādas briesmas un briesmu brīžos pielika visus spēkus, lai novērstu draudošās briesmas.»

Indriķis Cīrulis.

Kā Brīvzemnieks, latvisko skolu veidodams un stiprinādams, tanī pašā laikā bijis pret vācu skolu, sevišķi nepaidagoģiski vadīto, pastāvēšanu uz latviešu bērnu uzsūkšanas rēķina, par to šīs grāmatas autoram rakstītā atmiņu uzskicējumā pastāsta Brīvzemnieka brālis Alberts Treulands: «Kad Brīvzemnieku iecēla par Lejaskurzemes tautskolu inspektoru, es dzīvoju pie vecākiem Aizputē un apmeklēju privāto progimnaziju. Kuŗu ar vietējo un apkārtējo vācu muižnieku pabalstu bija atvēris ārzemes vācietis Kaušmanis un kuŗā bez Kaušmaņa pasniedza stundas arī aprinķa skolas mācības spēki Gizeke, Kirsteins u. c., kas arī bija ārzemnieki. Vienīgi Ziedinš, kas vēlāk pārgāja par skolotāju uz Rīgu, bija latvietis; visi citi vācieši. Līdz tautskolu inspektora iecelšanai visas skolas Aizputē revidēja Liepājas Nikolaja ģimnazijas direktors Volgemuts. Viņa revīzijas noritēja ļoti gludi. Vēsts, ka Brīvzemnieks iecelts par tautskolas inspektoru Kuldīgas rajonā, drīz vien sa-

sniedza arī Aizputi, un minētie skolotāji ārzemnieki sāka piegriezt vērību man un maniem vecākiem: Kaušmanis caur mani piedāvāja manam tēvam rēdnieka darbus; Gizeke pavādīja mani no skolas mājās, pie kam ceļā deva man visādas paskaidrojuma, pamācības. Kad Brīvēzēnieks iebrauca Aizputē revidēt vietējās skolas, skolotāji ārzemnieki manāmi uztraucās. Kaušmanis, kas aizvien nāca klasē ar smaršīgu, kūpošu cigāru mutē, šo parašu bija atstājis; Kiršteins, kas pasniedza stundas arī vietējā meiteņu skolā un allažin bija lietin apliets visādiem smaršūdeņiem, piepeši bija atmetis šo parašu. Pēc revīzijas Brīvēzēnieks stāstīja mājās, ka ar šo skolotāju darbību neesot apmierināts, viņu diplomu neesot bijuši kārtībā un viņiem kā ārzemniekiem neesot tiesības mācīt mūsu skolās. Tanī pašā vai otrā revīzijas dienā «apriņķa skolas» inspektors Kleinbergs ielūdzā Brīvēzēnieku pie sevis uz vakariņām. Brīvēzēnieks sekoja šim ielūgumam. Bet kad viņš ieraudzīja Kleinberga privātdzīvokli arī Kaušmani, Kiršteinu un Gizeki, kuņi, acīm redzot, arī bija ielūgti vakariņās, lai salabtu, tad Brīvēzēnieks, aizbildinādamies ar nevaļu, drīz vien no turienes aizgāja, neņēmis dalību kopējā mielastā. Kad Brīvēzēnieks pie augstākās skolu valdes bija panācis to, ka Kaušmaņa skolu slēdza, Kiršteinu un Gizeki atcēla no amata, Kiršteins piesūtīja Brīvēzēniekam rakstu, kuņā visādi nopela jaunlatviešu kustību un beidzot nolamāja Brīvēzēnieku par «Lettenjunge». Kiršteins pazuda tūlīt; Kaušmanis vispirms likvidēja savu skolu un dzīvokļa iekārtu un, atstājis daudz parādu žīdu veikalos, arī pazuda kādā tumšā naktī. Tā Brīvēzēnieks savā dzimtenes pilsētīņā pirmā apmeklējumā kā tautskolu inspektors noārdīja vietējo un apkārtējo muižnieku celto un pabalstīto cietoksni vācietības ideju paušanai.»

Šī skola nav bijusi vienīgā, kas Brīvēzēniekam tādā veidā darījuši nepatīkšanas. Par to viņš pastāsta Kr. Baranam:*) «Šimbrižam mani visvairāk moca divas skolas (Liepajas un Kuldīgas bij. apriņķa skolas), kas kā privātskolas atvērtas bez īsteņas, pienācīgas atļaušanas no skolu virsvaldes

*) 1887. g. 14. sept. rakstītā vēstulē.

puses. Nezinu, vai tas noticis aiz politikas no zināmas puses, vai aiz veca ieraduma darīt, kā un kas patīk. Bet ķezas jau ir, kamēr iedzīvosimies, apradināsimies. Tiesa gan, ka Kurzemē, īpaši lejas galā, ķezu vēl ļoti maz, salīdzinot ar to, kas notiek tagad Vidzemē. Tur muižniecība pavisam atsaucījās no kaut kādas līdzziņas pie skolām. Tā patvaļīgi slēdz draudzes skolas, pievieno šo skolu zemi pie baznīcas, pie kuņām dibina ķesteru skolas... Likums saka, ka jauniem inspektoriem jāspriež un jārikojas kopā ar vecām skolu iestādēm, bet kur vien parādās inspektors, tur tam saka: Mēs Jūs nepazīstam! Kas galā izjuks, nevar zināt.» Kurzemē Brīvēzemniekam šādos asumos gan nenācās strādāt. Par to viņš tālāk raksta: «Esmu jau dažu labu skolu še apmeklējis un varu liecināt, ka trūkumu šejienes skolās daudz un lieli. Katrs darījis un nav darījis, kas un kā viņam patīcis. No jaunās inspekcijas še dažam lielas bailes. Esmu pat sastapis vecus Baltijas «paidagogus», kuņi izdaudzīnāti par bargiem, asiem, cietiem, nepieietamiem stūrgalvjjiem, kas tricošām rokām un stostīdamies, locīdamies, kā grēcīnieki izturējās. Nebūtu ne mūžam ticējis, ja pats nebūtu redzējis. Zināms, ka man pie sava dabiskā mikstuma un labprātības jau viegli mantot slavas dziesmas. Jābīstas tikai, ka minētie vīri, reiz apradinājušies ar jauno bubuli, nesāk tam lēkt uz galvu vai grābt acīs: tas jau tādu vīru dabā. — Esmu mēģinājis gādāt, lai celtos skolas būšana vistumšākā Kurzemes gabalā, t. i. Alšvangas katoļos, un nupat, šo vēstuli rakstot, dabūnu no turienes katoļu baznīckunga rakstu, ka man pa prātam tur izredzēts par skolotāju cilvēks, kas beidzis Baltijas skolotāju sēmināru. Bet mani ar to vēl neapmierinās. Katoļu skolas lietās inspektors ir spēcīgs pēc likuma, un es tos tumsas tēviņus netaupīšu.»

Par Baltijas skolu politiku un saviem spējamiem soļiem tautskolu lietās Brīvēzemnieks pastāvīgi sazinājās arī ar Kr. Valdemāru Maskavā, kuņam viņš kā tautiskās kustības galvenajam politiķim visu ziņo un saņem arī norādījumus. 1887. g. 10. septembrī rakstītā vēstulē Kr. Valdemārs Brīvēzemniekam saka, ka «Vidzemē draudzes skolas slēgtas. Kā notiks Kurzemē, vai to cik necik neziniēt? Iekšķrievijā ar ģimnazijām, sieviešu skolām u. t. t. stipri retigradi strādā. Dievs zin, ko piedzīvosim. Jācerē, ka formālisms, kas līdz

šim progresu aizkavēja, šoreiz cik necik kavēs retigradus uzdevumus. Tādēļ, lūdzami, studējiet formālisma ieročus. Velme teic, ka patiesi Veinbergs esot liels vīrs pie gubernatora, pirmais vīrs Vidzemē. Viņš esot dzirdējis, ka Jūs drīz būšot tāds pats pirmais pie Kapustina. Lai Dievs dod. Vecā Nikolaja laikos dažam it labam cilvēkam izdevās pakāpt augsti. Vispārīga skolas statistika par Jūsu apgabalu man būtu ļoti interesanta; katrs statistikas gabaliņš te ir daudz ko vērts; es nu jau 25—30 gadus nekādus sīkumus par šo lietu nezinu.»

Par Baltijas skolu jautājumu visos sīkumos Kr. Valdemārs stipri interesējās jau kopš 1864. gada, kad izglītības ministrija uzdeva viņam izpētīt un aprakstīt Baltijas skolu stāvokli (tai pašā laikā, kad muižnieki mūsu skolām izstrādāja rēglamentu). Šis Valdemāra vēsturiskais pārskats ar bagātīgu statistiku iznāca 1865. g. Pēterpilī ministra Golovina laikā. Tāpēc arī Valdemārs raksta, ka par Kurzemes skolu lietu kādus 25 gadus sīkumus nezina un lūdz tos, t. i. statistiku no Brīzemnieka.

Ar draudzes skolu slēgšanu, par ko runāja Fr. Brīzemnieks un šē ieminas arī Kr. Valdemārs, muižnieki reaģēja uz to, ka valdība neievēroja viņu, tāpat arī konsistorijas protestu pret 1887. g. 17. maija pagaidu likuma izdošanu. Kad valdība neievēroja muižniecības lūgumu atcelt pagaidu likumu, vai arī atsvabināt viņu no skolu «pārvaldīšanas» pienākumiem, Vidzemes skolu virsvalde 1. aug. 1887. gadā izdeva rīkojumu draudzes skolās mācības neiesākt, bet ja tās jau iesāktas, apturēt. Tā pašā gada 1. septembrī skolu virsvalde izlaida otru cirkulāru visām skolu valdēm un izteica «dziļu nožēlošanu», ka 1887. g. 17. maija pagaidu likums satricinot tautisko un konfesjonālo skolu raksturu. Un sekas bija tās, ka 4 Vidzemes apriņķos no 69 draudzes skolām slēdza 59, skolas zemī noteica par baznīcas īpašumu, skolotājus spieda atteikties no amata un palikt par ķestēriem. Vāciskās skolu virsvaldes izdeva atļaujas un spieda dibināt privātskolas ar mātes valodu kā mācības valodu. Protestējot pret skolas rusifikāciju, bruņniecība slēdza arī skolotāju seminārus. Šādai rīcībai, protams, stājās pretim kūrators un administrācija. Tie pavēlēja skolas atvērt. Vidzemes gubernators izdeva cirkulāru, ka no draudzes skolotā-

jiem ņemams paraksts, ka viņi ir draudzes skolotāji, bet ne ķesteri, un ka viņi skolas namus un zemi saņēmuši ne no baznīcas vai privātpersonām, bet no skolu valdēm. Tā skolotāji atradās starp divām auguņīm. No visa tā cieta tikai bērni skolas gados. Arī Kurzemi, ne Brīvēznieka laikā, bet deviņdesmitos gados ķēra līdzīgs liktenis, gan drusku mērenākā veidā. Šis divu varu strīdus no vienas puses un daudzu skolu slēgšana no otras puses, kā arī svešā mācības valoda, bija iemesls, kāpēc strauji samazinājās skolnieku skaits. Tā piem. par Grobiņas apriņķi zināms, ka tur 1890. gadā bijis vairāk tādu bērnu, kas skolu neapmeklē, nekā to, kas skolā iet.*) Valdība par šādu skolas regresu vainoja muizniecību, ka tā, atraudamās no piedalīšanās pie skolu pārvaldīšanas, pretojoties visiem valdības soļiem jaunās skolu iekārtas ieviešanas un krievu valodas izplatīšanas ziņā, kuŗu tauta pati uzņēmusi labvēlīgi, jo krievu valoda latviešiem bijusi ļoti vajadzīga kā ceļa pašķirēja uz augstākām mācības iestādēm un valsts amatiem.

Tautskolu inspektoriem šai laikā tika dotas plašas pilnvaras. Kā šis pilnvaras izmantoja Brīvēznieks, to redzam no viņa vēstulēm Kr. Valdemāram. 1888. g. 11. febr. Kr. Valdemārs raksta Brīvēzniekam, ka ar nepacietību gaida no viņa ziņas: «Jūs, laikam gan, pa šo ziemas laiku būsat iepazinušies ar apstākļiem Kurzemes skolās. Tāpēc es ar nepacietību gaidu no Jums kādas ziņas. Pie mums dzirdams, ka par tautas izglītības ministru tikšot iecelts Kapustina kgs. Tas noskaidrosies ļoti drīzā laikā.»

1888. gada 27. februārī Brīvēznieks raksta Valdemāram pirmo plašāko vēstuli, kuŗā arī sniedz pamatīgu viņa darbības un skolas apstākļu raksturojumu: «Kādas 50 skolas gan jau esmu revidējis, bet tā vēl maza daļa no tām, kas atrodas manā apriņķī. Rītu braukšu atkal uz Vecšvārdi, kur grib celties divklasīga ministrijas skola, no turienes uz Rīgu un no Rīgas, laikam, uz Talsu apriņķi un Dundagu, no kurienes domāju doties pa Piltenes apriņķi atpakaļ. Esmu izstrādājis plašāku rādītāju tām ziņām, ko par katru skolu krāju. Šis rādītājs tik plašs, ka katrā skolā man aiziet vesela stunda, iekams sarakstu visas krājamās ziņas. Bet

*) J. Kriškāns, cit. darb.

ātrāki tad arī nevienu skolu neatstāju, pirms viss nav kabatā. Bez šīm ziņām pārbaudu skolotājus un skolēnus mācīšanā un mācībās. Dodu pa kādai ½ stundai «priekšzīmīgu» mācību pats klasē tādā vai tādos priekšmetos, kuŗos vājāki veicās skolotājam. Turu, cik spēdams, siltas uzmundrinošas runas tiklab skolas bērniem, kā arī pagasta aizstāvjiem, kuŗus, cik vien spējams, lūkoju piedabūt, lai tie ir klāt pie revīzijas, lai redz un dzird visus trūkumus, kas skolā un kur kas vajadzīgs. Sastādu protokolu par visu kaitīgākiem trūkumiem, uzdodams un piekodinādams, lai trūkumus tuvākā nākotnē novērš. Cik tā darbodamies iespēšu, nezinu, bet daudz cerību jau ir — ne man vien. Pie tam nebūt neatraujos iepazīties arī ar Kurzemes muižniekiem un mācītājiem; ar viņiem, cik varams, pat revidēju kopā. Tā p. p. priekš 1½ nedēļas revidēju Ventspils apgabala laukskolas kopā ar turienes pirmajiem (baronu Bāhru no Ēdoles, baronu Rönne no Sirām, baronu Grothusu no Pasiekstes, prāvestu Hillneru no Sūrām, māc. v. Janauu no Piltenes, māc. Berndtu no Ventspils u. c.). Pa nakti gulēju muižās. Un kas to būtu domājis: īstais, jā, pat vienīgais revidents visur (bez ticības mācībām) biju es, visur citi klātbūdamie kungi noskatījās, palīdzīgi manai rīkošanai, manai runai, ko es turēju skolēniem un pagasta aizstāvjiem mūsu gaismas garā, un apsolidamies palīdzēt, lai tas tiešām notiktu, kas katrā skolā vajadzīgs, lai tā labotos. Tiešām visu, kas man darāms un ko daru pārdomādams, man izliekas vēl tik kā sapnis, tik savāds tas ir pret to, ko drīkstēju domāt vēl Maskavā būdams. Tagad šē tik pāris piezīmējumu par mūsu tautskolām, kādas es tās atradu. Daži muižnieki gan devuši un dod labi daudz priekš savu pagastu skolām, bet savieno savas dāvanas ar tik lielu protekcionismu, ka tiešām jāliecina, ka tie dodamo nedod vis priekš skolas, bet priekš tikamā skolotāja, vai kādas pašlabumīgas idejas. Ļoti, ļoti rets spējis pacelties p a r ī s t e n u s k o l a s d r a u g u, kam skola mīļa kā tādā. Šo vārdu patiesību apstiprina arī tas fakts, ka no 18 ķirspēles skolas komisijām manā apriņķī tikai 3 vai 4 tiešām dzīvas, visas citas pastāv gandrīz tikai vārda pēc. «Kas mums no tam atlec, ka mēs sanākam spriest par skolas lietām,» dzird arī šē no viņas puses. Turklāt ērmīgi ļoti, kā min. komisijas sastādītas. Pie viņām pieder muižnieki.

pieder zemnieki,^{*)} pieder mācītāji, bet neviena praktiska pedagoga. Šis ievērojamais trūkums tagad man un jaunai reformai nāk par labu. Jo nav jau nebūt grūti cilvēkam, kas vairāk gadu nodarbojies, bērnus mācīdams, kas šo to lasījis, dzirdējis un ievērojis, kā jāmāca, pārspēt skolas revīzijās tos, kas no īstenas praktiskas mācības daudz nekā nezina. To manīdamam, ronas drošums, dūša, kas dod iespēju dažu ko panākt. Visās ķirspēles komisijās, kurās līdz šim līdzspriedu, izvedu cauri, ka protokolu rakstījām un parakstījām visi, augsti un zemi, palatviski.» (Pastrīpojums mans. Ž. U.)

1888. g. 3. martā rakstītā vēstulē Kr. Valdemārs Brīvzemniekam pastāsta, ka «Divus mēnešus atpakaļ izplatītās baumas, ka februārī vai martā Deljanova kgs (izglītības ministrs. Ž. U.) atstās dienestu un viņa vietā nāks Kapustins, tagad pilnīgi jāatmet.» No nākošās Brīvzemnieka vēstules Kr. Valdemāram^{**}) redzams, ka viņš pie kūratora stāvējis labā cieņā un arī šķietami panācis rezultātus, kas mikstinātu pārkrievināšanu. «Mīlais draugs, raksta Fr. Brīvzemnieks, nupat no Rīgas pārbraucis, dabūnu Jūsu vēstuli, kas jūrskolu ziņā pasniedz dažas bēdīgas vēstis. Bet ko lai dara, kad mūsu dienas it kā radītas visādām muļķībām, kad gaišākus laikus satiekam visvairāk tikai p r ī v ā t d z ī v ē.

Rīgā biju dažu lietu dēļ, kas man izlikās diezgan svarīgas. Ja viss tiešām notiek, kā man solīts, tad gan varētu sacīt, ka man viss izdevies, ko Rīgā gribēju darīt. Svarīgākās no min. lietām šādas: 1) Lūkoju pierādīt Kapustinam, ka nav iespējams jau trešā ziemā mūsu pagastu skolās mācīt visus priekšmetus krievu valodā, kā to nosaka likums no 17. maija. Man izdevās pārliecināt. Stādīšot drīz priekšā ministram šādu papildinājumu: Ka visas trīs ziemas, kā līdz šim, jāmāca latviešu pag. skolās l a t v i e š u valodā, bet pie līdzšinīgi likumīgām 3 skolas ziemām pievienos klāt vēl

*) Kad pēc 1875. g. 25. apr. noteikumiem Kurzemes skolu virsvaldes iecēla 33 skolu inspektorus, tiem uzdeva noorganizēt vietējās skolu valdes. Šajās skolu valdēs bez muižnieku pārstāvja un mācītāja uzaicināja arī 2 zemnieku pārstāvjus. Šīm skolu valdēm bija jādarbojas arī vēl pēc tam, kad izdeva 1887. g. 17. maija pagaidu likumu.

**) Rakstīta 1888. g. 7. dec.

ceturto skolas zienu priekš tiem, kas gribēs panākt zināmu atvieglināšanu (uz 4 dienesta gadiem) karaklausībā, jo priekš šādas atvieglināšanas vispārīgš likums nosaka eksāmenu krievu valodā. Tā tad meitenes un visi tie, kam nav jādien kaŗa dienestā, un kas negrib vai nevar iemācīties krieviski tik daudz, ka var saprast mācību, ko pasniedz krievu valodā, var apmeklēt trīs līdzšinīgas skolas ziemas latviešu valodā un citi pieņemt ceturto krievu skolas zienu klāt. Zināms, ka arī šo nosacījumu izpildīs iesākumā tikai ļoti maz vietās, jo ļoti retais no skolotājiem vēl prot tik daudz krieviski, ka varētu iemācīt aritmētiku, ģeografiju u. c. krievu valodā. Bet ar laiku ies labāki, un — tas nāks tautai tikai par labu.

2) Izdabūju atļauju, ka protokolus ķirspēles skolu sapulcēs varēs vest arī vienīgi latviešu valodā, bez krievu teksta klāt, kas varen baida un riebļ mūsu Baltijas muižniecībai, tā ka grūtums liels, tos piespiežot pie tā, caur ko dažreiz cieš patī skolas lieta. Kur būs iespējams, tur jau, zināms, pievilksū šejienes kungus klāt arī pie krievu protokolu tulkojuma, jo tas manīstīprīna uz otru pusi, bet vispārīgi jau viss, kā ceru, ies pa latviski, ar ko tad arī ar laiku apradīsim.»

Bet kā Brīvzemnieks šais ķirspēļu skolu komisijās panācis protokolu rakstīšanu un arī sarunāšanos vienīgi latviešu valodā, to viņš pastāsta savā autobiografiskā skicē: «Kurzemes ķirspēles skolu komisijās, tautskolu pārvaldes vidējā instancē, jaunam tautas skolu inspektoram kā loceklim ar sevišķām likumīgām tiesībām pienākot, izcēlās domu starpība: kādā valodā vest protokolus un sarunāties sēdēs. Līdz tam laikam minētās komisiju sēdēs bija parasts visas oficiālās darišanas vest vācu valodā, kauču viņās sēdēja arī pāris zemnieku locekļi. Bet nu inspektors aizrādīja uz jauniem likumiem, pēc kuŗiem protokoli vedami krievu valodā, kamēr locekļi no muižnieku un luteru garīdznieku puses pastāvēja palikt pie vācu valodas. Abas puses stūrgalvīgi turējās pie savām domām, kamēr locekļi no zemnieku puses, ar mani iepriekš aprunājušies (t. i. Brīvzemnieka samācīti. Ž. U.), neiejaucās šinī lietā, uzstādamies priekš latviešu valodas, kuŗu tiešām visi protot. Nu vācu locekļi pieprasīja pa tēlegrafu Kurzemes muižnieku

priekšnieka Heikinga domas, kuŗš ap to laiku vadīja Kurzemes landtagu. Vēl pēc kādām sarunām tad arī no vācu puses lika priekšā vest protokolus latviešu valodā. Tam tad arī nepretojos drošā cerībā, ka tā laika kūrators Kapustins to paļaus, ievērojot valdošos apstākļus.»

Tālāk Brīvēzemnieks Valdemāram augšējā vēstulē raksta: «3) Man atļāva nākošu vasaru pārvietoties no Kuldīgas uz Liepāju.» Tas bija ļoti vajadzīgi, jo neesmu taču kustējies ārā no Maskavas, lai iespundētos Kuldīgā, no kuŗienes ļoti grūti tikt uz visām pusēm. Turpretim no Liepājas es bieži vien varēšu pa dzelzceļu vai ar tvaikoni aizšauties uz Rīgu un tur strādāt skolas lietai par labu lielākā, plašākā mērā.

4) Man grib atļaut izrīkot nākošu vasaru sava apgabala skolotāju konferenci. Šādu konferenci izliku par vajadzīgu īpaši tādēļ, ka man uzdots izstrādāt mācišanas programmas projektu tautas skolās un šādu projektu bez skolotāju domām un padomiem būtu neiespējams sastādīt, jo citādi varētu iznākt, ka projekts pilns teorētiskas kabineta gudrības, bet dzīvē neprātīgs un neciešams.

Zināms, ka visas šīs labās lietas vēl nav notikuši fakti, bet solījumi, bet ceru jau gan, ka tie paliks par faktiem, ja tik nenāk kāds negaidīts notikums, kas visu izjauc. (Kapustins slimo diezgan stipri.) Tādēļ lūgšu arī Jūs, mīļais draugs, par visu, ko augšām pastāstīju, vēl daudz nevienam neteikt.

Pats strādāju, kā Jūs jau varat domāt, dienām un naktīm. Līdz šim varu sacīt, ka pie visām lielām un daudzām nepatikšanām, bez kuŗām tautas skolu inspektors, īpaši Baltijas guberņās, nav domājams, man vēl nevienā cik necik svarīgā lietā un vietā nav izsliktējies. To atzīst manāmi visas puses. Lai Dievs līdz tālāk.»

Bet šai vēstulē aprādītie kūratora solījumi tomēr nevarēja piepildīties. Arī pie domātās sava apgabala skolotāju konferences Brīvēzemnieks netika, pirmkārt tāpēc, ka viņu iepriekš pārcēla uz Rīgu, un otrkārt jau 1886. g. kūrators panāca, ka gubernātori aizliedza katru skolotāju sa pulci, lai viņās mācītāji vai nacionālie skolotāji neaģitētu

*) Uz Liepāju Brīvēzemnieks pārvietojās jau 1889. g. janvārī.

pret rusifikāciju. Bez vispārējām skolotāju sapulcēm, kurās 1873. un 1874. g. sasauca un nacionāli latviskā garā vadīja Kronvaldu Atis (kāpēc muižnieki panāca, ka pēc 1874. g. šīs sapulces vairs neatļāva), gan pirms, gan pēc tam notika daudzas apriņķu un rajonu skolotāju konferences. kuņas šūlrātu vadībā lielāko tiesu noritēja vācu valodā, bet tikai nedaudzas latviešu valodā. Vidzemē šādās rajonu skolotāju konferences līdz 1886. g. aizliegumam bija notikušas 36, Kurzemē apm. tikpat daudz. Jau tad Brīvēzemiēks dzīvi interesējās par skolotāju sapulcēm un vasarās, no Maskavās pārbraukdamas dzimtenē, tās allaž apmeklēja (Jelgavā, Liepājā), apspriedās ar skolotājiem, satikās ar saviem līdzstrādniekiem tautas gara mantu vākšanā, starp kuņiem vairums bija skolotāju, bet, galvenais, visur (arī laikrakstos) uzsvēra, ka latviešu skolotājiem savās sapulcēs jārunā latviešu, ne vācu valodā. Skolotāju sapulču jautājumu tāpēc viņš sāk atkal cilāt kā inspektors. Bet ja Kurzemē tās saaukt viņam neizdevās, tad totiesu viņš noorganizēja krievu valodas kursus — skolotāju labā — kuņi notika pat dažādās vietās. Pēc jaunā likuma par mācišanu krievu valodā daudziem vecajiem skolotājiem, kas savu izglitību bija baidījuši vācu skolotāju sēmināros un neprata krievu valodu, vajadzēja atstāt savas vietas. No jauna vietās pieņēma tikai Baltijas krievu sēmināra absolventus, vai tādus, kas krievu valodu prata. Lai vecajiem skolotājiem savas vietas nebūtu jāzauvē, Brīvēzemiēks izdabūja atļauju viņus vēl paturēt vietās līdz jaunās skolas sistēmas galīgai ievēšanai un dot tiem iespēju sarīkojamos cursos iemācīties krievu valodu. Šādus cursos vispirms noorganizēja Liepājā, Kuldīgā u. c. lielākos centros, pat pagastos (Dundagā). Skolotāji šos cursos ļoti labprāt apmeklēja. — «Par kursiem nākošu vasaru mēs ļoti priecājamies..., kad vēl apceram to, ka visur Latvijas laukskolotāji tagad pūlējas sagatavoties, lai būtu spējīgi sekot augstās valdības iegrozījumiem mūsu skolu laukā.» (Tā raksta Brīvēzemiēkam Dundagas skolotājs J. Adamovičs, tag. prof. L. Adamoviča tēvs.)

1889. g. 25. janv. Brīvēzemiēks Kr. Valdemāram ziņo, ka viņa tagadējā dzīvē gaidāmas atkal stipras pārgrozības. «Skolas priekšniecība cieši vēlas, lai pāreimu par inspektoru uz Rīgu. Rīga līdz šim bija taisni zem skolu direktora uz-

raudzības, bet nu Rīgas pilsēta ar aprīnķi iztaisīs jaunu inspektora apgabalu. Tiesa gan, ka Rīgas inspektors varēs būt augstākai skolas priekšniecībai tuvāk nekā citi inspektori, jo dažreiz tam būšot pat pagaidām jāizpilda direktora vieta. Bet totiesu jaunā vieta arī daudz grūtāka vēl nekā mana līdzšinējā. Rīgas pilsēta vissīvāki pretojās pilsētu skolu krievināšanai, un inspektoram ar šo pretestību vispirms darīšanas. Ilgi negribēju jauno vietu pieņemt, jo jūtos jau stipri nokusis, bet pēdīgi apcerēdams, ka vēl no Baltijas projām iet par agru, un Veinberga kga padomu ievērodams,

J. Fricsons.

pamēģināšu Rīgā. Manā vietā Lejaskurzemē par inspektoru, laikam, nāks Fricsons*) no Nižņij-Novgorodas, jo nezināju cita latvieša, kas gribētu no mierīgas ģimnazijas skolotāja vietas doties Baltijas karstā un mazienesīgā pirtī. — Jūrskolas no šī jaungada tagad zem mūsu inspekcijas. Palangas un Užavas jūrskolas gan laikam slēgs, citas pārlūkos laikam Fricsons; man būs Rīgā divas... Sastādīt statistiku šimbrīžam nav vaļas; materiālus gan krāju.»

Un tā paša 1889. g. 5. aprīlī kūrators Kapustins Brīvzemnieku pārcēla par skolu inspektoru uz Rīgu. Brīvzemnieka dzīvē un darbībā ar to sākās jauns laikmets. Bet vēl mums mazliet jāpaskatāmies pie viņa darbības Kurzemē. Ne-

*) Fricsons, ko Brīvzemnieks ieteica par skolu inspektoru Kurzemē, ir Brīvzemnieka svainis. Kad Brīvzemnieku pārcēla uz Rīgu, viņu arī iecēla Brīvzemnieka vietā. Līdz tam laikam Fr. strādāja kā vācu valodas skolotājs Nižņij-Novgorodā un ar savu vietu bija ļoti neapmierināts, par ko vairākkārt žēlojās Brīvzemniekam un lūdza pēdējo palīdzēt apgādāt citu vietu. Un kad Fr. Brīvzemnieks to iegādāja par savu pēcteci, viņš katrā svarīgākā jautājumā rakstīja Brīvzemniekam un lūdza tā padomu.

pilnu divu gadu laikā, kamēr Brīvēzēmiēks bija Kurzēmiē par skolu inspektoru, viņš nevien nācionālā, bet arī pāidagōgiskā ziņā ļoti rūpējās par latviešu tautskolu labāku nōstādīšanu. Kā jau no viņa vēstulēm redzējām, Brīvēzēmiēks bija ļoti neapmierināts ar skolu līdzšinējo pāidagōgisko stāvokli, kur katrs bija «darījis ko un kā grib», vai labāki sakot, nedarījis nekā. Un to arī var saprast, jo no inspektorēm un c. skolu dzīves vadītājiem nevienš nebija īsts pāidagogs. Viņiem visiem skola interesēja tikai kā politisks līdzeklis, lai tautu turētu aizvien ļojālā stāvoklī pret muižniekiem. Tāpēc arī vajadzēja lūkoties, lai tauta savā attīstībā neaiziet par tālu, neuzkāpj augstāku kā vēlams. Skolu padomnieki, kas pāidagōgiski un administrātīvi vadīja latviešu skolu dzīvi, skolotājiem oficiāli dēklārēja: nedzenaties pēc augstājām lietām, bet skatāties uz zemājām (Vidzēmiē f. Klots 1857. g., Kurzēmiē Bušs 1885. g., abi mācītāji.). Brīvēzēmiēks turpretim nāca ar vienu vienīgu neapklusināmu saucienu: uz augšu, pie attīstības un gara gāismas. «Likums pagastīemi atļāvis dalību pie pagasta un draudzes skolām, saka kādā avīžu rakstā Brīvēzēmiēks. Ievēlat tādus vīrus par līdzgādniekiem šīnī svarīgajā lietā, kas tiešām grib un var ko darīt skolām par labu. Ja sūtāt savu ļolojumu augstākās skolās, tad sūtāt līdz galam. Bet par visām lietām nenokūstat pašī savu bērnu audzināt. Neļepojaties nekād ar to, ka jūsu bērns smalks vācu jaunskungs, vai smalka vācu freilenīte, bet gādājat, ka tie izaug par strādīgiem latviešu bērniem, kam gudra galva un tikla sirds, kas savus vecākus, savu tautu ne mūžam neaizmirst un to parāda kriētnos darbos.»

Lūk, tādu uždēvumu Brīvēzēmiēks stādīja latviešu skolai: nevis atturēja no «kāpšanas zinātnības augstumos», bet veicināja un mudināja uz to. «Ja sūtāt savu ļolojumu augstākās skolās, tad sūtāt līdz galam,» jo «zinātnībai kalpodama, tauta kalpo arī sev pašai. Ar zinātnību brālīga biēdrību visi labi centīeni slēdz. No zinātnības šīe centīeni dabū savu gāišumu, savu mīlestību, savu svētumu. Kas bija tie pirmie latvietības sagatavotāji? Tie bija tie labākie zinātnības cienītāji mūsu zemītē, kā Stenders, Merķelis, Vatsons u. c. Kas bija tie pirmie latvietības modinā-

Ar šādu ideālu rūpību par skolām Brīvēzēnieks prata iekarot skolotāju un bērnu sirdis un arī pagasta sabiedrības ieinteresēt, lai tās vairāk gādā par skolotājiem un skolu labierīcībām. Brīvēzēnieka pēcnācējiem vairs nav tā sekmeļies. Tā piem. viņa tiešais pēctecis un svainis Fricsons 1890. g. martā kādā vēstulē žēlojas, ka Brīvēzēnieks esot zemniekus skolu lietās pārāk izlutinājis un tagad viņam rodies daži konflikti. Uz to Brīvēzēnieks starp citu atbild šādiem zīmīgiem vārdiem, kas arī labi raksturo viņa darbību: «Drusku neparasti man dzirdēt, ka Jūs it kā nicinat hūmānus, morālistiskus līdzekļus, lai mūsu latviešu zemniekus locītu skolai par labu. Tikai šādiem līdzekļiem esmu piedabūjis švārdēniekus, virdzēniekus u. c., lai izbūvē lielākas un labākas skolas telpas (sk. iepriekšējo piezīmi. Ž. U.), lai maksā otram skolotājam vairāk, nekā var piespiest dot (Tadaikōs, Virgā, Gramzdā, Nigrandē, Skrundā u. c.), lai ceļ skolas bibliotēkas u. t. j. pr. Ticu droši, ka, ja būtu minēto līdzekļu vietā rādījis tikai oficiālo dūri, ko latvieši jau ļoti labi pazīst no slaveniem vācu laikiem, tad gan dažs kas būtu citādi...»*) (Pastripojums mans.

13) Vai bērni mazgājas katrs savā trauciņā, vai vairāki vienā trauciņā, jeb vai skolā kāda racionālāka mazgāšanās ietaise, pie kurās var priekšu nomazgāt rokas un tad ar tīru, nesamazgātu ūdeni muti, acis u. c.?
 14) Vai kādas skolas telpas nav mitras? 15) Vai skolotāji cieši uz to skatās, ka bērniem, skolā atnākušiem, līdz katram lieks zeķu pāris, lai tie visu dienu nedabū stāvēt slapjām kājām? 16) Vai skolotājs cik necik prot bērniem veselību piekopt, p. pr., vai viņš prot visusvarīgākās kakla slimības pazīt un pret tām pasniegt pirmo palīdzību, kaški un dažas citas ādas slimības nodzīt, acis pietauptīt un zināt, kas tām der, izmežģītu pantu iegrozīt u. t. j. pr.? 17) Vai ārsts periodiski nāk aplūkot skolas namu? 18) Vai pie skolas nama īpaša istabiņa, kurā var atšķirt no citiem piepeši saslimušu bērnu? 19) Vai skolas beņķi piemēroti bērnu augumam, jeb vismazāk dažādi augstumā, atstatumā priekš dažādi auguši bērni? 20) Vai skolas grāmatas nav iespīestas par daudz sīkām rakstu zīmēm? 21) Vai skolas bērni guļ katrs savā gultā, vai visi nešķirtā rindā uz lāvas, vai bričkas? 22) Vai skolā ieviesta ģimnastika, vai vismazāk svābada kustēšanās (munsturi, rotaļas u. c.) skolu stundu pastarpēs,»

*) Vēstule 1890. g. 12. apr.

ž. U.) Ar šādiem līdzekļiem Brīvēzemnieks latviešu zemniekus piedabūja arī tādu lietu atbalstīšanai, kuŗām citādos apstākļos viņi katrā ziņā būtu pretojušies, vai vismaz pilnīgi atturējušies, t. i. ministrijas skolu lietā.

Ministrijas skolu dibināšanu sāka propagandēt kūrators Kapustins savas darbības pirmajā laikā, lai rastu bazi savu nolūku sasniegšanai, jo pirms 1887. g. likumā tautskolas atradās veco skolu virsvalžu rīcībā un tām krievu ierēdņi nevarēja piekļūt. Ministrijas skolu programma līdzinājās apm. draudzes skolām, tikai pilnīga noteicēja par viņām bija krievu administrācija. Pirmo ministrijas skolu Kurzemē varēja nodibināt tikai pēc ļoti lielām cīņām. Par to ziņo krievu avīze Rusj*) un latviešu Balss.***) 1884. g. 9. martā Lielezeres pag. lūdzis skolu virsvaldei atļauju nodibināt pie vietējās pagasta skolas augstāku klasi, kur vairāk mācītu krievu valodu. Skolu virsvalde šo lūgumu noraidīja, kā liekas, tieši krievu valodas dēļ. Tad lielezerieši griezušies ar sūdzību pie kūratora, bet tās izšķiršanai viņam vēl nebija likumīgas kompetences. Šī sūdzība, šķiet, Kapustinu tomēr pavedinājusi uz domām piemērot Baltijā likumu par ministrijas skolām, kāds pastāvēja pārējās Krievijas guberņās. Šai konkrētajā gadījumā arī likumu sāka pielietot. 1885. g. Lielezeres pagasts iesniedza kūratoram jaunu lūgumu, kuŗā aprādīja: «Kā Krievijas pavalstniekiem mums ir vajadzība mūsu bērniem iemācīt krievu valodu, kas nepieciešama kaŗa dienestā un dzīvē. Vietējās pagasta skolās krievu valodu māca ļoti mazos apmēros, bet skolu virsvalde pie mūsu pagasta skolas neatļauj nodibināt tādu klasi, kuŗā varētu mācīt krievu valodu.» Pagasta valde lūdza kūratoru nodibināt pagasta skolas vietā divklasīgu ministrijas skolu. Pagasts apņēmas skolu uzturēt un nodot tās vajadzībām no akmeņiem celtu ēku ar 20 istabām.***) 1885. g. 14. aug. šo ministrijas skolu apstiprināja, bet skolu virsvalde aizliedza viņu atvērt, paskaidrojot, ka skolas ēka celta ar vietējā barona Nolkena līdzek-

*) 1885. g. 19., 22. un 25. num.

***) 1885. g. 31. num.

***) Rusj 1885. g. Nr. 19.

liem,*) tajā tagad atrodas pagasta skola, kuŗu nedrīkst slēgt. Bet pēc kūratora norādījuma Kurzemes gubernātors deva rīkojumu ministrijas skolu atvērt 1. sept. Skolas atklāšanu kūrators uzdeva mācības apgabala inspektoram Špeškovam. Kad 1. septembrī Špeškova ieradās Ezerē, barons Nolkens viņam paskaidroja, ka ministrijas skolu nevarot vēl atvērt, jo neesot nokārtots telpu jautājums. Špeškova atkal rādīja Nolkenam Kapustina tēlegrammu, ka skola visādā ziņā jāatver 1. sept. Kad Špeškova gājis skolas telpās izdarīt oficiālo atklāšanas aktu, tur ieradies barona Nolkena muižas policists un pavēlēja ļaudīm izklīst, jo sapulce neesot atļauta. Lielā skaitā sapulcējušies ļaudis tomēr neizklīduši, bet lūguši Špeškovu viņus aizstāvēt. Tad policists nodevis Lielzemes pagasta vecākam kādu rakstu, lai to nolasot ļaudīm. Kamēr pag. vecākais vilcinājies lasīt, Špeškova paskaidrojis, ka policijas raksti ļaudīm jānolasa pagasta mājā, bet ne skolā. Policists demonstratīvi atstājis skolu, bet ceturtā dienā pēc skolas atvēršanas Lielzemes pag. vecākais Zēniņš dabūjis no apgabaltiesneša fon Firksa paziņojumu, ka viņš atstādināts no amata un nodots tiesai: 1) par to, ka 1. sept. skolā bez uzraudzības pielaidis ļaužu sapulci, 2) atteicies izpildīt barona Nolkena likumīgās pavēles un nenolasis barona piesūtīto rakstu, 3) traucējis skolas darbus...**) 4. sept. barons Nolkens pavēlēja sapulcināt visus pagasta saimniekus un pasludināja tiem rakstiski, ka viņš nav mierā ar sava pagasta ļaužu rīcību ministrijas skolas atvēršanā, tāpēc: 1) atņem skolai pievienoto zemi (20 desetinas), 2) nedod skolai malku — pat par maudu nē, 3) visiem tiem saimniekiem, kas izrādījuši nepaklausību, muiža nepārdošot ne malku, ne žagarus, 4) kad pienākšot māju nomas un izpirkšanas maksas termiņš, lai zinot, ka nevienas dienas barons negaidīšot maksas.***) Tomēr skolu atvēra un valdība par viņu krietni rūpējās, bet Lielzemes pagastā, sakarā ar barona represijām, ministrijas skolai radās arī daudz pretinieku.

*) Tā bija celta tikai uz barona zemes.

**) 1885. g. 22. nov. Kurzemes gubernātors tēlegrafiski paziņoja apriņķa tiesai, lai tūdaļ bez kādām tālākām sekām izbeidz pagasta vecākā Zēniņa lietu.

***) A. Vičs — I. M. M. 1920. g. Nr. 1.

Raksturīgi, sakarā ar šo ciņu, ir kūratora Kapustina vārdi: «Kauču arī vesela paaudze aizietu bojā, bet valdība no sava nodoma neatkāpsies.» Tāpat 1886. g. arī Vidzemē, Jaungulbenē, nodibināja ministrijas skolu, kad Kapustins izmantoja pagasta vietnieku ķildas ar skolotāju, kas ar pagastu nesatika. Arī šē pret skolu virsvaldes gribu radās ministrijas skola. 1886. g. 8. decembrī kūrators Kapustins izlaida cirkulāru, kurā noteica mācīšanas kārtību ministrijas skolās. Pirmos divos gados visi priekšmeti mācāmi latviešu valodā, krievu valoda ir atsevišķs mācības priekšmets, bet pēdējos divos gados visi mācības priekšmeti jau pasniedzami krievu valodā. Ticības mācības luterāņiem arī pēdējos gados atļauts mācīt tautas valodā. Kūrators cirkulārā paskaidro, ka šādi nosacījumi ministrijas skolām atstāj viņu tautas skolas raksturu. Un tā tas palika, kamēr Kapustins bija par Baltijas mācības apgabala kūratoru.

Brīvēznieks tāpēc arī sākumā veicināja ministrijas skolu dibināšanu. To viņš darīja aiz tīri pādidagoģiskiem un tautas izglītības vairošanas motīviem, jo Kurzemē bija pazīstamas tikai pagasta skolas. Draudzes skolas, ar augstāku programmu, kā Vidzemē, šē nebija iesakņojušās. Brīvēznieks gribēja, lai ar ministrijas skolām Kurzemē līdzās pagastskolām rastos augstākas mācības iestādes, vismaz ar draudzes skolas kursu. Starpība tikai bija tā, ka draudzes skolās vairāk mācīja vācu, bet ministrijas skolās — krievu valodu. Un ar to nekaitēja latviešu izglītības mērķiem, bet tikai vācu prestižam.

Pret ministrijas skolu dibināšanu uzstājās nevien muižnieki, bet pret tām aģitēja arī mācītāji. Un šai aģitācijai bija jūtami panākumi. Zemnieki bažījās, ka viņus, tāpat kā muižniekus un mācītājus, atbīdīs no līdzņemšanas šais skolās, bet galvenokārt viņus baidīja tas, ka ministrijas skolas pagastam izmaksās daudz dārgāki kā pagasta skolas. Bet Brīvēzniekam ar savu lielo rūpību par skolu, ar hūmāno izturēšanos pret pagasta sabiedrības pārstāvjiem, ar savas personības ideālo siltumu apdvešot visu, kam viņš pieskārs, izdevās panākt to, ka pret ministrijas skolām Kurzemē zemniekos vairs nebija liela opozīcija, un šīs skolas pat sāka atbalstīt. Tā Brīvēznieks savā laikā Kurzemē nodibināja 5 divklasīgas un 1 vienkl. ministrijas skolu. Kad

1888. gada rudenī nodibina Vecšvārdes ministrijas skolu. Brīzemnieks par viņas pārzini iecēļ enerģisko jauno skolu darbinieku J. Kriškānu un pats personīgi to 29. sept. noved jaunajā darba vietā, bet Saldus draudzes mācītājs Čerņajs paziņojis, ka viņš švārdes ministrijas skolā savu kāju nesperšot. Tāpēc sāk izplatīties baumas, ka skolā būšot «bezdievīgs» gars. Tomēr Brīzemnieks prot klaidēt neuzticību švārdenieku sirdīs, un 5. okt. Kriškāns viņam ziņo: «Visus Jūsu priekšlikumus pagasta vietnieki nosprieda tūlīt izpildīt, bez vien bibliotēkas un mazgāšanas ietaises, to atlika uz vēlāku laiku.»

Bet pēc Kapustina kūrators Lavrovskis ministrijas skolas sāka pārvērst par istām bērnu krievināšanas iestādēm. Kad 1891. gadā Dundagas pagastam deva atļauju dibināt ministrijas skolu, tūdaļ noteica, ka latviešu valoda šai skolā pielaižama tikai kā neobligātorisks mācības priekšmets. Būdami pilnīgi šo skolu kungi, krievu birokrāti viņas rusificēja daudz nežēlīgāki un konsekvētāki kā pašvaldību skolas. Tāpēc arī Brīzemnieks savu izturēšanos pret ministrijas skolām mainīja un sāka uzstāties pret viņām.

Skolu inspektors Rīgā un latviskās skolu politikas vadītājs.

1889. gada 5. aprīlī Baltijas mācības apgabala kūrators Kapustins Brīzemnieku no Kurzemes pārcēla par skolu inspektoru uz Rīgu un 19. aprīlī Balss ziņo, ka Brīzemnieks jau ieradies Rīgā un stājies pie savu amata pienākumu izpildīšanas.*) Šai gadā Baltiju sadalīja deviņos tautskolu inspektoru rajonos. Rīga kā tuvākais iecirknis kūratora sēdeklim skaitījās par galveno rajonu. Viņā ietilpa un Brīzemnieka pārraudzībai bija padotas visas Rīgas pilsētas un arī apriņķa skolas tajā daļā, kas sniedzās līdz Kurzemes robežai. Brīzemnieka pārziņā bija 160 skolas pilsētā un 50 skolas uz laukiem un miestos. Brīzemnieku Rīgā sagaidīja daudz lielākas darba grūtības un atbildība kā Kurzemē, kur viņam bija lielāka brīvība un patstāvība, bet latviešu skolu lietai viņš labākus pakalpojumus varēja izdarīt Rīgā, kur krievu skolu politiku varēja ietekmēt latviešiem labvēlīgāki. Pirmais, kas priecājās par Brīzemnieka pārcelšanu uz Rīgu, paredzēdams ar to labāku ieguvumu latviešu skolai, ir viņa draugs, ievērojamais pedagogs J. Kriškāns. Viņš Br. vēstulē apsveic šādiem vārdiem: «Ticēdams, ka darbs Jums Rīgā būs grūtāks un varbūt arī bagātāks ar svētību priekš mūsu vēl līdz šim dažā ziņā nelaimīgās latviešu tautas, — sirsnīgi novēlu Jums veselību un spēkus joprojam strādāt neizsīkstošā mīlestībā tiem par labu, kuŗu laimi Jūs sprauduši par savu dzīves laimi un vadošo zvaigzni.»

Ar līdzšinējo darbību Brīzemnieks bija iekarojis sava amata un stāvokļa cieņu nevien mūsu tautā un savas priekšniecības acīs, bet arī pretiniekos. Tā vācu avize

---

*) Pārkrāvšanās izdevumiem no Liepājas uz Rīgu un pirms tam no Kuldīgas uz Liepāju Brīzemniekam no mācības apgabala līdzekļiem izmaksāti 400 rub.

Düna Zeitung, atzīmējot Brīvēzēznēka pārcēlšanu no Kurzēmes uz Rīgu, šādu izvēli atzīst par sevīši laimīgu. «Krietniem rakstnēcības darbiem izpelnījies mācīta vīra slavu. Treulanda kunga laipnā un tomēr ļoti cietā daba savienota ar augstām administrācijas un organizācijas dāvanām.» — tā Brīvēzēznēku raksturo minētā avīzē. *)

Pirmās nacionālisma ugunskrīstības Brīvēzēznēkam nākas izturēt visā drīzumā pēc pārcēlšanās uz Rīgu. Lai gan mācības apgabalam ir vēl hūmānais kūrators Kapustins un korrektais tautskolu direktors Pokrovskis, tomēr krievināšanas sistēma, kauču arī pamazām, iet savu gaitu uz priekšu. 1889. g. 23. maijā apstiprināja valsts padomes 10. apr. lēmumu, ka krievu valoda ievēdama arī visās prīvāt-skolās kā mācības valoda, izņemot ticības mācības, kas pasniedzamas mātes valodā. Šis rīkojums stājās spēkā ar 1890. g. 1. janvāri. Bez tam ar 1889. mācības gadu krievu valodu kā mācības valodu ievēda arī Tērbatas un Jelgavas ģimnazijās, Jelgavas reālskolā, Rīgas un Rēveles guberņu ģimnazijās. Lai tautskolu rusifikācija sekmīgāki veiktos, Tērbatas mācības apgabalam speciāliem nolūkiem piešķīra vēl 5000 rbļ. ikgādēju subsidiju, no kupiem 2000 rbļ. Vidzēmei un pa 1500 rbļ. Kurzēmei un Igaunijai. Ne tikai skolu, bet arī latviešu literātūru krievu valdība gribēja padarīt krieviskāku, izdarot pēdējos mēģinājumus tai uzspiest krievu burtus. Pie šī jautājuma, sakarā ar Brīvēzēznēka latviešu tautas dziesmu krājuma izdošanu krievu burtiem, jau esam pakavējušies, bet šē vēl jāatzīmē Brīvēzēznēka otrreizējā sastapšanās ar krievu burtu lietu. Pēc Brīvēzēznēka paša stāstījuma viņa laika biedrs Indr. Cīrulis to at-tēlo tā: «Taufas apgaismošanas ministrs uzdevis Baltijas mācības apgabala kūratoram Kapustinam ierīkot krievu alfabētu latviešu grāmatu iespēšanai. Šo ierīkošanu kūrators savukārt uzdeva atkal Brīvēzēznēkam. Šis uzdevums B. tā uztraucis, ka viņš nevarējis naktīs gulēt, jo B. bija uzdots tapt, tā sakot, par latviešu valodas bendi. To nevarēja darīt. Bet kur izeja? Bija izeja: atteikties no minētā uzdevuma izpildīšanas. Bet vai ar to būtu draudošās briesmas novērstas? Uzņēmsies cits un to izdarīs. Brīv-

*) Citēts pēc Balss tulkojuma 1889. g. 24. apr.

zemnieks domājis dienām un naktīm, kā novērst draudošās briesmas. Beidzot ienākusi laimīga doma prātā. Pareizticību valdība sargā kā acu raugu. Ja nu varētu valdībai ieskaidrot, ka latviešu grāmatu iespiešana krievu burtiem nāktu pareizticībai par ļaumu, tad droši vien draudošās briesmas būtu novērstas. B. stājies pie darba un sarakstījis gaŗu, gaŗu paskaidrojumu, kuŗā centies pierādīt, ka latviešu grāmatu iespiešana krievu burtiem ļoti kaitētu pareizticībai. Rakstu Brīvzemnieks iesniedzis kūrātoram, un tam bija vēlami panākumi: nodomāto likumu neizdeva. Nebūtu mums bijis Brīvzemnieka, kas zin, vai visas latviešu grāmatas, sākot ar 1889. gadu, netiktu iespiestas krievu burtiem.»*)

Bet, gribēdams likt stiprus pamatus latviskajam elementam skolās, Brīvzemnieks drīz tā sariēbj dažiem krievinātājiem un satricina savu stāvokli, ka vēlāk, Kapustinam aizejot, gandrīz zaudē vietu. Kā jau pieminējām, pēc 1887. gada likuma tautskolās trešajā skolas gadā mācības bija pasniedzamas krievu valodā, bet lauku skolās pie straujas krievināšanas nevarēja stāties gluži vienkārši aiz tā iemesla, ka bija ļoti maz skolotāju, kas bērniem mācības varēja kārtīgi pasniegt krievu valodā. Tāpēc arī likumu lauku skolās sākumā pildīja pareizāki, t. i. pirmos divos gados mācīja latviski, bet pilsētas skolās tas bija drusku citādāki. Tās atradās rusifikātoriem tuvāku acīm un šeit arī sāka stingrāku krievināšanu. Kūratora Kapustina laikā viskrāsākie krievinātāji bija mācības apgabala inspektors Speškovs, pārvaldes ierēdnis Viljevs, kuŗu vēlāk iecēla par tautskolu direktoru, Popovs (no 1892. g. apgabala insp.) u. c., kas ar rusifikāciju gribēja pašķirt sev ceļu labākai karjērai.

Ar 1889. gada rudeni visās Rīgas elementārskolās bija jāieved krievu valoda kā mācības valoda, izņemot pirmo klasi, kur vēl varēja mācīt mātes valodā. Ka Brīvzemniekam, kā to redzējām no viņa darbības Kurzemē un dažādiem ierosinājumiem pie Kapustina, šāds rikojums bija sāpīgi nepatīkams, par to nebūs lieki jārūnā. Tomēr atklāti uzstā-

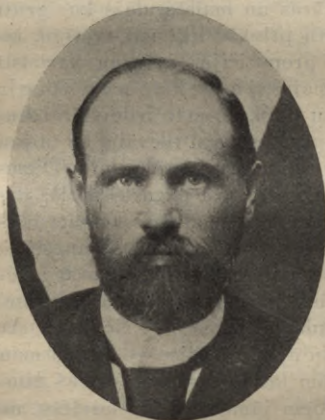
*) Indr. Cīrulis — Atmiņas par Fr. Brīvzemnieku, krājumā Latviešu skolu darbinieki I.

ties viņš pret to nevarēja. Bet Rīgas pilsētas skolu kollēģija, pret šādu rīcību protestējot, nolika savas pilnvaras. Viņas ietekmējumā arī daži skolotāji vācieši uzsāka streiku cerībā, ka ar to piespiedis mācības apgabala pārvaldi savus rīkojumus mikstināt. Kollēģijas sastāvs bija pilnīgi vācisks, viņas priekšsēdētājs — pilsētas galva, un arī 4 locekļi bija vācieši. Tautskolu inspektorū Brīvzemnieku-Treulandu kā valdības pārstāvi ar kūratora rīkojumu kollēģijā iecēla 8. aprīlī. Kāda loma šai streika uzsākšanā piekritusi Brīvzemniekam, nav zināms. Bet panākumu šim streikam nebija. Lai streikotājas skolu kollēģijas dēļ neciestu skolas bērnu mācības, streikotāju vietā un arī jauni skolotāji bija jāieceļ administrācijai, t. i. skolotājus iecelt vajadzēja tautskolu direktoram un apstiprināt kūratoram. 9. aug. tā ziņo arī Balss: tā kā Rīgas skolu kollēģija liedzas paklausīt valdības iestādēm, tad skolotājus iecels tieši skolu pārvalde.*) Šī streika laikā mācības apgabala tautskolu direktors Pokrovskis bija dabūjis atvaļinājumu (no 1. līdz 21. aug.) un aizceļojis uz ārzemēm. Par viņa vietnieku bija iecelts Brīvzemnieks. Un šo ļoti atbildīgo vietu izpildīdams, Brīvzemnieks apm. 20 vakantajās skolotāju vietās Rīgā neieceļ vis vācu vai krievu kandidātus, kas sāka spiesties iekšā Baltijas skolās un ko Brīvzemniekam pēc jaunās reformas gara vajadzēja darīt, bet — visus ļoti enerģiskus un spējīgus latviešu skolotājus, kurus ataicināja no provinces un jau pazina kā nacionāli noskaņotus darbiniekus.***) Tā Brīvzemnieks izdarīja ļoti lielu latviskās skolas pozīcijas nostiprināšanu. Uz Rīgu viņš ataicināja ievērojamus paidagogus: J. Kriškānu, Indr. Cīruli, Ed. Medni, V. Zāliti (dzejnieku Valdi), mazliet vēlāk J. Dreibergu, Apsišu Jēkabu (kuram izgādāja vietu Jāņa baznīcas skolā), Fr. Ieviņu u. c., bet Rīgas tuvumā Brīvzemnieks vietās iegādāja Teodoru Zeifertu — Olainē, Plū-

*) Balss 1889. Nr. 32.

**) A. Viča grāmatīņā — Latviešu skolu darbinieki I. teikts, ka šo skolotāju izvēlēšanu direktors Pokrovskis uzticējis Brīvzemniekam. Pokrovskis bija ārzemēs un Brīvzemnieks to darīja pilnīgi uz savu galvu. Pirms Pokrovska aizbraukšanas uz ārzemēm un vēlāk dažos gadījumos skolotāju iecelšanu viņš gan uzticēja Brīvzemniekam, vismaz lielāko tiesu piekrita viņa izvēlei.

doni — Jūrmalā u. t. t. Šie skolotāji vēlāk kļuva par centru latviski pedagogiskajai domai un viņu pulcināšana Rīgā bija ļoti pozitīvs darbs, jo tikai sirdī latvisks skolotājs varēja droši stāties pretim un paralizēt uzmācīgo rusifikāciju. Tā tad, lai gan Brīvēzniekam oficiāli bija jādara viss, lai nostiprinātu jauno reformu, un jāpilda savs ierēdņa pienākums, tomēr no otras puses viņš pats šam oficiālajam pienākumam strādāja pat pretim. Lai latvietību vēl vairāk skolotājos nostiprinātu, viņš tos mudināja uz sabiedrisku

Tautskolu direktors Pokrovskis.

darbu, skubināja piedalīties Latviešu biedrības plašajos pasākumos, bet sevišķi mudināja viņos nacionālo pašapziņu un ceļšanos strādāt latviskā garā. Tas bija Brīvēznieka simpātiskās personības noslēpums, ka viņš visus varēja ierosināt, iejūsmināt latviskai lietai. Prīvēti Brīvēznieks ar latviešu skolotājiem sarunājās un sarakstījās tikai latviski, nebaidīdamies pat no denunciacijām, kas viņu vēlāk dažreiz skāra diezgan sāpīgi. Arī skolās uz revīzijām iedams, viņš sevišķu vērību piegriezis latviešu valodas mācības stundām. Kā to atstāsta vairāki tā laika skolotāji, Brīvēznieks, arī klasē ierazdamies, lielāko tiesu bērņus centies uzrunāt latviski un aizvien aprasījies, vai kāds nezina kādu tautas dziesmu. Dažreiz arī viņš pats nodeklamējis kādu tautas dziesmu un to līdzības izskaidrojis. Tāpēc arī bērņi ļoti priecājušies par inspektora revīzijām un pat ilgojušies pēc tām.

Pirmajā laikā Brīvēznieks tā bija aizņemts ar darbu un aizrāvēis no iespējas šai grūtajā laikā kaut ko darīt latviešu lietas labā, ka pat nepaguva ar Kr. Valdemāru sarakstīties un tuvāk apspriesties par skolu politikas jautājumiem. Pirmo, plašāko vēstuli ar ziņojumu par apstākļiem Rīgas skolu dzīvē viņš Kr. Valdemāram raksta 1890. g. 22.

janvārī, kupā starp citu saka: «Par savu dzīvi Rīgā runājot, man jāsaprot, ka gan ne visai esmu mierā, ka atnācu Rīgā. Še par daudz nervīga dzīve; cilvēks mūžam starp daudz ugunīm, starp daudz spēkiem, no kuriem viens velk uz vienu, otrs uz otru pusi. Nav tā, kā Kuldīgā, kur, uz zemēm skolas pārlūkodams, zini, ka esi viens un viss, ka vari strādāt diezgan brīvi, enerģiski. Rīgā, turpretim, katrs solis, katrs vārds jo labi iepriekš jānosvep. Tiesa gan, ka šie priekšniecības tuvumā var dažu ko iespēt vispārīgā ziņā, bet mūsu dienās, kad viss vārās un maisās, dažs kas grūti zināms un mināms, lai varētu priekšā likt īsti svētīgu, izdevīgu propozīciju. Šādas propozīcijas arī jau nav īsti mūsu laiku garā, kad jāpriecājas, ja nekas nenotiek. Tomēr varu aizrādīt uz vienu lietu, ko man izdevies aizkustināt un, pastāvīgi par to rūpējoties, vest tik tālu, ka tā jau iet likuma projekta formā pretim savai sankcijai (Dienzēl, tas nenotika. Ž. U.) Šī lieta ir: ka pagasta skolās padarītu par obligātoriskām četras skolas ziemas katram bērnam — līdzšinīgu triju skolas ziemu vietā. Visaugstākā likumā sacīts, ka pēdīgā skolas gadā mācības valoda ir krievu valoda. Tā tad līdzšinīgās 3 ziemās mācītu, kā līdz šim, mātes valodā un jaunpienākdamā ziemā — krieviski. Ar šādu praktiku varētu itin labi apmierināties. — Tagad man liela ķeza ar ticības grāmatām latviešu valodā priekš ģimnazijām. Latviešu ģimnazistiem jāmaca ticība latviešu, ne vācu valodā. Bet tagadīgie ģimnaziju skolotāji, vācieši, saka, ka neesot mācības grāmatu latviešu valodā. Kūrators griežas pie manim, lai palīdzot šo lietu vest galā. Daru, ko spēju, bet nezinu, kas īsti iznāks?»

Skolās, sevišķi vidusskolās, kas bija pilnas vācu rauga, ticības mācības stundas vēl izlietoja vācu valodas propagandai. Nevien tā, ka šo priekšmetu pasniedza vācu valodā, bet ļoti bieži ticības mācības stundas pat izlietoja vācu valodas mācīšanai. Tā kūrators savā cirkulārā 1889. maijā atkārtoti aizrāda, ka ne visās mācības iestādēs izpilda likumu par ticības mācību pasniegšanu mātes valodā, un «stundas, kuŗas nolemtas tiklības izglītošanai, tiek pārvērstas par vācu valodas papildu stundām.» Vidusskolas neietilpa tieši Brīvēznieka kompetencē, tomēr viņš visādi uzstājās, lai arī viņās vairāk atskanētu latviešu valoda. Tā

A. Bandrevičs atstāsta šādu raksturīgu gadījumu: «Lomonosova sieviešu ģimnazijā Rīgā deviņdesmitajos gados mācījās vairākas latviešu jaunavas. Ticības mācības visām luterticīgām skolniecēm pasniedza tikai vācu valodā. Brīvēznieks kādreiz kopā ar mani pārsprīda, ka būtu kas jā-dara, lai latvietēm Lomonosova ģimnazijā reliģiju pasniegtu latviešu valodā. Brīvēznieks ieteica man uzrakstīt Rīgas mācības apgabala kūrātoram lūgumu, ka ar šādu kārtību latviešu bērnu vecāki nav apmierināti. Šo lūgumu pēc Br. aizrādījuma es nodevu Lapas Mārtiņam, kuņa meita mācījās Lomonosova ģimnazijā, parakstišanai un nosūtišanai kūrātoram. Jau pēc dažām dienām Brīvēznieks man stāstīja, ka lūgumam esot panākumi.»*) Lai vācu skolotāji nevarētu aizbildināties ar latviešu mācības grāmatu trūkumu ticības mācībām, tad Brīvēznieks, pēc kūratora aizrādījuma, rūpējās arī par tām. Brīvēznieka ierosināts, māc. Paukšens, Milenbachs, A. Jende u. c. sarakstīja latviskas ticības mācību grāmatas.

Protams, ka tik latviski noskaņotam Brīvēznieka darbības raksturam rusifikācijas laikmetā nevarēja būt ilgs mūžs. Tas, ka Brīvēznieks skolotāju vietās Rīgā visur centās ielikt noteiktus latviešus, kā arī viņa personības ievestais latviskais gars skolās, bija kā dadzis acīs panslavistiem un tiem, kas ar rusifikāciju cerēja iegūt sev kādus personīgus labumus. Pats kūrators Kapustins nepiekrīta pārāk agresīvai rusifikācijai, bet viņam bija jāpilda tas, ko viņam uzdeva Pēterpili. Un Pēterpili Kapustins, lai gan iecienīts ierēdnis, bija atzīts pat par nepietiekoši stingru rusifikātoru Baltijas guberņām. Sāka jau runāt par viņa aizsaukšanu no Rīgas. Brīvēznieks pie Kapustina bija ļābi pierakstīts, pateicoties savām veiklajām politiķa dāvanām, un kā praktisks pādagogs un skolas lietu labs pazinējs viņš sevi atestēja ļoti ļābi. Tāpēc tie, kam Brīvēznieka darbība bija dadzis acīs, pirmā kārtā mācības apgabala inspektors Speškovs u. c., no šīs puses viņam nevarēja pieļūt. Bet 1890. gada augustā Kapustins, kas bija iecelts arī par Pēterpils universitātes jūridiskās fakultātes eksaminācijas komisijas priekšnieku un kādu gadu bija

*) Grāmatiņā Latviešu skolu darbinieki I.

saistīts divās darba vietās, tika aizsaukts par Pēterpils mācības apgabala kūratoru, bet viņa vietā par Tērbatas mācības apgabala kūratoru iecēla Varšavas universitātes rektoru Lavrovski.

Jaunais kūrators Nikolajs Aleksandrovičs Lavrovskis (dz. 1837. g. Tveras gub.) bija īsts krievu zinātnieka tips. Viņš 1851. g. beidzis Pēterpils paidagoģisko virsinstitutu un turpat uzsācis zinātnieka karjēru. Vēlāk ieguvis maģistra un slavu filoloģijas doktora gradu, tad profesūru Charkovas universitātē un 1883. g. iecelts par Varšavas universitātes rektoru. Viņš bija stingrāks panslavists un arī rusifi-

N. A. Lavrovskis.

kāciju gribēja izvest daudz nopietnāk kā Kapustins. Kapustins Rīgu atstāja 10. okt. un tai pašā dienā savos amata pienākumos stājās Lavrovskis. Un 31. okt. jaunais kūrators jau bija audiencē pie ķeizara, lai sniegtu viņam ziņojumu un saņemtu piekrišanu enerģiskākai Baltijas rusifikācijai.

Šo kūratoru maiņu izmantoja Brīvēznieka pretinieki, lai viņu gāztu. Kaŗu pret Brīvēznieku sāka ar uzbrukumiem krievu avīzēs: Rižsk, Vestņikā un

Mosk. Vedomosķi — tajā pašā avīzē, kur kādreiz strādāja Brīvēznieks un Kr. Valdemārs, bet kur, pēc Katkova nāves (1887. g.), tagad bija sākuši pūst citi vēji. 1890. g. 12. dec. Mosk. Ved. parādījās ļoti ass raksts, kas bija vērsts pret latviskajām līnijām Brīvēznieka skolu politikā un netieši arī pret viņa līdzšinējo patronu kūratoru Kapustinu. Šajā rakstā starp citu teikts, ka latviešu skolās Rīgā sākot ieviesties latviskas tendences, notiekot skolu latviskošana un vajagot novilkt robežas darbojošām personām — vilkiem avju adā. Sakarā ar šī raksta parādīšanos, Kr. Valdemārs Brīvēzniekam 14. dec. raksta: «Vakar piesūtīju Jums un aizvakar

Kapustinam (ar izskaidrošanu) Mosk. Ved. num., kur stipri aizķer Jūs un pēc manām domām arī Kapustinu, galā arī mani. Lūdzu man izskaidrot, kas tie tādi ir, kas mūs visus apgāž.» Brīvēznieks Kr. Valdemāram atbild: «Domāju, ka raksts nāk no Rīgas krievu puses, bet ka tas pēdējiem iepūsts no vietējiem vācu politiķiem, kas gribētu, lai, latviešus diskreditējot, krievi paši tos dzītu vācu lēģerī...»^{*)} Brīvēznieks uzrakstīja min. avīzei atbildes rakstu un caur Kapustinu, kā savu bij. priekšnieku, to piesūtīja redakcijai. Atbildi iespieda saīsinātu. Kr. Valdemārs, kas šai lietā bija jau apmainījies vēstulēm ar Kapustinu, 7. febr. Brīvēzniekam par to ziņo: «Nu Jūsu raksts šodien M. V. atrodams, bet tikai izvilcumā un ar ļaunu piezīmi. Taču, kas tur ir teikts, iznākt vispāri Jums par labu. Tikai Jums vēlreiz būs jāatbild uz ļauno piezīmi, izbēgdami sīvus vārdus, labi apdomājiet, ko rakstiet, ka variet pilnīgi uzvarēt.» Bet 8. martā Mosk. Ved. sniedza otru vēl asāku rakstu pret Brīvēznieku kā rusifikācijas politikas traucētāju. Un tai pašā dienā arī Kr. Valdemārs steigās rakstīt Brīvēzniekam vēstuli, kurā saka: «Tagad es druscip bīstos par Jums, ka Jūs šinī tautas lietā par ātru atstātos. Jūsu personīgā lieta ir tagad tautas un kultūras lieta.» Un arī šoreiz Valdemārs Brīvēzniekam ieteic iesūtīt redakcijai pretraktu.

Šo uzbrukumu nolūks skaidrs: dabūt Brīvēznieku prom. Sava stāvokļa apdraudētību viņš apzinās arī pats un Kr. Valdemāram 13. martā 1891. g. raksta: «Mans stāvoklis šē Rīgā ir gan ļoti grūts. Cik noprotams, pret Kapustinu Pēterpilī varen intriģē un es esmu izraudzīts par šīs intriģas tīkla pirmo mezglu, ko Kap. pretinieki grib raisīt tādā ziņā, ka jaunajam kūrātoram mani jāatruno par nederīgu līdzšinējā vietā. Tādēļ tagad notiek stipra revīzija pa visām skolām, kas manā pārraudzībā, no kūratora puses. Iesākumā izlikās, ka viss ies diezgan bezpartejiski. Bet ar katru dienu vairāk izrādās, ka rezultāts nospriests pilnīgi jau iepriekš. Viss notiek tā, ka nevar iznākt nekas labs. Tādēļ var jau būt, ka man drīz būs jāatstāj mana tagadējā vieta. Ja tas nu notiktu, tad gan nezīnu, vai

^{*)} Šī 22. dec. 1890. g. rakstītā vēstule atrodas Valsts arhīvā.

pieņemt — ja piesolis — pārceļšanu uz citu vietu, vai iziet pavisam iz kroņa dienesta, — lai vismaz literāriski aizstāvētos kā pienākas. Kā Jūs domājat? Jo kamēr es krōņa dienestā, es rakstīt aizstāvēšanās rakstus atklātībai nedrīkstu, jo rakstīt priekš drukas činavnieks, amatā būdams, pēc likuma un ministra pavēles, drīkst tikai ar ministrijas atļauju. Šāds ceļš varen grūts un pat neiespējams, kad ministrija pati varbūt pret Kap., tas ir arī pret manu lietu. Kapustins pats, cik tagad zinu, izdarījis ar manu pretrakstu diezgan nelabi. Nezinādams, laikam, ka Mosk. Ved. pati viņa pretinieku-intrigantu pulkā, viņš piesūtījis (caur trešo personu Borzenko) rakstu, atļaudams, lai redakcija «dažas vietas — ja patik — izlaiž.» Mosk. Ved. tādēļ sameistarojusi rakstu tā, kā tas bija nodrukāts, pielikdama savu zupu vēl klāt. Varbūt pie tādas paviršas Kapustina izturēšanās bijusi vainīga arī viņa slimība, ar ko tas pēdējā laikā sirdzis. — Jums taisnība, ka vajadzētu rakstīt pretrakstus, bet — kā jau augšā teicu — es to šimbrīžam pats, amatā būdams, nespēju. Bet rakstīt jau varetu un vajadzētu gan citiem — ja ne citur, tad Russk. Ved., īpaši jau arī tādēļ, ka es pats, amatā būdams, tā kā tā jau nespētu labi aizstāvēt latviešu lietu vispārīgi. Kas zīmējās uz mani personīgi, tad, domāju, ka katram rokām taustāms un viegli aizrādāms uz to neģēlīgu izturēšanos, ko tagad Mosk. Ved. izrāda pret mani caur to: 1) ka tā manu (no oficiālas puses nākošu) pretrakstu savvaļīgi saraustījusi un sagrozījusi, piemērinādama vēl klāt savu piekodu un 2) ka tā uzņēmusi tad vēl tagad jaunu pretrakstu, kuņā visi mani pievestie atspēkotie fakti atstāti neievēroti, bet kuņā brauc tālāk pa to pašu plāpīgo aizvainotāja ceļu. Tikai vienu lietu (mācības valodu pirmā gadā) mans pretinieks atron no manim apstiprinātu viņam par labu, bet tas tādēļ tā liekas, ka Mosk. Ved. nav visu manu pretrakstu nodrukājusi, bet to daļu izlaidusi, kas šinī punktā tas svarīgākais. Ja no savas puses spējat ko sarakstīt priekš Russk. Ved. (priekš Mosk. Ved. jau nav vērts, jo tā jau visu sagrozīs), tad darāt to lūdzami. Ja Jums priekš sava raksta vajadzīgs tas leitart. raksts, kas Mosk. Ved. nodrukāts silti latviešiem par labu un tulkot iekš Vaterländ. und Gemein. II. burtņicas, tad jau kāds students Jums to var norakstīt Rumjancova at-

klātā bibliotēkā.» «Iekš kā parādās starpība starp. Mosk. Ved. Katkova laikā un tagadējā? — jautā tālāk Brīvzemnieks. — Iekš tā, ka Katkovs uzbruka Baltijas vācu feodālismam un tagad Mosk. Ved. uzbrūk latviešu pauperismam. Nupat dzirdu, ka korespondencijas Mosk. Ved. ar parakstu... Gen.... rakstot barons Nolde, pastāvīgs līdzstrādnieks jau manā laikā.»

Šai laikā, kad kauliņi mesti pār Brīvzemnieka kā skolu inspektora galvu, liels politisks un morālisks atbalsts viņam ir Kr. Valdemāra uzticīgā draudzība un padomi. 16. martā Valdemārs Brīvzemniekam raksta: «Es nebūt neticu, ka pretinieki uzvarēs. Tagad tik laiks jānovelk, sāks jau pūst citi vēji, un Kapustins var būt drīz augstākais.» Kapustinu atkal kādu laiku minēja kā kandidātu izglītības ministra amatam Deļjanova vietā. Tāpēc Valdemārs drošina Brīvzemnieku, lai novelk laiku. Ja Kapustins nāktu par ministri, Brīvzemnieka stāvoklis būtu glābts, jo Kapustins par viņu vēl aizvien izsakās ļoti atzinīgi. 23. martā Valdemārs Brīvzemniekam raksta: «Mēs uzturēsim savu stāvokli, cik ilgi spēsīm, neatkāpsimies priekšlaikā ne soli, tādēļ, ka varbūt, ipaši to gaida,» bet 31. martā: «Gribētu Jūs apmierināt, ja Jums sirds par daudz aizkustināta, kad darām, ko spējam, tad lai iet kā iedams. Luterānismu tik viegli jau apgāzt nevar, tāpat arī latviešu valodu.» Valdemārs arī izlieto visu savu iespaidu, lai Brīvzemnieka stāvokli glābtu. 12. apr. viņš par to ziņo: «Laikam šinī pašā rītā Kapustins raksta Špeškovam (mācības apgabala inspektoram, kuŗš arī veda cīņu pret Brīvzemnieku, Ž. U.), lai tas rauga «atturēt» Jūs no aiziešanas... Es vakar un aizvakar katru reizi biju divas stundas kopā ar Kapustinu. Ar lielu brīnumu dabūju manīt, cik cieši Kapustins uztic Špeškovam. Nu redzēsīm, kādā veidā tas izrādīs pret Jums Kapustina uzdevumu.» Šāda Kr. Valdemāra rūpība Brīvzemnieka kritisko stāvokli tomēr zināmā mērā palīdzēja saglābt, kauču gan damokla zobens pār viņa galvu kaņājās diezgan ilgi. Pat vēl 21. jūlijā, kad Brīvzemnieks Valdemāram atkal raksta vēstuli, tas vēl nav galīgi noskaidrojies: «Mīļais draugs, raksta Brīvzemnieks, ilgi neesmu Jums rakstījis, gaidīdams, kamēr manās lietās notiktu kas svarīgāks, kas atļautu paredzēt šādu vai tādu iznākumu drīzā nākotnē. Bet līdz šim vēl nekas

ievērojamāks nav noticis. Varbūt, ka pie tam vainīgs tas apstāklis, ka kūrators Lavrovskis pa vasaras laiku nav Rīgā. Vispārīgās skolu lietās šē gan priekš kādas nedēļas izcēlās liels robs, jo līdzšinējais skolu direktors Pokrovskis atstājās no sava amata un aizbrauca uz savu dzimteni — pie Uralu kalniem. Baltijas tautas skolām tas liels zaudējums. Par viņa vietnieku Pēterpilī izredzēts no Novgorodas guberņas kāds tautas skolu inspektors, kas ieguvis slavu caur savu kaŗu pret vietīgo zemstību. Kad Pokrovskis aizbrauca, es slīmības dēļ atsacījos pagaidām izpildīt direktora vietu, tā tad šo darbu šimbrīžam izpilda Cēsu apgabala inspektors Grāvītis. Tikai arī šim uz kādu nedēļu jāatstāj amata darīšanu labad Rīgā, tā kā man, gribot negribot, nāksies šinī laikā izpildīt — kā daudzreiz senāk — direktora vietu. Bet drīz jau būs arī klāt jaunais direktors. Redzēsim, kāds šis jaunais pravietis būs. Kūratoram Lavrovskim gan nebija pa prātam, ka Pokrovskis iet projam, jo nav vis viegli jaunam iestrādāties tik sarežģītos darbos... Mēs ar Lavrovski pēdīgi izrunājāmies diezgan nopietni, bet arvienu tā, ka man bija jāsaprot, it kā man būtu jāpaliek savā līdzšinējā vietā vēl ilgus gadus. Bet vai man arī tiešām der palikt — der vispārīgā labumā? Lauzu par šo lietu galvu, bet nespēju pats šo rēķinu izrēķināt. Redzēsim, kāds būs jaunais direktors, — vai tas nelīdzēs izrēķināt šo rēķinu. Lai Dievs dod, ka tas būtu saprātīgs, godprātīgs cilvēks, kas pieietams prātīgām domām, — kā Pokrovskis!

Priekš pāris dienām Rīgā bija Kapustins, — kā liekas, atspirdzis ārzemēs. Viņš mani visādi drošināja, kauču nedabūjām vis vienātnē par dažādām lietām vaļsirdīgi izrunāties. Nelabi ir, ka man ar veselību pēdējā laikā klājas vāji. Krūtis sāp, acis tik vājas, ka lasīt lasu ļoti grūti. Viss tas laikam izskaidrojams caur nervu vājumu. Jūtos tik gurdens, ka darbu, ko senāk pastrādāju pusstundas laikā, tagad varu veikt tikai 1½ stundās.»

Un tikai 12. oktobrī, kad Brīvēznieks Valdemāram raksta pēdējo vēstuli, jo drīz Valdemārs saslima ar plaušu karsoni un 25. nov. mira, viņš ziņo, ka «vispārīgi man šķiet, ka mans stāvoklis šimbrīžam atkal labāks. Grūto negaisu, zobus sakodis, pārcietu, ja pats neeimu, citi projām nedzen... Lietas labā paciešu visu, vairāk gandrīz nekā

spēju, bet cik ilgi to varēšu, nezinu.» Tā tad gandrīz veselu gadu Brīvēzēniekam bija jābūt saspīlētu nervu stāvoklī un neziņā, vai uzvarēs viņa un latvisās skolas pretinieki, vai arī viņš varēs palikt savā vietā un, cik iespējams, turpināt darbu pēc nacionālās sirdsapziņas. Četrus gadus laikā Brīvēzēnieks jauno darbu bija iemīlojis un to nebūtu varējis atstāt bez liela sarūgtinājuma, jo vairāk tamdēļ, ka tolaik šis darbs bija ļoti atbildīgs pret tautu, pret viņas jauno paaudzi un tā tad arī pret mūsu nākotni.

Zīmīgi, ka tai laikā, kad pret Brīvēzēnieku rusifikatori sāka cīņu kā pret «latviešu skolu latviskotāju», Cēsu rajona inspektoram, pareizticīgajam Grāvītim, ko amatā iecēla vienlaicīgi ar Brīvēzēnieku, kūrators izteica «pateicību par sevišķiem pūliņiem krievu mācības valodas ieviešanā sava rajona skolās.»

Tautskolu direktors Somčevskis.

1891. g. 1. septembrī par Rīgas mācības apgabala tautskolu direktoru, slimības dēļ aizgājušā Pokrovska vietā, iecēla Novgorodas tautskolu inspektoru Somčevski. Rusifikācijas ziņā jaunais direktors bija cienīgs Lavrovska palīgs.

Skolu sekmīgākai krievināšanai 1892. g. sākumā Baltijas mācības apgabalā nodibināja otru tautskolu direktora vietu ar sēdekli Rēvelē. Somčevskis palika par direktoru latviešu skolām ar sēdekli Rīgā, bet 1895. g. nolēma un ar 1897. gadu nodibināja vēl trešo direktora vietu Kurzemei ar sēdekli Jelgavā.

Jaunie Baltijas skolu politikas galvenie vadītāji, kas stājās amatos deviņdesmito gadu sākumā, ar latviešu pārkrievošanu sāka rīkoties ļoti strauji un arī varmācīgi. Lai gan vēl bija spēkā 1887. g. likums, tomēr skolu politikas noteicēju nolūks bija pēc iespējas ātrāki pilnīgi izskaust lat-

viešu valodu no latviešu tautskolas. Un Brīvzemnieka darbība tagad bija vērsta uz to, lai neuzkrītoši un nemanāmi, jo viņš tikko kā bija dabūjis labu mācību, organizētu un vadītu ciņu par latviešu valodas tiesībām latviešu skolās. Šī ciņa bija ārkārtīgi grūta, bet, diplomātiski viņu vedot, Brīvzemnieks guva labas sekmes.

Šo jauno Lavrovska-Somčevska skolu politikas kursu latviešu valodas izdzīšanai no skolas ievadīja ar veselu rindu pastāvīgi pastiprinātiem administratīviem rīkojumiem. 1892. g. kūrators deva pavēli, ka krievu valoda ievadama arī visās Rīgas labdarības iestāžu un dibinājumu skolās; tai pašā gadā arī tās skolas, kuŗas vēl pārzināja iekšlietu un domeņu ministrija, pakļāva tautas apgaismošanas ministrijai, resp. Tērbatas mācības apgabala kūratoram, lai viņās sekmīgāki ievestu krievu režīmu. 1893. g. pavasarī Rīgas mācības apgabala kūrators*) izdeva cirkulāru, kuŗā uzsvēra, ka skolu revīzijās novērots, ka «skolēni vēl pamatīgi neprot krievu valodu.» Tāpēc kūrators iecēlis komisiju, lai tā izstrādātu projektu par «valsts valodas sekmīgāku piesavināšanos zemākās mācības iestādēs.» Šī komisija savu projektu izsaka 9 punktos, kuŗos prasīta sekmīgāka krievu valodas mācīšana. Starp citu kūrators publicē izpildīšanai šādu komisijas atzinumu: «Brīvistundās skolēniem jārunā savā starpā, kā arī klasu pārlūkiem un skolotājiem tikai vienīgi pa krieviski.» (Pastrīpojumi mani. ž. U.)

Norādījums, ka rusicisma groži latviešu tautskolās jāpievelk stingrāki, nāca arī no Pēterpils. Pie tautas apgaismošanas ministrijas darbojās īpaša padome, kuŗa caurlūkoja ziņas un pārskatus par tautas skolām un skolotāju sēmināriem. 1894. g. 19. novembrī šī padome apsprieda pārskatu par tautas izglītības stāvokli Rīgas mācības apgabalā. Kā Novoje Vremja pēc šī apspriestā pārskata ziņo, tad pārkrīvošana Baltijas apgabalā ejot lēni uz priekšu. Vispārīgā izglītības augšana

*) 1893. g. aprīlī Tērbatas mācības apgabalu pārdēvēja par Rīgas mācības apgabalu, jo kūratora pārvalde atradās Rīgā.

esot bēdīga. Krievu valodas mācīšana topot nepietiekoši vadīta (Pastrīpojumi mani. Ž. U.), kas it sevišķi notiekot tāpēc, ka skolotāji nepietiekoši sagatavoti, un ka igauņi un latvieši grūti mācoties krievu valodu (ar varu uzspiestas lietas arvienu mācās grūti. Ž. U.).

Deviņdesmito gadu vidū Lavrovska-Somčevska ievadītās skolu politikas kursa nostiprināšanai un varmācīgās krievināšanas lēģalizēšanai bija gaidāms jauns Baltijas skolu likums un še Brīvēzemnieks, no nacionālās politikas motīviem vadīdamies, ļoti daudz darija, lai glābtu latviešu valodas tiesības skolā. 1887. g. krievināšanas sākuma pagaidu likumu, pēc novērojumiem praktiskā dzīvē, tagad gribēja pārstrādāt, lai varētu izdot galīgu Baltijas tautskolu likumu. 1894. gada sākumā tautas apgaismošanas ministrs Rīgas mācības apgabala kūrātoram pieprasīja ierosinājumus likuma grozījuma projektam. Kūrātors šam nolūkam sastādīja īpašu komisiju, kuŗā iecēla mācības apgabala tautskolu direktorus Šomčevski un Blagovesčenski un tautskolu inspektoros: Treulandu-Brīvēzemnieku, Pravdinu, Grāvīti, Vemberu, Popovu, Fricsonu un Luiģu. Komisiju sasaucot, kūrātors, bez citiem apspriežamiem jautājumiem, kā svarīgāko lika viņai priekšā izšķirt jautājumu, vai nebūtu iespējams tautskolās visus priekšmetus mācīt krievu valodā jau no pirmās dienas. Šādam priekšlikumam piekrita visi krievu inspektori, aizrādīdami, ka viņu rajonos jau tā mācot un tam nepretojoties ne bērnu vecāki, ne skolotāji. Brīvēzemnieks uzstājās pret šādu kārtību, aprādīdams, ka tas runā pretīm pavidagoģiskiem mērķiem un arī uz iedzīvotājiem atstās nepatīkamu iespaidu. Tomēr latviešu valodas jautājumā komisija nolēma, ka Baltijas tautskolās bērni ar pirmo dienu mācāmi krievu valodā. Šāds bija arī mācības apgabala inspektoru konferences atzinums. Un kūrātorā Lavrovska likuma grozījuma projektā, kas ceļoja uz Pēterpili, latviešu valoda no tautskolām bija izmesta. Brīvēzemnieku tas ļoti skumdināja un viņš sāka rīkoties, lai šis Lavrovska projekts nekļūtu par likumu.

Tautas apgaismošanas ministrs Lavrovska likuma grozījuma projektu (kas bija diezgan plašs, bet mūs še interesē tikai jautājums par latviešu valodas tiesībām tautskolās, par ko galvenokārt cīnījās Fr. Brīvēzemnieks) nodeva se-

višķas augstākas komisijas pārbaudīšanai. Par šīs komisijas priekšsēdētāju iecēla Pēterpils māc. apgabala kūratoru Kapustinu, kam Baltijas apstākļi bija labi pazīstami, bet par komisijas locekļiem — bij. Baltijas tautskolu direktoru Pokrovski, bij. Rēveles apgabala skolu pārliku Jansonu, tautas apgaismošanas departamenta dir. Aņičkovu u. c. Šīs augstākās komisijas sastāvs tā tad bija diezgan hūmāns un viņas locekļi nebija tik šovinistiski rusifikatori kā Rīgas mācības apgabala ierēdņi. Brīvēznieks nu privāti griezās pie Kapustina, Pokrovska u. c. šīs kom. locekļiem un aprādīja viņiem, cik nepaidagoģiski ir izmest mātes valodu no tautskolas. Šiem Brīvēznieka soļiem bija panākumi. Kapustina komisija, stājoties pie likuma projekta izstrādāšanas, pretēji Lavrovska projektam, valodas jautājumā atzina, ka krievu mācības valoda pagasta skolās ievadama tikai ar trešo ziemu, kā tas bija jau 1887. g. pagaidu likumā. Bez tam Lavrovska projektā bija paredzēts pagarināt pagasta skolās mācības laiku no trim uz četrām ziemām (savā laikā Brīvēznieka ierosinājums kūratoram). Saimniecisku apstākļu dēļ Pēterpils komisija šo ierosinājumu noraidīja.

Kā Rīgas mācības apgabala 1895. g. cirkulārā Nr. 10 lasāms, tad šai gadā no 18.—21. febr. kūrators Lavrovskis atkal sasaucis pieminētās komisijas sēdi, lai apspriestu Pēterpils komisijas pārstrādāto un piesūtīto likuma projektu, kas Lavrovska projektu bija grozījis. Krievu valodas mācības jautājumā Rīgas komisija atzina (cirkulārs Nr. 10, 5, p. 434. un 435. lpp.), «ka likuma jaunā redakcija, izstrādāta no ministrijas komisijas, pēc kuņas tikai trešajā ziemā mācības pasniedzamas krievu valodā, nesakrīt ar tagadējo laukskolu stāvokli, tādēļ ka jau tagad, kur skolotāju lielākā daļa vēl vāji sagatavota mācību pasniegšanai krievu valodā, pēc tautskolu inspektoru apspriedēm, kuņi piedalījās sapulcē, viena ceturtā daļa no pagastu skolām Rīgas mācības apgabala latviešu daļā ar sekmēm esot pārgājusi uz mācību pasniegšanu krievu valodā jau pirmajā ziemā.» Tālāk cirkulārā teikts: «Par rēķināšanas mācību tautas valodā divās pirmajās ziemās izteicās inspektors T r e u l a n d s turpretim visi citi sapulces locekļi atzina, ka varot mācīt krievu valodā jau no pirmās ziemas, ņemot palīgā tautas

valodu.» Gala atzinums: «agrākā redakcijā pieņemtais prasījums, ka mācības pagastu skolās jau no pirmās ziemas tiktu pasniegtas krievu valodā, — ir praktiski izpildāms un vēlams krievu valodas mācīšanas interesēs.» Kā izņēmums palika vienīgi ticības mācības un latv. valoda kā mācības priekšmeti. Lavrovskis no šovinistiskās rusifikācijas tā tad negribēja atkāpties. Ne par velti 1895. gada 1. janv. viņš bija apbalvots ar Aleksandra Ņevska ordeni un visaugstāko grāmatu, kurā teikts: «Par Jūsu nepieklusušo darbību izglītības nostiprināšanā uz krievu pamatiem Jums uzticētās Rīgas apgabala mācības iestādēs.»

Kāds pēc šādām Pēterpils un Rīgas komisiju domstarpībām varēja iznākt jaunais tautskolu likums, nevarēja paredzēt. Brīvēmnieks tāpēc turpina savu neredzamo spēli, lai Pēterpili panāktu, ka latviešu valodu no tautskolām neizņemtu. Šai lietā viņam palīdzēja arī H. Visendorfs, pazīstamais latvju daiņu pirmais izdevējs. Visendorfs Pēterpili bija bagāts tirgotājs. Viņam patika būt par tautiskās lietas mēcēnātu un no otras puses, uzstādamies par latviešu un leišu lietu labu pazinēju, viņš tika aicināts par locekli dažādās izglītības ministrijas komitejās, kur apsprieda daudzus svarīgus jautājumus. Visendorfs bija ļoti aktīvs un enerģisks darbinieks un tā viņš bija ieguvis labu pazīšanos un plašus sakarus Pēterpils augstākās aprindās. Tā arī viņš varēja daudz ko darīt latviešiem par labu. Brīvēmnieku ar viņu labās attiecībās saveda mūsu tautas gara mantu jautājums. Brīvēmnieks Visendorfu bagātīgi apgādāja ar materiāliem par Baltijas tautskolām un lūdza viņu ko darīt, lai latviešu valodu no tautskolas neizdzītu. 1895. g. 19. apr. H. Visendorfs Brīvēmniekam raksta: «Paldies par laipni pasniegtām ziņām... Nupat no Anņina pārņācis, steidzos Jums paziņot, ka šis vīrs mums ir drošs. Jūsu uzskats par viņu ir bijis pareizs. Viņš man apsolīja aizstāvēt šādu stāvokli: atstāt 3 ziemas obligātoriskas mācības, 2 pirmās ziemās, izņemot krievu valodu, obligātoriski visus priekšmetus mācīt latviešu valodā, tikai 3. ziemā krievu valodā, ģeografiju atļaut pasniegt 3. ziemā. Man likās būt nepolitiski atrunāt viņu no tam, ka arī 3. ziemā nederētu ievest krievu mācības valodu.» Bet no Brīvēmnieka V. pieprasa plašas ziņas un jaunus priekšlikumus.

21. apr. viņš atkal Br. raksta: «Šodien izrunājos ar Kočetovu. Šis ir jau drusku otrāds nekā Aņņins (abi likumu izstrādāšanas kom. locekļi. Ž. U.). Bet taču 1½ stundas garā sarunā tik tālu tiku, ka Lavrovska projekta nederību atzina — tam pretošoties pa pusei, t. i. 1½ ziemas mācības valoda lai paliekot latviska un pārējās 1½ ziemas krieviska... Kad komisija sāks atkal Lavrovska projektu apspriest, vēl neesot zināms. L. pats jau ir še.» Bet 1. jūnijā 1895. g. Visendorfs Brīvēzniekam ziņo: «Gratulēju ar Lavrovska splendīdu caurkrišanu. Komisija tautskolu lietu tā izsprieduši, kā to Aņņins gribēja aizstāvēt: 2 pirmās ziemās latviešu mācības valoda, 3. krievu. Bet par to Jums Pokrovskis jau laimā būs rakstījis. Ar pēdējo darīju, kā savā laikā rakstījāt... Nu, paldies Dievam, ka tikdaudz; arvien labāk būs, nekā līdz šim, kur krievu inspektori jau pilnīgi Lavrovska projektu ievēduši lietošanā. Vismaz 2 pirmās ziemas bērņi ko mācīsies. Augstākajās instancēs, cerams, komisijas projektu pieņems. Par visu Jums, godājamais tautietī, nākas vislielākā pateicība. Tauta Jums par daudzajām pūlēm simtkārtīgu paldies parādā.» Par jauno tautskolu likumprojektu 1895. g. 15. jūlijā Visendorfs Brīvēzniekam raksta: «Paša tautas skolu projektā ieskatoties, taču ne viss tik rožu krāsains, kā to domāju, resp. no īsas mutiskas sarunas noprātu. Te, domāju, vēl krietni ko strādāt. Pokrovskis bija tik laipns un man savu projekta eksemplāru iedeva norakstīšanai. Otrdien bijām atkal kopā, bet nebijām pusi no projekta caurņēmuši, kad atbrauca Oldenburgas princis licējā, un Pokrovskim bija jāmetas mundierā.»

Krievu valodas pilnīgai ievēšanai latviešu skolās, kā to tikai vienā ceturtā Latvijas daļā krievu inspektori pretēji likumam bija paspējuši izdarīt, par kavēkli bija tādu skolotāju trūkums, kas sekmīgi visas mācības skolās būtu varējuši mācīt krievu valodā. Tie, kas šo valodu prata, gribēdami inspektoriem pielabināties un viņiem iztapt, sāka skolu rusificēt. Bet visi latviešu tautskolotāji tādi nebija. Tāpēc administrācija krievu valodas pratējus skolotājus vairoja kā varēja. Bez daudzās vietās sarikotiem krievu valodas kursiem, 1893. g. izsludināja, ka latviešu jauneklus uzņem arī Gačinas un Pleskavas skolotāju sēmināros, «lai luterāņu skolām sagatavotu skolotājus, kas krievu valodu pa-

matīgi prot.» Tā paša gada 34. num. Balsis ziņo, ka arī vairākās Baltijas skolās dibinās paidagoģiskas klases šādu skolotāju sagatavošanai. 1894. g. Rīgas mācības apgabala pārvalde nolēma piecās 2 klasīgās laukskolās dibināt paidagoģiskas klases skolotāju sagatavošanai. Nākošā gadā Pēterpili deva atļauju šā lēmuma realizēšanai un kūrators cirkulārā jau varēja norādīt, ka vietās nav atstājami tie skolotāji, kas neprot krievu valodu. Tā tad tos skolotājus, kas ne labprāt stājās pie rusifikācijas, gluži vienkārši gribēja izmest no skolām. Tas būtu aizkavējams, ja varētu aizkavēt paātrināto krievu valodas pratēju skolotāju vairošanu. Lai paidagoģiskās klases varētu atvērt, tām izstrādātā programma bija apstiprināma Pēterpili. Brīvēmnieks nu atkal griezās pie Visendorfa, deva viņam materiālus un norādījumus, kā šo lietu aizkavēt. 1896. g. 14. febr. Visendorfs Brīvēmniekam raksta: «Paldies par Jūsu laipnām vēstulēm līdz ar sūtījumiem. Bet nu man Jums jāizskaidro, kālab Jūs tik piepeši ar savu tēlegrammu iztraucēju. 9. febr. apgaismošanas ministrijas mācīto komitejā bija noteikta zināmo paidagoģisko klašu programmas apspriešana. Man bija tas gods noticis, tikt uz minēto sēdi uzaicinātam, lai savas domas izteiktu. Tā kā nu es vienu otru lietu varēju piemirst, vai nezināt, tad turēju par lietderīgu izlūgties Jūsu motīvus, kuŗi tad arī tagad visi tika izlietoti. Pateicoties Jūsu promptai atbildei, man bija iespējams uz minēto sēdi sastādīt memorandu, kuŗu cēlu sēdei priekšā un kuŗš tika pievienots pie lietas. Jūsu akcepts, zināms, maksāja vislielāko kontribūciju, jo kas tur teikts, to labāki vairs nevarēja teikt. Programmu pašu dažādā ziņā atrada par nepietiekošu. — Jūsu kūrators visu bērumu dabūs atpakaļ priekš pārstrādāšanas, arī mans memorands ies līdz... Cik es varēju noņemt no tām balsīm, kas mūsu domām par labu izteicās, tad šis paidagoģisko klašu atvēšanas projekts, ja tas tagad nāktu priekšā, gluži smuki izveltos cauri. No visiem klātesošiem tikai viens izteicās viņam par labu, argūmentēdams, ka kūrators taču zināšot, kas vajadzīgs un ka nevarot viņam neuzticību parādīt. Bet tajā punktā bija visi vienis prāti, ka 18 gadus veci zēni nav nekādi skolotāji. Nolēma: ieteikt kūratoram Lavrovskim, lai vecajiem skolotājiem dod laiku

un iespēju krievu valodā ievingrināties, ka lai tie paliktu savās vietās.»

Šis paidagoģiskās klases vēlāk gan atvēra, bet uz labu laiku viņas bija «iesaldētas» un tāpēc vairums atļaišanai nodomāto skolotāju, pamazām krievu valodā ielauzījušies, tomēr savās vietās varēja palikt. Bet kas toreiz zināja, ka tas ir Brīvzemnieka nopelns?

Tāpat arī gaidāmais Baltijas tautskolu jaunais likuma projekts iegula un par likumu nekļuva — nevien aprādīto apstākļu dēļ, bet pret viņu visiem līdzekļiem uzstājās arī Baltijas vācu muižniecība — tolaik vēl ļoti ievērojams spēks. Muižniecībai par šo likumprojektu bija tāds novērtējums: «Šis projekts visos punktos paasina pagaidu nosacījumus. Galīgi iznīcinādams skolas konfesionālo un nacionālo raksturu, tas nospiež kārtu priekšstāvības spēku vienkāršu pakalpotāju stāvoklī.»*) Tāpēc arī landtags 1896. g. uzdeva landmaršalam, sakarā ar jauno likumprojektu, izlietot visus līdzekļus, lai atkarotu mātes valodu vismaz pagasta skolai. Tas nenotika un spēkā vēl palika 1887. g. 17. maija t. s. Baltijas tautskolas pagaidu nosacījumi. Bet Lavrovskis savu uzsākto un Pēterpili zināmās aprindās atbalstīto skolu politikas kursu negribēja grozīt. Atsaucoties uz tautskolu inspektoru konferences atzinumu, viņš no tautas apgaismošanas ministra dabūja apstiprinājumu mācības apgabala valdes lēmumam, ka pagasta skolās pirmajās divās ziemās skolēni bez mātes valodas jā māca arī krievu valodā, lai pamazām viņus sagatavotu uz pāreju krievu valodā visos priekšmetos.***) Šāds lēmums, acimredzot, divdomīgi formulēts tamdēļ, lai no vienas puses varētu atsaukties, ka mātes valoda no tautskolas nav pilnīgi izdzīta, bet no otras puses, lai ar paša ministra rīkojumu šādu rīcību tomēr pastiprinātu. Un tā arī bija: pēc tam varēja norādīt un prasīt, ka krievu mācības valoda visās skolās ievadama ar pirmo ziemu. Šai ziņā arī Visendorfs Brīvzemniekam dod dažus padomus, kā cīnīties pret latviešu valodas izdzīšanu

*) Baltische Monatschrift 1905., Mai — pēc muižniecības archīva dok.

**) Ministrijas cirkulārs 1896. g. 6. dec. Nr. 30., kūratora cirkulārs 1897. g. Nr. 1.

no tautskolas, un izsaka dažus pārmējumus, kālab inspektoru konferencē, uz kuŗas lēmumiem bazejoties, kūrators izdabūja augšminēto ministra cirkulāru, neviens nav stingri aizstāvējis latviešu valodas tiesības: «Kā Jums zināms, ministrijas projektā bija pieņemts krievu mācības valodu ievest no 3. ziemas. Bet, kā no cirkulāriem redzu, Jūsu konference atkal šo punktu pārgroza un paliek pie pirmās ziemas. Un sacīt, ka tāds spriedums varēja notikt vienbalsīgi, nerangoties uz to, ka inspektoru lielākā daļa latvieši! Draugi, draugi, kur Jūsu dūša?!*) Tāds cirkulārs, ja viņā būtu kāds sirdīgs protests pret zināmo propozīciju, še saceltu domu starpību un dotu iespēju izvest cauri to punktu, kuŗš noteic, ka krievu mācības valodu der ievest tikai no 3. ziemas. Bet nu apdomājat: Jūsu konference vienbalsīgi tam pretojas. «Jā, tiem taču vajaga zināt.» teic še. Te nu paliek par vienīgo atbalstu vesela cilvēka prāts. Tas ir maz. Vispārīgi še nenāk nekādi protesti nedz no inspektoru, nedz skolotāju.

*) Pie šīs Visendorfa 1896. g. 14. febr. rakstītās vēstules jāpiezīmē, ka tie pārmērumi, kas varētu zīmēties uz Brīvzemnieku par neuzstāšanos pret latviešu valodas izmešanu no skolas, nav pamatoti. Brīvzemnieks šai lietā darija, ko varēja. Savus uzskatus par labu latviešu valodai viņš jau bija izteicis Lavrovska komisijā un to darija arī vēlāk. Mums nav bijuši pieejami Visendorfa minētās insp. konferences protokoli. Bet ļoti iespējams, ka Br. šai konferencē nemaz nav varējis piedalīties, vai arī ir bijis spiests oficiāli ciest klusu, jo kādu viņš dabūja mācību, to jau zinām. Lai gan Br. uzskatu niknākais pretinieks — māc. apgabala inspektors Špeškova jau bija aizcelts uz Kazanū par kūratoru (1893.) un viņa vietā iecelts reālskolas direktors Popovs, tomēr Špeškova garā tagad strādāja pats kūrators un tautskolu direktors Somčevskis. Bez tam jādodomā, ka Visendorfs šai vēstulē būs ko sajaucis, jo viņš min, ka tautskolu inspektoru lielākā daļa esot latvieši, kas nebija tiesa. No 9 insp. 1896. g. latvieši bija tikai Brīvzemnieks, Fricsons, Vembers un Grāvits (kuru 1896. g. pat pārcēla no Jelgavas uz Tērbatu, bet Fricsonu no amata atlaida). 21. martā, 96. g. Visend. Brīvzemniekam turpretim raksta: «Tikko Jums biju savu pēdējo vēstuli nosūtījis, ka arī dabūju Jūsējo. Paldies par visu, ko tur atradu. Tas lieti noderēs... Vispārīgi laipni lūdzu mani turēt au courant no visiem šikāniem un nepareiziem rīkojumiem. Es šād un tad redzos ar mācītās kom. priekšnieku un tad kādreiz viena vai otra lieta var noderēt». Tā kā šeit V. runā par «šikāniem un nepareiziem rīkojumiem», iespējams pat, ka konferences protokols ar nolūku sarakstīts labvēlīgi kūratoram. Bet vispārīgi jāsaprot, ka V. Pēterburgā operēja galvenokārt tikai ar Brīvzemnieka materiāliem, viņa argumentiem un pat arī ar viņa loģiku.

nedz tautas puses. Saprotams, tādā gadījumā jādomā, ka viss stāv uz to labāko. Ja še (Pēterpilī, Ž. U.) saņemtu kādu protestu, tad jau rastos citi uzskati.» Ka šādā veidā organizējama cīņa latviešu valodas aizsardzībai un cerības vēl nav atmetamas, to Brīvēznieks jau bija domājis un arī sācis rīkojies.

Kad kūrators izdod rīkojumu par krievu mācības valodas ieviešanu visās skolās, sākot no pirmās dienas, Brīvēznieks, kā to liecina Indr. Cīrulis,* savu uzskatu draugiem saka: «Ja pagastvaldes un bērnu vecāki iesūtītu lielākā vairumā kūratoram lūgumus, lai atceļ zināmo rīkojumu, kūrators to darītu. Tādēļ nolēmām, saka Cīrulis, spert soļus, lai šādus lūgumus kūratoram iesūtītu. Brīvēznieks pats sastādīja vienu garāku attiecīgu lūguma rakstu, no kuŗa es kopā ar pāris amata biedriem pagatavojām dažus variantus. Šos lūgumrakstus piesūtījām vairākām pagasta valdēm un privātpersonām ar attiecīgiem norādījumiem un lūgumu ieinteresēt arī kaimiņu pagasta valdes un citas personas.»

Šādus lūgumrakstu paraugus, kas iesūtīti kūratoram, Brīvēznieks patiesībā izgatavoja diezgan daudzus, katru savādāki motīvēdams. Tā piem. Brīvēznieka rokas rakstīts atrodams kāds lūgumraksta paraugs**, ko viņš sastādījis jelgavniekiem iesniegšanai kūratoram mātes valodas lietā, kur tā motīvēta mātes valodas mācīšana tautskolās:

«Viņa ekselencei, Rīgas mācības apgabala kūratora kungam. Negabātiem pilsētniekiem visai grūti pašiem mājās mācīt savus bērnus, jo tiklab viņiem, kā arī viņu sievām un paaugušiem bērniem jāstrādā visu dienu — ziemā un vasarā, — lai sev un savējiem sagādātu pārtiku, apģērbu un dzīvokli: tie nekādi nespēj paši savus bērnus mācīt, ja tie to arī pilnīgi prastu. Tādēļ arī katru gadu vairāk iestājās vietējās elementārskolās tādi pilsētnieku bērni, kas vēl neprot rakstīt un lasīt pat savā mātes valodā, kuŗā tiem skolā jāmacās ticības mācība. Bet lai sekmētos arī šinī, katram kristīgam cilvēkam ļoti svarīgā priekšmetā, tad bērniem jāmaks saprātīgi lasīt un uzrakstīt tās svarīgās mācības, kuŗas skolotājs mutes vārdiem teicis ne piemiršanai, bet atmiņai. Bez tam vietējiem iedzīvotājiem vajaga mācēt lasīt un rakstīt savā mātes valodā ne tikai tādēļ, ka to prasa katru dienu viņu praktiskā dzīve, bet arī luteru baznīcā esot nēmacētāji nespēj līdzdziedāt garīgas dziesmas, nespēj lasīt Dieva vārdus un citas grāmatas.

*) Latviešu skolu darbinieki I. 37.—39. lpp.

***) Glabājās Brīvēznieka archīvā.

Bet Jelgavas pirmmācības skolās bērnu mātes valodu pietiekoši neievēro. Pat bērnu vecākiem gadas dzirdēt no minēto skolu priekšniekiem un priekšniecēm, ka viņu mātes valoda — vairs neesot obligātoriski mācāma, ka šo priekšmetu varot arī pavisam nemācīties. Šāda praktika, kas tik tur var plaukt, kur pilsētnieku zemākās ļaužu šķiras vēl paidagoģiski nemācītas un vēl vājas savā raksturā, stipri kaitē, kad skolas bērniem, mātes valodā ticību mācot, jāieaudzina godīgs prāts un tikla sirds, jo nav nekādi iespējams visu to panākt pie tāda skolnieka, kas mātes valodā neprot lasīt un rakstīt. Tiesa gan, bez ticības un mātes valodas mums der un nepieciešami vaijaga mācīt vēl citus mācības priekšmetus skolā, it īpaši krievu valodu. Tāpēc nav nebūt jāvēlās, lai viens mācības priekšmets stumtin stumtu iz skolas ārā otru, kā tas gan notiek tagad, bet lai uz katru mācības priekšmetu lūkotu tā, kā jālūko krietnam skolotājam-audzintājam, kurš negribēs uzņemties nekādas atbildības par tādām mūsdienu jaunēkļu visai neretām nekārtībām un noziedzībām, kas izskaidrojamas tikai caur reliģiozas tiklības trūkumu.

Sacīto apcerot, mēs, apakšā parakstījušies Jelgavas pilsētas iedzīvotāji, iedrošināties pazemīgi lūgt Jūsu ekselenci pavēlēt, lai vietējās elementārskolās vajadzīgā mērā ievērotu visus mācības priekšmetus, neņemot bērnu mātes valodu.»

«Ienākušie lūgumraksti», kā savās atmiņās turpina stāstīt Indr. Cīrulis, «bija varen uztraukuši skolu valdi, un attiecīgie inspektori izbrauca uz vietas atrast «musinātājus», kas tomēr neizdevās. Diemžēl, lūgumrakstu bija ienācis par maz. Nākošajā inspektoru konferencē, kurā Brīvzemnieks aizrādījis, ka zināmais rikojums uztraucis tautu, ko liecinot iesniegtie lūgumraksti, kūrators paskaidrojis, ka ienākuši tikai kādi 10 lūgumraksti. Ja būtu saņemts pieci un sešreiz vairāk lūgumrakstu, tad lieta būtu nopietni pārbaudāma.

Skolas nu bija tik tālu pārkrievotas, ka tanis mācīja, sākot no pirmās dienas, visus priekšmetus krievu valodā, izņemot mātes valodu un ticības mācību luterāņiem. Latviešu valoda pilsētu tautskolās bija neobligātoriska un tai bija ierādītas nedēļā tikai trīs stundas. Ar šādu stāvokli krievu inspektori vēl nebija apmierināti: viņi gribēja mātes valodu pavisam no skolas izdzīt, lai skolās varētu ielikt par skolotājiem krievus no Iekškrievijas guberņām, kas neprot ne vārda pa latviski.

Latviešu valoda turējās tautskolās gandrīz vienīgi tādēļ, ka valdībai aizrādīja, ka nav iespējams sekmīgi pasniegt ticības mācības luterāņiem, ka luterāņiem jāprot lasīt mātes valodā, jo baznīcā jādzied no dziesmu grāmatas. Reiz, kad

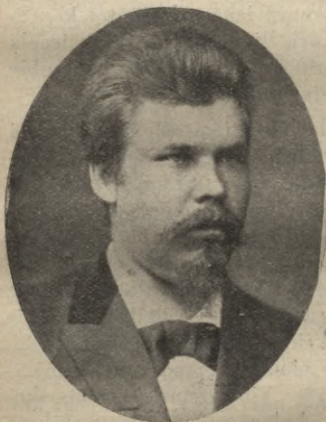
valdības aprindās bija iekustināts jautājums par mātes valodas izstumšanu no skolas. Brīvēznieks iesūtīja kūrātoram plašu, pamatīgi izstrādātu rakstu, kurā starp citu bija aizrādīts arī uz ticības mācības pasniegšanu. Lai varētu šo iebildumu noraidīt, tad toreizējais tautskolu direktors Somčevskis deva rīkojumu tautskolu inspektoriem pieprasīt visām skolām ziņas par to, vai skolēni, iestājoties skolā, pārvalda mātes valodu tādā mērā, ka viņiem var ar sekmēm pasniegt ticības mācību. No skolotāju atbildēm nu atkarājās, vai būt latviešu valodai skolās, vai nē. Katram skolotājam, kas daudz maz spējīgs politiski domāt, vajadzēja saprast pieprasījuma nolūku. Diemžēl, arī šoreiz ne visi skolotāji stāvēja sava uzdevuma augstumos. Kad nogāju pēc atbilžu saņemšanas pie Brīvēznieka, tad tas bija ļoti uztraukts un dusmojās par skolotājiem, kas palīdzot izdzīt latviešu valodu no skolas, jo daudzi bija atbildējuši krievu inspektoriem draudzīgā garā, kaut gan Rīgā tai laikā iestājās skolā daudz tādu bērnu, kas nepazīna ne latviska burtu.

Pēc atbilžu saņemšanas kūrātors nolika visa mācības apgabala tautskolu direktoru un inspektoru sapulci, kurā vajadzēja izšķirties latviešu valodas liktenim. Jo tuvāk nāca konferences diena, jo vairāk Brīvēznieks uztraucās un skuma. Nākošajā dienā nogāju pie Brīvēznieka, lai dabūtu zināt konferences lēmumus. Priecīgs, laimē starojošu seju viņš man nāca pretim. Nomanīju tūlī, ka krievu inspektori ļaunā nolūka nav sasnieguši. «Priecājaties», viņš teica, «latviešu valodas nīdējiem neizdevās izmest latviešu valodu no skolas.»

Par debatēm, kas notikušas, apspriežot šo jautājumu, turpina Cirulis, «Brīvēznieks man pastāstīja šādus sīkumus:

Konferenci vadīja pats kūrātors Lavrovskis. Krievu inspektori viens pēc otra ņēma vārdu un prasīja mātes valodas izmešanu no skolas, jo tā neesot vajadzīga, atņemot veltīgi daudz laika, kavējot krievu valodas iemācīšanu u. t. t. Kad mātes valodas pretinieki bija izrunājušies, tad pie-teicos (t. i. Brīvēznieks. Ž. U.) pie vārda. Neminēju latviešu valodu, bet ar gudru ziņu runāju tikai par mātes valodas lielo nozīmi tautskolā. Uz šo runu biju labi sagatavojies. Aprādīju plaši mātes valodas lielo nozīmi tautskolā, at-

saukdamies uz visiem lieliem paidagogiem: Ušinski, Komenski, Distēvegu u. c. Kad biju savu runu beidzis, tad uzaicināju savus kolēģus atspēkot manas domas par mātes valodas nozīmi tautskolā, ja viņi būtu citos uzskatos. Pēc manas runas isu brīdi bija klusums. Bet drīz krievu inspektori sāka atkal atkārtot savus jau reiz izteiktos motīvus. Nu pieteicās inspektors Grāvītis pie vārda, ar kuņu kopīgi uzstāties bijām norunājuši. Grāvītis teica: «Kungi, pirms stājamies pie jautājuma galīgas izšķiršanas par mātes valodas atstāšanu vai neatstāšanu, mums jātiek vispirms skaidrībā par šādu principiālu jautājumu: no kāda viedokļa šo jautājumu apskatīsim — no paidagoģiskā, vai no politiskā? Atbildi uz šo jautājumu lūdzu ierakstīt protokolā*), lai vēlākās paaudzes, kas lasīs šo protokolu, zinātu, kādēļ mēs, paidagogi, esam lēmuši tā un ne citādi.»

E. Grāvītis.

Kūrators Lavrovskis, kam skola patiesībā bija politisks ierocis, vārdos vienmēr uzsvēra, ka skolu jautājumos nedrīkst iemaisīt politiku,

kādēļ uz Grāvīša jautājumu atbildēja: «Nē, kungi, ne no politiskā, bet no paidagoģijas viedokļa, jo esam paidagogi.» Nu Grāvītis turpināja: «Treulanda kungs skaidri un pārlicinoši pierādīja, kāda neatsverami liela nozīme mātes valodai tautskolās, un mēs visi šo lielo nozīmi atzīstam, jo neviens no mums nav mēģinājis Tr. kunga aprādījumus atspēkot. Un tomēr mēs, paidagogi, kas še sapulcējušies, prātojam ilgi, vai atstāt tautskolā šādu svarīgu priekšmetu, vai nē.» Iestājās klusums. Pēc Grāvīša runas neviens vairs pie vārda nepieteicās. Vienbalsīgi nolēma atstāt mātes valodu tautskolā. Tā Brīvzemniekam», piebilst

*) Iespējams, ka prasība — ierakstīt jautājumu protokolā, ir iepriekšējās Visendorfa vēstules ietekmēta.

Cirulis. «jāpateicās, ka neizmeta no tautskolas latviešu valodu.»

Bet cīņa par latviešu valodas minimumu, par viselementārāko latvietību latviešu tautskolā ar to nebija galā. Kā nebija beigusies vēl Lāčplēša cīņa un viņam bija vajadzīga Spīdolas palīdzība, tāpat arī nacionālajam elementam latviešu skolā bija vajadzīga Brīvzemnieka «spīdoliskā» palīdzība. — 1897. gadā kā pielikums pie Rīgas mācības apgabala cirkulāra Nr. 4. (tā tad kā oficiāls izdevums) iznāca kūratora kancelejas direktora A. Viļjeva (kuŗu divus gadus vēlāk iecēla par Baltijas tautskolu direktoru) brošūra «O cieļi i sposobie obučeņija inorodcev gosudarstvennomu jaziku».

Šai brošūrā, kuŗa skolu darbiniekiem bija jāuzņem kā oficiāls rīkojums, autors norādīja, ka tautskolās nevien krievu valoda, bet arī aritmētika un pat vingrošana jau no pirmās dienas jā māca krievu valodā, lai ar to bērņus pirmajās divās skolās ziemās sagatavotu jau tik tālu, ka trešajā ziemā tie visus priekšmetus varētu mācīties krievu valodā. Tāpēc «šim nolūkam ir derīgi pirmajās 4—5 mācības nedēļās stundu skaitu, kas paredzēts krievu valodai un rēķināšanai, izmantot ar pirmzemniekiem vienīgi krievu valodas mācīšanai pēc naturālās metodes.»*) Vingrošanas stundās skolotājam, pat ja viņš zin, ka skolēni to nesapratīs, jālieto vienīgi krievu valoda. Tāpat otrā mācības ziemā krievu valoda jālieto ģeografijas stundās. Ja izrādītos, ka dažās skolās nav tādu panākumu, kā administrācija vēlētos, tad visa vaina par to, saka brošūras autors A. Viļjevs, krit uz skolotāju. Bet ja tikai krievu valoda būs skolā par sarunas valodu, «kā tam vajaga būt», tad arī panākumiem «vajagot būt». Un tālāk A. Viļjevs dod pārāk šovīnistisku iztulkojumu valodas jautājumam pēc 1887. g. pagaidu likuma, teikdams, ka, «atļaudams pilsētu pirmmācības skolās, kuŗās

*) Naturālā metode formulējama vienā teikumā: — skolēniem kādā svešvalodu mācot, no pašas pirmās dienas skolotājam ar tiem jārunā tikai iemācāmā valodā. Par šo metodi krievinātāji sāka runāt jau Lavrovskā darbības pirmajos gados, bet tagad, pēc aizrādījuma Viļjeva brošūrā, varēja domāt, ka šo metodi izsludina par oficiāli lietojamu.

mācību pasniegšanai jānotiek valsts valodā, pirmajā sākumā lietot arī bērnu mātes valodu (latviešu, igauņu, vācu), likums, bez šaubām, ir domājis tādus skolotājus, kas paši prot vietējo iedzīvotāju valodas. Bet tā kā pievestajā likumā nav nekādu norādījumu uz to, ka par skolotājiem Baltijas pirmmācības skolās jābūt tādām personām, kas prot vietējās valodas, tad, acīm redzams, ka šinīs skolās par skolotājiem var ielikt dzimušus krievus, kas ar vietējām valodām nemaz nav pazīstami, kas, kā piedzīvojumi to pierādījuši, iznāk gaužam noderīgi ātrākai dzīvās krievu valodas piesavināšanai bērniem. Tādam skolotājam likumā atļautā tiesība, lietot pirmajā mācības laikā bērnu mātes valodu, ir lieka. Tāpēc mātes valoda nebūtu jālieto arī tiem vietējiem skolotājiem, kas viņu prot.» Tādi bija Baltijas skolu krieviskās administrācijas oficiālie uzskati. Tai pašā gadā, kad iznāca šī Viļjeva brošūra, kūrators Lavrovskis Pēterpili senātora Plēves komisijai, kas apsprieda Baltijas jautājumu, ziņoja, ka Baltijas tautskolas, krievu stāvokļa nostiprināšanai, jātīra no politiskām atliekām (t. i. mātes valodas atliekām. Ž. U.), valdībai jāsaņemot skola savā faktiskā vadīšanā līdz ar tiem līdzekļiem, kas nodrošina skolas eksistenci, un tie jārēgulē tā, lai apgādātu valdības mērķiem noderīgu mācības personālu, jo kā rokās būs skolotājs, tam piederēs skolas virziens. — Tā tad pilnīgi iznīcināt pašvaldību tiesības un visus viņu dotos līdzekļus saņemt administrācijas rokās. Valdības mērķiem noderīgais mācības personāls bija krievu skolotāji, kurus aicināja no Iekškrievijas guberņām, un kuri varēja mācīt krievu valodā pēc «naturālās metodes», jo paši viņi latviski, t. i. bērnu mātes valodu neprata, tāpat kā bērni neprata krieviski. Šādus skolotājus māc. apgabala pārvalde sistēmātiski centās ielikt latviešu skolās. Ja ministrijas skolās to varēja viegli izdarīt, tāpēc ka tās bija pilnīgā administrācijas pārziņā, tad pašvaldību skolās tas nācās grūti, jo skolotāju izvēlē pašvaldībām kā skolu uzturētājiem tomēr vēl bija zināmas tiesības. Bet krievu skolotāju labā kūrators Lavrovskis gribēja, lai pašvaldībām šīs tiesības atņem. Arī likuma iztulkošanas, t. s. «ērtības» ziņā, Lavrovskis 1899. g. izdabūja no izglītības ministrijas tādu iztulkojumu, kā to jau Viļjevs bija darijis

savā brošūrā, ka krieviem «ērtāki» latviešu bērņus arī jau pirmajās divās ziemās mācīt krievu valodā.

Brīvēznieks pret šo Viļjeva brošūru, kuŗa oficiāli uzdeva jau tā barbarisko rusifikāciju vēl pastiprināt un padziļināt, ar Visendorfa palīdzību uzsāka enerģisku cīņu. Viņš izstrādāja pamatīgi motivētu rakstu, kuŗā aprādīja, ka, pirmkārt, Viļjeva brošūras saturs runā pretim pastāvošiem skolu likumiem un ir nepareizi, ja šādu brošūru ar pretlikumīgiem uzskatiem izdod kā pielikumu pie oficiāliem mācības apgabala cirkulāriem. Šo rakstu Brīvēznieks piesūtīja Visendorfam, kuŗš 1897. g. februārī bija iecelts par piltiesīgu Tautas apgaism. ministrijas māc. kom. locekli, lai viņš panāk, ka brošūru apspriež izglītības ministrijā un lai vērs pret to Br. motivētos argūmentus. Tas izdevās, un 1898. g. 27. febr. Visendorfs Brīvēzniekam steidz ziņot: «Gratulēju. V. brošūra izvēlās šodien ar pompu cauri, neraugoties uz visiem An-a (laikam t. apg. min. departamenta direktors. Ž. U.) pūliņiem V. par labu. «Nepelna nekādu atzinību. Nekur nedrīkst pielaišt.» Tāds ir priedums, kuŗu, cerams, arī ministrs apstiprinās. No Jums ziņotiem 4 dokladčikiem 3 izteicās pret V. un tikai 1 par viņu.» Brīvēznieks 9. martā par šo lietu Visendorfam raksta: «Sīrnīgi priecādamies, pateicos Jums draudzīgi par izdevīgām pūlēm V. brošūras ziņā. Lietai būtu vēl svarīgākas sekas, it īpaši, ja kāda no Baltijas guberņu laukskolu virskomitejām gribētu, kad māc. komitejas spriedums būs ministra apstiprināts, žēloties, ka neatļautā brošūra pa visām vietējām laukskolām izsūtīta.»

Izglītības ministrs 1898. g. 27. aprīli, kā Visendorfs Br. ziņo*), «apstiprināja manu dokladu (patiesībā Brīvēznieka. Ž. U.) par zināmo brošūru, savu rezolūciju mikstinādams šādi: «1) Dokladam piekritū; šādā veidā brošūra nav nekur pielaižama. 2) Autoram paziņot recenzenta spriedumu, bet drusku mikstākā formā, nekā tas no V. kga (faktiski Brīvēznieka. Ž. U.) darīts. Ja autors grib brošūru izlabot tādi, kā recenzents rāda, tad varētu tikt pielaišta skolotāju bibliotēkās. 3) Kūrātoram paziņot, ka,

*) 1898. g. 11. maijā.

raugoties uz cirkulāru un viņu pielikumu oficiālo karakteri. viņam vispirms jāstāda mācītai komitejai priekšā dēļ izspriešanas tie raksti, kurus viņš gribētu iespiest.» Tomēr Rīgas mācības apgabala valde Viļjeva brošūru neatsauca. Tā tad formāli nepildīja ministra lēmumu un praktikā sāka pastiprināti iecelt Rīgā par skolotājiem tādas personas, kas latviski neprot, lai gan tautas apgaismošanas ministrijas mācīto komitejā «joprojām tika atzīts, ka nav brīv piespiest no pašas pirmās ziemas mācības pasniegt tikai krievu valodā.»*) Visendorfs aizrāda, ka Baltijā tomēr tā rīkojas. Departamenta direktors Aņičkovs atbild, ka mācīto komitejā par to nevar spriest bez dokumentāriska pamata. Ministrijai neesot no Baltijas ienākušas nekādas sūdzības. Tāpēc nu «vajadzētu minēto pamatu dot, lai lieta nāktu pārspriešanā,» raksta Visendorfs Brīvzemniekam.

Brīvzemnieks nu šo pamatu sagādā un piesūta Visendorfam izlietošanai mācīto komitejā šādus pierādījumus un motīvus, ka «Rīgas mācības apgabala priekšniecība uzspiedusi, lai pagastskolās māca bērnus krievu valodā jau no 1. ziemas: 1) nav līdz šim nevienas latviešu vai igauņu valodā sastādītas mācības grāmatas pielaistas lietošanā pagastskolās tiklab aritmētikā, ko māca tur no 1. ziemas, kā arī ģeografijā, ko māca tur no 2. ziemas sākot, bet visas pielaistās mācības grāmatas ir tikai krievu grāmatas, tā ka skolotājs pat nevar mācīt pirmziemniekiem un otrziemniekiem mātes valodā, jo bez mācības grāmatām to jau nevar. 2) Viļjeva brošūra «O ceļi i sposobie obučeņija», kurā taču skaidri sacīts, ka jā māca pagasta skolās no 1. ziemas krievu valodā rēķināšana etc., ir taču oficiāls izdevums, jo uz brošūras uzdrukāts: «Priloženije k Nr. 4. cirkuļ. po Riž. uē. okruģa za 1897. g.». Skolotājam, kas no inspektora tādu dabūjis, tā obligātoriska līdz pēdīgai, pat pretlikumīgai rindīņai. 3) V. izdevis vēl otru brošūru (kas tāpat oficiāla un pastiprina pirmās saturu, kurā vēl nebija atsaukta. Ž. U). 4) Tautskolu inspektori no savas priekšniecības uz to tramdīti, visur spieduši laukskolotājus, lai māca krievu valodā jau no 1. ziemas. Daži, kā dzird, pat devuši raksti-

*) Visendorfa vēstule Brīvzemniekam 1898. g. 27. febr.

skas pavēles skolotājiem to darīt. Varbūt, ka man izdosies kādu no tādām pavēlēm sadabūt un Jums piesūtīt. 5) Sūdzības ministram par mācīšanu krievu valodā, no 1. ziemas sākot, bija daudzkārtīgas, un no kuŗiem pagastiem tās bijušas (viena arī no Siguldas apgabala), to šimbrīžam nespēju teikt, bet izzināt un Jums paziņot par to jau šo to lūkošu.»

Brīvēznieka cīņa par latviešu valodu mūsu skolās gāja dažādos virzienos, viņš izmantoja katru iespējamu ceļu. Tā kā Baltijas vācu muižniecībai, resp. landtagam arī lielā mērā jāpateicās par to, ka 1895. g. Lavrovska projekts nekļuva par likumu, tad Brīvēznieks, šo muižniecības vēl stipro varu pareizi novērtēdams, netiešā veidā arī viņu ciešāk ieinteresēja cīņai pret rusifikāciju, t. i. par latviešu valodas tiesībām tautskolās, jo šai ziņā tautiskās kustības ideologu un muižniecības mērķi tagad gāja līdztekus. Tāpēc Brīvēznieks sarakstīja atkal lūgumrakstu paraugus, ko bērnu vecākiem iesniegt vāciskajām skolu virsvaldēm, lai tās par šiem lūgumiem informē valdību. Laukskolu virsvaldes pēc pagaidu likuma gan vēl pastāvēja, bet palika ļoti pasīvas, jo administrācija viņas atbildēja no tiešā skolu darba. Viņu sastāvā vairums bija muižnieki un garīdznieki un divi pārstāvji katras guberņas skolu virsvaldē no valdības. Brīvēznieks kādu laiku par valdības pārstāvi bija iecelts Vidzemes skolu virsvaldē, bet uz paša lūgumu viņu no šī amata atsvabināja un viņa vietā iecēla Kurzemes tautskolu direktoru. Grāmatas autora rokās ir nācis Brīvēznieka rakstīts lūguma paraugs Kurzemes laukskolu virskomisijai, lai šādi lūgumraksti caur pēdējo varētu ceļot uz Pēterpili. Šā lūgumraksta paraugs ir interesants dokuments cīņai par latviešu valodas tiesībām rusifikācijas laikā, tāpēc tas šē jācītē:

«Kurzemes laukskolu virskomisijai. Cerības, ka reiz novērsis trūkumus, kādi ļoti jūtami mūsu evaņģelisku-luteru laukskolu lietā, nepiepildās. Pēc 1887. gada likuma visa mācība obligātoriski pasniedzama vienīgi krievu valodā tikai tiem pagasta skolu bērniem, kuŗi viņās mācās savu pēdīgo skolas gadu, — bet skolu inspektori pavēl skolotājiem, lai tie mācītu vienīgi krievu valodā bērnus no viņu pirmās skolas dienas, pie kam lai tie — neievērojot likumu — neņemtu mācot palīgā ne viena paša vārdu mātes valodā, kuŗu tie paši inspektori piekūdina bērniem pavisam aizliegt runāt skolā, pat pēc mācības stundām savā starpā. Mātes valodai nolikts visai maz mācības stundu nedēļā; skolu bibliotēkās nav brīv arī turēt grāmatas, kas sarakstītas latviešu valodā.

Aizrādītiem trūkumiem mūsu evaņģelisku-lutera laukskolu lietā seko šādi nelabumi:

1) Laudis jo dienas jo vairāk izplatās pārliecība, ka mūsu skolu lietā notiek kaut kas pretliķu mīgs, nekārtīgs, nedabisks, kas, acīm redzot, stāv tuvā sakarā ar tiem pretvaldības centieniem, kādi, vietējiem iedzīvotājiem par Šaušalām, sāk pēdējā laikā parādīties arī šur tur kādos mūszemes jaunekļos.

2) Bērni iziet cauri mūsu tagadējās laukskolas, kuŗās tos nopūlē visvairāk tikai ar svešām valodas skaņām, bez kā tie taptu garā un sirdi glītāki, labāki audzināti, tie manto no skolas tikai rūgtas atmiņas.

3) Trīs skolas ziemas tik īss laiks un skolā mācības stundu mātes valodā tik maz, ka vislielā bērnu daļa paliek mācībās visai mazspējīgi latviešu valodā, t. i. tie nespēj tagadējā skolā iemācīties to, kas tiešām ko vērts, tik daudz, cik to spēja senāk, kad mūsu laukskolā vēl mācīja bērnus mātes valodā.

4) Prasība, lai skolotājs aizliegto bērniem, kuŗi prot tikai savu mātes valodu, runāt savā starpā šo valodu pēc mācības stundām, maitā mācības ziņā tiklab pašu skolotāju, kuŗam uzliek darīt pretpaidagoģisku darbu, kā arī bērnus, kuŗus caur to dabiski pieradina no mazām dienām jau neievērot priekšniecības pavēles, t. i. pieradina sļepeni runāt aizliegto mātes valodu, kuŗu vien tie prot.

5) Liegt turēt skolu bibliotēkās arī tādas grāmatas, kas sarakstītas mātes valodā, pataisa skolu no iestādes, kuŗa lemta tautas apgaismošanai, par iestādi, kuŗa visiem redzot strādā tautas apgaismošanai pretī, jo bērni, kuŗi nav iemilējuši grāmatas, lasot tās saprotamā mātes valodā, nelasis tās arī krievu valodā.

Mūsu laukskolas izmaksā mums ļoti daudz. Mums izmaksā ne vien daudz naudas šo skolu uzturs, tās atņem arī mūsu pašu bērnu laiku, veselību un labklājību. Augšām aizrādītie mūsu skolu trūkumi tādēļ, protams, mūs uztrauc un sāpina, mudinādami apakšā parakstījušos griezties caur šo rakstu pie augsti godājamās Kurzemes laukskolu virskomisijas un pazemīgi lūgt:

Šī raksta saturu paziņot augstai valdībai, lai novērstu augšām minētos ļaunos trūkumus.

1898. gadā tautas apgaismošanas ministrs Bogolepovs apmeklēja Rīgu. Kad īsi pirms tam kļuva zināms viņa apmeklējums, Brīvēznieks sāka rīkoties, lai arī šo gadījumu izmantotu latviešu valodas tiesību aizstāvēšanai tautskolā. Bet šoreiz caur garīdzniecību, — pirmkārt jau aiz tā iemesla, ka protesti un lūgumi no citām aprindām jau bija nākuši un, otrkārt, krievu valdība ticības lietas skolās stādīja pirmā vietā. Tāpēc Brīvēznieks sazinās ar saviem domu biedriem un uzaicina Rīgā darbīgākos latviešu mācītājus, kuŗus attiecīgi informē un lūdz, lai viņi personīgi griežas pie ministra un aiz ticības iemesliem aizstāv latviešu valodu.

Diemžēl, kā Indr. Cīrulis liecina, Rīgā ieradās tikai trīs lauku mācītāji (starp tiem Ērmanis no Lazdonas un Ozoliņš no Jaunpiebalgas), jo ministra apmeklējums iekrita vēlā rudenī un lauku ceļi bija ļoti slikti. Tāpēc šī lieta neiznāca tāda, kā Brīvēznieks bija gribējis un domājis un labvēlīgu rezultātu nedeva.

1898. gads ir Brīvēznieka jubilejas gads. 15. oktobrī viņš atskatās uz 25 gadu ilgu darbību pavidagoģiskā amatā. Šo gadījumu Brīvēznieks atzīmē ļoti klusi savējo vidū, bet draugi viņu sirsnīgi sumina un visa latviskā sabiedrība Brīvēznieku piemin ar lielu cieņu. Rīgas latviešu skolotāji sava iemīļotā inspektora jubilejas gadījumam savāca prāvu kapitālu (150 rb.), bet Brīvēznieks lūdza to nodot jaunnodibinātās Vidzemes skolotāju savstarpējās palīdzības biedrības rīcībā. J. Kriškāns šo Brīvēznieka jubileju izlieto, lai nostiprinātu viņa amata stāvokli valdošās aprindās. Viņš uzraksta par Brīvēznieku apcerējumu, kuŗā viņu raksturo kā labu skolas administrātoru un krievu lietas veicinātāju un aizsuta to Visendorfam iedabūšanai kādā iespaidīgā krievu avīzē. Tas tomēr neizdodās un raksts saīsināts parādās lētājā, liberālajā Rusj Nr. 138. kuŗa drīz pēc šī raksta parādīšanās arī apstājās. Raksta autors J. Kriškāns kādā atstātā manuskriptā liecina, ka tur «Brīvēznieks tika raksturots ne tāds, kāds viņš bija, īpaši attiecoties uz ministrijas skolām, kuŗām viņš bija noteikts pretinieks aiz tiesiski politiskiem iemesliem). Man (t. i. Kriškānam. Ž. U.) nepatika viņu tā raksturot, bet viņš pats to tā gribēja, un proti tāpēc, ka tanī laikā (atkal. Ž. U.) viņam stipri uzbruka Rīgas krievinātāji un Mosk. Viedom. kā krievu un vācu pārlatviskotājam; bez tam viņam bija asas personīgas nesaskaņas (uz politisku uzskatu pamatu) ar tautskolu dir. Somčevski.»

Divdesmit piecus gadus nostrādājis valsts dienestā kā pavidagogs un administrātors, Brīvēznieks tomēr vēl nedomā par atpūtu, bet grib turpināt darbu — «tanī pašā garā, kuŗa dēļ priekš 11 gadiem devos prom no Maskavas. Par to, cik sasniedzis savos darbos un centienos, lai spriež citi. Pats tikai varu liecināt, ka nenožēloju, ka izmierīgās, silti draudzīgās dzīves Maskavā devos visu grūtākos darbos un

visu lielākos cīņos uz pašu garīgo kara lauku dzimtenē...*)
Tāpēc Brīvēzēznīeks lūdz viņu arī turpmāk atstāt dienestā,
un viņu vēl apstiprina amatā uz 3 gadiem. Inspektorū skaitu
pavairojot, Brīvēzēznīeka pārziņā šai gadā atstāj tikai vie-
nīgi Rīgas pilsētas skolas, bet apriņķa skolām par inspek-
torū iecel Pravdinu, bet 1901. g., kad Brīvēzēznīeku ap-
stiprina amatā vēl uz 3 gadiem, Rīgas pilsētas skolas sadala
divos inspektorū rajonos: Brīvēzēznīeku atstāj par 1. ra-
jona inspektorū, bet par otrā rajona inspektorū iecel krievu
Uspenski.

Inspektorā amatu, lai gan jau pensijas tiesības baudi-
dams un izlietodams, Brīvēzēznīeks neatstāja galvenokārt
tādēļ, ka dienas kārtībā sāka atkal parādīties jaunš Balti-
jas tautskolu likuma projekts 1895. g. «iesaldētā» projekta
vietā, un Baltijas krievinātāji gribēja panākt, lai ar jauno
likumu lēgālizētu viņu līdzšinējo nelikumīgo rusifikāciju
«naturālās metodes» garā. Brīvēzēznīeks zināja, ka viņš at-
kal varēs kaut ko darīt latviešu valodas labā, vai vismaz
stāties pretim viņas izdzīšanai no skolas.

Jaunš Baltijas tautskolu likuma projekts piedzīvoja
tādu pašu likteni kā 1895. gadā, t. s. Lavrovska projekts. Un
arī šoreiz Brīvēzēznīeka rīcība bija tāda pat. Mācības ap-
gabala komisijā, kuņai bija jāapsprīēž jaunš projekts un
gubernātorā un muižniecības atsauksmes par to, iecēla arī
Brīvēzēznīeku. Un atkal viņš stājās sakaros ar Visendorfu.
Šai lietā Visendorfs Brīvēzēznīekam raksta: «Neļaujāt ne-
vienu no saviem par pareizu atzītiem priekšlikumiem at-
stumt; ja citādi neiet, tad liekat tos klāt kā savas «atsevi-
šķās domas». Citādāki mums vienā otrā lietā trūkst iemesla
spriest citādi, kā to kūrātors varbūt prasa. Turpretim, ja
ir domu starpība, tad viens un otrs priekšlikums nāk ap-
sprīēšanā... Varat droši prasīt, ja ne citādi, sevišķā pie-
zīmē no savas puses, ka lai aritmētika un ģeografija tiktu
mācīta mātes valodā. Nevajaga bities, vajaga droši pra-
sīt...»

Tālāk Visendorfs Brīvēzēznīekam atkal lūdz viņa mate-
riālus: «Tāpēc visādā vīzē sūtāt man, pēc iespējas, gatavu

*) No Brīvēzēznīeka vēstules Dr. A. Zandbergam 1898. g. 25. jūl.

rakstu, kas šinī lietā būtu teicams.» Visendorfs šai vēstulē*) lūdza Brīvēznieka atzinumus arī par konfirmandu skolām, sacīdams, ka «šini jautājumā nav kompentāka spriedēja par Jums. Tāpēc laipni lūdzu māt, cik drīz vien varāt, atsūtīt pilnīgu atbildi šini lietā ar vajadzīgiem priekšlikumiem, kā viss iegrozāms nākamībā.»

Konfirmandu jeb iesvētāmo sagatavošanas skolas vācu garīdznieki sāka dibināt un izlietot cīņai pret rusifikāciju. Ar konsistorijas atļauju mācītāji Hasselblats, Eizenšmidts un Vitroks atvēra Pērnāvā, Tērbatā un Oberpalenā skolas, kur pasniedza ticības mācības, baznīcas dziedāšanu, lasīšanu, rakstīšanu un Pērnavas skolā arī ģeografiju un aritmētiku bērniem no 7—14 gadu vecumā. Kūrators Lavrovskis, uzzinājis, ka šais skolās minētos priekšmetus pasniedz skolotāji, kas citās skolās atlaisti par to, ka nav pratuši krievu valodu, pieprasīja Vidzemes gubernātoram minētās trīs skolas slēgt. Vidzemes gubernātors savukārt nosūtīja lūgumu konsistorijai skolas slēgt. Konsistorija 1898. g. 14. aprīlī atbildēja gubernātoram, ka nevar viņa lūgumu izpildīt aiz sekošiem iemesliem: «pilsētas skolu apmeklēšana bērniem skolās gados nav normēta, tāpēc uz iesvētīšanas mācībām bieži bērni atnāk nemācēdami ne lasīt, ne rakstīt mātes valodā. Priekš šiem bērniem, lai tie varētu sagatavoties iesvētīšanai, minētās skolas atvērtas. Skolotājiem, kas šais skolās strādā, krievu valoda nemaz nav vajadzīga.» Šī konfirmandu skolu lieta tad nu nogāja līdz Pēterpils mācīto komitejai. Un nākošā vēstulē Visendorfs, Brīvēznieka sūtījumus saņēmis, raksta: «Daudz paldies par brango sūtījumu. Viss, kā vēlaties, tiks ievērots. Mēģināsim izvest cauri. Man būs savi draugi, bet netrūks arī pretinieku.» Bet galā kūratora viedoklis tomēr guva zināmu uzvaru.

Cik liels bijis Brīvēznieka netiešais iespaids uz Baltijas skolu politiku, liecina šāda Visendorfa viņam 1899. g. 13. martā rakstīta vēstule: «Mūsu komitejas (t. i. tautas apgaismošanas min. mācīto kom. Ž. Ū.) dzīvē ir nupat kas jauns: ministrs devis rīkojumu, lai Anņiņš vairs neizpilda priekšsēdētāja vietu. Tā tad šis draugs savu lielāko dziesmu,

*) Šī vēstule bez datuma. Rakstīta, liekas, 1898. g.

laikam, izdziedājis... Tas būs tikai pirmais solis; otrs, laikam, būs tas, ka A. atņems tautas skolu virsvadību: viņa vietā laikam nāksot no Maskavas Baranovs. Kapustins galīgi aiziet (Kapustins 1899. g. neveselības dēļ iesniedza atlūgumus no amata. Ž. U.), viņa vietā nāks Ņekrāsovs no Maskavas. B. (ministrs Bogolepovs. Ž. U.) velk visus maksavniekus šurp. Gādājat nu man no Maskavas kādu privātrekomendāciju pie Bogolepova un Baranova. Jātiek no oficiālās puses privātājā iekšā — tad vieglāki kas panākams.»

Baltijas muižniecība arī izlietoja visus līdzekļus, lai jaunais, birokrātiskais tautskolu likumprojekts par likumu nekļūtu. Projektu pēc daudzkārtīgas apspriešanas nodeva Pēterpili kādai komisijai, kurā par locekļiem bija dažādu ministriju pārstāvji. Tomēr līdz valsts padomes caurlūkošanai projekts nenonāca. Viņa apstiprināšanu atlika līdz zemstes iestāžu ieviešanai Baltijas guberņās. Un tā Brīvēznieks līdz savai izešanai pensijā (1904. g.) nepiedzīvoja, ka Baltija tiktu pie jauna tautskolu likuma. Visu laiku bija spēkā tautskolām un pilsētu skolām 1887. g. 17. maija pagaidlikums un privātskolām 1889. g. lik., līdz ar tiem birokrātiskajiem izglītības ministrijas un kūratora cirkulāriem, kuri, pretēji likumam, Baltijas skolas barbariski krieivināja.

Nevarēdama dabūt jaunu tautskolu likumu, Rīgas mācības apgabala pārvalde izstrādāja jaunu tautskolu programmu, ar kuru ministra apstiprinājumā gribēja pretlikumīgo rusifikāciju nostiprināt. Šo programmu, kuras izstrādāšanā Brīvēznieks ņēma dalību un jo sirdīgi aizstāvēja latviešu valodas tiesības, izglītības ministrs 1899. g. apstiprināja uz 3 gadiem. 1902. g. pavasarī, kad programmu par jaunu apstiprināja vēl uz vienu gadu, kūrators pirms tam pieprasīja inspektoru atsauksmes. Kā Brīvēznieks atkal rūpējies par latviešu valodas tiesībām, to liecina viņa kādam draugam 1902. g. Jāņu dienā rakstīta vēstule: «Jūs vēl atcerēsaties tautskolu programmu, kuru priekš 3 gadiem izstrādājot, man vajadzēja arī Jūs un Milenbacha kgu aicināt talkā. Nu piepeši dabūju rakstu, lai līdz 5. jūnijam iesniedzot savus apcerējumus par to, kas programmā patu-rams un kas atlaižams, vai pārmaināms. Zinādams, ka mani

amata biedri izsacīsies, lai mātes valodu pavisam izmet no programmas, turēju par savu pienākumu rakstīt jo plaši un pamatīgi, kauču maz ceru, ka kas labs būs panākams. Iznāca vairāk lokšņu gaŗš darbs, kas līdz termiņam bija sa-
steidzams.»

1899. gada rudenī Rīgas mācības apgabala pārvaldē notiek lielas pārmaiņas. Ar 1. septembri par Vidzemes apgabala tautskolu direktoru Somčevska vietā ieceļ jau pazīstamo A. Viļjevu, līdzšinējo kūratora kancelejas direktoru, bet 18. sept. mirst kūrators Lavrovskis. Par kūratoru 1900. gada februārī ieceļ mērniecības institūta direktoru un Maskavas universitātes bij. profesoru Švarcu, kuŗu Brīvēzemnieks pazina jau Maskavā.*) 8. martā Švarcs Pēterpilī ir audiencē pie ķeizara, bet 12. martā viņš jau ierodas Rīgā. Tautskolu jaunais direktors A. Viļjevs kūratoru sagaidīt saaicinājis visus inspektorus, kuŗi nostādīti rindā. Brīvēzemnieks ir rindas pēdējā galā. Ierodas kūrators, iet gar visiem inspektoriem, ar tiem pavirši sasveicinās, bet, Brīvēzemnieku ieraudzījis, izsaucas: «A, Jūs Fjodor Jakovļevič!», un ļoti sirsnīgi ar to apsveicinās un sarunājas. Citi inspektori brīnas par Brīvēzemnieka plašo pazīšanos augstākās aprindās, bet direktors Viļjevs stāv nolaistām acīm.

Kūrators Švarcs tomēr Rīgas mācības apgabalu ilgi nedabūja vadīt. 1902. g. pavasarī viņu pārcēla uz Varšavu par mācības apgabala kūratoru, bet par Rīgas mācības apgabala kūratoru iecēla Ķījevas kūratora palīgu P. Izvoļski. 31. jūlijā viņš jau ieradās Rīgā un stājās savā amatā. Tūdaļ rudenī jaunais kūrators sasauca mācības apgabala inspektoru, tautskolu direktoru un tautskolu inspektoru konferenci (no 4.—9. nov.), kuŗas galvenais atzinums, ka jāstājās sakarā ar daŗiem Iekšskrievijas skolotāju sēmināriem, lai varētu dabūt Baltijai krievu tautskolotājus — dzimušus krievus — sekmīgākai krievu valodas iemācīšanai. Tomēr šam atzinumam, uz Brīvēzemnieka priekšlikumu, pieņemta arī otra daļa, ka dzimušos krievu skolotājus, kas latviešu valodu neprot, var iecelt tikai tādās skolās, kur ir 2 līdz 3 skolotāji, un tāpēc ticības mā-

*) No Br. vēstules māsaī 1900. g. 12. martā.

eību pasniegšanu tautas valodā un pašu mātes valodas mācīšanu var uzlūkot par nodrošinātu.

Latviešu valodas tiesības, bazējoties uz ticības mācību pasniegšanas nepieciešamību mātes valodā, Brīvēmniekam tagad bija vieglāki aizstāvēt, jo viņš varēja dibināti atsaukties uz ķeizara reskriptu izglītības ministrim Zengeram 1902. g. 10. jūnijā, kuŗā starp citu teikts: «Vispirmā kārtā izsaku savu vēlēšanos, lai skolās bērņus mācītu ticības garā, padevīgus tronim un tēvijai, cienīt ģimeni, kā arī bērņus jau no mazām dienām bez garīgās un fiziskās attīstības pieradinātu pie kārtības un disciplīnas. Skola, no kuŗas skolēni iznāk tikai piesavinājušies kursā minētās mācības, bet garīgi un tikumiski neaudzināti, bez pienākuma apziņas, bez cienības pret vecākiem, nedisciplīnēti, ir kaitīga.»

Teodors Zeiferts.

Bet šādu audzināšanu, saka Brīvēmnieks, vislabāki var panākt ticības mācības un mātes valodas stundās. Tajās skolotājs labāki saprot skolēnu un skolēns skolotāju, ne tikai ar prātu, bet arī ar sirdi. Protams, šāds motīvs ļoti svarīgs, un, uz viņu atsaucoties, Brīvēmnieks varēja drošāk aizstāvēt latv. valodas tiesības un pastiprināti lūkoties, lai viņu skolās kārtīgi mācītu. Šai ziņā Brīvēmnieku ar lielu gaišumu un viņa darbību ar lielu pietāti atceras mūsu ievērojama

jamais rakstnieks A. Saulietis, kas Brīvēmnieka laikā bija skolotājs. Strādāšanu skolā, saziņā ar Brīvēmnieku, Saulietis sauc par — laimi. Kādu laiku strādādams pie Teodora Zeiferta Olainē, Saulietis tā attēlo Brīvēmnieka revīziju skolā: « Vienā baltā dienā, gluži negaidot, ieradās skolā uz revīziju inspektors Treulands. — Revīzija vairākos svarīgākajos mācību priekšmetos. Arī latviešu valodā, un vēl rūpīgāki kā citos, ja pareizi atceros — līdz skolēnu

burtnīcām... Palika Treulands skolā dažas stundas, izrunājās par dažādiem skolas dzīves jautājumiem, interesējās arī par parādībām mūsu literatūrā. Bet sevišķi vienu lieta bija, par ko es sevī ar prieku nevarēju vien gana brīnīties: tā — viņa sirsnīgā un rūpīgā raudzīšanās uz latviešu valodu un to stundu izmantošanu, kas skolā tai atļautas. Nujā: jābrīnas man par to bija, jo aiz manis, kā saltas mīklas un krēslas apsegti, drūmi klusēja deviņi smagi gadi skolas dzīves, kur inspektors par tās tautas valodu, kuŗas bērni ar platām baiļu acīm raugās uz viņa spožajām pogām un bargo vaigu, nebija minējis ne pušplēsta vārda. Pravdins, Popovs... kā zem neželīgām un nejēdzīgām krievu ecēsām, kas salauž un saplūkā tautas dvēseli un tad atstāj to dubļos, lai skolēni zinātu, kuŗā krievu zemes sādžā izgērē visvairāk ādu, nevis, vai tie prot jel vienu vienīgu savas tautas dvēselīgu dziesmu...*) Un tālāk Saulietis par Brīvzemnieka revīzijām Rīgas skolās saka: «Kad inspektors Treulands, savās pārlūka gaitās būdams, iegriezās arī mūsu skolā (agrākā A. Ķeniņa augstākā meiteņu skolā, Ž. U.), nekad viņš tās neatstāja neparaudzījies, kā iet klasē, kur ir latviešu valodas stunda. Tam, kā es tagad saprotu, bija liela nozīme. Tur nevien skolotāja apziņai, ka viņa priekšmets ir gan ko vērts un ka tādēļ jādomā, kā to darīt saviem skolēniem labāk pieejamu un miļāku, bet šā priekšmeta vērtības pacēlums arī skolēnu acīs. Nē, ar latviešu valodu, uz ko bija jau parasts skatīties ļoti pavirši un nevērīgi, kā uz priekšmetu, kas var skolas programmā būt un arī nebūt, no kuŗa skolēnu vecāki šad un tad paši lūdza viņu bērnus atsvabināt — ar latviešu valodu nevar vis tā niekoties, bet uz viņu jāraugās ar tādu pašu nopietnību, kā uz visām citām svarīgām mācībām... Tādas inspektora attiecības pret mūsu tautas valodu bija man neparastas. Nācu jau no skolas dzīves ar citādiem inspektoriem, kur arī nu un vēl gadiem ilgi latviešu valoda bija nevien galīgas nevēribas, bet arī, ja ne tieši, tad aplinkus, vajājams priekšmets. — Ka tautas valoda Brīvzemniekam tuvu pie sirds, to liecināja arī viņa apjautāšanās par šās valodas stundām nejausi kur satiekoties.»**)

*) Brīži Brīvzemn. un Kr. Barona tūvumā. Latvju Grāmata Nr. 2. 1931.

**) Turpat.

Brīvēznieks, pretēji citiem krievu skolas ierēdņiem, visādi centās atbalstīt un nostiprināt arī latviešu privātskolas, lai tās kļūtu par latviski paidagoģiskā gara centriem. Tādas bija, piem., Rīgas Latviešu labdarības biedrības meiteņu skola, Latviešu biedrības pārziņā esošā Reiņa skola un Torņakalna Latviešu palīdzības biedrības skola. Brīvēznieks daudz darījis, lai šīs skolas nostiprinātos uz latviskiem pamatiem. 1892. g. 15. maijā Labdarības biedrības kūratorijas uzdevumā privāti aicinādamš šai skolai vadītāju, viņš saka: «Šī skola ir, pēc manām domām, tā visu patriotiskākā vietīņa Rīgas latviešu sadzīvē... Gars, kas valda skolā, ir tīri latvisks, skolu pārlūkojot, es katru reiz garīgi un morālisķi spirdzinājos un stiprinājos... Jāvēlas, ka skolas priekšniecība, jeb vadība nāktu jo uzticamās rokās...»*) Reiņa skolai Brīvēznieks 1898. g. izstrādāja jaunus statūtus, kuļos latviešu valodai bija paredzētas lielākas tiesības, un Pēterpili ar Visendorfa palīdzību rūpējās, lai šos statūtus apstiprinātu, kas gan nācās grūti.

Cīņa par latvisķo garu un latviešu valodas tiesībām skolā nebija vienīgais Brīvēznieķa darbības lauks, lai gan — no nacionālās politikas un tautas nākotnes viedokļa raugoties — pats galvenais, ko cits tik labi nebūtu veicis. Bet tāpat kā Kurzemē, arī Rīgā un no šejienes netieši visā Latvijā Brīvēznieķs tautskolas līmeni augstu pacēla paidagoģiskā ziņā. Viņš uzmanīgi sekoja visieim jaunāķiem paidagoģisķiem pētījumiem un par labu atzītās metodes ievēda savā rajona skolās. Pateicoties Brīvēznieķa pūlēm, uzstājībai un enerģijai, sāķot ar 1898. gadu Rīgas pilsēta skolu uzturēšanas izdevumus iķgadus palielināja par 5000 rbļ. Par šo naudu tūdaļ pārvērtā 13 pilsētas vienķlasīgās skolas divķlasīgās un atvēra divas jaunas vienķlasīgās skolas.

Tāda pat ir arī Brīvēznieķa gādība par latviešu skolotājiem. Skolotāji pie viņa oficiāli griezušies kā pie tēva, privāti — kā pie drauga. Un atķal — ne tikai viņa rajona skolotāji, bet — no visdaķādāķām Latvijas malām. Brīvē-

*) Savā testāmentā Brīvēznieķs Latv. labdar. b-bai novēlēja 645 r. neaizskarama kapitāla, kuļa procenti izlietojami latviešu grāmatu iegādāšanai b-bas skolas skolniecēm un Ziemas svētku dāvanām b-bas Katrīnas bērnu patversmes bērniem.

zemnieka papīros atrodamas simtiem mīļas vēstules, ko viņam rakstījuši skolotāji: lūgumi pēc padoma, kad kurpe kur spiedusi u. t. l. Kāpēc skolotāju domas un acis tā vērsušās uz Brīvēznieku? Arī tas daudzās no šām vēstulēm teikts. Tā piem. Teodors Zeiferts vēl no Lubezeres skolas Brīvēzniekam 1891. g. 4. febr. raksta: «Sakrājās man atkal daudz kas, par ko tikai pie Jums varu padomu atrast.» (Pastrīpojums mans. Ž. U.) Bet Liepājas skolotājs K. Freivalds, 1890. g. Brīvēzniekam uz Rīgu rakstīdams un padomu lūgdams, savu rīcību, kāpēc viņš negriežas pie sava inspektora (arī latvieša Fricsona), attaisno tā: «Tomēr viņš man nav tas, kas Jūs man bijāt». Un Brīvēznieks atrada laiku viņiem atbildēt, katru, cik spēdams, apmierināt.

Nostrādājis pīdagoģiskā laukā 30 gadus: 13 gadus kā ģīmnazijas skolotājs un 17 gadus kā tautskolu inspektors. Brīvēznieks 1904. gada 1. maijā, slimības sagrauzts, atvaļinājās no amata un aizgāja pensijā. Lai parādītu viņam kādu atzinību, kūrators Izvoļskis ierosināja Brīvēznieku paturēt vēl izglītības ministrijas dienestā kā sevišķu uzdevumu ierēdņi honoris causa un piekōmandēt Rīgas mācības apgabalam. Šo amatu Brīvēznieks arī labprāt bija ar mieru uzņemties, jo birokrātisko ierēdņa darbu viņam vairs nebūtu bijis un viņš vēl būtu varējis daudz darīt latviešu skolu labā. Bet Rīgas mācības apgabala pārvaldē drīz notika atkal pārmaiņas: kūratoru Izvoļski pārcēla tādā pat amatā uz Pēterpīli, bet par Rīgas apgabala kūratoru iecēla Varšavas ūniversitātes prof. Uljanovu, kas 20. maijā stājās amatā. Uljanovs ir ne visai noteikts cilvēks un, savu jauno administrātīvo amatu nepārzinādams, drīz nokļūst pilnīgā sev padoto ierēdņu iespaidā*). Tiem nepatīk, ka Brīvēznieks Rīgas mācības apgabalā nāktu vēl jaunā amatā. Tāpēc viss tiek darīts, lai aizkavētu un novīlcinātu viņa pieskaitīšanu mācības apgabalam par sevišķu uzdevumu ierēdņi. Bet tā kā Brīvēznieks bija devis kūratoram Izvoļskim piekrišanu un pēc viņa aizrādījuma ministrijai iesniedzis pat attīcīgu lūgumu, tad tagad tas kļūva jau par prestiža jautājumu: kas uzvarēs — Brīvē-

*) No Brīvēznieka vēstules Rengartam 10. nov. 1904. g.

zemnieks vai viņa pretinieki. Še Brīvēzemnieks atkal lūdza Visendorfa palīdzību, un reizi pat pats dabūja braukt uz Pēterpili. 1904. g. 12. aug. Visendorfs Brīvēzemniekam raksta: «Jūsu vēstuli saņēmis, tūlīt nogāju ministrijā uzzināt, kādā stāvoklī Jūsu pieskaitīšanas lieta. Pjotrs Petrovičs Novickis (depart. direktors. Ž. U.) man netikvien labs pazīstams, bet arī labs draugs. Tāpēc Jūsu lietu drīzumā nokārtosim. Viņš man rādīja Jūsu lietu ar visu sarakstīšanos ar Rīgas mācības apgabalu. Šimbrīžam Jūsu lieta vienkārši likta ad acta, un vainīga pie tam Jūsu māc. apgabala valde.» Bet 4. sept. Visendorfs ziņo, ka «Novickis dabūjis arī Izvoļsku aiz krāga, teikdams, lai taču gādānot, ka no viņa iesāktā Jūsu lieta tiktu nokārtota. Izvoļskis atbildējis, ka šis tūlīt uz Rīgu rakstīšot.» Un tikai 1904. g. 14. dec. Visendorfs Brīvēzemniekam ziņo, ka 10. dec. viņš pieskaitīts izglītības ministrijai un komandēts uz Rīgas mācības apgabalu. «Par pieskaitīšanu Rīgas kūratoram šinīs dienās laidis rakstu. Tur acis laikam plātīs, jo viņi šo lietu, liekas, domāja aprakstu.» Tomēr jau pēc neilga laika Brīvēzemnieks nopietni sāka slimot un šai jaunajā amatā vairs neko nepaguva strādāt.

Bet 1904. g. vasarā un rudenī, kamēr Rīgas mācības apgabala valde stīvējās pretīm Brīvēzemnieka jaunajam amatam, viņš gan vēl paguva padarīt dažu labu vērtīgu darbu. 29. jūnijā mānai Minnai viņš raksta: «Beidzot reiz esmu atstājis savu inspektora vietu... Šimbrīžam nu esmu brīvs, pilnīgi brīvs, kā putns brīvā gaisā. Šī brīvības apziņa ļoti patīkama. Bet ar to nav nebūt sacīts, ka pilnā brīvībā nemaz nestrādāju, bet vienīgi atpūšos, — nē, daždien strādāju pat vairāk nekā senāk, — tikai strādāju tādus darbus, kas man patīk, kas man, tā sakot, pieauguši pie sirds. Un tas jau ir tas patīkamākais.»

Darbs, kurū Brīvēzemnieks tagad vēl strādā, un kas viņam «tā sakot, pieaudzis pie sirds», — ir literāriskais darbs, kad viņš raksta par Baltijas skolu apstākļiem un ar Visendorfa starpniecību iespiež šos rakstus dažādos krievu izdevumos un — tas pats latviskās skolu politikas vadītāja un virzītāja darbs. Kad oktobra sākumā tautas apgaismošanas ministrs ierodas Rīgas mācības apgabalā, Brīvēzemnieks nolemj šo gadījumu atkal izlietot cīņai par latviešu valodas

tiesībām tautskolās. 8. oktobrī 1904. g. viņš raksta Liepājas skolotājam Breikšam: «Daži aģitatori ļoti gādā, lai mātes valodu izmestu no obligātorisko priekšmetu pulka mūsu pilsētu elementārskolās. Lai to novērstu, būtu viss spējamais jādara tiem, kam mīļa paidagōģija un reliģiski tikla audzināšanas iespēja skolā. Pirmdien, 11. oktobrī, ministrs Glasovs būs Liepājā. Vai nu Liepājas pilsētas galva, vai arī vēl citi kādi Liepājas pilsētas reprezentanti nevarētu, ministriem priekšā stādoties, izsacīt tam pateicību arī par to, ka mātes valoda pils. elem. skolās līdz šim pielaista kā mācības priekšmets, un turklāt lūgt, lai pavairotu šim priekšmetam nedēļas stundu skaitu, jo ar 3 stundām nedēļā, īpaši zemākā nodaļā, nav diezgan... Sociālistu kustība pēdējā laikā īpaši liek palīgā ņemt visus tiklības spēkus, lai šo sērgu nomāktu. Un viens no tādiem tiklības spēkiem guļ mātes valodā. Varbūt, ka Liepājas pilsētas reprezentanti paspēj iesniegt ministriem kādu piemiņas rakstu par šo lietu. Ar to minētie reprezentanti paši sevi godā celtu kā apdomīgi skolu un izglītības draugi un kā labdomīgi patrioti.»

Pēc Brīvzemnieka norādījumiem liepājnieki arī rīkojās un jau 11. okt. Breikšs viņam ziņo, ka pilsētas galva mātes valodas stundu paaugstināšanas lietā izrunājies papriekš ar ministri Glasovu un vēlāk ar kūratoru Uljanovu. Kā ministrs, tā kūrators apsolijuši lietas labā darīt, ko iespēšot, bet lai priekšlikumus iesniedzot rakstiski un pamatīgi motīvētus, Liepājas pilsētas galva iesniedzamo rakstu uzdod sastādīt Breikšam, bet viņš nejūtas šai lietā kompetents un lūdz Brīvzemnieku, kā «krievnāko un labāko tautas aizstāvi un sargu šo rakstu sastādīt un man piesūtīt.» Bet še tik iznāk tā lielā nelaime, raksta Breikšs, ka «man jāgreznojas eita putna spalvām». Bet Brīvzemniekam greznošanās pat sava darba spalvām bija vienaldzīga. Lielo cīņu par latviešu valodas tiesībām viņš visu laiku vadīja pilnīgā slepenībā, lai tikai pašai lietai tas nāktu par labu, un tāpēc viņš izglītības ministriem iesniedzamo liepājnieku rakstu (jo taču viņš pats šo lietu ierosināja) sastādīja un 13. oktobrī nosūtīja uz Liepāju, «labprāt uzņemdamies vispārības labā palīdzēt paidagōģiskā un patriotiskā lietā*».) Iesniegumam šāds saturs:

*) Br. vēstule Breikšam, 13. okt. 1904. g.

«Liepājas pilsētas valdi visu laiku nodarbina jautājums par pietiekošu skaitu pirmskolu nodibināšanu Liepājā. Še ir jau atvērtas 3 pirmskolas. Liepājas pilsētas valde cer, ka ar pareizi nostādītu skolu darbību un paplašināšanu ne tikai var pacelt kultūras līmeni, bet arī panākt dažādas pilsētas labiericības, kas varētu maksātspējīgus iedzīvotājus, dotu priekšzīmīgāku darbu, kā arī samazinātos izdevumi par policijas un cietumu uzturēšanu.

Sādus vēlamus rezultātus var cerēt sagaidīt tikai, ja skolu darbību piemēro vietējo iedzīvotāju vajadzībām. Vietējie iedzīvotāji pārtiek galvenā kārtā no lauksaimniecības. Tomēr lielākā daļa no tiem ir bezzemnieki: rentnieki, kalpi, kuŗu nemierīgā dzīve ir ļoti grūta un viņi, bieži vien, pāriedami pilsētās, viegli pieejami dažādiem kaitīgiem politiskiem iespaidiem. Kurzemē gan iedzīvotāji jau pieradināti (no 1875. g.) savus bērnus sūīt trīsklasīgās pirmskolās, kur tie mācās gan dažreiz tikai neliļu laiku un iemācās nedaudz lasīt un rakstīt mātes vai lūgšanas valodā. Tā kā pilsētas strādnieku daļa ir ļoti nodarbināta un tie nevar ar saviem bērniem nodarboties, tad pēdējie uz skolu atnāk bez jebkādam priekšzināšanām mātes valodā un pilni ielas iespaidiem.

Sādi apstākļi norāda, ka mūsu pilsētu pirmskolu uzdevums ir ne tikai iemācīt teorētiskās zināšanas, bet arī audzināt savus skolniekus garīgi tikumiskā ziņā. Garīgi-tikumiska audzināšana sevišķi vajadzīga nabadzīgākiem iedzīvotāju slāņiem. Šādu audzināšanu vislabāki var izvest ticības mācības un mātes valodas stundās. Šajās stundās skolotājs labāk saprot skolēnu un skolnieks skolotāju. Sevišķi tas attiecās uz pirmskolu skolotājiem, kuŗi, nebaudīdami nekādas speciālas pādidagoģiskas zināšanas, labāki pratis izteikties latviešu, nekā krievu valodā. Tāpēc ticības mācības un mātes jeb lūgšanas valodas stundas ir ne tikai obligatoriskas, bet ievēdamas pēc iespējas vairāk. Tagad rodas jautājums, vai ir pietiekošs to stundu skaits, kuŗas veltītas minētiem priekšmetiem? Baltijas guberņās, pēc skolu stundu sarakstiem, ir redzams, ka ticības mācībām ir veltītas 4, bet mātes valodai 3 stundas nedēļā. Iekškrievijas gub. ticības mācībām, ko pasniedz krievu valodā — 6, slāvu baznīcas rakstu lasīšanai 3, bet mātes (krievu) valodai — 8. Bet tā kā mums ir jāiemācās krievu valoda, kā valsts valoda, tad uz tik lielu stundu skaitu nevaram cerēt. Tomēr mēs, kā uzticīgi pavalstnieki savam ķeizaram un tēvijai, nevaram iedomāties, ka mūs tiesībās ierobežotu, un tāpēc ceram: 1) ka baznīcas dziedāšanas stundas pieskaitītu dziedāšanas stundām un nevis ticības mācības stundām un 2) ka stundu skaitu mātes valodā paugstinātu no 3 uz 5 jaunākās klasēs, bet divās augstākās no 3 uz 4 nedēļā. Lai nepavairotos stundu skaits, tad labākie skolotāji liek priekšā no stundu saraksta stripot: 1) mazākās klasēs 2 stundas glītrakstīšanai, kuŗa tur nav vajadzīga, 2) samazināt 2 stundas ģeografijai 2. klasē, kur skolnieki vēl par maz pārzin krievu valodu, lai sekmīgi mācītos ģeografiju, 3) samazināt 3. kl. matemātikas stundas no 6 uz 5. Krievu valodā paliek visas 8 stundas, lai gan skolotāji par to atsaucās diezgan nelabvēlīgi, jo skolnieki vienā dienā ne labprāt seko divām viena priekšmeta stundām.»

1905. g. 3. janvārī, kā Breikšs Brīvzemniekam ziņo, šis raksts nosūtīts uz Rīgu kūratoram — tālāk sūtīšanai tautas apgaismošanas ministram. Savu rosību šādos darbos Brīvzemnieks izsaka māsaī Minnai 1904. g. 10. dec. rakstītā vēstulē: «Neesmu Tev rakstījis jau labi sen. Notika tas visvairāk tadē], ka ārpus bij. oficiālā amata radās daudz un dažādas vispārīgas intereses un līdzdarbības patriotiskās lietās, kas aizņem vairāk laika un prāta, nekā senāk noteiktie tautskolu inspektora darbi. Tagad radusēs visā valstī mošāka, spirtāka darbība un vairāk cerību uz labāku nākotni, nekā līdz pēdējam laikam. Gribēt gribas arī līdzrunāt — latviešiem par labu».

1904. gada 12. decembrī izsludināja ķeizara ziņojumu, ka var iesniegt valdībai petīcijas par dzīves trūkumiem un ļaunumiem. Valdībai sāka iesniegt daudzas petīcijas. Brīvzemnieks nu par skolu lietām sastādīja sūdzības tekstu, kurā, analogiski iepriekšējiem, iesniedza Krievijas ministru komitejas priekšsēdētājam S. J. Vitem. Šai petīcijā teikts, ka «tautas izglītība tikai tur var uzrādīt vēlamos panākumus, kur pirmskolās mācības pasniedz mātes vai lūgšanas valodā. Pie mums, Baltijas guberņās, turpretim, pat pagastu trīsklasīgās skolās visi priekšmeti, izņemot luterāņu ticības mācības un baznīcas dziedāšanu, tiek pasniegti jau no pirmās dienas krievu valodā, kaut gan tie bērni, kas iestājas minētās skolās, nesaprot nevienu vārda krieviski. Izglītotākā Baltijas guberņu iedzīvotāju daļa šādā skolu darbībā redz formālu likuma pārkāpšanu, kas paredz krievu mācības valodu tikai pēdējā klasē, bet šīs lietas izlemšana neatkarājas no vietējiem iedzīvotājiem. Šādas skolu darbības bēdīgās sekas ir arvienu vairāk redzamas: 1) bērni atstāj skolu, kurā trīs ziemas mācījušies viņiem svešā valodā, gandrīz neko nemācēdami ne latviešu, ne krievu valodās, un arī garīgi maz attīstīti, kaut gan viņu vecāki saprot izglītības lielo nozīmi un redz starpību starp agrāko skolu, kurā mācības pasniedza latviešu valodā, un tagadējo pagasta trīsklasīgo pirmskolu; 2) pirmskola, kurā mācības nepasniedz mātes un lūgšanas valodā, nespēj atstāt uz skolēniem to iespaidu, kādu vēlēties un izteicis bij. izglītības ministram Zengeram visaugstākais 1902. g. 10. jūnija reskripts. Pēc ļoti daudzu izglītotāko ļaužu domām šī nepareizā sko-

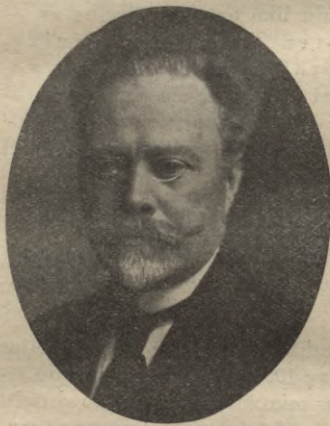
las darbības nostādīšana ir pa daļai vainojama pie kultūras līmeņa pazemināšanās, kas izpaužas lielajā skaitā dažādās noziedzībās; 3) vietējos iedzīvotājos, sevišķi jaunatnē, ir dziļš nemiers ar šo pirmskolu, kuŗu tiem nenākas viegli uzturēt. Ņemot vērā visu augšā pievesto, apakšā parakstījušies pazemīgi lūdz Jūsu augstības palīdzību izvest dzīvē to likumu, kas gan pastāv, bet nav ievērots, kā arī panākt to, ka Baltijas guberņu pirmskolās mācības sākumā varētu pasniegt latviešu valodā, bet krievu valodu mācītu tikai kā valodu.»

Svaru kausā savu iespaidu lika arī muižniecība un — 1905. g. 10. maijā ministru komiteja atzina, ka «Baltijas iedzīvotāju izglītība un garīgā attīstība smagi cieš zem krievināšanas jūga. Tāpēc ministru komiteja uzsver, ka Baltijas skola «nekādā ziņā nedrīkst tapt padarīta par ieroci mākslīgas pārkrievošanas principu izvešanā. Skolas mērķis ir kalpot izglītībai, piemērojoties vietējās dzīves vajadzībām. To varēs sasniegt tikai tad, ja mātes valodai ierādīs skolā pienācīgo vietu. Ministru komiteja nav varējusi atrast nekā bīstama Krievijas tautību centienos pēc izglītības mātes valodā*»).

Tāds atzinums ienesa radikālu lūzumu rusifikācijas skolu politikā Baltijā. Un jau 1905. g. jūnijā ar ķeizara rīkojumu tautas apgaismošanas ministrijai vajadzēja sastādīt sevišķu komisiju jautājuma nokārtošanai tautas valodas ieviešanā par mācības valodu Baltijas tautskolās. Šo rīkojumu gan realizēja ar lielu vilcināšanos, tomēr mātes valoda mūsu tautskolās pa daļai atgriezās kā mācības valoda. Tomēr Brīvzemnieks, kas neredzamai un plašāki nezināmai cīņai par latviešu valodas tiesībām latviešu skolās veltīja gandrīz divus gadu desmitus, šī darba rezultātus vairs nepiedzīvoja. Bet arī rusifikācijas smagākajā laikmetā, pateicoties viņa pūlēm, Rīgas mācības apgabals bija vienīgais visā Krievijā, kur cittautiešiem tautas skolās bija visvairāk stundu mātes valodā.

*) Krievijas ministru kom. žurn. 1905. VI.

Un tomēr... Kad Brīvēzēmiēks jau bija miris, kad viņa tik sirsniēi aizstāvētās latviešu valodas karogs sāka plandīties virs mūsu skolām, radās vīrs, kuņš, Saulieša vārdiem runājot, «šaltim lēja lamas un nievas pār kapu, kas vēl, kā saka, nebija ar zāli apaudzis». Un šis vīrs, kas par Brīvēzēmiēku sacerēja «neticamu un rieēbīēi — brīnumainu ēānīšanās rakstu», bija — rakstnieks Andrējs Upītis. Kad Derīēu ērāmātu nodaēla Teodora Zeiferta redakcijā sāka izdot Brīvēzēmiēka rakstus, A. Upītis 1909. ē. Dienās Lapās 225. num. uzrakstīēja par Brīvēzēmiēku rakstu, kuņā ēinīski

V. Zālītis (Valdīs)

teica: »Ka par miruēiem ēārūnā labu, tā ir muļēība — mazākais naivītāte. Mēs apvainojam viņa piemiēnu, saukdami to par Brīvēzēmiēku. Te viņš nebija Brīvēzēmiēks, bet Fr. Treulands, stātsrāts. Nīknākos pūrkrievoēšanas laīkos viņš varēja noturēties amatā, pateicoties savām speciālajām īpaēībām. Labaku ierēdņi skolu priekēniecība nevarēja izvēlēties. Viņš bija ierēdņis no galvas līdz papēējiem, ar miesu un dvēseli. Priekē viņa eksistēja tikai tas, kas bija priekēšā rakstīts, bet arī tad līdz obligātorīsko krievu valodu un rēēķināēšanu, mātes valodu neīedroēšinājās puēšplēstā vārdā pieminēt (! ē. U.). Arī ārpus skolas viņš bija ierēdņis caur cauri. Ar skolotāējiem sarunājās tikai krievīski. Viņš bija birokrātiskāks nekā birokrāti, krievīskāks, nekā krievu ierēdņi...» Andrēēju Upīti šis raksts parāda kā nepateicīēu un ēānu atriebēēju. Kā skolotāējs viņš ērībēja tīki vienā vakantā vietā Rīēā. Kā jau vispār rakstniekus, arī Upīēša kandidātūru Brīvēzēmiēks atbalstīēja, ēo vairāk vēl tamdēēl, ka viņš tad darboēās Rīēgas Latv. biedrībā un bija ērāmātu nodaēlas rakēstu komisijas priekēnieks, bet tautsko-

teica: »Ka par miruēiem ēārūnā labu, tā ir muļēība — mazākais naivītāte. Mēs apvainojam viņa piemiēnu, saukdami to par Brīvēzēmiēku. Te viņš nebija Brīvēzēmiēks, bet Fr. Treulands, stātsrāts. Nīknākos pūrkrievoēšanas laīkos viņš varēja noturēties amatā, pateicoties savām speciālajām īpaēībām. Labaku ierēdņi skolu priekēniecība nevarēja izvēlēties. Viņš bija ierēdņis no galvas līdz papēējiem, ar miesu un dvēseli. Priekē viņa eksistēja tikai tas, kas bija priekēšā

lu direktors vakantajā vietā ielika citu skolotāju. Vēlāk gan Brīvēzniekam tomēr izdevās Andr. Upīti vietā Rīgā iegādāt. Tas redzams no viņa Apsišu Jēkabam 1902. g. 5. aug. rakstītās vēstules: «Nupāt man jāizkaŗo diezgan ass kaŗš. Todlebensa bulvāŗa skolu priekšnieku pāŗvieto uz citurieni; tādēļ viņa vietā Rīgas pilsētas kolleģijā jāizredz jauns priekšnieks. Vācu vairākums, Todlebensa skolas (12 klases) ļoti augssti vērtēdams, grib nu tur iedabūt savu vācu kandidātu, — bet man gribētos cienīgāku — Valdi Zālīti. Aizvakar bija sēde, kuŗā izcīnījamies 2 stundas — bez sekmēm. Parīt būs otra sēde tās pašas lietas dēļ. Cerības uz uzvaru diezgan vājas šoreiz (Valdi šai skolā par pāŗzīni Brīvēzniekam tomēr izdevās iedabūt. Ņ. U.). Bijušā sēdē izsprieda vēl arī par otru skolotāja vietu manā rajonā. Iedabūju viņā, jebšu tikai ar lielām mokām — Andrēŗu Upīti.» Tomēr Upītis par to viņa piemiņai ļoti smalki «pateicās». «Grūti būtu ticēt», saka par šo lietu A. Saulietis, «ka no tās tautas, kuŗu Brīvēznieks sauca par savu, varētu nākt cilvēks, kas tik meŗonīgi klie dz pāŗ viņa kapu: bet tā vārds saka, ka tādš bijis gan: šo neķītro vīru vāŗijis kāds Upītis, tā tad pēc vārda — latvietis. Varētu gan par to arī nerunāt, kā par citu ko riebiģu, bet nevar aizmirst tā sirds rūgtuma un pretīģuma līdz drebuļiem, kas bija jāizģūt šās neģēdzības dēļ, un es zīnu, ne man vien»^{*)}. Turpretīm A. Deglavs, kas vēlāk tuvu stāvēģa tām pašām aprindām, kuŗām savā «attīstībā» pieslēģās Andrēŗis Upītis, un kas darboģās tās pašas Dienas Lapas redakcijā, par Brīvēznieku savā kultūŗvēsturiskajā romānā Rīga saka tā: «Viss, ko Brīvēznieks varēja darīt, bija tas, ka Rīgā, savā rajonā, tas savilka latviešu tautības skolotāģus. Brīvēznieks pret savu «nāģalstvu» rādīģa īstu birokrata rusifikātorā vaģģu, bet savā sirdī bija latviešu patriots, kas cerēja uz latviešu tautas nāģotni. Pret vāģciešiem tas izrādīģās nīdēģs, izlaida cirkulāŗu, ka viņam esot zināmas skolas, kas tam neesot uzdotas, un tās visas slēģģot. Turpretīm savā sirdī tas cienīģa vācu garu un luterticību kā vienīģo latģģju tautas ģlāģģģju no pāŗkrievošanas». Tā romānists novēŗģģģ Brīvēznieku, lai gan viņa īstā darbība tad vēl nemaz nebija zināma.

^{*)} Latvju Ģrāmata Nr. 2. 1931.

Skolas bibliotēku dibināšana.

Kā Brīvēznieks noteica un vadīja latviešu skolu politiku, tāpat viņš uzskatāms arī par tautskolu bibliotēku nodibinātāju Latvijā. Ieradies par skolu inspektoru Kurzemē, viņš tūlīt sāk skolu bibliotēku jautājumam piegriezt sevišķu vērību, jo izrādījās, ka skolās bibliotēku tikpat kā nemaz nebija. Bet skolu bibliotēkas taču ir tās, kas skolēnā galvenām kārtām modina, attīsta un nostiprina prieku uz lasīšanu.

Pirms rusifikācijas Baltijas guberņās vienīgi Kurzemes skolu administrācija bija domājusi par skolas bibliotēkām. Tā Kurzemes laukskolu virsvaldes 1877. gada instrukcijā 12. pants saka: «Pie katras skolas būtu jāgādā (tā tad nevis noteikti jāgādā, bet tikai būtu jāgādā, Ž. U.) par skolas bibliotēku, kur sakrātu labākās, bērniem saprotamas un derīgas grāmatas latviešu un vācu valodā. Bibliotēkai jāatrodas skolā, jo viņa skolotājam lai ir līdzeklis bērnu garu modināt un sirdi uz labu skubināt. Tām pašam (t. i. skolotājam. Ž. U.) par bibliotēku jāzin un jāatbild skolas valdīšanai. Būtu labi, ja skolotājs, kam bibliotēka pie rokas, bērniem vakaros arī pats ko lasītu priekšā. To skolotājs lai tāpat dara bērnu prāta cilāšanas dēļ arī tad, kad nav bibliotēku.» Turpretim Vidzemes laukskolu virsvalde savā instrukcijā par skolu bibliotēkām nerunā, tāpat par tām oficiāli nebija domāts pilsētu elementārskolās. Šai ziņā Baltija tā tad bija palikusi iepakaļ pat Iekšķrievijas guberņu tautskolām, kur septiņdesmitos gados, izdodot tautskolu likumu, noteica, ka skolās jāierīko arī skolēnu un skolotāju bibliotēkas.

Kad rusifikācijas sākumā Brīvēznieks ierodas Kurzemē par tautskolu inspektoru, skolas revidējot, viņš gandrīz nevienā skolā neredz grāmatu krātuves skolēnu lasīšanai, lai gan Kurzemes skolu instrukcijā teikts, ka par tādām «būtu» jāgādā. Brīvēznieks tagad sāk oficiāli rūpē-

ties, lai skolas bibliotēkas ierīkotu. Galvenais šķērslis, pret ko jāatduras, ir līdzekļu trūkums, jo pati skolu uzturēšana šai reformas maiņas laikmetā bieži atdušas pret grūtībām. Dažās skolās līdzekļi gan ir, bet par bibliotēku neviens nav domājis. Tā par Bārtavas skolas revīziju Brīvēznieks atzīmējis savā grāmatīnā: «*l e k r ā t i 170 r b l . , b e t — b i b l i o t ē k a s n a v .*» Šādās skolās Brīvēznieks uzdod bibliotēkas ierīkot.

Lai skolotājos radītu lielāku atsaucību bibliotēku lietai un izpalīdzētu tur, kur tiešām liels materiāls trūkums, Brīvēznieks sāk vākt ziedojumus, tā cerēdams vairākām skolām bibliotēkas uzdāvināt, radīt cildenu paraugu un mīlestību pret grāmatām. Šai nolūkam Brīvēznieks vispirms caur Kr. Valdemāru griežas pie saviem Maskavas draugiem, kuņos zin mājotam patriotisku pašai dziedzību. Un 1888. g. 11. febr. Kr. Valdemārs Brīvēzniekam jau ziņo: «*Līdz šim laikam Jūsu bibliotēkām Kurzemē ir salasījušies 53 r b l . Rīt vakar pie manis sapulcēsies šejienes latviešu koris, parīt studenti, un drīzā laikā būs komisijas sēde galīgai prēmiju (Reinberga. Ž. U.) piešķiršanai, tā ka ceru vēl savākt līdzekļus Jūsu bibliotēkām.*» 27. febr. Brīvēznieks Kr. Valdemāram atbildē paskaidro, kā viņš šo naudu domā izlietot: «*Par naudu, ko maskavnieki mīļi sametuši skolu bibliotēkām, ļoti, ļoti pateicos. Līdz šim lieta kavējās tādēļ, ka vēl nepatapu sastādīt normālrādītāju grāmatām, ko var ievēlēt skolu bibliotēkām, kas apstiprināms no kūratora. Tagad tādš jau gandrīz gatavs. Pirmā vieta, kur maskavnieku palīdzība būs derīga — Jaunā muiža Lutriņu draudzē. Tur strādā jauns, krietns skolotājs; pagasts dara daudz priekš skolas, kaut gan ļaudis tur dzīvo lielā trūcībā. Tur būtu artavai priekš skolas bibliotēkas auglīga zeme. Ja tādēļ drīkstētu izlūgties no maskavnieku dāvanām minētam pagastam kādus 15 vai 20 r b l . , tad ļoti priecātos saņēmdams.*» 9. martā Kr. Valdemārs Brīvēzniekam raksta, ka «*nosūtu Jums 53 r b l . , kas ziedoti tautas bibliotēkām. Jūs tos varat izlietot pēc savas labākās pārlicības. No tām 14 personām, kas solījās maksāt, samaksāja tikai 6; 5 deva pa 10 r b l . , bet sestā — 3 r b l .*»

Saimnieciski šajā laikā par tautskolām vēl noteikšana vāciskajām laukskolu virsvaldēm. Tāpēc Brīvēznieks

cenšas ieinteresēt tautskolu bibliotēku lietā arī Kurzemes laukskolu virsvaldi. Sastādījis skolas bibliotēku grāmatu rādītāju, ko viņš piemin iepriekšējā vēstulē Kr. Valdēmāram, Brīvzemnieks to neizsludina pats ar savas priekšniecības atļauju, bet griežas ar to pie Kurzemes šūlrāta v. Böttichera, lai tas būtu noticis it kā ar pēdējā gādību. Šādu soli Brīvzemnieks spēra aiz tīri politiskiem motīviem (citādi tas viņam nemaz nebūtu bijis jādara), — lai vāciskā skolu virsvalde arī no savas puses sniegtu materiālu un morālistisku atbalstu tautskolu bibliotēku ierīkošanai.

Šis Brīvzemnieka sastādītais, bet ar šūlrāta Böttichera «gādību» izdotais skolas bibliotēku rādītājs ir pirmais tāds latviešu tautskolām.*) Tas cenzēts Rīgā 1889. gada 4. aprīlī un iespiests Jelgavā pie J. Steffenhagena un dēla, 4 lpp., ar virsrakstu *Skolas bibliotēka*. Rādītājs iedalīts četrās seriņās (A. B. C. D.) un viņā uzskaitītas 110 grāmatas, kas derīgas skolu bibliotēkām. Vairumā šē minētas Plates, Häkķera, Steffenhagena, Allunāna, Pūcišu Čederta, Zislāka un Šablovska izdotās grāmatas, galvėnokārt — tulkojumi. Kā pirmā grāmata uzrādīta Brīvzemnieka — Lomonosovs; tad seko vairāki Ernesta Dīnsbergā, Leitana, Jūŗa Neikena, Zvaigznītes, Hugenbergera, Mekona u. c. autoru darbi — lokālīzējumi, tulkojumi, mazāk oriģināldarbu. Visu četru seriņu skolas bibliotēkas cena 77 rbļ. 95 kap., bet pa seriņām: A. ser. — 19 rbļ. 54 kap., B. ser. — 12 rbļ. 8 kap., C. ser. — 16 rbļ. 98 kap., un D. ser. — 29 rbļ. 33 kap.**). Tā Kurzemes tautskolās sāka nodibināties skolu bibliotēkas, un skolēni varēja dabūt lasīt derīgas grāmatas, smelties plašākas zināšanas un labus cėnsības paraugus. Bibliotēku nepieciešamībai Brīvzemnieks prata ieinteresēt arī bērnu ve-

*) 1885. g. pie Steffenhagena drukātā Kurzemes laukskolu virsvaldes likumu un instrūkciju krājumā ir tikai tautskolās pielaižamo skolas mācības grāmatu saraksts.

**) 1896. g. 29. nov. Rīgā cenzēts un Heršelmaņa grāmatu tirgotavas apgādībā iznāca latviešu un igauņu grāmatu rādītājs «*m a z ā m bibliotēk ā m*», 2. lpp. Latviešu «*mazo bibliotēku*» grāmatu rādītāju sastādījis māc. A. Bernevis (1. lpp.), kas aptvēra 100 grāmatas un iedalīts 5 seriņās, kas visas maksāja 34 rub. Pēc sava veida tas ir Brīvzemnieka pirmā rādītāja atdarinājums, bet, sakarā ar politiski administrātiem apstākļiem, nav teikts, ka tas būtu skolas bibliotēku rādītājs.

cākus un pagastu pašvaldības. Un tāpēc drīzi skolās sāka ierasties grāmatu krātuves. Tas bija Kurzemes rietumu apgabalā, kur skolas 1887.—89. gados atradās Brīvēznieka pārziņā, bet Brīvēznieka vēlēšanās bija, lai skolu bibliotēkas rastos ne tikai viņa apgabalā vien, bet visā Latvijā. Pilsētu elementārskolās un Vidzemes laukskolās, kā pieminējām, vāciskā skolu administrācija par skolu bibliotēkām nebija domājusi, vismaz nekādi rīkojumi šajā lietā nebija izdoti, nedz cits kas darīts. Arī jaunā krievu administrācija sākumā skolu bibliotēkām vērības nepiegrīēza, lai gan jau pagaidu likumā bija nosacīts, ka «katrā skolā jābūt bibliotēkai skolas bērniem.» Tāpēc Brīvēznieks sāk kustināt, protams, gan netieši, skolas bibliotēku lietu arī Vidzemē. 1889. g. viņš raksta uzmodinošu vēstuli Kaudzītes Matīsam uz Vecpiebalgas skolu: «... Es zinu, ka Jūs labi daudz nodarbojūšies ar latviešu bibliografiju. Ļoti derētu, ka būtu sastādīts lietderīgs rādītājs mazām latv. skolām, p. pr. par 5 rbļ., pār 10 rbļ. Zināms, tādā mazā skolas bibliotēkā, kas lai izmaksā tikai 5 vai 10 rbļ., vajadzētu būt visu labākiem no mūsu rakstniecības ziediem un turklāt tādi tikai, kas īsti der skolas bērniem lasīt. Ja izdotos sastādīt labāku grāmatu rādītāju, kas der minētam mērķim, tad nāktos arī vieglāki celt dažādās Latvijas tautas skolās skolas bibliotēkas — par lielu, bagātu svētību mūsu skolniekiem. Ļoti, ļoti priecātos, ja Jūs gribētu ķerties pie šī svētīgā darba un laipni paziņotu savus darba rezultātus arī man, vai arī taisni caur laikrakstiem tos pavēstītu visiem.»*)

Kaudzītes Matīsu šī vēstule uzvedina uz citām domām, un par to viņš Brīvēzniekam, kad pēdējais jau skolu inspektors Rīgā, 1891. g. 24. nov. raksta: «Jūs esat arvien sirsnīgi gādājuši par grāmatu izdošanu, kas derētu skolu bibliotēkām. Esmu nodomā ņēmis izdot kādu skaitu šim nolūkam derīgu grāmatu ar viskopīgo uzrakstu: «Skolu bibliotēka 1., 2. u. t. t.», tik vien man nav zināms, kur un kādā ceļā dabūjama vajadzīgā atļauja šādam titulim.» Kaudzīte lūdž Brīvēznieka padomu un atbalstu. Tomēr

*) Daļa no šīs Brīvēznieka vēstules Kaudzītes Matīsam citēta pēc iespieduma Latvju Grāmatā Nr. 3. 1929. g.

šo savu nodomu viņš nevarēja realizēt, jo, kā Brīvēznieks viņam 1891. g. 8. dec. atbild, «izdot veselu rindu zem kopīga virsraksta «Skolu bibliotēka...» būs ļoti grūti, jo tas ar pārāk lielām formālītātēm savienots.» Tāda parauga nebija arī krievu valodā. Šādu seriju gan bija pascis izdot Jelgavas Šablovskis, bet, rusifikācijas grožiem pievelkoties, to vairs nevarēja turpināt.

Vērtīgu grāmatu trūkums skolu bibliotēkām latviešu valodā tomēr bija liels. Pag. gadu simteņa beigās bērnu un jaunātnes literatūra mums bija samērā ļoti nabadzīga. Brīvēznieks pret to atdūrās jau pie pirmajiem soļiem skolu bibliotēku dibināšanā, sevišķi, kad viņam bija jāsastāda pirmais šādu bibliotēku rādītājs. Tāpēc Brīvēznieks rūpējās, lai šāda literatūra rastos, tiktu sarakstīta, tulkoiti cit-tautu darbi. Viņš uzmudināja rakstniekus ķerties pie oriģināldarbiem, izmeklēja attiecīgu literatūru svešvalodās un deva to skolotājiem u. c. tulkot. Kā visur, arī šai darbā viņš prata ierosināt citus. Tā J. Kreicbergs 1890. g. 2. sept. Brīvēzniekam raksta: «Gribēdams arī kaut kādā ziņā veicināt Jūsu cēlo darbu — nodibināt latviešu skolas bibliotēku, lūdzu man atsūtīt grāmatas, kādas būtu tulkojamas. Gribu tad uzaicināt savas apkārtnes skolotājus ķerties pie tulkošanas darba.» Tādu atsaucību Brīvēznieks atrada daudzās vietās. Kas vēl nebija pietiekoši veikls latviešu valodā, tam viņš gāja palīgā, manuskriptā valodu labodams. Bet kas jau pats bija ievingrinājies, tam vajadzēja palīdzēt atkal citiem. Gatavajiem manuskriptiem Brīvēznieks atkal sameklēja izdevējus. Tā viņš palīdzēja veidoties latviešu, sevišķi jaunatnes literatūrai un skolu bibliotēkām. Šāda gādnieka slava par Brīvēznieku izgāja visā Latvijā. No daudzām vietām pie viņa, ne sava rajona inspektora, griezās pēc padoma. Un katrreiz to Brīvēznieks deva, piesūtīja grāmatas, ziedoja naudas summas. Tā piem., kad Jaunrozes skolotājs D. Ozoliņš Brīvēzniekam rakstā, ka grib savā skolā atvērt skolas bibliotēku, no kuņas arī pieauguši dabūtu grāmatas lasīt, jo «šis vīdus ir nabadzīgs grāmatām un laikrakstiem, nabadzīgs arī turības ziņā,» un lūdž padomu, kā to izdarīt, tad Brīvēznieks nevien dod vajadzīgos aizrādījumus, bet vēl piesūta «no savas puses»

ratora 1895. g. novembra cirkulārā, mācības apgabala inspektoru sapulcē nāk ar šādu politiski atjautīgu priekšlikumu: «tagad grāmatas skolēnu bibliotēkām jāpērk administrācijai, tāpēc ka tās ir tikai krievu valodā, bet ja skolas bibliotēkām grāmatas iegādātos arī mātes valodā, tad šo mērķi materiāli atbalstītu arī pagastu pašvaldības, un valdībai nebūtu jāizdod tik lielas naudas summas (protams, ka Brīvēzniekam nebija žēl krievu valsts naudas, bet viņam rūpēja, lai latviešu skolu bibliotēkām iegādātos latviešu grāmatas). Šo priekšlikumu atbalsta arī inspektors Grāvītis, bet kūrators Lavrovskis paskaidro, ka skolēniem nepieciešami jāpiesavinās krievu valoda un to var izdarīt ne ar latviešu, bet ar krievu grāmatām. Tomēr Brīvēzniekam, bazējoties uz aprādītiem motīviem, izdevās panākt, ka Rīgas māc. apg. kūrators 1896. g. latviešu tautskolu bibliotēkām atļāva pieļaut 11 (vienpadsmit) latviešu grāmatas*), ko izdevusi Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa. Sarakstu sastādījis Brīvēznieks un viņā uzņemtas šādas grāmatas: 1. Beslejas — Stāsti iz romnieku vēstures (latv. J. Ķemers), 2. Zundu Pēterā (tulk.) Sarunas par dabu (I un II d.), 3. Pirmā palīdzība piepešos nelaimes gadījumos, 4. A. Kamenska — Edisons (tulk. J. Stiprais), 5. J. Mazvērsīša — Par lauku iedalīšanu, 6. A. Geiki — Ģeoloģija (latv. tulk. P. Štrauss), 7. Apsīšu Jēkaba raksti (I līdz V. d.), 8. Fr. Adamoviča tulk. Krilova pasakas, 9. Flamariona — Populārā astronomija, 10. J. Penģerota-Svešā — Lauksaimnieku sakņu dārzs un 11. J. Mazvērsīša — Mācība par mēsliem un mēslošanu. Laukkopības un dārzkopības grāmatu tik daudz tāpēc, ka 1894. g. izglītības ministrs izdeva rīkojumu, lai skolās izplata lauksaimniecības un dārzkopības zināšanas. Šāds noskaņojums krievu skolu administrācijā bija jau agrāk un tāpēc pat jau 1892. g. skolu bibliotēkām atļāva Langvita — Ziediņi no dabas mācībām un druvām un Lepeviča Īsa zemkopības mācība, kurās gan uzskatīja par praktiskām mācības grāmatām.***) Ja ievērojam, ka Apsīšu Jēkaba rakstos bija 5 grāmatas un Zundu Pēterā — divas, tad pavisam latviešu skolu biblio-

*) Sk. Rīgas mācības apgabala 1896. g. cirk. 758.—760. lpp.

**) Rīgas māc. apg. cirk. 1892. g. 133.—134. lpp.

tēkām iznāk 18 latviešu grāmatas. 1905. g. Brīvēzēniēks izdabūja atļauju pielaist skolu bibliotēkās vēl šādas 15 grāmatas: 1. R. Bērziņa ceļojumu aprakstus — Aiz šaurām dzimtenes robežām (L. Neimaņa izd.), 2. Stāstu — Dzīvā mīlestība (R. Bērziņa tulk.), 3. A. Freija — Bērnu ceļojums pā Svēto zemi, 4. N. Gerbera — Abduls Kaders un kristīgais zēns, 5. Kā bērni dzīvo (Inķu Jāņa latviskojums), 6. Kņazs Roslovs un viņa meita (Rupā tulk.), 7. M. Pīra — Zelts un virāks, 8. P. Sadomska — Gudrības akmens jeb Vecais Fricis un mazā Roze, 9. Skati iz pasaules vēstures, 10. Annas Stienes — Veco jūras karaļu atvases, 11. L. Tolstoja — Sevastopoles aplēģerēšana, 12. M. Tonkina — Zelta pavediens, 13. M. Tvena — Princis un nabaga zēns, 14. Žila Verna — Tuksneša Robinsons un 15. K. Vildenšteina — Būru varonis Dolfs.*) Vienīgā dzeju grāmata, kas rusifikācijas laikā atļauta latviešu skolu bibliotēkās, ir Krievu-Kuivu Andrēja — Patriotiska dziesmu vācēlīte.***) Tā tad pavisam rusifikācijas laikmetā, kamēr Brīvēzēniēks bija skolu inspektors, latviešu tautskolu bibliotēkās bijušas atļautas (neskaitot Brīvēzēniēka sastādīto un Kapustina laikā 1889. g. iespiesto pirmo rādītāju) tikai 54 latviešu grāmatas, starp kurām apm. desmit pilnīgi praktiska satura, pie kam skolas bibliotēku grāmatas mācības apgabala valde bija atļāvusi izsniegt pat arī vēl bij. skolniekiem. Krievu grāmatu gan bija nesalīdzināmi vairāk, bet tām patiesībā nebija tikpat kā nekādas nozīmes, jo latviešu skolēns, kas skolu apmeklēja īsas trīs ziemas un skolā iestājoties ne zilbes neprata krieviski, lai arī viņam šo valodu gribēja iedzīt galvā vai pa abiem galiem, tomēr līdz tekošai lasīšanai un lasītā saprašanai krievu valodā netika.

Šīs skolas jeb skolēnu bibliotēkas nav sajaucamas ar vispārējām tautas bibliotēkām, kādas dažreiz arī atradās

*) Rīgas māc. apg. cirk. 1903. g. 449.—451. lpp.

**) E. Plates apg. 1891. g. Še ir dažādu autoru dzejas: Ernesta Dinsberģa, Lapas Mārtiņa, Dannberģa, Puriņu Klāva, Līventāla, Lautenbacha-Jūsniņa, arī Ausēkļa u. c. Grāmatas pirmā daļa veltīta ķeizaram un viņa namam, ar motto: «Dievs, dod mūsu ķeizaram Sirmu mūžu nodzīvot.» Liekas, tamdēļ grāmata arī «atvēlēta latviešu tautas skolās kā līdzeklis pie latviešu valodas mācīšanās». Par grāmatas atļaušanu sk. Tērb. māc. apg. cirk. 1890. g. 504.—505. lpp.

skolās un kuņās latviešu valodā atļauto grāmatu skaits sniedzās simtos: gadsimta sākumā — 510, 1910. g. — 706 un 1915. gadā — 785 latviešu grāmatas. Kur skolu inspektors bija hūmānāks vai flegmātiskāks cilvēks, skolotājs varēja skolā turēt vispārējo tautas bibliotēku, bet, kā to redzama no J. Kriškāna sakrātās statistikas par tautas bibliotēkām (Derīgu grāmatu nodaļas 1904. un 1905. g. kalendāros un Austrumā 1903. g.), šādu gadījumu bijis visai maz. Turpretim ir bijuši gan tādi gadījumi, kā piem. Kļavkalna skolā, kur skolas bibliotēka bija apvienota ar tautas bibliotēku. Skolotājs bija bibliotēkārs, un grāmatu skapis atradās viņa privātās elāps. «Bija visas latviešu valodā iznakušās grāmatas. Te priekš 8—10 gadiem (1894.—96. ž. U.) tautskolu inspektors atrada, ka bibliotēka nedrīkst atrasties skolā un skolotājs pie viņas līdzdarboties, kādēļ grāmatu skapjus sanesa skolas klētī, kur tie vēl tagad stāv.»*) Kamēr inspektoriem nebija uzdots «kontrolēt» skolotāju privātās bibliotēkas, Brīvēmnieks uzticamākiem skolotājiem ieteica skolēnu bibliotēku sadalīt divās daļās, ar diviem katalogiem — vienu ar kūratora atļautām grāmatām, bet otru — ar citām vispārderīgām latviešu grāmatām, kuņu oficiāli uzdot par savu privāt-bibliotēku.

*) Derīgu grāmatu nodaļas kalendārs 1904.

Brīvēzemnieks Rīgas sadzīvē.

Ja Maskavas latviešu kolonijā Brīvēzemnieks bija galvenais darbinieks un tautiskās domas paudējs, vai, kā J. Krodenieks saka, — «maskavnieku slava pamatojās tikai uz Valdemāra un Brīvēzemnieka darbiem, bet visi citi bija tikai tādi līdzskrējēji»*), — tad Rīgas latviešu sadzīvē, kas 70.—90 gados atradās pilnīgā Maskavas latviešu ideoloģiskā ietekmē, Brīvēzemnieks aktīvu, vadošu lomu vairs nespēlēja. Būdams atbildīgs krievu ierēdnis, viņš arī nevarēja būt atklāts un aktīvs latviešu politisks darbinieks. Bet ļoti svarīgs nacionāls mērķis taču šai laikā bija Brīvēzemnieka klusais latviskās skolas sargāšanas darbs, kas aizņēma tepat vai visus spēkus. Otrkārt, kad Brīvēzemnieks pārnāca uz Rīgu, šē nevaldīja vairs tas vienprātīgais tautiskais idealisms, kāds agrāk bija Maskavā un no turienes plūda arī uz Latviju. Latviešu sabiedrība bija sākusi jau diezgan stipri diferencēties, viņā vairs nebija viengabalainu tautisku uzskatu, vienprātīgas politiskas vadonības. Tas Brīvēzemnieku skumdināja, un viņš daudz labprātāk savu sirdi un prātu veltīja vēl neiekoptajai latviešu skolu politikai un viņas līniju nosprausšanai. Vispārējā latviešu kultūras un politikas laukā Brīvēzemnieks tagad strādāja tikai tik daudz, cik viņam atļāva laiks un oficiālais amats.

Sabiedriskās domas nacionālais centrs bija Rīgas Latviešu biedrība, viņas nodaļas un dažādās iestādes. Nevarēdams darboties visur aktīvi, Brīvēzemnieks kā biedrības goda biedrs ar savu padomu un palīdzīgo roku bija klāt visos viņas pasākumos un darbos. Nekad Brīvēzemnieka neiztrūka Zinību komisijas vasaras sapulcēs, kur pulcējās visi mūsu kultūras darbinieki. Augoši latviešu intelliģencei un sevišķi skolotājiem viņš bija mudinātājs un ceļa rādītājs uz māmuļu.

*) No neiespiestām atmiņām par Brīvēzemnieku.

Līdz neatkarīgai valstij biedrības bija visu mūsu sadzīves funkciju kārtotājas. Tāpēc Brīvēzēznīeks kā ļoti dzīvs sabīēdrības cilvēks aizvien atbalstīja un veicināja latviešu bīēdrību darbību. Jau tad, kad viņš vēl dzīvoja Maskavā, pēc padoma bīēdrību lietās pie viņa griezās no daudzām pusēm Latvijā. Tā 1880. g. Brīvēzēznīeks izstrādāja Liepājas Latviešu labdarības bīēdrības statūtus, kā arī veicināja viņu apstiprināšanu. Bīēdrības valde par to, piesūtot Brīvēzēznīekam oficiālu pateicību, uzsvēra, ka «viņa darbi un pūliņi mūsu tautas attīstības laukā katram centīgam tautīētim pazīstami, kā arī viņa laipnība visur ar saviem veikliem spēkiem tautiskus centīēnus pabalstīt un veicināt.» Vēlāk uz Brīvēzēznīeka ierosinājumu šī bīēdrība materiāli diezgan daudz atbalstīja latviešu studentus. Tāpat Brīvēzēznīeks veicināja arī citu bīēdrību darbību. Saldu sadraudzīgā bīēdrība viņu par to ievēlēja par savu goda bīēdru, tāpat arī Torņakalna latviešu palīdzības bīēdrība, kuņas uzturētai skolai viņš sniedza daudz morālisķa atbalsta. Aktīvāki un atklāti Brīvēzēznīeks darbojies tikai atturības bīēdrībā Auseklis, kur 1903. g., pilsonisko darbinīeku lūgumam paklausīēdams, viņš sevi atļāva ievēlēt par priekšnīeku. Revolūcijai tuvojoties, šai bīēdrībā bija iēplūduši diezgan daudz kreisō elementu. Lai nelāutu viņiem bīēdrības iēdījsķo pusi aizēnot ar politīski kreisīem nolūķiem, pilsonī norunāja ievēlēt Brīvēzēznīeku par priekšnīeku, un, aiz viņa autoritātes stāvēdams, pilsonisķais spārnš Auseklī nostiprinājās. Tomēr ilgi Brīvēzēznīeks nedarbojās kā Auseķļa priekšnīeks. Kad viņš no amata atteicās, viņu ievēlēja par bīēdrības goda bīēdri.

Bet kā skolu politīkā, tā arī Rīgas sadzīvē lielāķa bija Brīvēzēznīeka netīēšā ietekme par viņa atklāto darbību. Pēc Maskavas latviešu vakaru parauga viņš arī Rīgā noorganizēja tādas pat savu draugu, kultūras un politīsko darbinīeku sanāksmes. Tās pie Brīvēzēznīeka notīka sestdīēnas vakaros. Pie Brīvēzēznīeka pulcējās redzamāķie sabīēdrības pārstāvjī, un tāpēc viņa māķa uzlūķojama par vienu no pirmāķiem politīskāķiem saloniēm Rīgā, kur pārrunāja un izlēma daudzus svarīēģus nāķionālās politīkas un kultūras ļautājūmus.

Brīvēzēznīeka māķu, kas 15 gadus ir bijusi par vienu no

nacionālās domas centriem Rīgā, šī nama daudzkārtējais viesis Teodors Zeiferts apraksta tā: «No Torņakalna dzelzceļa stacijas uz augšu ejot, nonākam agrākajā Marijas Dzirnauvu ielā. Iegriezdamies tanī pa kreisi roki un dažām mājām ielas labajā pusē garām paiedami, nonākam pie mājas Nr. 8. Tagad še stāv jauna mūra ēka, priekš kara še bija divstāvu koka nams ar vienu dzīvokli apakšā, ar otru augšā. Apakšējo dzīvokli ieņēma nama saimnieks, augšējo Rīgas pilsētas rajona tautskolu inspektors, valsts padomnieks Fjodors Treulands, kas literātūrā un tautā pazīstams Fr. Brīvzemnieka vārdā. Še viņš noietās, 1889. g. uz Rīgu atnākams, un palika visu to laiku, kamēr viņš bija par inspektoru. No inspektora pienākumiem 1904. g. pavasarī atvaļinājies, viņš pārgāja dzīvot uz Agenskalnu. Vēlāk Marijas Dzirnauvu iela nosaukta Brīvzemnieka vārdā. Uzkāpjot pirmo reizi viņa dzīvokli, turpina Zeiferts, mani zināmā mērā pārsteidza tā vienkāršība un šaurība, ko še atradu. Maza, šaura istabiņa, vienkāršām, visnepieciešamākām mēbelēm. Tā ir uzgaidāmā istaba, kurā sēd pāris gaidītāju, pa vārdam krievu valodā izmesdami. Iznāk inspektors, krieviski par šo to apjautādamies. Ieraudzījis mani, viņš vaicā, vai man būtu drusku vaļas pagaidīt, kamēr viņš svabadāks. Kad citi aizgājuši, Brīvzemnieks ieaicina mani savā nelielajā, tāpat vienkārši ierīkotā salonā, kas reizē ir arī viņa pieņemamā istaba, un pāriet tūlī uz latviešu valodu...»*)

Par to, kas Brīvzemnieka mājā pārrunāts, Zeiferts turpina: «Mūsu sarunās vispirmā vietā stāvēja skola. Mūsu domas par skolu grozījās galvenā kārtā ap jautājumu: kā skolnieki šai pārkrievošanas laikā uzaudzina par īstiem, krietniem, patriotiskiem latviešiem? Lai nesaceltu aizdomas, āriņi jāievēro viss, ko oficiāli prasa.»

Šais sanāksmēs pie Brīvzemnieka, kur tāpat pārrunāja arī politiskus un literāriskus jautājumus, vispirmā kārtā piedalījās Brīvzemnieka Maskavas vakaru biedri: Kr. Barons, A. Bandrevičs, Dr. A. Butuls, bet sevišķi modri un rosiģi bija Rīgas jaunie latviešu skolotāji J. Kriškāns, Indr. Čīrulis, Ed. Mednis, V. Zālītis, S. Novičkis u. c. Pie Brīv-

*) T. Zeiferts, — Marijas Dzirnauvu ielā Nr. 8, rakstu krājumā — Latviešu skolu darbinieki I. 1925.

zemnieka pulcējās arī literāti: Rainis, Aspazija, Dr. P. Zālīte, Āronu Matīss, Plūdonis, Augusts Deglavs, adv. K. Valters, J. Ansberģis, Dr. K. Barons, A. Ķeniņš, Saulietis. Teodors Zeiferts iebrauca no Olaines. Tad pārrunāja literāriskus jautājumus. Lielākos un mazākos pulciņos lasīja un pārsprida literāriskus darbus. Latviešu oriģināldarbi šē

Fr. Brīvēznieks 1903. g. (Savā dzīvoklī, formas apģērbā, pēc pārnākšanas no kādiem valsts svētkiem).

lielāko tiesu nolasīti manuskriptā. Brīvēznieka māsa Minna stāsta, ka kādā no vakariem Plūdonis klātesošiem lasījis priekšā savu dzejoli Atraitnes dēls. Brīvēznieks pēc tam, kad nopietni noklausījies dzejoļa saturu, kā jauneklis atvadās no māmiņas, dodamies uz augstskolu, kur, ar trūkumu cinīdamies, beigās pats kļūst dilonim par upuri — izsacījies, ka dzejolim ārējā forma teicama, bet tendence — pēc viņa prāta — atbaidoša citiem centīgiem jaunekļiem, kas, tāpat no laimes māmiņas ar pārticību neapveltīti, tomēr gribētu doties svešumā augstākai gara gaismai pretim.

Kāda nozīme un iespaids bija šām sanāksmēm pie Brīvēznieka, to apliecina Āronu Matīss viņam 1889. g. 12. nov. rakstītā vēstulē: «Sirsniģi pateicos Jums par tiem jauģiem

britiņiem, kuņus mums vakar sagādājāt. Šādi britiņi neizdzēšami iespiežas atmiņā un cildināt cildina garu uz tālāku censonību un darbību. Šādas pārrunas par lielāko atspirdzinājumu un uzmudinājumu. Sevišķi man patika tie britiņi, kuņus pārrunājām vispārīgas tautas lietas un vajadzības, mazāk tie, kuņus tapa minētas dažas personības, dažādi sikumi no Rīgas dzīves u. t. t. Bet graudu starpā iekuļas arī pa pelavai — no ideālā apskata dažkārt jāpāriet arī uz reālo patiesību, ar kuņu allaž jāsadurās.»

Par Rīgas sadzīvi un nacionāliem jautājumiem dzīvi interesēdamies, Brīvzemnieks organizēja arī cīņu, lai V. Olavs-Plute kļūtu par Torņakalna Lutera baznīcas mācītāju. Šo draudzi apkalpoja mācītājs Paukšens, pie kuņa Olavs bija par palīgu. Pēc Paukšena nāves viņa vietā būtu bijis jānāk Olavam, bet konsistorija gribēja šeit iedabūt citu kandidātu. Tad nu Brīvzemnieks, kā to liecina A. Treulands, likās lietā ar visu krūti, lai ievērojamais patriots Vilis Olavs kļūtu par Lutera draudzes ganu. Brīvzemnieks uzrakstīja lūgumrakstu konsistorijai, aizrādot, ka Olavs, vēl Paukšenam darbojoties, Lutera draudzē sev jau iekopis garīgu druvu, un lūdza viņu apstiprināt par mācītāju. Saacinājis pie sevis visus Lutera draudzes pērminderus, Brīvzemnieks viņiem aprādīja lietas apstākļus un deva lūgumrakstu parakstīt, pēc kam lūgumu iesūtīja konsistorijai. Šādus lūgumrakstus uz Brīvzemnieka ierosinājumu konsistorijai iesūtīja vairākus, dažus pat ar 2000 parakstiem, bet panākumu tiem nebija: Olavu par mācītāju neapstiprināja, bet uz Lutera draudzi no Lubānas pārvietoja vācieti Šeiermani.

Arī Rīgas pilsētas domnieku vēlēšanās, ko Brīvzemnieks uzskatīja par ļoti svarīgu nacionālpolitisku jautājumu, viņš ņēma dzīvu dalību. Kā Brīvzemnieka avīzniecisko darbību apskatot redzējām, viņš uz katrām Rīgas vēlēšanām (pat Maskavā dzīvodams) daudz rakstīja un mudināja latviešus uzstāties vienprātīgi. Bet 1905. g. Torņakalna Latviešu palīdzības biedrība, kā nama īpašniece, savu goda biedri Brīvzemnieku uzstādīja par kandidātu Rīgas pilsētas domnieku vēlēšanām. Latviešu uzvara ir goda pilns cīņas uzdevums. Līdz šim latvieši uzvaru vēl nav ieguvuši. Arī šoreiz izredzes nav diezcik sološas. Krievijas kaŗš ar

Japanu latviešu namsaimniekiem radījies grūtus materiālus apstākļus. Daudzi nav paspējuši laikā samaksāt pilsētas nodokļus un zaudējuši vēlēšanu tiesības. Brīvēznieks pats ir jau stipri slims, piesaistīts gultai, bet, vēlēšanām tuvojoties, viņš, kā to kādā rokkrastā liecina Otilija Treulande, «nepalika vairs gultā, bet sāka, pie rakstāmās pulsts stāvēdams, kā to no jaunības gadiem bija pieradinājies, rakstīt jo dedzīgus, sajūsminošus rakstus dažādās avīzēs par vēlēšanām. Reizēm pats mēdza sacīt: «Brīvēzums, kā es tagad pie pulsts rakstīdams nogurstu, agrāk es nevarēju rakstīt sēdēdams.» — «Tu par daudz sevi nopūlē, tas iet tagad pārī taviem spēkiem,» es atbildēju. — «Kad cilvēks tik vien var strādāt, tad nav vērts, ka vēl dzīvo,» viņš iesaucās un turpināja rakstīt pie rakstāmā galda... Domnieku vēlēšanu dienā Brīvēznieks jutās miesīgi tik vājš, ka man vajadzēja viņu pavadīt līdz pat ieejas durvīm vēlēšanu zālē un sagaidīt viņu iznākam, bet garīgi viņš jutās tik stiprs un spārīgs, ka turēja par lielu noziegumu, ja nebūtu izpildījis savus pilsoņa pienākumus.» Bet arī šoreiz nevienprātības dēļ iespējamus panākumus latvieši neguva, un Brīvēznieks kopā ar citiem kandidātiem izkrita caurī, jo latvieši par saviem kandidātiem nodeva caurmērā 1250 balsis, bet 1901. g. tikai 900 balsis.

Ģimenē.

Brīvēznieka personības galvenā raksturība ir darbs. Neatlaidīgs darbs — ne personīgu labumu, ērtību un labklājības sagādāšanai, bet darbs tautas labā. Brīvēznieks kā cilvēks pilnīgi pazūd aiz savu padarīto darbu kalniem. Bet tautas darbinieku Brīvēznieku labāki sapratīsim, ja drusku ieskatisimies viņa cilvēcīgajā sejā. Cilvēka cilvēcīgā seja visskaidrāki atmirdz mājas un ģimenes dzīvē. Ģimene ir tas pirmais loks, kas attīsta un veido cilvēka sociālo dabu, kur viņš smeļ spēkus savai sabiedriskai darbībai.

Brīvēznieks savu lielo mīlestību pret tautu un viņas centieniem un mīlestību pret sociālo darbu mantojis savā ģimenē, kur sociālais instinkts bijis smalki izkopts, un pirmā kārtā no sava tēva un tēva mātes (māte Br. mirusi jau agrā bērnībā). Kā Brīvēznieks kādā vēstulē Kr. Valdemāra mātai Marijai 1872. gada rudenī raksta, tad no visiem viņa radīem tikai priekš diviem viņa mīlestībai nebījis mēra. «Tie bija: mans tēvs un mana tēva māte. Par visu lielo mīlestību, ko šīs divas dvēseles man vienmēr rādījušas, ar jo lielu mīlestību un cienīšanu atmaksāt — to dzīvē iespēt bija nereti jauks sapnis...» Brīvēznieka tēvs, Jēkabs Treulands, ir iecienīts sabiedrisks darbinieks. Viņš ir viens no pirmajiem Aizputes latviešu biedrības dibinātājiem. Viņš bijis labsirdīgs, ar īstu goda prātu, tāpēc arī ilgus gadus sabījis Aizputes domnieka amatā. Tēva māte, turpretī Brīvēznieka dvēselē iedēstīja mīlestību pret bagāto tautas gara mantu pasauli, pret visu daiļo. Brīvēznieka centieni un tautiskā darbība viņa ģimenē atrada jo siltu atbalstu, kas viņam deva lielu morālisku spēku. Kad Brīvēznieks Maskavas zinātniekiem sāk populārizēt latviešus etnografiskā ziņā, viņa tēvs, būdams cunftes sedlinieks, vienīgi ar naža palīdzību izgatavo lauksaimniecības rīku paraugus: arklu, ecēšas, velteni, grābekli u. c., ko Brīvēznieks izstāda Rum-

janceva etnografiskā mūzējā kā latviešu darba rīku paraugus. Ja lasām Brīvēzemnieka tēva ar sastrādāto smago roku dēlam rakstītās vēstules, tad redzam, cik liela mīlestība tur runā no katras rindas; tāpat arī māsas Minnas un brāļa Alberta vēstulēs.

Brīvēzemnieka attiecības pret viņa dzimtu, kur izpaužas viņa rakstura pamatīpašības, māsa Minna (Vērotāja) raksturo tā: «Brīvēzemnieks mūsu bērnu fantāzijā darbojās kā teiksmaina burvju uguntiņa, kuŗa mums ar dīvainu prieku parādījās (Br. apciemojumi tēva mājās vasarās. Ž. U.), spoži uzliesmoja un atkal nozuda. Bet kad vēlākā dzīvē pašiem nācās stūrēt savu laiviņu pa dzīves jūras viltīgajiem viļņiem, tad Brīvēzemnieks mums tālumā tapa līdzīgs bāķai, arvien par mums būdams nomodā un pareizo ceļu rādīdams. Brīvēzemnieks bija taupīgs un pašaižliedzīgs, bieži visādas ērtības aizliegdamies, lai tikai citiem ko aiztaupītu. Viņa mūža devīze bija: visu priekš citiem, priekš sevis nekā. Brīvēzemnieks savas apgādātāja un labdara dāvanas pie mums, saviem piederīgiem, jo spoži un spilgti pierādījis vienmēr: kad rudeņa vētra bija apgāzusi dārza sētu, un aka pagalmā iegruva, tad līdz ar krītošiem stabiem un grodiem tēvam krājās rūpes sirdī: kas palīdzēs? Tumšās, baigās bezmiega naktīs viņa gaišums un cerība bija — dēls tālumā. Kad vēlāk man pašai, tēva namiņu Aizputē pārvaldot — lejā bija vajadzīgs pagrabs un augšā jauns jumts, tad palīdzīgu roku atkal sniedza mīļotais brālis, kas turklāt vēl izsacīja savu sirsnīgāko līdzjūtību par morāliskām ciešanām, kādas man caur to uzkrautas. Tēva mājā, cik vien atminos, nebija svētku, kur būtu izpalicis «kukulis» no brāļa «mīkstum» kumosam; no viņa puses neizpalika arī nauda malkai, kad bargā ziema tuvojās. — Brīvēzemnieks savējiem tuvākā apkārtņē prata no acīm nolasīt, kur un kādā veidā palīdzīgu roku sniegt, ikkatru nastu uz sevi ņemdams, lai tikai citiem būtu viegli un labi. Kad kāds no piederīgiem bija saslimis, tad Brīvēzemnieks siltā līdzjūtībā izpildīja mīļa kopēja vietu, rūpēdamies par visu, un vajadzības brīdī vai nakts vidū meklēja ārsta palīdzību.

Satiksmē ar savējiem Brīvēzemnieks vienmēr bija pārāk gleznas un smalkjūtīgs: rītiem piecēlies, viņš ar viņiem laipni apsveicinājās, un vakariem, pie miera dodoties,

tāpat atvadījās. Kaut arī dažbrīd steigdamies viņš devās prom uz pilsētu amata darišanās, tomēr mums nekad strauji muguras neatgrieza, bet aizvien vēl paguva mums roku sniegt. Brīvēznieks par visām lietām savā tuvākā apkārtnē cienīja garīgu mošumu. — Bēdās viņš bija liels mīrinātājs un drošinātājs. Tādās reizēs viņš skubināja uzbrukušās bēdas mērot ar kritiska prāta mēru un nedot paš sevī visai lielu varu jūtām, kas nopietnos dzīves brīžos vismazāk dod gaišumu, spēku un mieru. Kas nav pārgrozāms, to drīz viņš jāsteidz aizmirst, jo citādi tā nelaime vēl dzīvo jaukdama un kavēdama citus darbus. Jokodamies viņš mīlēja arī aizrādīt uz pazīstamo tautas dziesmiņu:

Lai bēdāja velns par bēdu!

Es par bēdu nebēdāju:

Liku bēdu uz akmeņa,

Spēr ar kāju ūdenī!*)

Tādas attiecības ar saviem dzimtas locekļiem Brīvēzniekam neņemainījās arī tad, kad viņš nodibināja pats savu ģimenes dzīvi. 1887. g., nākdams uz Kurzemi par tautskolu inspektoru, Brīvēznieks apprecējās ar Mariju Nikolajevnu Kunkinu, savu agrāko dzīvokļa saimnieci Maskavā. Viņa pēc tautības bija krieviete, bet Brīvēzniekam laba nama māte, un viņus saistīja praktiski siltas attiecības.

Pirmā mīlestība Brīvēzniekam nebija laimīga. Jaunībā viņš sadraudzējās un nodibināja ciešu jūtu valodu ar Kr. Valdemāra māsu Mariju. Viņa dzīvoja sava brāļa Novgorodas kolonijā, Brīvēznieks Maskavā, kur viņam vēl nebija noteikta stāvokļa; viņš tikai gatavojās ģimnāzijas eksterna eksāmeniem. Lai gan simpatijas bija abpusēji lielas, tomēr ārējie apstākļi, liekas, viņus izšķīra. Kā no vēstulēm redzams, šķiršanās abiem bijusi ļoti sāpīga. 1872. g. 9. sept. Marija Valdemāre Brīvēzniekam skumjā vēstulē ziņo par savu nodomāto apprecēšanos ar Ģedi Medinsku. Atbildot Brīvēznieks viņai saka: «... sirds kā koks: ielauzta vieglāki laužama ... 1872. gada septembris! Ilgi, ilgi tavas tumšās, lietainās naktis manās krūtīs mitīs. kauču ātrāki, ātrāki gribētos no tavām piemiņām atrasties!...», jo šā gada septembrī mirst Brīvēznieka ļoti mī-

*) Vērotājas (Minnas Treulandes) atmiņas par Brīvēznieku.

lotā tēva māte, un viņš «zaudē arī kādu citu mīļu cilvēku.» Sava vīra vārdā Medinsku Marija vēlāk kļuva pazīstama kā latviešu rakstniece, bet Brīvēznieks apprecējās tikai 15 gadus vēlāk un ar Mariju Ņikolajevnu labā saskaņā nodzīvoja 8 gadus. Viņas nāve 1895. g. 9. decembrī Brīvēznieku dziļi satricēja. Kāda Marijai Ņikolajevnai bijusi nozīme Brīvēznieka dzīvē, to viņš pasaka uzrunā saviem draugiem, kas Zvaigznes dienā, pēc pirmajām sēru dienām, ieradušies pie viņa pasērst. Te Brīvēznieks izsaka arī savas pozitīvās domas par ģimenes dzīvi.

Dzīves praktikā un teorijā nereti sastop domas, saka Brīvēznieks*), ka cilvēks, kas apprecējies, nespējot vairs tā strādāt priekš vispārīga labuma, kā brīvs vīrietis, — ka tādēļ esot simtreiz jāapdomājas, iekams dodas laulībā. Man nu arvien bijušas par šo lietu citādas domas. Man šķiet, ka cilvēks, kas stāv vientuļi, bez īsta drauga, kas viņam visur tuvumā, kam viņš var katru brīdi atklāt visus savus nodomus, visu savu sirdi, ka bez tāda tuvinieka daudzreiz pietrūks vajadzīgo spēku, vajadzīgās pacietības, vajadzīgās dūšas vispārīgos darbos. Tam nebūs viņa tuvākā apkārtne, viņa mājas dzīvē tādas atdusas vietiņas, tāda spēka avota, kas tam dod stiprumu un pacietību dzīves cīņiņos. Atminos no savas nesenās dzīves, kad man latvietības dēļ bija panešami diezgan stipri uzbrukumi gan krievu avīzēs, gan arī tuvās oficiālās aprindās. Reiz kādā brīdī, ievērodams savas nelaiķes slimību, tai bēdīgi sacīju, ka varbūt mums stāv priekšā pārkravāšanās no šejienes uz citurieni, ka tāda pārkravāšanās būtu savienota ar lieliem traucējumiem, kas slimojot grūti izdarāma. Uz to mana nelaiķe sacīja: «Atminies, kad tu biji nodomājis Maskavu atstāt, tad tu man necerot, negaidot teici: gribu uz dzimteni iet karā, vai gribi man līdz nākt? Un tad es, priekš savas svētbildes krustu pārmetusi, atbildēju: jā. Ar to bija un ir viss teikts. Nerūpējies vienīgi par mani, bet gādā par sevi pašu un savu vīra godu...»

Laikā, kad pret Brīvēznieku sākās rupjie uzbrukumi un kad viņam veselu gadu bija jādzīvo neziņā, vai rusifikatori viņu nenolikvidēs, tāpat viņa iesākto latviešu skolas

*) Pēc uzmetuma, kas atrasts Br. papīros.

aizsargāšanas darbu, morālisks atbalsts mājā un ģimenē viņam bija ļoti nepieciešams. Brīvēznieka māsa Minna saka: «Redzu Brīvēznieku šinī laikā pārnākam no kūratora kancelejas — viņš izskatās īgns, sarūgtināts, asiem ģīmja pantiem un dziļu domu krunku pierē. Uz jautājumu: kas tev kaiš? Vai tu neesi slims? Viņš atbild: «Es būtu aizvien pie laba prāta, ja man nebūtu darišanas ar tādiem skolas vadoņiem — «čīnovniekiem». — Ka Brīvēznieks tanī laikā bija galīgi samaitājis nervus, redzams no tam, ka viņš pavisam bija zaudējis miegu. Vakariem gulstoties, viņš lūdza kādu no savējiem viņam kaut ko lasīt priekšā. Tika izraudzītas vienaldzīgākās, garlaicīgākās lietas, lai tikai klausoties viņu iemidzinātu, un kad arī tas nelīdzēja, tad Brīvēznieks kādas reizes pat ķērās pie līdzekļa, ko savā mūžā nekad citādi nebija lietojis un neieredzēja — viņš izdzēra pa viņa glāzei degvīna, kas lai viņu apreibinātu, ka varētu iemigt un iegūt garam un miesai tik vajadzīgo atpūtu.»

Savas dzīves biedrenes Marijas Ņikolajevnas nāves dienā Brīvēznieks saņēma no septiņām Rīgas skolotājām kopēji parakstītu līdzjūtības apliecinājumu. Šī līdzjūtības raksta autore un viena no viņa parakstītājām, Otilija Šuberga, pusgadu vēlāk kļuva par Brīvēznieka otro dzīves biedreni. Ar Otiliju Šubergu Brīvēznieks salaulājās 1896. g. 28. jūlijā un viņa ieguva nevien uzticīgu dzīves draugu, bet arī mīlu un visus centienus un nodomus saprātēju cilvēku. Brīvēznieka draugs J. Krodzenieks kādā vēstulē liecina, ka starp Otiliju Šubergu un Brīvēznieku pastāvējušas ne miesiskas, bet garīgas saites. Brīvēznieks pats attiecības ar savu jauno dzīves līdzgaitnieci nosauc par krāšņi gleznu siltzemju pavasari, vēstulē viņai to tā izteikdams: «Tavu vēstuli lasu jau ceturrtā lāgā un lasot katru reizi sīrsnīgi sasilstu, uzņemot savā dvēselē Tava gara un Tavas sirds daļjūtīgo atsarkumu. Patiesi, pati Laima mūsu dzīves ceļus kopā šavedusi, no mūsu abu domām, jūtām, darbiem un centieniem mums v i e n u dzīves pavasaru radījusi! Un droši pietiks mūsu iekšķīgo labāko spēku avota, lai vēlākās kopdzīves proza nepārvērstu šo krāšņi glezno siltzemju pavasari par aukstiem, vai pat bargiem ziemējiem...»*)

*) 1896. g. 13. jūlijā.

Šādas attiecības, siltas, sirsnīgas, saprotošas, laimes apģarotas Brīvēmniekam ar viņa jauno dzīves biedreni turpinājās līdz viņa mūža vakaram, kas viņam panesamus darija

Fr. Bīvēmnieks ar kundzi Otiliju Trēulandi, dzim. Šūbergu
(pēc laulībām 1896. g. 28. jūlijā.)

amata sarūktinājumus un atviegloja arī grūtās slimības ilggadīgās ciešanas.

Skolotājas amatu arī pēc kāzām neatstājot, Brīvēmnieka kundze viņam bija labs padoma devējs un palīgs da-

žos darbos, sevišķi birokratiskajos kancelejas darbos, ko Br. nemilēja un katrreiz šos pienākumus veica ar nepatiku. Kundze arī rūpējās par Brīvzemnieka ārējo dzīves veidu. Kā Brīvzemnieka brālis Alberts Treulands, kas kādu laiku izpildīja viņa kancelejas darbveža pienākumus, savās atmiņās liecina, tad «savai ārienei Brīvzemnieks daudz vēribas nepiegrieza. Šis vai tas pie viņa apģērba aizvien bija nekārtībā. Vislabāki viņš jutās savās vecās, apvalkātās drēbēs. Viņa laulātai draudzenei bija jāizcīna ar viņu cīņa katru reizi, kad bija jāiegādājas kas jauns no drēbes gabaliem; veco viņa tad noslēpa un jaunais bija jāpārnes un mājās jāpielaiko. Visai nepatīkama sajūta bija viņam cara vai viņa piederīgo goda dienās, kad parādes uniformā ar ordeņiem*) brauca uz aizlūgumu pareizticīgo katedrālē. Lai gan šī uniforma bija pašūta kā klājās, tomēr viņš sajuta, ka tā viņu žņaudz un nospiež. «Katliņu» («dreimasteri») viņš lika galvā tikai kādus soļus pirms piebraukšanas pie katedrāles, pie kam tad atkal paslēpa zem haveloka savu melno platmali. Nebraukšana tādās reizēs uz katedrāli, kur bija sapulcēta visa augstākā priekšniecība, nostādītu Br. revolūcionāra lomā. To viņš gluži labi saprata, kādēļ sevi arī spilēja šāda apģērba žņaugos un apmeklēja dievkalpojumu svešā baznīcā. Tikai vienā ziņā viņš atzina uniformas noderīgumu: tad, kad bija darīšanas ar policiju. Tad visas lietas pašķīroties labāki.»

Kā liela darba rūķis Brīvzemnieks arī mājās visu laiku pavadīja gandrīz neatlaidīgā darbā. Viņš pastāvīgi lasīja vai rakstīja, kājās stāvēdams pie pults (sēdēšana Br. bija apgrūtināta). Un viņa kundzes gādīgais nomoda tuvums darbā tam bija labākā atpūta.

*) Brīvzemnieks bija apbalvots ar Staņislava ord. 3. un 2. šķiru un Annas 3. un 2. šķ. Z. U.

Mūža vakars.

Mūža vakars Brīvēzēniekam nebija saulains. Pelnīto atpūtu viņam sabojāja slimība. Mierīgi un nekā nedarot atpūsties Brīvēzēnieks arī nebija domājis, bet pēc atvaļināšanās no skolu inspektora amata vēl enerģiskāki strādāt tautas labā. Par šo nodomu viņš draugam Rengartam 1902. g. rakstītā vēstulē starp citu saka: «... Man jau dažlaik iet diezgan grūti: krūtis vājas. Šis vājums vairs neļaus pēc 17 mēnešiem turpināt inspektora amatū, tā ka ar 30 nokalpotiem gadiem būs jāatstāj čīnavniecība. Zināms, ka nemaz netīkoju pēc pilnīga miera, kamēr vēl dzīvības spēja atļaus darboties, bet, skolu inspekciju atstājīs, domāju atkal piegriezties pie literāriskās darbības latviešu tautai par labu, jo domāju, ka tikai tad strādā priekš cilvēces, kad strādā priekš kādas tautas, īpaši mazas, apspiestas tautas, jo nav cilvēces ārpus tautības.» Un pirmajā laikā pēc atvaļināšanās Brīvēzēnieks tad arī jo sirsnīgi nododas literāriski politiskai darbībai, bet jau pēc kāda pusgada (1905. g. febr.) viņš sāk stipri slimot un tam nopietni jādodomā par ārstēšanos, ne vairs par darbu.

Brīvēzēnieka slimības sākumi meklējami viņa jaunības gados. Iedzimta tuberkuloze Brīvēzēniekam nav bijusi, lai gan fiziskā ziņā vārgulis viņš bijis jau no mazotnes. Ne visai lielās pamātes vēribas dēļ viņš arī visu mūžu ar vienu aci gandrīz nekā neredzēja, jo tai rādījies viss tā kā miglā. Šī vaina Brīvēzēniekam radusēs jau mazotnē, bet nav ievērota. Ja viņa būtu pamanīta un Brīvēzēnieks vests pie ārsta, acs redzei nebūtu bijusi traucējumi. Bet galvenā viņa vārdzinātāja un kapā ievēdēja bija tuberkuloze. Pēc Brīvēzēnieka nāves dažos laikrakstos parādījās ziņas, ka viņa slimības cēlonis bijis sliksšanas gadījums Sventas upē 1889. g. Tādu pašu apgalvojumu izteica arī Brīvēzēnieka kundze Otilija Treulande atmiņās

par Brīvēzēmiēku, ko viņa nolasiā pīrmajā Brīvēzēmiēka piēmiņas vakarā 1908. g. 25. martā. Bēt tas nav pareizi. Brīvēzēmiēks ar tuberkulozi sirga jau Maskavā un 1884. g. saslima tik stipri, ka viņam vajadzēja braukt uz Krimu ārstēties. Tas līdzjūtīgi atbalsojās arī latviešu intelligencē, jo par Brīvēzēmiēka slimību atzīmes parādījās laikrakstos. Rakstnieks J. Purapuķe Brīvēzēmiēkam vēstulē izsaka dziļu līdzjūtību, ka viņu slimība piēmeklējusi: «Jūs, kas tik daudz pūlējušies un strādājuši! Vai labāki nevarētu es Jūsu vietā ciest, jo es nespēju neko citiem palīdzēt.» Bēt ja var runāt par gadījumiem, kas Brīvēzēmiēka slimību veicinājuši, tad jāpiēmin bez Sventas upes kāds cits nopietnāks. Kad 1869. gada vasarā Brīvēzēmiēks ceļoja pa Latviju, tautas gara mantas vākdams, uz rudens pusi viņš devās uz Latgali, bēt, ceļoties ar laiviņu pāri Lubānas ezeram. Brīvēzēmiēku un viņa pārcēlēju laiviņu vētra izmetusi malā neapdzīvotā, purvainā vietā. Un slapjām drēbēm, dažreiz līdz padusēm pa purvu brienot, viņam tā veselu diēnu un nakti vajadzējis klaiņāt, iekams aizsniedzis kādu apdzīvotu mežsarga māju. Kā sekas no šī grūtā diennakts «brīdiēna caur purvu» Brīvēzēmiēkam, kā viņš pats pastāsta savā autobiografiskā skicē, «sāka periodiski noiēt no kāju pirkstiem nagi. Katru gadu izauga jauni nagi, nostumdami vecos.» Arī uz Brīvēzēmiēka galveno slimību šāds gadījums atstāja savas jaunās sekas.

Par Brīvēzēmiēka sliķšanas gadījumu Sventā pastāsta tā laika Palangas skolotājs un tag. Rīgas tautskolu inspektors Bebrū (Bideru) Juris Baltijas Vēstneša 1909. g. 262. num.: «1890. g. februāra sākumā*) kūrators Kapustins, tautskolu direktors Pokrovskis un Brīvēzēmiēks bija norunājuši braukt uz Palangu turienes skolas revidēt, kur arī es darbojos kā skolotājs. Kūrators nobrauca no Liepājas taisni uz Palangu, bēt Pokrovskis un Brīvēzēmiēks iegriezās Sventas ciēmā revidēt Palangas jūrskolu. Šī jūrskola stāvēja tukša, un par skolniekiem bija pierakstītas personas, kas skolu nekad neapmeklēja. Skolu valdē bija iekustināts

*) Laika ziņā autors šē klūdās. Šis gadījums notika 1889. g. janvārī, un šī paša gada aprīlī Brīvēzēmiēku jau pārcēla par skolu inspektoru uz Rīgu. Ž. U.

jautājums, vai nebūtu labāk skolu pavisam slēgt. Šim jūrskolas slēgšanas jautājumam savākt vajadzīgos materiālus abi kungi brauca uz minēto skolu. Es tai laikā strādāju mierīgi klasē. Te atveras durvis un ienāk kūrators. Noklausījies skolnieku atbildēs, viņš paceļas un teic, ka gribējis tikai redzēt, kā es skolu ierīkojis un vai daudz skolnieku, bet istie revidenti, tautskolu direktors un inspektors, ieradīšoties rītdien uz pamatīgu revīziju. Pret vakaru atnāk pie manis grāfa Tiškeviča sulainis un paziņo, ka pāns direktors un pāns inspektors liekot man tūdaļ noiet pie viņiem uz grāfa villu. Nogāju. Direktors mani apsveica jautrā garā: «Redzat, kā mēs pie jums gultā braucam uz revīziju. Labi, ka vēl tikām līdz šejieni, bet varējām arī Dievam dvēseli atdot. Lūk, Feodors Jakovļevičs no katastrofas stipri cietis.» Un tiešām — Brīzemnieks gulēja gultā drūms un saīdzis, kaut gan, man pie gultas pieejot, drusku pacēlās un uz elkoņa atspiedies, apsveicinājās. Lai nokļūtu jūrskolā, bijis jābrauc pāri Sventas upei. Bijuši jau gandrīz upei pāri, kad ledus ielūzis, un braucēji ar visām slēgtajām kamanām iegāzušies upē. Par laimi tai vietā upe nebijusi visai dziļa. Bet kamēr izkūņojušies no kamanām un izrāpušies malā, kaut gan biezos kažokos, tomēr krietni sasaluši. Steigušies uz jūrskolu un kaltējušies veselu pusdienu un nākošo nakti, kamēr varējuši ķerties pie uzdotā darba. Tikai šodien pēc pusdienas varējuši tālāk (uz Palangū) braukt. Bet ceļā esot atkal sasaldējušies un ārstējoties no saaukstēšanās. Apstāklim, kādēļ viņi mani saukuši, esot patīgs nolūks. Man vajagot Feodoram Jakovļevičam apgādāt zābakus, jo viņa zābaki esot izmirkuši. Viņam (direktoram) zābakus esot apgādājis sulainis, bet Feodoram Jakovļevičam neesot spējījis apgādāt. Viņi kopā ar kūratoru esot uzaināti pie grāfa uz Kretiņu vakariņās, no kuņām atteikties nevarot. «Cik labprāt es paliktu siltajā gultā,» Brīzemnieks sēri noteica. Zābakus, protams, apgādāju, un visi trīs kungi nobrauca grāfa karietē uz Kretiņu. Otrās dienas priekšpusdienā abi kungi ieradās pie manis uz revīziju. Bet revīzija iznāca vēl paviršāka, nekā kūratora revīzija. Brīzemnieks bija drūms un visai maz runāja. Ka aukstā mazgāšanās ziemas laikā varēja viņa jau tā vārgai veselībai kaitēt,» piezīmē Bebris, «par to nav ko šaubīties; tikai jāap-

brīno viņa enerģija, ar ko, viņš nāves dziļus spējis tik ilgi noslāpēt.»

Pēc šī gadījuma Brīvzemnieks atkal nopietni saslima ar plevrīta iekaisumu, kas vēlāk, pie mazākās saaukstēšanās, aizvien atkārtojās un izvērtās par nopietnu plaušu katarru. Jau 1889. g. vasarā Brīvzemnieka slimība ir tik nopietna, ka viņa pastāvīgais ārsts Dr. A. Butuls, kas šai vasarā devies ārzemju ceļojumā, vēstulēm sazinās ar Brīvzemnieku par viņa slimības gaitu un dod viņam aizrādījumus, kā ārstēties, kā arī par slimības veidu apspriežas ar labākiem ārzemju speciālistiem.*)

Slimībai progresējot, Brīvzemnieks aizvien domāja lūgt garāku atvaļinājumu un braukt uz ārzemēm pamatīgāki ārstēties, bet notikumi Baltijas skolu dzīvē gāja tik strauji uz priekšu un Brīvzemnieks viņu «polītiskā» kārtošanā bija tik cieši ieinteresēts, ka viņam neatlika laika savas veselības uzlabošanai. Arī augstākie skolu administrātori mainījās tik bieži, ka Brīvzemniekam katrreiz bija jāapdomājas, vai būs politiski gudri darīts, ja viņš uz ilgāku laiku atstās savas pozīcijas. Un tikai 1899. g. rudenī Brīvzemniekam radās izdevība doties uz ārzemēm un kādu laiku veseloties Davosā. Šai ceļojumā viņš ņēma līdzi arī kundzi Otiliju un māsas Minnu un Lavīzi. Bet pilnīgu veselību vairs nevarēja atgūt. Uz ārsta ieteikumu Brīvzemnieks vasaras tagad sāka pavadīt priedainē, labā, sausā gaisā — Ropažos pie Rīgas, agrākā Venču krogā. Kad viņš atvaļinājās no amata, Rīgas skolotāji izgatavoja un 1905. gada ziemā viņam pasniedza adresi ar krāšņu skolotāju bilžu albumu.**)

Bet Brīvzemnieks ir jau tik slims, ka, kamēr nolasa negaŗo adresi, tikko var nostāvēt kājās.

Uz pavasara pusi 1905. g., kad pār Latviju sāk biežēt politiskie mākoņi, Brīvzemnieka veselība vēl pasliktinājas un neuzlabojas priekšu gaisā arī vasarā. Rengarts, Brīvzemnieka draugs no Maskavas latviešu vakaru laikiem, aicina viņu ciemoties un veseloties savā muižā Podolijā, Dienvidus Krievijā. Bet... Brīvzemnieks atbild — «maz prieka

*) Dr. A. Butuļa vēstule Brīvzemniekam no Vīnes 1889. g. 23. jūlijā.

**) Albums tagad glabājas valsts vēsturiskajā mūzejā.

gaidāms no viesā, kas tik aī maz lietvēlvarstāīgāt un r un ā t un bieži gulšņājot mocās ar klepu... mans ārsts (Dr. Butuls) atrod, ka man visīsākā ceļā jādodas uz Rivjeras pusi... Pat rakstīt man stipri pagrūti. Šī pēdējos 4 mēnešos pirmā vēstule, kuŗu rakstu ar tinti.*) Arī Dr. Beldavs piekrit Butuļa domām, ka Brīvzemniekam ziema jāpavada Rivjerā.

Un Brīvzemnieks pošas ceļā. 9. septembrī, skaistā, saulainā dienā, kundzes Otilijas pavadībā, viņš atstāj Ropāžus un Rīgu. 11. septembrī iebrauc Berlīnē, kur apstājas, lai slimību izmeklētu labākie speciālisti. Prof. Leydens, kas ar Brīvzemnieka slimību pamatīgi iepazīstas, dod padomu uz Rivjeru nebraukt, jo «pie tik ūdeņainiem izkrēpojumiem nepieciešami vajadzīgs sauss kalna gaiss, bet ne mitrs jūrmalas gaiss, un tādēļ uzrakstīja vēstuli sanātorijas ārstam. Jakobi kġm Arosā, Šveicē, Graubūndenas kantonā, 1860 metrus pār jūras spoguļi, Davosas tuvumā.»**) Tāpēc Brīvzemnieks maina savu ceļa mērķi un 14. sept. no Berlīnes caur Mincheni dodas uz Davosu. Laiks ir skaists, un ceļā daudz nenoguris, bet pieredzējis patīkamus vērojumus. Brīvzemnieks 17. (50.) sept. nonāk Davosā, tomēr klimata maiņa viņu tūdaļ iegulda gultā, lai gan Davosas piekalnēs un laukos vēl zied lilijas. Brīvzemnieka kundze savam slimniekam sameklē labu, saulainu istabu ar plašu terasi dienvidus vakara pusē, kas ērta pastaigai un gulēšanai saulītē. Ārsts ieteic vingrināties pacietībā... 1906. g. 18. janv. Brīvzemnieks raksta Kr. Baronam, ka «ar veselību iet uz priekšu ļoti lēni. To kavē lielu lielais klepus (izklepoju no 225—275 gramus pa dienu un nakti), kas traucē sadzīt slimām vietām kreisā plaušā un mazina spēkus... Par to, kas pēdīgā laikā notiek Baltijā — sirds tīri asiņo. Lūkoju par to sīkākī nedomāt, jo tas stipri uztrauc.» Bet 50. martā Otilija Treulande Baronam ziņo, ka Brīvzemniekam ar veselību pret pavasaru iet sliktāki nekā rudens un ziemas mēnešos.

Ļoti Brīvzemnieku uztrauc arī revolūcijas notikumu asiņainā gaita Baltijā, par ko viņš nevar nedomāt. Nekār-

*) Vēstule rakstīta 1905. g. 17. augustā, Ropāžos.

**) Otilijas Treulandes vēstule Kr. Baronam 1905. g. 6. okt.

tību dēļ no dzimtenes grūti saņemt arī naudu, pensiju u. c. ienākumus, ko pilnvarots saņemt dzejnieks Valdis (Zālītis) un ko tas uz Šveici ļoti kārtīgi sūta Brīvzemniekam. Tomēr «sirds Brīvzemniekam ļoti asiņo» par latviešu tautas likteni un notikumiem dzimtenē.

Davosa, kur Brīvzemnieks ārstējās no 1905. g. rudens līdz 1906. g. pavasarim. Pirmajā ēkā pa kreisi br. dzīvoja. Ar X apzīmēta viņa veranda.

Baltijas revolūciju, reformas nedodot, Brīvzemnieks jau bija paredzējis.*) Un, lūk, ko viņš tagad par to saka:**) «Pie visiem šiem asiņainiem notikumiem, pēc manas ciešas pārliecības, visvairāk vainīgas Baltijas agrārībūšanas, lai gan vācu pusē no tam ne dzirdēt negrib. Savā laikā visa krievu avižniecība, tikpat konservatīvā, kā liberālā, brēca par Baltijas agrārībūšanām, atzīdama, ka šē vajadzīgas ātras un pamatīgas reformas. It īpaši aizrādīja un pastripoja, ka Baltijas zemnieku kārtā, kas pa $\frac{3}{4}$ daļai pastāv no bezzemes kalpiem, kas jo viegli pieietami visādiem kūdījumiem un uzmusinājumiem, — ka Baltijas bezzemes zemnieku kārtā pat draudoša priekš valsts un sabiedrības

*) Sk. nodaļu — Baltijas agrārpolitisko reformu prasības.

***) Vēstule Rengartam no Davosas 1906. g. 14. janv.

(šādus uzskatus krievu avižniecībā, kā zinām, propagandēja pats Brīvēznieks. Ž. U.). Vēlāk (ap 1883. g.) nāca senātora Manaseina revīzija, kas ar savu vispadevīgāko dokladu pilnīgi apstiprināja apgalvojumu, ka agrārbūšanas Baltijā pilnīgi reformējamas. Bet no tā laika pagājuši vairāk nekā 20 gadi, bet Baltijas agrārbūšanas palikušas, ar neievērojamiem izņēmumiem, tās pašas vecās, jo Baltijas vācu muīžniecība, kas Pēterpils visaugstākās sfairās daudz iespēja, mācējusi aizkavēt un novērst vajadzīgās reformas.»

Bet apstākļi, kas radušies sakarā ar Baltijas revolūciju, jāizmanto latviešu tautai par labu. Tāpēc Brīvēznieks, kas politiski pieslējies Fr. Veinberga konservatīvajam spārnam un asi nosoda revolūcionāros ekscesus, bet pats, Davosas sanātorijā pie gultas saistīts, nevarēdams nekā darīt, dod padomus pret visām latviešu lietām atsaucīgajam un spējīgajam H. Visendorfam ar saviem sakariem arī ko darīt. 1906. g. 4. aprīlī Brīvēznieks Visendorfam no slimības gultas uz Pēterpili raksta: «Drīz sapulcēsies jaunā valsts dome. Būtu tādēļ visai laiks publicēt grūti apvainotās latviešu tautas trūkumus un grūtumus, zem kuņiem tā ciestīn ciēs. Šie trūkumi un grūtumi jo gaiši izlikti vispadevīgākā dokladā, ko senātors Manaseins cēlis priekšā Aleksandram III pēc Vidzemes un Kurzemes revīzijas 1883. gadā. Man ir min. doklada daļa, kuņa aptveņ mūsu agrārbūšanas. Šai daļai 3 nodaļas: 1) par Vidzemi, 2) par Kurzemi un 3) par kroņa zemniekiem Kurzemē un Vidzemē. Reformas, kādas proponē M., mums jākāro arī tagad. Viņš pat 1883. g. jau pareģo Baltijā lielas jukas vai dumpjus, ja nepasteigsies ar proponētām reformām... Tādēļ, valsts domei ceļoties, visai derētu publicēt kādā svarīgā krievu laikrakstā vai žurnālā aizrādīto M. doklada daļu. Vai nu Jūs neuzņemtos šo patriotisko darbu? Ja Jūs to uzņematies, tad Jums būtu jāraksta Grosvalda kġm Rīgā, kā uzglabāšanā, uz ārzemēm braucot, atstāju M. dokladu, lai viņš to minētā labā nolūkā Jums laipni piesūta; tad Jums būtu doklads jādod pārrakstīt, jo manā, ātri steigtā rokrakstā daudz vārdu saīsinājumu, kuņus tipografija nesaprastu. Beidzot jasarunājas ar kādu laba laikraksta vai žurnāla redakciju drukas dēļ, pie kam visai vajadzīgs būtu kāds daudzums separātnovilkumu, kuņus derētu izdevīgā gadījumā gan iz-

platīt jauno valsts domes locekļu pulkā, gan arī pārdot publicai.» Un 8. apr. Visendorfs Brīvēzniekam atbild: «Manaseina doklada publicēšanu uzskatišu par savu goda pienākumu. Es Grosvaldam rakstiju, lai man to atsūta. Tiklīdz saņēms, spēšu vajadzīgos solus.» Bet tā kā Rīgas Latv. biedriba šai laikā gatavoja Baltijas sadzīves apstākļu reformu projektu, ko iesniegt Baltijas «nemieru apspiedējam» Sologubam, un tam par pamatu gribēja ņemt Manaseina ziņojumu ķeizaram Aleksandram III, tad biedribas priekšnieks Fr. Grosvalds Visendorfam bija paguvjis aizsūtīt tikai Manaseina ziņojuma vienu daļu, gan vislielāko, — par Vidzemes agrārapstākļiem. Ar Visendorfa gādību šī ziņojuma daļa rakstā Krestjanskoje dielo v Līflandskoī guberņīi parādījās krievu žurnālā Viestnik Jevropi 1906. g. dec. num.; bez tam Visendorfs bija dabūjis no viņa vairākus separātnovilkumus, ar kuriem rīkojās pēc Brīvēznieka aizrādījuma. Brīvēznieka ierosināts, arī J. Kriškāns 1906. g. šo pašu Manaseina ziņojumu pārtulkoja latviešu valodā un viņu iespieda Latvija 1906. g. savā tieslietu pielikumā no Nr. 1—14. Tulkojumu arī novilkā un izdeva sevišķā brošūrā — Senātorā Manaseina revīzijas ziņojums. Tā tad Brīvēzniekam jāpateicas, ka viņš ar saviem rakstiem krievu avīžniecībā nevien sagatavoja ceļu senātorā Manaseina revīzijai un jūtami ietekmēja viņa ziņojuma saturu*), bet ieguva arī šī ziņojuma norakstu un beidzot arī parūpējās, lai viņš kļūtu plašākai sabiedrībai zināms.

1906. g. pavasarī, kad ārstēšanās sezona Davosā beigušās, Brīvēznieks tikpat kā neatspirdzis dodas atpakaļ uz dzimteni, ko redzēt radušās lielas ilgas. 18. maijā viņš atstāj Davosu un 21. maijā (Vasarsvētku pirmajā dienā) pārbrauc Ropažos un apmetas atkal savā agrākā mītnē — Venču krogā, kur pavada vasaru. Bet rudenim tuvojoties, lai izbēgtu no mūsu zemes nemīlīgā klimata, Brīvēznieks kundzes pavadībā (3. sept.) dodas atkal uz dienvidiem — Krimu, pa ceļam (no 5. sept. līdz 22. okt.) pāviesojoties pie Rengartā viņa muižā Podolijā. No Podolijas Brīvēznieks braucaur Chersonas, Ekaterinoslavas un Taurijas guberņām uz

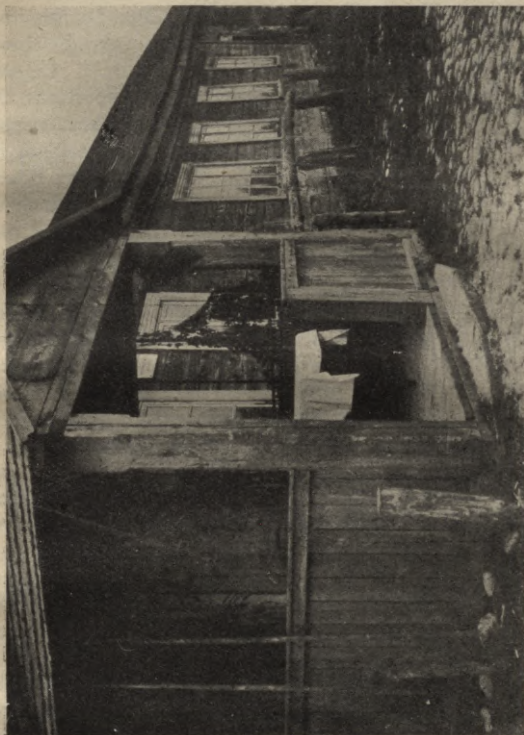
*) Sk. 123. lpp.

Sevastopoli un no turienes pa jūru uz Jaltu, lai tur pavadītu ziemu.

Jaltā, kā Brīvzemnieks 10. nov. Valdim Zālītim raksta, viņi atraduši dzīvokli kādā namā, «kas ir viena no augstākām Jaltas ēkām kalnos un attālākām no jūras. No mūsu istabas vai viņas verandas redzami: uz vienu pusi — lejā — pilsēta un jūra un no otras — kalnu virsotnes un galotnes. Gaisa tīrs, laiks rudenī ne visai pastāvīgs: vējains, slapjdrainķis mainas ar ļoti jaukām, siltām, saulainām dienām.» Dzīves apstākļi Jaltā tomēr lētāki nekā Davosā. Dzīve Brīvzemniekam ar kundzi šē izmaksā ap 100 rbļ. mēnesī. Pensiju Brīvzemnieks saņem 88 rbļ. mēnesī un ar to viņš nevarētu iztikēt, ja pēdējos piecos inspektora gados, līdztekus algai saņemdamas arī pensiju, nebūtu iekrājis drusku kapitāla.

1906./7. gada ziema Jaltā ir gadījusēs neparasti barga, ar lielu salu (līdz 10° R) un sniegpuetņiem, kas Brīvzemnieka veselībai par labu nenāk, un uz pavasara pusi (6. martā) viņš Teodoram Zeifertam žēlojās: «Ļaunais liktenis man pēdējā laikā laupījis to, ar ko no pašas jaunības visvairāk bija saaugusi mana dzīve — laupījis spēju strādāt, spēju latviešu tautisko darbinieku pulkā cīnīties, — mani caur to padarīdams par mazāk kā pusdzīvu un par pavisam lieku. — Ļaunai krūšu slimībai, ar ko vārgstu, pēdējos 4 mēnešos piebiedrojušās neiralģiskas sāpes labā rokā un plecā, kas neļauj nedz staigāt, nedz sēdēt, nedz rakstīt (vēstules Br. diktē savai kundzei. Ž. U.). Viss tas, acīmredzot, to grēku sekas, kurus es savā mūžā nodarījis pret savu organismu, nesamērodams sava darba ilgumu un grūtumu pie rakstāmā galda un uz klases katedras netīrā istabas gaisā, ar vajadzīgo atdusu un nervus apklusinātāju mieru tīrā, svaigā gaisā.» Un 14. aprīlī, kad Brīvzemnieks jau domā atkal par vēso, patīkamo vasaru dzimtenes priedainē, viņš Kr. Baronam raksta, ka ar veselību nav gājis uz labo pusi. Liekas, Brīvzemnieks nojautis neizbēgamo, un, kā Otilija Treulande kādā rokrakstā atzīmējusi, viņš sirsnīgi vēlējies sasniegt vēl tikai dzimteni. Un lēni ceļojot, ar daudziem atpūtas etapiem, 23. maijā Brīvzemnieks atkal pārbrauc Ropāžos — pēdējo reizi. Aortas anerysmus (lielā asinstrauka paplašināšanās), kas pie tuberkulozes viņam bija pievieno-

jusēs jau braucot uz Jaltu, Ropažos vēl pastiprinās, palielinājās sāpes visā ķermeņa labajā pusē un tā ar 1907. g. rudeni Brīvēzniekam pienāca arī dzīves rudenis vakars . . .

Agr. Venču krogus ēka, kur Brīvēznieks pavadīja sava mūža pēdējo gadu vasaras un mira. Priekšpusē redzama veranda Brīvēznieks parasti uzturējies un, kāmet varējis, arī strādājis.

20. augustā pie Brīvēznieka, viņa aicināti, ieradās notārs, Dr. Butuls un māc. Andrievs Niedra, no kuŗa, pēc testāmenta norakstīšanas, viņš vēlējās saņemt pēdējo vakarēdienu, kā arī lūgt, lai Niedra viņu izvadītu pēdējā gaitā. 30. augustā, kad pie Brīvēznieka ir Dr. A. Butuls un Otilija Treulande, slimnieks, saņēmis ārsta roku savējās, ar neatēlojami maigu balsi lūdz: «Tu, mans draugs, zini, ka ar

mani iet uz beigām; Tu zini, ka man nevar vairs līdzēt. Tu vari pašināt manas mokas!...» Bet 31. aug. Brīvēmnieks saka savai dzīves biedrenei: «Kādēļ cilvēki pret dzīvēnieku izturas hūmānāki, nekā pret savu līdzcīvēku? Kādēļ ārsti nepāisina cīvēka ciešanas? Lūdz Tu Dievīņu, lai viņš mani drīzāk pieņem!» «Es lūzdu,» saka Brīvēmnieka kundze, «lai viņš atviegļina tavas mokas.»*) Un kad šai dienā Brīvēmnieka kundze atkal izsauca no Rīgas Dr. A. Butuli, viņš ar cīvēku aizsūta vēstuli, ka vakarā nespējot izbaupt. «Ārstā palīdzība, kā redzu, ir savu lomu izspēļjusi. Ja es būtu pārliecināts, ka es ko vēl varu līdzēt, tad vai nakts vidū brauktu. Kad un cik tik ir vajadzīgs, — bet man pašam nav vairs tās pārliecības.»

Nakts no 1. uz 2. septembrī Brīvēmniekam ir pēdējā. No plkst. 8 vakarā līdz gaismas ausmai viņš ik pa 5 vai 10 minūtem prasa kundzei: «Cik pulkstens?» Bet pusnaktī viņš saka: «Cik gaļa nakts!...» Plkst. 4 no rīta: «Cik grūta nakts... Vai drīz būs rīts?» Un 2. septembrī, svētdienas rītā, 10 minūtes priekš septiņiem, kad zeltotā saule purpura mantiju klāja pār Ropažu priekšu mežu galotnēm, Brīvēmnieks, nodzīvojis 60 gadus un 11 mēnešus, beidza elpēt.

Brīvēmnieks miris... Kad laikraskti jo plašos un cildenos nekrologos nesa šo ziņu, latviešu tautā daudziem jo daudziem sērās noliecās galvas, jo bija beidzies dzīvot viens no diženākiem tautas dēliem. Brīvēmnieks ar savu pašreizdzīgo darbību bija ieguvis tādu populāritāti un visās tautas aprindās tā bija cienīts un mīlēts kā — droši to var teikt — gandrīz neviens cits latviešu tautas darbinieks līdz tam, un tāpēc arī tautas sēras pēc Brīvēmnieka bija īstas. To rāda arī grandiozā Brīvēmnieka izvadīšana pēdējā gaitā, kā tā atspoguļojas tā laika avīžu daudzajās slejās.

6. septembrī Brīvēmnieka atdzisušās miesas ar vilcienu no Ropažiem atveda Rīgā, kur viņu sagaidīja liela ļaužu drūzma. Zārku no stacijas līdz Rīgas Latviešu biedrībai, kur to novietoja, nesa skolotāji, no kurienes 7. septembrī to izvadīja uz Ģertrūdes kapjiem.

*) Visi šie Brīvēmnieka izteicieni — no Otilijas Treulandes atziēm priekšlasījumam par Brīvēmnieku 1908. g. 25. martā.

Brīvēzēznēka bēres bija lielas un diženas, raksta 8.—10. sept. Latvija (Nr. 209., 210. un 211.), — tik lielas un diženas, kādas vecā Rīga nebija pieredzējusi kopš Kr. Kalniņa bērēm. Diženu latviešu tautas dēlu, iecienītu un mīlētu pie augstiem un zemiem, pie visām tautas aprindām — Brīvēzēznēku vakar vadīja un guldīja uz pēdējo dusu...

Ap plkst. 2 pēc pusdienas sāka pulcēties sēru viesi Rīgas Latviešu biedrības namā, kur lielajā zālē, starp puķēm, zaļumiem un daudziem krāšņiem vaiņagiem, dārgais nelaiķis bija pavadījis pēdējo nakti biedrības telpās, skolotāju goda sardzes sargāts, guldīts vienkāršā koka zārkā. Tas ļoti zīmīgi un tā pienācīgi: nelaiķis visu savu mūžu savā ārējā dzīvē un visā savā gaitā bij ļoti vienkāršs; tādēļ arī šinī pēdējā gaitā nekas cits tā nebūtu bijis vietā, kā šis vienkāršais koka tērps... Ap šķirstu jaukā saderībā bij nostājušies kā goda sargi vietējo latviešu studentu korporāciju priekšstāvji — vienā pusē seloņi, otrā — tālaviēši. Brašie tautas dēli ar saviem smuidrajiem augumiem, melnās frakās un sēru lentēm pār pleciem, ar savām nopietnām, vīrišķīgām sejām un cienīgo izturēšanos atstāja jauku, sviņīgu iespaidu. Zālē redzam daudz pazīstamu seju — gan no Rīgas, gan ārienes. Te pulcējušies Brīvēzēznēka draugi un cienītāji no tuvienes un tālienes.

Ap pulkstens trijiem, kad nelaiķa piederīgie un citi tuvinieki ieradušies un kad zāle un koridori pildījušies ar sēru viesiem līdz pēdējai vietai, no balkona galerijas atskān lēni un sēri Helviga dziesma: Debess miers visiem svētiem mūžībā, ko dziedāja Dziedāšanas biedrības vīru koris, diriģenta Jozuus kga vadībā. Tad Matīšu draudzes mācītājs A. N i e d r a stājas runas krēslā un saka skaistu, sirsnīgu un dziļi sajustu bēru runu. Tikai īsu britiņu vairs — saka mācītājs — būs Brīvēzēznēks mūsu vidū; tad skolotāji ņems viņa šķirstu uz pleciem un nesīs viņu ārā. Spiedīs šķirsts viņu plecus, bet spiedīs bēdas mūsu sirdis vēl vairāk. Tad mācītājs griežas ar jaukiem, zīmīgiem vārdiem pēc kārtas pie atraitnes, pie skolotājiem, pie skolēniem un pie visas latviešu tautas, aprādīdams un izskaidrodams, kas katram Brīvēzēznēks bijis. Sevišķi runas pirmā un pēdējā daļa ir tik visai jaukas, ka līdzīgu ko gan reti

tikai kur dabū dzirdēt no kāda runātāja mutes, un tādēļ atstāj arī dziļu iespaidu. — Atkal atskan sēru dziesma, ko-
ris nodzied Mendelsoņa-Bartholdi dziesmu: Kā labi mirē-
jam. Mācītājs noskaita vēl lūgšanu, un tad nes šķirstu ārā.

Brīvzemnieka pēdējā nakts Rīgas Latviešu biedrībā

Viņam pa priekšu studenti nes sēru plīvurī tītu biedrības karogu. Ārā pa tam saplūdušas tādas ļaužu drūzmas, sevišķi arī mūsu skolu paaudze, ka nav viegla lieta notikt ar šķirstu līdz liķratiem un arī pašai sēru procesijai tikko ie-

spējams kustēties uz priekšu, jo Pauluči iela ar visām tuvākām šķērsielām, Vērmaņa dārzs, Aleksandra bulvāris — viss viena vienīga ļaužu drūzma, un katra kustība vai pagalam stājusēs. Lēnām tomēr virzās visa procesija uz priekšu pa Pauluči ielu, Aleksandra bulvāru, Aleksandra ielu un Karlīnes ielu uz Miera ielu. Pašā priekšā brauc valēja ekipāža ar biedrības karogu un četriem karoga nesējiem, tad seko liķa rati, piederīgie, biedrību deleģāti un citi tuvākie pavadītāji un beidzot gaŗa rinda ekipāžu līdz ar milzīgām ļaužu drūzmām. Pēc apmēram pusotras stundas ilgā gājiena sasniegta kapsēta. Šķirstu ienesot kapsētā, pūtēju kapele spēlē Šopena sēru maršu un, nolaižot šķirstu kapenē, skolotāju koris dzied dziesmu. Tad pūtēju kapele, publikai līdzī dziedot, izpilda sēru dziesmu, un mācītājs saka kapa runu, tēlodams Brīvēzēnieku kā tautas kareivi un tautas sargu. — Vidzemes skolotāju biedrības koris nodzied kādu četrbalsīgu dziesmu, mācītājs izdara liķa iesvētīšanu, un nu sākās vesela gaŗa virkne runu līdz ar daudz un dažādu greznu vaiņagu nolīķšanu.

Pirmais runā Rīgas Latviešu biedrības priekšnieka vietnieks A. K r a s t k a l n s, dedzīgos vārdos aprārdīdams, ka šodien Rīgas Latviešu biedrība tērpusēs sērās, pavadot savu goda biedru, savu lepnumu un spoŗumu uz pēdējo dusu, bet sēro nevien biedrība, sēro visa latviešu tauta — sēro pēc vīra, kas visu savu mūŗu strādājis un pūlējis pie tautas stāvokļa, pie tautas pamatu stiprināšanas, veldams akmeni pie akmeņa. No savas mīlestības uguns uz latviešu tautu nelaiķis devis katram kādu dzirksteli. Tagad šim tautas strādniekam izslīdējusi lāpsta no rokām, viņa dziesminieka kokleī satrūkuŗas stīgas uz mūŗu, bet viņa vārds palīķis zelta burtiem rakstīts latviešu tautas kultūras vēsturē. Ziņību komisijas priekšnieks, ģīmnazijas direktors V. M a l d o n i s dzejiski attēlo Brīvēzēnieka dzīvi un darbus. Pats sava mūŗa pavasaru nemeklēdams un nebaudīdams, Brīvēzēnieks meklējis un atnesis t a u t a i pavasaru, atdzīvinādams viņas senču gara mantas. Svešinieki arī jau agrāk darbojuŗies gar latviešu tautas gara mantām, bet viņi nespējuŗi atrast un saņrast viņu iekšējo garu un skaistumu; turpretīm Brīvēzēnieks atradis senču gara mantās tikumu, daiļumu, dievīģumu. Viņš tadēļ arī bijis tautiskākais no visiem tautiskiem

dzejniekiem. Runātājs Brīvēznieka dzīvi, centienus un darbošanos svešumā vispāri salīdzināja ar Brīvēznieka paša jauko dzejoli par mazputniņu, kuŗš no tāluma lido uz dzimteni un gatavs atdot dzīvību par cerību. Politiskā ziņā Brīvēznieks nemīlējis straujumu, bet iešanu soli pa solim uz priekšu, un, kur vien iespējams, izsargāties no pārsteigšanās un no ļaunām sekām. Tādēļ no nelaiķa varam mācīties, kādā ziņā jāizlieto mūsu latentā enerģija. Jūrnīcības nodaļas vārdā runā advokāts J. Kreibergs. Jauku un zīmīgu runu Vidzemes Skolotāju biedrības vārdā saka rakstnieks Teodors Zeiferts, ņemdams par savas runas sākumu Brīvēznieka atdzejojumu Skolēns, kuŗā nelaiķis vienkāršos, sirsnīgos vārdos pastāsta, ka viņš pāri desmit gadus atpakaļ, pārbraukdams no svešuma dzimtenē, panāk uz lielceļa kādu gājēju — kādu puisēnu basām kājām, rupjās drēbēs ģērbusos, ar melnas maizes nastiņu padusē un grāmatu azotē. Tas ir skolēns, nabagu vecāku bērns. Brīvēznieks viņu uzrunā: «Draugs, nāc, piesēdi!» un paved viņu mazu gabaliņu — līdz skolai. Kā toreiz šo skolēnu, tā vēlāk, būdams par tautskolu inspektoru, Brīvēznieks paved labu gabaliņu uz priekšu visu latviešu tautas skolu — skolēnus un skolotājus. Zinādams, ka skola tikai tad var plaukt, kad skolotājiem nodrošināta nākotne, Brīvēznieks viņos grūtos laikos, kad jaunu biedrību dibināšana bija gandrīz pavisam neiespējama, tomēr izgādāja Vidzemes skolotājiem viņu savstarpējas palīdzības biedrības apstiprināšanu, pie kam pats nevien visās šās biedrības sēdēs un sapulcēs ņēmis visdzīvāko dalību, bet arī citādi visiem spēkiem pabalstījis biedrības nolūkus. Par skolēniem un īpaši zemu ļaužu bērniem nelaiķis sevišķi rūpējies jau Maskavā, sarakstīdams grāmatiņas par augstiem krievu tautas vīriem no zemas kārtas. Skolās viņš bieži jo bieži parunājies ar atsevišķiem skolēniem, vienu otru uzmunīdāms un iedrošinādams uz tālāku cenšanos.

Studentu biedrības Selonijas un jaunās paaudzes vārdā atvadās no nelaiķa students Lūļa, uzsvērdams, ka ir vēl tad, kad būs izkarotas šķīru cīņas, kad cīņu laikmets būs beidzies un kad tautas darbinieki vairāk stāsies pie mierīga, pozitīva un radoša darba, ka ir vēl tad tiem vajadzēs at-

griezties pie pirmavotiem — pie tautas gara mantām, kuŗu krāšanu un celšanu cieņā pirmais nodibinājis Brīvzemnieks. Visai kodolīgu runu Rīgas skolotāju vārdā saka skolas direktors V. O l a v s (Plute). Kaps esot atvērta grāmata, no kuŗas daudz ko varot mācīties. Viņš šē gribot minēt tikai vienu lietu — Brīvzemnieka lielo mīlestību uz

Brīvzemnieka atdusas vieta Rīgas Ģertrūdes kapos.
(Aiz Br. kapa redzams Kr. Valdemāra kapa piemineklis).

z e m n i e k u t a u t u un brīvību. Ne bez nozīmes viņš pieņēmis sev par rakstnieka vārdu **Brīvzemnieks**, t. i. **brīvs zemnieks**. Savā pūliņu pilnā darbā viņš arī turējies pie īstas zemnieku taktikas: dzidams vagu pēc vagas tautas tīrumā, viņš nelāvis atbaidīties, ja tūliņ nerādījušies panākumi, ja tūliņ neradušies augļi, bet ar īstu zemnieka pacietību strādājis uzsākto darbu tālāk. Atnākot Rīgā par tautskolu inspektoru, viņš šē atradis vēl vecumvecos, senos apstākļus, kuŗos latviešu skola pavisam bijusi novārtā. Viņš pūlējies ar pādidzības līdzekļiem strādāt

pretim politikas iespaidiem un nolūkiem skolā. Viņš bijis caur un cauri paidagogs un kā tāds pulcinājis arī labus paidagogus Rīgā par skolotājiem. Tiklab latvieši, kā arī cit-tautieši, kuļiem prāts nesies uz skolu un audzināšanu, vi-ņam bijuši vienādi mīļi. Tā viņa laikā Rīgas elementār-skolas dabūjušas daudz krietnu spēku. Tāpat viņš ar sa-prašanu un sekmēm cīnījies šai darbā, kad vēlāk mūsu taut-skolām draudējusi nomākšana no citas puses. Skolotājiem un skolēniem nelaiķis paliks mūžam piemiņā. Runātājs vē-las, lai Brīvēznieka gars nāktu pār mums.

Skolotāju koris te nodzied kādu dziesmu, un tad stu-dentu korporācijas Talavijas vārdā runā students V a i t s, cildinādams aizgājēja dzīvi kā lielu un skaistu paraugu tautas un atklātībās darbos. Brīvēznieka dzīve sākusēs būdīņā un tad soli pa soli gājusī uz gaismas kalniem. Brīvēznieks bijis īstis tautas strādnieks. Katru viņš vedis kā pie rokas uz priekšu. Vārdi un darbi pie viņa nebijuši šķirami: runāt un darīt viņam bija viens. Brīvēznieka dzinulis uz šādu cenšanos lai vienmēr būtu mums visiem par paraugu un piemēru! Visu L i e p ā j a s latviešu biedrību vārdā sirsnīgus vārdus nelaiķim sauc pakaļ skolotājs B e b r u J u r i s, sacīdams:

Ai, vējiņi, kam nolauzi

Dižano ozoliņu?

Ai, zemīte, kam paņēmi

Dižano bāleliņu?

Cenšanās pēc gaismas, taisnības un brīvības bijušas Brīvēznieka rakstura galvenās īpašības, Brīvēznieka vārds, Brīvēznieka darbi paliks mums vienmēr vislie-lākā piemiņā. Rīgas Avīzes redaktors un izdevējs F r. V e i n b e r g s īsos vārdos atvadās no aizgājēja, minēdams starp citu, ka Brīvēznieks 40 gadus pašai dziedīgi strādājis latviešu tautas labā, daudz piedalīdamies arī žurnā-listikā, bet darījis to nevis algu prasīdams, vai maizi pelnī-dams, bet vienīgi aiz ideāliem nolūkiem lietas labā. L a t-v i j a s vārdā runā J a n š e v s k i s. Brīvēznieks izteicis reiz vēlēšanos, lai Kronvaldu Ata gars mājotu mūsu starpā. Tas pats tagad jāvēloties mums: lai Brīvēznieka gars pa-

liktu un dzīvotu mūsu starpā! Brīvēzēznīeks savu garu stiprinājis, savus ideālus veidojis satīksmē ar sava laika labākiem latviešu un krievu vīriem. Brīvēzēznīeks pastrādājis darbus, kas citādi veicami tikai veselām biedrībām. Lai atgādājamies viņa vispusīgos sakarus, plašo satīksmi un lielos panākumus tautas gara mantu krāšanas darbā. Tomēr šis darbs Brīvēzēznīekam bijis ne tikai senču gara mantu glābšana no aizmirstības, bet arī svarīgs satīksmes nodibināšanai ar tautas dzīvājiem spēkiem — ar jauno paaudzi dažādās dzimtenes malās, ar ko etnografiskais uzskāums ieguvīs šē lielu kultūralu un audzināšanas nozīmi, jo ar Brīvēzēznīeka uzmudināšanu, padomu un bieži pat ar viņa pabalstu daudz jaunekļu, kas citādi būtu bijuši un palikuši tikai tautas gara mantu uzrakstītāji, sasnieguši izglītību — daži pat augstskolās — un ieņēmuši sadzīvē stāvokli. Šē varam redzēt, ko iespēj viens vienīgs cilvēks ar gaišu garu, cēliem centieniem un mīlestības pilnu sirdi. Vispāri ar Brīvēzēznīeku satīkties un sarunāties bijis garīgs baudījums un stiprinājums. Lai saucam Brīvēzēznīeka darbību kā saukdami: par hūmānismu, altruismu, patriotismu, vai tautiskiem centieniem, — mūsu tautā tai liela un paliekama nozīme. Īsos vārdos Maskavas filīstru vārdā atvadās no nelaiķa zvērīnāts advokāts Straussmanis, pieminēdams, ka Brīvēzēznīeks bijis pirmais, kas atzinis turienes latviešu kopošanās vajadzību un licis pamata akmeni turienes latviešu sadzīves, latviešu pulcīņa nodibināšanai.

Reālģimnazijas direktors A. Ķēniņš kāda rakstnieku pulcīņa vārdā, kas domājās no Brīvēzēznīeka dabūjuši dzēnuli tautas dzejas virzienā, nolasa jauku dzeju, kurā Brīvēzēznīeks tiek cildināts kā jaunības atdzīvinātājs mūsu dzējā, pie tam nolīkdams šā rakstnieku pulcīņa vārdā krāšņu vaiņagu. Latviešu fotogrāfu biedrības priekšnieks Bucleers novēl aizģājējam vieģlas smiltis. Draudzīga jkdzes sieviešu ģimnazijas vārdā runā jauku, dzejīsku runu skolotājs un dzejnieks Plūdōnis. Pēc visa tā, kas par nelaiķi jau teīkts un dzirdēts, pēc visu to krāsu bagātības, kurās šē gleznots Brīvēzēznīeka attēls, runātājam trūkstot jaunu krāsu, ar kurām šā ideālā tēla gleznojumu varētu darīt vēl jo pilnģu. Uz vienu lietu viņš tomēr gribētu aizrādīt — uz Brīvēzēznīeku kā uz paīdāģģīsku rakstnieku.

Jebšu Brīvēzemiēks pats nav sarakstījis sevišķas skolas grāmatas, tomēr gandrīz visos viņa rakstos un dzejās ir tik daudz jauka un priekšzīmīga skolai un jaunībai, ka tos nevar diezgan izsmelt. Ar saviem rakstiem un dzejām Brīvēzemiēks palīdzējis katram ielocīt savu dzīves ceļu. Atturības biedrības Ausekļa vārdā runā rakstnieks Augusts Deglavs. Ir taisnība, — saka runātājs, — ka īsta dzīvība iesākas tikai pie kapa. Jo viss, kas nīcīgs, beidzoties ar cilvēka nāvi un tikai tas, kas nemirstīgs, paliekot un dzīvojot arī vēl tālāk — viņpus kapa. Tā arī ar Brīvēzemiēku. Personīgi viņu pazīnuši tikai nedaudzi, bet viņa darbus pazīstot tālu un plaši un tie dzīvošot arī vēl pēc viņa nāves. Starp citiem viņa darbiem minama arī viņa darbība atturības lietā. Alkohola lietošana, kas visiem esot par postu, vislielāko postu darot tomēr strādnieku kārtā. Esot cerams, ka turpmāk arī mūsu intelligence piegriezīšot vairāk vēribas alkohola apkaņošanas kustībai, kā to darījis Brīvēzemiēks. Jelgavas Latviešu biedrības uzdevumā notārs Veiklevičs īsos vārdos atvadās no aizgājēja. Nelaiķa drauga Rengarta vārdā skolotājs Kriškāns noliek krāšņu vaiņagu. Jēkabmiesta tirdzniecības skolotāju pulciņa vārdā šīs skolas direktors, mācītājs L. Bērziņš izsaka nelaiķim sirsnīgu pateicību par modināšanu bērībā, par uzmodināšanu jaunībā un par padomiem vīra gados, jo Brīvēzemiēka raksti un dzejas sniedzot ikkatram savu pienācīgu daļu. Pateicība nelaiķim nākoties arī par to lielo mīlestību un pacietību, ar kādu viņš nodevies tautas audzināšanas darbam, neļaudamies atbaidīties, ja visa sētā sēkla nenesusi un nevarējusi nest augļus, jo toreiz mūsu zemē bijušas dažas tumšas ēnas, kuŗu dēļ panākumi ikreiz nevarējuši parādīties. Nelaiķa pacietība darbā var mums visiem noderēt par priekšzīmi. Zīmēdamies uz lielā daudzumā noliktiem vaiņagiem, buķetēm, un rozēm, runātājs saka: «Daudz, daudz birst te šodien rozes; bet ne velti tās birst: tās nelaiķim par tiem daudzajiem ērkšķiem, caur kuŗiem tam nācās dzīvēt.» Tālāk vaiņagus vēl nolika Jūrniecības nodaļa, Aizputes Latviešu biedrība, grāmatu tirgotājs Zichmanis un vēl daudz citi, kas vēlā laika dēļ nepaguva sveicinājumus izsacīt, jo saule, kas todien jauki un silti bija spīdējusi, jau sen bij norietējusi un mēness bija jau labā ga-

balā, kad uzmeta kapa kopiņu un vaiņagus kaudzē nolika un
bērinieki devās no kapsētas projām.

* * *

Sargu tornī stāvējis daudz gadus,
Aiziet — praviets svēts... bet nedzist gunij,
Ziedoklī, ko Brīvzemnieks mums dedzis!*)

*) Dažas pārfrazētas rindas no A. Kēniņa dzejola, kas nolāsīts pie Brīvzemnieka kapa un iespiests Potrimpa zemē. (1914. 156. lpp.).

XIV

Brīvēznieka raksti.*)

1865.

1. Pēterburgas Avīzēs Nr. 12. — Vēl kāds vārds par zemes mērnīcības skolu Gorkī.

1869.

2. Baltijas Vēstnesī Nr. 7. — Tālumā no dzimtenes, dzeja.
 3. " " Nr. 7. — Pie avota, dzeja.
 4. " " Nr. 28. un 29. — Etnografijas muzejs Maskavā.
 5. " " Nr. 67. — Korespondencija iz Vidzemes.

1871.

6. Baltijas Vēstnesī Nr. 1. — Ozols un liepa, dzeja.
 7. " " Nr. 8. — Mikelišs, dzeja.
 8. " " Nr. 10. — Latvju dziesminieks (Pēc Heines).
 9. " " Nr. 12. — Vēstule iz Maskavas.
 10. " " Nr. 28. — Manai zvaigznei, dzeja.
 11. Mājas Viesi Nr. 39. — Vaterländisches und Gemeinnütziges, no Kr. Valdemāra (recenzija).
 12. " " Nr. 51. — Kāds tautieša vārds tautiešu starpā.

1872.

13. Baltijas Vēstnesī Nr. 3. — Piezīmēšana pret rakstu par «Vārdu grāmatu».
 14. " " Nr. 8. — Pēc 19. februāra 1861. g., dzeja.
 15. " " Nr. 17. — Grūtdieņu gaudas, dzeja.
 16. " " Nr. 20. — Kungs un kalps, dzeja.
 17. " " Nr. 21., 22. un 23. — Andrejs Spāģis.
 18. " " Nr. 21. — Daugavas zvejn. dziesma.

*) Rādītājs sastādīts pēc rakstu iespieduma chronoloģijas. Še tikai latviešu periodikā publicētie Brīvēznieka raksti. Krievu valodā iespiesto rakstu pilnīgu rādītāju nebija iespējams sastādīt, tāpēc uz svarīgākajiem no tiem aizrādīts tekstā.

19. Baltijas Vēstnesī Nr. 27. — Kādi vārdi par krievu-latviešu-vācu vārdnīcu.
20. " " Nr. 51. — Stenderim, dzeja.
21. Mājas Viesī Nr. 10. — Vaterländisches und Gemeinnütziges. 2. sašuvums no K. Valdemāra.
22. " " Nr. 14. — Uz jūru, dzeja.
23. " " Nr. 33. (pielikumā) — Kāda mūsaiķu gaudu dziesma.
24. " " Nr. 34. — Tautiski centieni.
25. " " Nr. 49. (piel.) — Dziesma par Knasteri.

1873.

26. Baltijas Vēstnesī Nr. 10. — Gaisma, milība — dzīvība (dzeja).
27. " " Nr. 11. — Skolēns, dzeja.
28. Mājas Viesī Nr. 50. — Par vispārīgām skolotāju sapulcēm.

1874.

29. Baltijas Vēstnesī Nr. 19. — Uz dzimteni, dzeja.
30. Mājas Viesī Nr. 17. un 18. — Par Latviešu Avīzēm.
31. " " Nr. 19. (pielikumā) — Tautas gaismotājiem, dzeja.
32. " " Nr. 35., 36., 37., 38. (pielikumā) — Lomonosovs.
33. " " Nr. 49. — Vēl kādi vārdi par jauno ortografiju.

1875.

34. Baltijas Vēstnesī Nr. 6. — Ak, dūšu nezaudē, dzeja.
35. " " Nr. 15. — Vedējos, dzeja.
36. " " Nr. 22. — Puķīte, dzeja.
37. " " Nr. 27., 33. un 34. — Par tautas skolām krievu guberņās.
38. Mājas Viesī Nr. 34. un 35. — Hercogovina.
39. Darbā Nr. 4., 5. un 6. — Iz Krievijas vidus.

1876.

40. Baltijas Vēstnesī Nr. 14. — Juris Samarins.
41. " " Nr. 22. — Iz Maskavas.
42. " " Nr. 27. — Iz Maskavas.
43. " " Nr. 43. — Iz Maskavas.
44. " " Nr. 46. — Iz Maskavas.
45. " " Nr. 48. — Iz Maskavas.
46. " " Nr. 50. — Iz Maskavas.
47. " " Nr. 51. — Iz Maskavas.
48. Mājas Viesī Nr. 4. — Iz Maskavas.

1877.

49. Baltijas Vēstnesī	Nr. 4. — Iz Maskavas.
50. " "	Nr. 13. — Iz Maskavas.
51. " "	Nr. 14. — Pavasara ūdeņi, dzeja.
52. " "	Nr. 22. — Iz Maskavas.
53. " "	Nr. 23. — Iz Maskavas.
54. " "	Nr. 26. — Iz Maskavas.
55. " "	Nr. 30. — Iz Maskavas.
56. " "	Nr. 37. — Zinātnības un tautas draugiem.
57. " "	Nr. 42. un 43. — Latviešu jūrniki Maskavā.
58. Mājas Viesī	Nr. 38. — Zinātnības un tautas draugiem.
59. Liepājas Pastniekā	Nr. 21. — Zinātnības un tautas draugiem.
60. Baltijas Zemkopī	Nr. 37. — Zinātnības un tautas draugiem.
61. Latv. Tautas Biedrī.	Nr. 37. — Zinātnības un tautas draugiem.
62. Rīgas Lapā	Nr. 29. — Zinātnības un tautas draugiem (pārdrūkājums no Balt. Vēst. Nr. 37.)

1878.

63. Baltijas Vēstnesī	Nr. 2. — Iz Maskavas.
64. " "	Nr. 12. — Iz Maskavas.
65. " "	Nr. 24. — Tautas mīlotāji, dzeja.
66. " "	Nr. 26. — Iz Maskavas.
67. " "	Nr. 41. — Tautas meita, dzeja.
68. " "	Nr. 47. — Vēl kāds vārds draugiem.
69. " "	Nr. 51. — Iz Maskavas.
70. Mājas Viesī	Nr. 3. — Tautas draugiem par ievērošanu.
71. " "	Nr. 19. un 20. — Kāds drauga vārds dzimtenes amata biedriem.
72. " "	Nr. 46. — Vēl kāds vārds draugiem.
73. Rīgas Lapā	Nr. 9. — Iz Maskavas (pārdr. no Balt. Vēst. Nr. 2).
74. " "	Nr. 11. — Dari, ko daridams, apdomā galu.
75. " "	Nr. 60. un 61. — Iz Maskavas (Latviešu savvaļnieki serbu - turku karā).
76. " "	Nr. 144. — No Maskavas.
77. " "	Nr. 267. — Iz Maskavas.
78. " "	Nr. 267. — Vēl kāds vārds draugiem.

79. Rīgas Lapā
 80. Balt. Zemkopī
 81. Balsī
 82. „
 83. „
 84. „
 85. „
86. Balt. Vēstnesī
 87. „
 88. Mājas Viesī
 89. Rīgas Lapā
 90. „ „
 91. „ „
 92. Balsī
 93. „
 94. „
 95. „
 96. „
 97. „
 98. „
 99. „
 100. „
 101. „
 102. „
 103. „
104. Balt. Vēstnesī
 105. „ „
 106. Mājas Viesī
 107. „ „
 108. „ „
 109. Rīgas Lapā
 110. Balsī
 111. „
 112. „
 113. Balt. Zemkopī
- Nr. 293. — Iz Maskavas.
 Nr. 48. — Vēl kāds vārds draugiem.
 Nr. 6, 7, 8. — Īss pārskats kā krievu tautība izplatījūsēs.
 Nr. 14. — Vēl kāds vārds draugiem.
 Nr. 15. — Vēstule iz Maskavas.
 Nr. 23. — Iz Maskavas.
 Nr. 25. — Iz Maskavas.
- 1879.**
 Nr. 25. — Etnografiskā lietā.
 Nr. 44. — Iz Maskavas.
 Nr. 44. — Uzaicinājums (tautas gara mantu lietā).
 Nr. 29. — Iz Maskavas.
 Nr. 139. — Etnografiskā lietā.
 Nr. 250. — Iz Maskavas.
 Nr. 11. — Vēstule iz Maskavas.
 Nr. 30. — Vēstule iz Maskavas.
 Nr. 32. — Vēstule iz Maskavas.
 Nr. 33., 34., 35., 36. — Dāņu zeme un dāņu laudis.
 Nr. 47. — Par ziņu.
 Nr. 51. — Senču ziedotājs, jaunu sēju iesvētījot.
 Nr. 53. — Iz Aizputes (garš feletons).
 Nr. 59. — Pērkoņa tēvs.
 Nr. 68., 69. — No Liepājas uz Saku.
 Nr. 75. — Grāmatu galds. (par K. Kundziņa Veco Stenderi).
 Nr. 85. — Latviešu gara mantu krāšanas lietā.
 Nr. 101. — Vēstule iz Maskavas.
- 1880.**
 Nr. 3. — Iz Maskavas.
 Nr. 19. — Iz Maskavas.
 Nr. 1. — No Maskavas.
 Nr. 19. — Maskava (tautas gara mantu lietā).
 Nr. 28. — Ievērojami vārdi istā laikā. (Runa, ko pa dziedāšanas svētkiem runājis Fr. Brīvzemnieks).
 Nr. 8. — Iz Maskavas.
 Nr. 3. — Vēstule iz Maskavas.
 Nr. 35. — Etnografijas lietā.
 Nr. 45. — Iz Maskavas.
 Nr. 19. — Par tautas gara mantu izdošanu.

114. Liepājas Pastinieķā Nr. 10. — 19. februāris Liepājā.
 115. " " Nr. 31. — Ievērojami vārdi istā laikā. (Brīvzemnieka runa dziesmu svētkos).
- 1881.**
116. Balt. Vēstnesī Nr. 294. — Krievu Runa — par Baltijas lietām.
 117. Mājas Viesī Nr. 22. — Vēstule iz Maskavas.
 118. " " Nr. 24., 25. un 28. — Kādi vārdi jaunajam latviešu tautas gara mantu krājumam par pavadoņiem.
 119. " " Nr. 27. — Tautību cīņas Austrijā.
 120. " " Nr. 51. — Krievu Runa par Baltijas lietām.
 121. Balsī Nr. 20. — Vēstule iz Maskavas.
 122. " Nr. 24. un 27. — Kādi vārdi jaunajam latviešu tautas gara mantu krājumam par pavadoņiem.
 123. Baltijas Zemkopī Nr. 24., 25., 26. — Kādi vārdi jaunajam latviešu tautas gara mantu krājumam par pavadoņiem.
 124. " " Nr. 51. — Krievu Runa — par Baltijas lietām.
 125. Liepājas Pastinieķā Nr. 23. — Vēstule iz Maskavas.
 126. " " Nr. 25., 26., 29. — Kādi vārdi jaunajam latviešu tautas gara mantu krājumam par pavadoņiem.
 127. Pagalmā 203., 210., 219. un 227. lpp. — Latviešu tautas gara mantas.
- 1882.**
128. Baltijas Vēstnesī Nr. 3. — Eiropas Vēstnesis — par Baltijas lietām.
 129. " " Nr. 28. — Kas ir latviešu lielākais ienaidnieks?
 130. " " Nr. 126. — Pēc 25 darba gadiem (par Kr. Valdemāru).
 131. " " Nr. 285. — Lūgums no Antropoloģijas biedr. Maskavā.
 132. Mājas Viesī Nr. 4. — Iz Maskavas.
 133. " " Nr. 23. un 24. — Maskava.
 134. " " Nr. 51. — Lūgums no Antropoloģijas biedrības Maskavā.
 135. Balsī Nr. 3. — Iz Maskavas.
 136. " Nr. 3. — Latviešu tautas vīriem, dzeja.
 137. " Nr. 22. — Pēc 25. darba gadiem. (Par K. Valdemāru).

138. Balsī Nr. 49. — Lūgums no Antropoloģijas biedrības Maskavā.
139. Baltijas Zemkopī Nr. 23., 24. — Pēc 25. darba gadiem. (Par K. Valdemāru).
140. „ „ Nr. 50. — Lūgums no Antropoloģijas biedrības Maskavā.
141. Latvieti Nr. 1. — Ievads.
142. „ Nr. 1. — Krievu Runa — par Baltijas lietām.
143. „ Nr. 1. — Atkal pie Ventas II., dzeja.
144. „ Nr. 5. — Iz Maskavas.
145. „ Nr. 10. — Latvieši un jaunā vācu avīze Die Heimat.
146. „ Nr. 15. — Kārlis Roberts Jakobsons.
147. „ Nr. 24. — Pēc 25 darba gadiem. (Par K. Valdemāru.)
148. „ Nr. 40—44. — Mūsu skolotāju sapulce.
149. „ Nr. 47. — Grāmatu galds. (Par Venšku Edvarta dzejām).
150. „ Nr. 51. — Lūgums no Antropoloģijas biedrības Maskavā.

1883.

151. Baltijas Vēstnesī Nr. 33. — Iz Maskavas.
152. „ „ Nr. 81. — Iz Maskavas (par Voltera sakrātām latv. tautas gara mantām).
153. „ „ Nr. 99. — Iz Maskavas.
154. „ „ Nr. 124. — Iz Maskavas.
155. Mājas Viesī Nr. 16. — Krievu Pēterburgas Avīzes.
156. „ „ Nr. 19. — Iz Maskavas.
157. „ „ Nr. 23. — Iz Maskavas.
158. Balsī Nr. 18. — Iz Maskavas.
159. „ Nr. 23. — Mūsu senātnē.
160. „ Nr. 23. — Iz Maskavas.
161. Latvieti Nr. 20. — Iz Maskavas.
162. „ Nr. 21. — Pirmās ķeizara dienas Maskavā.

1884.

163. Baltijas Vēstnesī Nr. 205. — Iz Maskavas. (Par Austruma iznākšanu).

1885.

164. Baltijas Vēstnesī Nr. 36. — Reinberga prēmija.
165. „ „ Nr. 169. — R. Alauna piemiņai.
166. „ „ Nr. 181. — No Fr. Brīvēznieka kga.
167. Mājas Viesī Nr. 2. — Kalpi.

168. Mājas Viesi Nr. 7. — Reinberga prēmija .
 169. „ „ Nr. 34. — Par tautas gara mantām.
 170. Balsi Nr. 8. — Reinberga prēmija.
 171. Latvieti Nr. 9. — Reinberga prēmija.
 172. Rotā Nr. 44. — A. Spāģis.
 173. Austrumā 3. lpp. — Kuģinieks, dzeja.
 174. „ 130. lpp. — Reinberga prēmija.
 175. „ 567. lpp. — Leišu (latviešu) tautas dzeja
 (latviskojums pēc Kostomarova).

1886.

176. Baltijas Vēstnesi Nr. 113. — Prēmijas par vēstures rakstiem iz Latvijas pagātnes.
 177. Balsi Nr. 23. — Prēmijas par vēstures rakstiem iz Latvijas pagātnes.
 178. „ Nr. 39. — Iz Maskavas.
 179. Pagalmā 221. lpp. — Prēmijas par vēstures rakstiem iz Latvijas pagātnes.
 180. Austrumā, 265., 309., 440., 576., 775. lpp. — J. S. Aksakovs.

1887.

181. Latvieti Nr. 21. — Prēmijas par vēstures rakstiem iz Latvijas pagātnes.
 182. Austrumā 9. lpp. — Burtnieks un viņa kokles, dzeja.
 183. „ 113. lpp. — Vai divas dienas avizes var latviešiem pastāvēt?
 184. „ 300. lpp. — Kronvaldu Ata piemiņai.
 185. „ 323. lpp. — Prēmijas par vēstures rakstiem iz Latvijas pagātnes.

1888.

186. Austrumā 119. lpp. — Gaidas, dzeja.

1889.

187. Austrumā 1437. lpp. — Laubes Indriķis dzīvē un darbā.
 188. Baltijas Vēstnesi Nr. 216. — Kāds vārdiņš mūsu laukskolotājiem.
 189. Dienas Lapā Nr. 216. — Kāds vārdiņš mūsu laukskolotājiem.

1898.

190. Dienas Lapā Nr. 152. — Aleksandrs Jakovļevičs Kanavins miris.

1902.

191. Pēterburgas Avīzēs Nr. 21. — Nulles pilsētas domē.
 192. „ „ Nr. 23. — Prēmiju lietā par vēstures rakstiem.

193. Vārdā Nr. 54. — Vācu avižu izturēšanās pret latviešiem.
194. „ Nr. 57. — Vācu bruņeši latviešu pulkā.
195. „ Nr. 63. — Kāds lūgums latviešu ārstiem.
196. „ Nr. 63. — Balss.
197. „ Nr. 64. — Elementārskolu reforma.
198. „ Nr. 66. — Savāds lielmanības apkopotājs.
199. „ Nr. 140. — Par tiem, kas nekā nav mācījušies un nekā piemirsuši.
200. „ Nr. 151. — Par vāciešu cīņu pret poliem Prūsijā.
201. Rīgas Avīzē Nr. 112. — Draudzes skolas un lauksaimniecība.

1903.

202. Rīgas Avīzē Nr. 126. — Iz Serbijas kēniņa Aleksandra dzīves.
203. „ „ Nr. 143. — Strādnieku izglītības iau-tājums.
204. „ „ Nr. 166. — Liepājas jūrmalas zvej-niecības biedrība.
205. „ „ Nr. 192. — Par draudzes skolu uztu-rēšanu*).
206. Balsī Nr. 30., 31., 32. — Mūsu evaņģeliski luteriskās laukskolas.

1904.

207. Ausekļa Gada grāmatā — Skolas nozīme cīņā ar alko-holu.
208. Rīgas Avīzē Nr. 9. — Kr. Valdemārs un latviešu tautības lieta.
209. „ „ Nr. 58. — Skolas nauda draudzes skolās.
210. „ „ Nr. 148. — Kr. Valdemārs un Liepā-jas-Rommu dzelzceļš.
211. „ „ Nr. 282. — Tautskolotāju savstarpīgā palīdzības biedrība un Iekšķievijas zemste.
212. „ „ Nr. 293. un 298. — Kādam Rīgas pil-sētas latviešu domniekam par pie-miņu. (Par arch. Baumanī).

*) Rīgas Avīzē Brīvzemnieks šai laikā vairumu rakstu parakstīja ar šifru Br., bet ne visi šīs šifras raksti ir viņa. Ar to rakstījis arī kāds cits autors, Drustu pag. darbvedis Melups (?).

- 1905.
213. Rīgas Avīzē Nr. 21. — Kādam Rīgas pilsētas latviešu domniekam par piemiņu (beigas).
214. „ „ Nr. 31. — Rīga un Pēterburga gādībā par elementārizglītību.
215. „ „ Nr. 93. — Studenti un alkohols.
216. Rīgas Avīzē. Nr. 96. — Ticības mācība skolās pēc jaunā ticības brīvības likuma.
217. „ „ Nr. 78. — Kas palīdzēja vāciešiem uzvarēt Rīgas pilsētas vēlēšanās.
218. „ „ Nr. 105. — Sociālistu intolerance.
219. Evāņģelījuma Gaismā Nr. 1. — Kā modināt bērņos prieku uz lasīšanu.
- 1908.
220. Jūrnīekā Nr. 44—49. — Latviešu un igauņu jūrnīcības lauks. (No Kr. Valdemāra, latviski no Fr. Brīvzemnieka).

Grāmatas.

221. **Fr. v. Šīllera Pulksteņa dziesma**, svabadi pārskandināta no Fr. Treulanda. Rīgā, K. Stālberga apgādāšanā 1869. Otrs izd.
222. **Rusko-Latiško-Nīemeckij Slovarj**. Krievu-latviešu-vācu vārdnīca. Izdota no tautas apgaismošanas ministrijas. (Teksts arī vāciski). Moskva 1872. (687. lpp.).
223. **Sbornik antropologičeskich i etnografičeskich statjei o Rossii i stranach ej priležasčich**, izdavamij V. A. Daškovim, Moskva 1873.
224. **Latiško-Rusko-Nīemeckij Slovarj**. Latviešu-krievu-vācu vārdnīca, izdota no tautas apgaismošanas ministrijas. Moskva 1879. (256. lpp.).
225. **Trudi etnografičeskavo atģiela, kņiga VI. Maķeriali po etnografii latiškavo pļemeni**. Pod redakcijei ģiestviķelnavo člena Imperatorskovo Obščestva Ļubiķelei Jestestvoznāņija, Antropoloģii i Etnografii. F. J. Treuland (Brīvzemnieks) Moskva 1881.
226. **Sbornik Materialov po Etnografii**, izdavamij pri Daškovskom Etnografičeskom Muzejie. Vipusk II, pod redakcijei V. F. Millera. Moskva 1887. V. Latiškija narodnija skazki. Brīvzemnieka priekšvārds.
227. **Mūsu tautas pasakas**, Fr. Brīvzemnieka sakrātas. Derīgu grāmatu nod. izd. 1887.
228. **Dzeļa**, Brīvzemnieka raksti I, T. Zeiferta redakcijā. Brīvzemnieka komisijas izd. 1911.

229. **Ievērojamu vīru dzīves apraksti un raksturojumi.** Brīvēzēnēka raksti II. (pirmā puse), Brīvēzēnēka kom. izd. 1909.
230. **Ievērojamu vīru dzīves apraksti un raksturojumi.** Brīvēzēnēka raksti II. (otrā puse — Augsti krievu vīri iz zemas kārtas), Brīvēzēnēka kom. izd. 1910.
231. **Tarass Buļba** (Gogoļa stāsta latviskojums ar priekšvārdu). Brīvēzēnēka raksti III, Brīvēzēnēka kom. izd. 1912.
232. **Sakāmi vārdi, mīklas un burvības vārdi.** Brīvēzēnēka raksti IV, pirmais posms. Brīvēzēnēka kom. izd. 1914.

Alfabētiskais rādītājs.

- Ābrants, A. — 56 lpp.
 Adamovičs, Fr. — 214.
 Adamovičs, J. — 152.
 Adamovičs, L. — 152.
 Aksākovs, J. — 13, 46, 93, 96, 97,
 102, 103, 104, 105, 109, 112, 123.
 Alksnis, J., prof. — 89.
 Allunāns, Indr. — 97, 210.
 Allunāns, Juris — 12, 18, 20, 48, 49,
 50, 86, 97.
 Andersons, — 33.
 Aņičkovs, — 176, 189.
 Aņņins, — 177, 178.
 Ansbergis, J. — 220.
 Apsīšu Jēkabs — 85, 164, 207, 214.
 Āronu Matiss — 36, 58, 74, 220.
 Asaris, H. — 35.
 Aspāzija, — 220.
 Bandrēvičs, A. — 7, 22, 33, 64, 167.
 Baranovs — 195.
 Barone, Dārta — 83, 137.
 Barons, Krišjānis — 12, 20, 30, 31,
 32, 56, 60, 61, 63, 73, 74, 75, 77,
 103, 130, 140, 219, 234.
 Barons, Kr., Dr. prof. — 33, 220.
 Baumanis, J., arch. — 60.
 Bebru Juris — 231, 232, 246.
 Bergmanis, Fr. — 57.
 Bergmanis, māc. — 63.
 Bergmanis, V., skol. — 138.
 Bergs, Arveds — 7, 35.
 Bergs, J., prof. — 41.
 Bernevičs, A. — 210.
 Bērziņš, J. — 66, 67, 69, 70.
 Bērziņš, L. — 7, 248.
 Bērziņš, R. — 215.
 Biezbārdis, K. — 9, 10, 49.
 Eilenšteins, A., Dr. — 65, 76, 132,
 133.
 Birkerts, A. — 9.
 Birkis, stud. — 24.
 Birznieks-Upītis — 58.
 Bisenieks, P. — 57.
 Blagoveščenskis, tsk. d'r. — 175.
 Blanks, E. — 7, 36, 127.
 Blaumanis, R. — 58.
 Bogolepovs, izgl. min. — 191, 195.
 Böttchers, šulrāts — 210.
 Brauze, stud. — 83.
 Breikšs, skol. — 202, 204.
 Brigadere, Anna — 58.
 Brigaders, J. — 88.
 Brivzemnieka rakstu komisija — 5,
 6.
 Bruņinieks, M. — 88.
 Bušs, skolu pad. — 154.
 Bušs, stud. — 22.
 Būtneris — 63, 128.
 Butuls, A., Dr. — 17, 57, 58, 61, 81,
 87, 219, 233, 234, 239, 240.
 Cimze — 128.
 Cīrulis, Indr. — 7, 141, 142, 143, 162,
 164, 182, 183, 184, 186, 192, 219.
 Čakste, J. — 33.
 Čerņajevs, ģen. — 93.
 Dadzītis, insp. — 135.
 Dambītis, P. — 33.
 Deglavs, A. — 207, 220, 248.
 Deļjanovs, izgl. min. — 149, 171.
 Dirikis, B. — 57, 59, 132, 133.
 Distervegs — 185.
 Döbners, A., māc. — 99, 128.
 Dorpatensis Fraturnitas Academica
 — 12.
 Dostojevskis — 85.
 Draudziņa, N. — 247.
 Dravnieks, J. — 58.
 Dreibergs, J. — 164.
 Druva, J. — 36.
 Dzenis, P. — 7.
 Ērmanis, J., māc. — 192.
 Eišenšmits, māc. — 194.

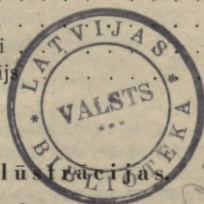
- Egle, Kārlis — 7.
 Etmānis, V. — 88.
 Feikerzams, H. — 115.
 Freivalds, E. — 36.
 Freivalds, K. — 200.
 Fricsons, J. — 135, 153, 156, 175, 181.
 Gaņajs, Fr. — 88.
 Gēte, V. — 11, 77.
 Gīzeke, skol. — 143, 144.
 Glasovs, izgl. min. — 202.
 Gobiņš, māc. — 98.
 Gogoļs, — 85.
 Goļovins, izgl. min. — 146.
 Gorķi — 39.
 Graudiņš, K. — 30, 31.
 Grāvītis, E. — 135, 172, 173, 175, 181, 185, 214.
 Grosvalds, Fr. — 75, 123, 236, 237.
 Grots, stud. — 34.
 Guleke, H. — 129, 130, 131.
 Hākkers — 210.
 Hardens, Maksimilians — 35.
 Hasselblats, māc. — 194.
 Heikings, bar. — 151.
 Herders, J. — 63.
 Hugenbergers — 210.
 Ieviņš, Fr. — 7, 164.
 Igo, Viktors, — 85.
 Izvoļskis, P. — 196, 200, 201.
 Jansons, insp. — 176.
 Janševskis, J. — 58, 246.
 Jakobi, Dr. — 234.
 Jende, Ad., māc. — 167.
 Kalniņš, Juris — 132.
 Kalniņš, Krišjānis — 15, 33, 123, 132, 133, 241.
 Kalniņš, P., med. — 17, 27, 83, 84, 88.
 Kalniņš, stud. jūr. — 85.
 Kambeks, L., Dr., prof. — 11.
 Kārkluvāks, Fr. — 58, 86.
 Katerfelds — 63.
 Katkovs, M. — 12, 93, 101, 102, 108, 168, 171.
 Kapustīns, M. — 126, 127, 133, 135, 136, 146, 149, 153, 157, 159, 161, 162, 163, 169, 170, 171, 175; 176; 195, 215.
 Kaudziši, brāļi — 85.
 Kaudzītes Matiss — 211.
 Kaudzītes Reinis — 18.
 Kauliņš, J. prof. — 88.
 Kaušmanis, skol. — 143, 144.
 Ķeniņš, A. — 198, 220, 247, 249.
 Kiršteins, skol. — 143, 144.
 Kļaviņš, J. — 58.
 Kleinbergs, skol. — 144.
 Klemanso — 36.
 Klevers, S. — 141, 142.
 Klots, f., skolu pad. — 154.
 Klusiņš, M. — 136.
 Kočetovs — 178.
 Komenskis — 185.
 Konradijs, A., māc. — 98, 128.
 Kortans, M. — 132.
 Krajevskis, stud. 88.
 Krastkalns, A. — 7, 24, 27, 89, 243.
 Kraukliņš, K. — 9, 11, 12.
 Krauklis, J. — 10.
 Krebs, R. — 132.
 Kreibergs, J. — 7, 18, 34, 58, 59, 84, 85, 89, 212, 244.
 Kriškāns, J. — 27, 34, 138, 139, 160, 161, 164, 192, 216, 219, 237, 248.
 Krieviņ-Kuivu Andr. — 215.
 Kroders, A. — 35.
 Krodzenieks, J. — 22, 29, 30, 33, 217, 227.
 Kronvaldu Attis — 12, 49, 50, 51, 86, 129, 130, 152, 244.
 Kurzemes ķirspēles — 139.
 Lamanskis, V., prof. — 93, 95, 97, 99.
 Langvīts — 32, 214.
 Lapas Mārtiņš — 167.
 Lasmanis, Fr. — 59.
 Latvju Jānis-Skrēģe — 24, 89.
 Laube, Indr. — 51.
 Lavrovskis, N. — 160, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 186, 187, 190, 193, 194, 196, 213, 214.
 Leydens, prof. — 234.
 Leitans, A. — 50, 210.
 Leontjevs, P., prof. — 101.
 Lerchs-Puškaitis, A. — 60, 77.

- Lessings — 21.
 Lesņikovs, T., stud. — 84.
 Lettonija — 12, 86.
 Līgotņu Jēkabs — 7.
 Lilienfelds, gub. — 126.
 Livens, fon — 102.
 Lizanders, A., fon — 108.
 Luiga, insp. — 175.
 Lūļa, stud. — 244.
 Mackevičs — 136.
 Maldonis, V. — 243.
 Manaseins, — 123, 124, 125, 132, 236, 237.
 Matculis, skol. — 132.
 Maters, J. — 35, 56.
 Mazvērsītis, J. — 32, 214.
 Medinsku Marija — 223, 225, 226.
 Mednis, Ed. — 7, 33, 164, 219.
 Meike, stud. — 83.
 Mekons — 210.
 Merķelis, G. — 98, 99, 154.
 Mjāsojedovs — 132.
 Mieriņš-Fridenbergis — 137.
 Millers, prof. — 103.
 Milenbachs, K. — 195.
 Milenbachs, māc. — 167.
 Milutins, D. A. — 113.
 Ministrijas skolas — 157.
 Mirabo — 85.
 Misiņš, J. — 7, 11.
 Naturālā metode — 186.
 Neikens, J. — 65, 98, 210.
 Ņekrasovs — 195.
 Nicše, Fr. — 36.
 Niedra, A. — 239, 241.
 Nolde, bar. — 171.
 Nolkens, bar. — 157, 158.
 Novickis, dep. dir. — 201.
 Novickis, S. — 219.
 Oļavs-Plute, V. — 31, 32, 86, 220, 245.
 Ozoliņš, J. — 32.
 Ozoliņš, D. — 212.
 Ozoliņš, māc. — 192.
 Paleologs, M. — 93.
 Pauluči, — 128.
 Paukšēns, māc. — 167, 221.
 Petersons, M. — 84.
 Petersons, P. — 132.
 Peteris Lielais — 105.
 Plāte — 210.
 Plensners, Al. — 36.
 Plēve, sen. — 187.
 Plostnieks, Fr. — 58.
 Plūdonis, — 164, 220, 247.
 Počenko — 126.
 Pokrovskis — 162, 164, 165, 172, 173, 176, 178, 193, 198, 231.
 Popovs prof. — 64, 65, 67, 68.
 Popovs, apg. insp. — 136, 181.
 Popovs, prof. — 64, 65, 67, 68.
 Poruks, J. — 58.
 Pravidins, insp. — 198.
 Pucišu, G. — 56, 84, 210.
 Pumpurs, A. — 46, 93.
 Purapuķe, J. — 231.
 Purgalis, J. — 89.
 Puškjns, A. — 77.
 Rainis, J. — 60, 61, 220.
 Reinbergs, J. — 28, 29, 30, 87.
 Rempeters, J. — 27, 34.
 Rengarts, R. — 32, 87, 230, 233, 235; 237, 248.
 Riss — 108, 109.
 Rozegers, P. — 85.
 Samarins, J. — 93, 96.
 Sautietis, A. — 197, 198, 206, 220.
 Senkjevičs, — 85.
 Sietiņsons, P. — 22, 34, 46.
 Siliņš, Matiss — 7, 33.
 Skoboļevs, ģen. — 93.
 Skolmeisters, J. — 27, 34, 46, 93.
 Skolu statistika — 146.
 Skolotāju sapulces — 152.
 Skruzītis, M. — 31.
 Slavofilsms, — 92.
 Somčevskis, — 173, 174, 175, 181, 184, 196.
 Spāģis, And. — 65.
 Speškovs, — 158, 163, 167, 171, 181.
 Sproģis, Jānis — 66, 69.
 Stakelbergs — 126.
 Stefenhagens — 210.
 Stenders — 154.
 Stērste, Andr. — 57.
 Stiprais, J. — 89.

- Strausmanis, J. — 247.
 Studentu rakstu krājumi — 86.
 Sudrabu Edžus — 85.
 Šablovskis — 210.
 Šairanovs — 93, 114.
 Šeiermanis, māc. — 221.
 Štēziņš, Andr. — 33.
 Širrens, K. — 96.
 Šmits, P. — 60.
 Špilhagens, — 85.
 Štālu Jūlijs — 56.
 Šulcs, R. red. — 43.
 Švanbergs — 82.
 Švarcs, kūr. — 196.
 Tērbatas latviešu vakari — 9, 20.
 Treulands, A. — 7, 143, 221, 224, 229.
 Treulands, Jēkabs — 233.
 Treulande, Marija Nikolajevna — 225, 226, 227.
 Treulande, Minna (Vērotāja) — 7, 201, 204, 224, 227.
 Treulande Otilija — 222, 227, 228, 230, 233, 234, 238, 239, 240.
 Tolstojs — 85, 215.
 Tomsons, R. — 35.
 Uļjanovs, kūr. — 200, 202.
 Ulmanis, K., bīsk. — 63, 64.
 Upītis, A. — 206, 207.
 Uspenskis, insp. — 193.
 Ušinskis — 185.
 Vaits, stud. — 246.
 Valdemārs, Krišjānis — 7, 9, 11, 12, 13, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 35, 36, 38, 45, 46, 48, 49, 57, 58, 63, 64, 67, 70, 73, 85, 91, 93, 96, 99, 100, 102, 109, 113, 135, 145, 146, 147, 149, 152, 165, 169, 171, 172; 209, 210, 213.
 Valters, K. — 88, 220.
 Vārs, D., māc. — 63.
 Vatsons, māc. — 98, 128, 154.
 Vebers, A. — 35, 38, 55, 84, 132, 133.
 Vejrauchs, H. — 11.
 Veidenbaums, E. — 33.
 Veiklevičs — 248.
 Veinbergs, Fr. — 36, 38, 59, 61, 62, 146, 153, 236, 246.
 Veismanis, J. — 38.
 Velme, J., Dr. h. c. — 20, 21, 24, 26, 27, 30, 33, 79, 103, 108, 146.
 Vembers, P. — 175, 181.
 Vičs, A. — 8, 17.
 Viļjevs, A. — 163, 186, 187, 188, 189, 196.
 Vinklers, J. — 17, 22, 34, 87.
 Visendoris, H. — 60, 74, 75, 177, 178, 179, 180, 181, 188, 189, 192, 193, 194, 199, 201, 236, 237.
 Vite, S., min. prēz. — 204.
 Vitroks, māc. — 194.
 Volgemuts — 143.
 Zālītis (Valdis) — 7, 164, 206, 207, 219, 235, 238.
 Zālite, P. Dr. — 60, 61, 220.
 Zanders, J. māc. — 60.
 Zandbergs, A., Dr. — 24, 33, 86, 87, 93.
 Zeibots — 86.
 Zeiferts, T. — 5, 6, 7, 197, 200, 219, 220, 238, 244.
 Zeļonijs, ģen. — 93, 114.
 Zengers, izgl. min. — 197.
 Zēniņš — 158.
 Zichmanis — 248.
 Zinovjevs, gub. — 126, 136.
 Zislaks — 210.
 Zobens, Juris — 10.
 Zorgenfreijs — 30.
 Zumbergs — 82.
 Zundu Pēteris — 214.
 Zvaigznīte, J. — 210.

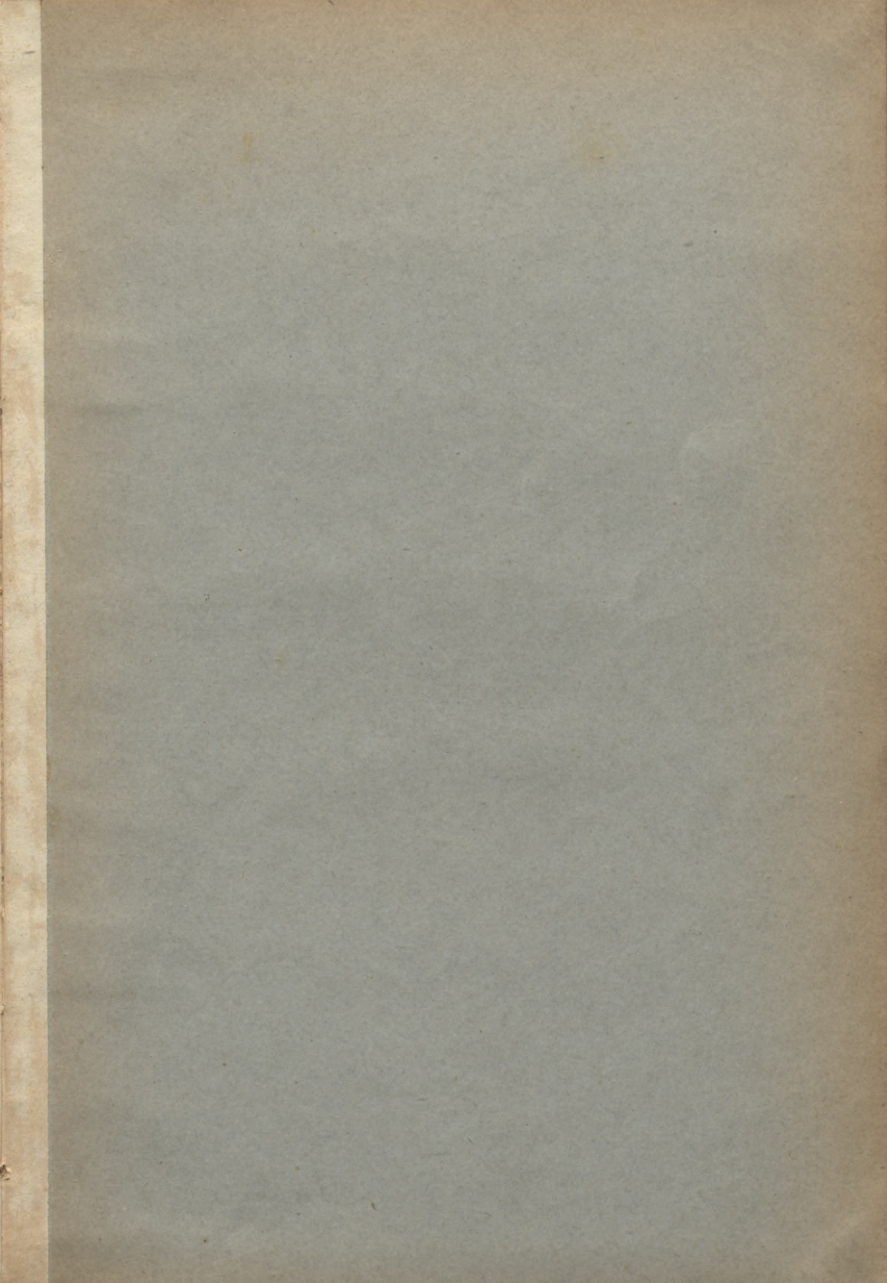
S a t u r s.

	Lpp.
Priekšvārds	5— 8
I. Fr. Brīvēmnieks un tautiskā doma Maskavas latviešu vakaros	9— 34
II. Brīvēmnieka vieta latviešu avižniecībā	35— 62
III. Tautas gara mantu gaismā celšana	63— 78
IV. Nācionālās intelligēnces audzināšana	79— 90
V. Tautiskās kustības politiskā ideoloģija un Brīvēmnieka attiecības pret krieviem	91—107
VI. Baltijas agrārpolitisko reformu prasības krievu presē	108—123
VII. Rusifikācijas sākumi un — Brīvēmnieks tautskolu inspektors Kurzēmē	124—140
VIII. Nācionālās skolas pamatu stiprināšana	141—160
IX. Skolu inspektors Rīgā un latv. skolu politikas vadītājs	161— 207
X. Skolas bibliotēku dibināšana	208—216
XI. Brīvēmnieks Rīgas sadzīvē	217—222
XII. Ģimenē	223—229
XIII. Mūža vakars	230—249
XIV. Brīvēmnieka raksti	250—259
Alfabētiskais rādītājs	260—263

III ū . . . . .

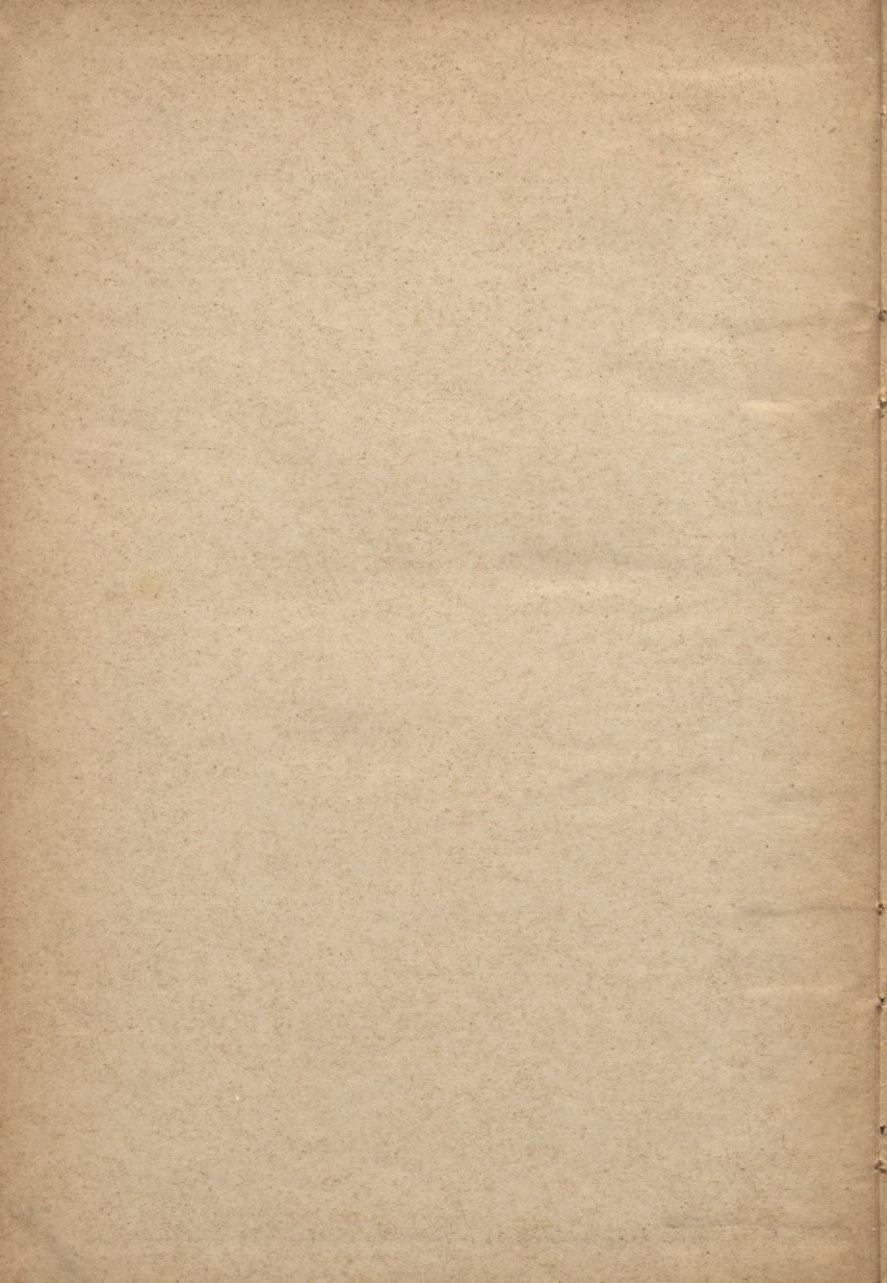
	Lpp.		Lpp.
1. Fr. Brīvēmnieks 1885. g.	14	12. E. Grāvis	185
2. Maskavas I ģimnazija	20	13. T. Zeiferts	197
3. Brīvēmnieka rokraksts	41	14. V. Zālītis	206
4. H. Visendoris, Kr. Barons un Fr. Brīvēmnieks	74	15. Brīvēmnieks 1903. g.	220
5. M. Kapustins	126	16. Fr. Brīvēmnieks un Otiļa Treulande	228
6. J. Kriškāns	139	17. Davosa	235
7. Indr. Cīrulis	143	18. Venču Krogus	239
8. J. Fricsons	153	19. Brīvēmnieks pēdējo nakti Rīgas Latv. b-bā	242
9. Pokrovskis	165	20. Brīvēmnieka kaps	245
10. N. Lavrovskis	168		
11. Somčevskis	173		

198
/ 32

31. DEC. 1932

0309035272

108-109 - Laidis 1870

124-125 - Kantsena publicācija

133 - Jaku mēģ. Jānu 1885 g. 28. nov.

246 - Kērbys

[4-]